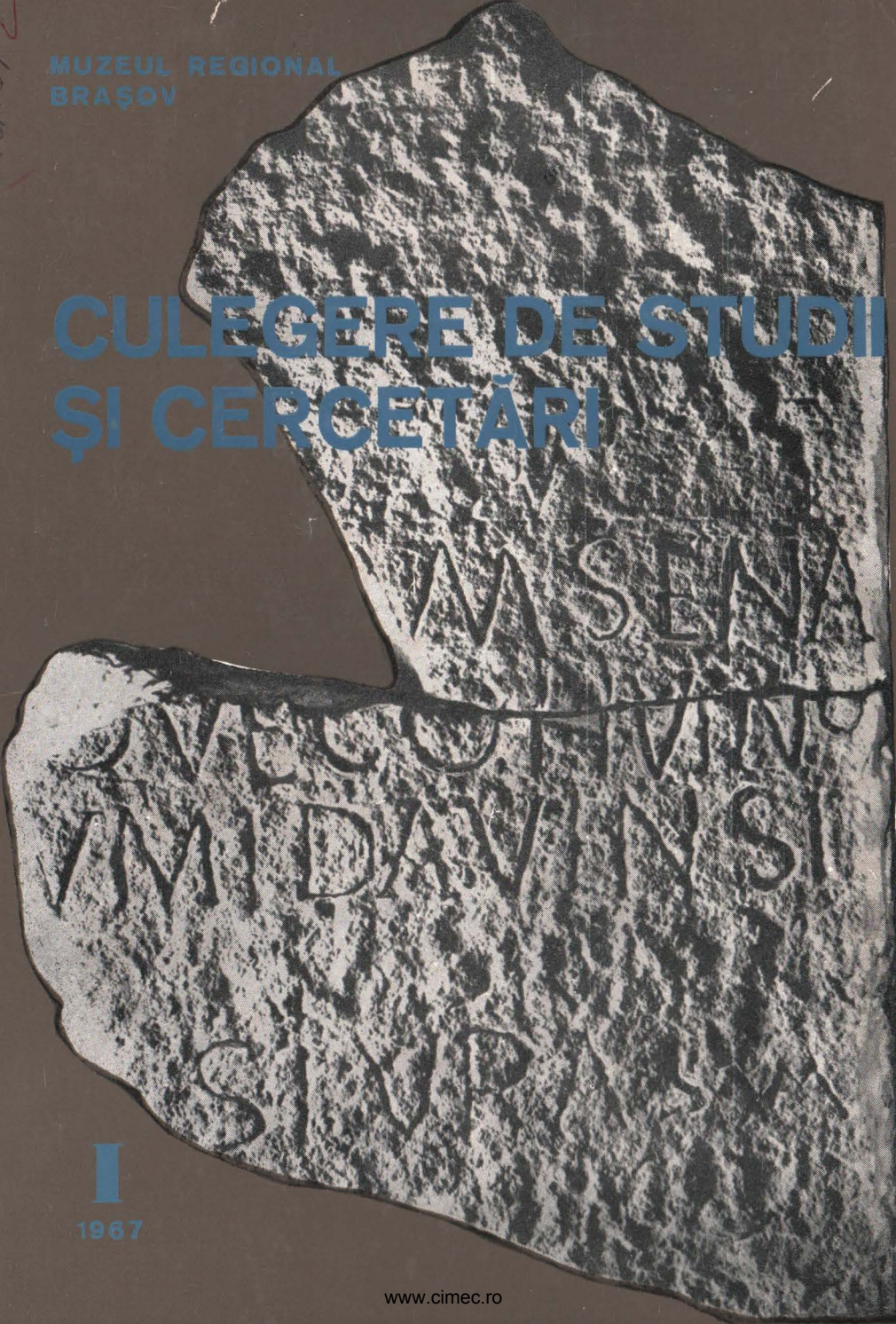

13059

MUZEUL REGIONAL
BRAȘOV

CULEGERE DE STUDII ȘI CERCETĂRI

I

1967

COLEGIUL DE REDACȚIE :

**C. TEODORESCU, redactor responsabil,
I. POP și G. BAKO, membri**

Coperta : E. MODALCA

058
C 94

7

MUZEUL REGIONAL BRAȘOV

Culegere de studii și cercetări

1967

SUMAR

Pag.

IOAN GHIRAN, Cuvînt înainte	5
---------------------------------------	---

ȘTIINȚELE NATURII

Botanică

IULIU MORARIU, Vegetația acvatică și palustră din depresiunea Birsei	9
--	---

Zoologie

MIHAI I. CONSTANTINEANU și VICTOR CIOCHIA, Ichneumonide din depresiunea Țara Birsei și împrejurimi	33
VICTOR CIOCHIA, Observații asupra biologiei Ichneumonidului Rhyssa persusoria L.	53
IOSIF CĂPUȘE și ALEXANDRU KOVÁCS, Cymatophoridae, Drepanidae, Notodontidae și cîteva Noctuidae din colecția de lepidoptere L. Diószeghy de la Muzeul regional Sfintu Gheorghe	61

ISTORIE

ZOLTÁN SZÉKELY, Contribuție la studiul culturii Precucuteni în valea Oltului	75
MARIANA MARCU, Monede dacice aflate în colecția Muzeului regional Brașov	85
IOAN POP, Date arheologice privind continuitatea populației daco-romane pe teritoriul regiunii Brașov în perioada anilor 271—600	93
GÉZA BAKÓ, Invazia tătarilor din anul 1241 în sud-estul Transilvaniei	115
PAVEL BINDER, Contribuții la localizarea Cruceburgului și unele probleme legate de ea	121
TITUS HAȘDEU, Cetatea Bran sub stăpînirea orașului Brașov (secolele XV—XVII)	137

THOMAS NÄGLER, Un depozit de plăci ornamentale descoperit la Roșia (r. Sibiu)	145
CAIUS TEODORESCU, Date privind instituția plăieșiei în Transilvania în secolele XVII—XVIII	151
VALERIA CALIMAN, Căutarea urmei animalelor furate și „colacul“, mărturiile a'le obiceiului pământului în Țara Bîrsei	169
CONSTANTIN POPESCU și RICA POPESCU, Contribuții la cunoașterea situației social-economice a colibașilor din zona Branului în secolele XVIII—XIX	175
ERHARD ANDRÉE și CORNEL I. SAVU, Date necunoscute privitoare la viața și opera lui August Treboniu Laurian	183
MIRCEA BĂLTESCU, Contribuții la istoricul „Reuniunii Femeilor Române“ din Brașov	191

ARTĂ POPULARĂ ȘI ETNOGRAFIE

OLIVIA MORARU, Colecția de port popular femeiesc a Muzeului regional Brașov	215
ION I. DRAGOESCU și FLORICA VAINER, Ornamentica obiectelor din corn pentru praf de pușcă	229

ARTĂ PLASTICĂ

DINU VASIU, Idealul de libertate și unitate națională manifestat în arta pictorilor brașoveni Constantin Lecca și Mișu Popp	237
GERNOT NUSSBÄCHER, Contribuții cu privire la tabloul judeului Brașovului Lucas Hirscher	247

MUZEOLOGIE

MINERVA NISTOR, Secția „Cetatea Brașovului și fortificațiile din Țara Bîrsei“	259
ION MATTIS, Secția de artă a Muzeului regional Sf. Gheorghe	269
KLAUS P. SEIDEL, Conservarea obiectelor din metal la Muzeul regional Brașov	273
PÁL FÖRIS, Fotografierea pieselor metalice mici	279

RECENZII

M. PÁRDU CZ, Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn (<i>Zoltán Székely</i>)	283
---	-----

Studien und Forschungsbeiträge

I

1967

INHALT

	<u>Seite</u>
IOAN GHIRAN, Vorwort	5
NATURWISSENSCHAFTEN	
Botanik	
IULIU MORARIU, Die Wasser- und Sumpflvegetation in der Birsa-Senke	9
Zoologie	
MIHAI I. CONSTANTINEANU und VICTOR CIOCHIA, Ichneumonidae in der Burzenländer Senke und ihrer Umgebung	33
VICTOR CIOCHIA, Beobachtungen über die Biologie der Schlupfwespe Rhyssa persuasoria L.	53
IOSIF CĂPUȘE und ALEXANDRU KOVÁCS, Cymatophoridae, Drepanidae, Notodontidae und einige Noctuidae aus der Flügelinsektensammlung L. Díószeghy des Regionsmuseums in Sf. Gheorghe	61
GESCHICHTE	
ZOLTÁN SZÉKELY, Beiträge zum Studium der Voreucutani-Kultur im Altal MARIANA MARCU, Dakische Münzen in der Sammlung des Kronstädter Regionsmuseums	75 85
IOAN POP, Archäologische Anhaltspunkte für die Kontinuität der dako- romanischen Bevölkerung auf dem Gebiet der Region Kronstadt in der Zeit von 271—600	93
GEZA BAKÓ, Der Tatarensturm von 1241 in Südost-Siebenbürgen	115
PAVEL BINDER, Die Ortsbestimmung der Kreuzburg und einige damit zu- sammenhängende Fragen	121

TITUS HAȘDEU, Die Törzburg unter Kronstädter Herrschaft	137
THOMAS NÄGLER, Die Zierkacheln von Roșia-Rothberg (Rayon Sibiu-Hermannstadt)	145
CAIUS TEODORESCU, Angaben über das Gebirgsgrenzertum in Siebenbürgen im XVII. und XVIII. Jahrhundert	151
VALERIA CĂLIMAN, Ein volkstümlicher Brauch im Burzenland: die Verfolgung der Spur eines gestohlenen Tieres und die Belohnung dafür („Colac“)	169
CONSTANTIN POPESCU und RICA POPESCU, Beiträge zur Darstellung der sozial-ökonomischen Lage der „Colibași“ des Braner (Törzburger) Gebietes im XVIII. und XIX. Jahrhundert	175
ERHARD ANDRÉE und CORNEL I. SAVU, Ergänzende Daten über Leben und Werk August Treboniu Laurians	183
MIRCEA BĂLTESCU, Beiträge zur Geschichte des „Verbandes Rumänischer Frauen“ in Kronstadt	191

VOLKSKUNST UND ETHNOGRAPHIE

OLIVIA MORARU, Die Sammlung weiblicher Volkstrachten des Kronstädter Regionsmuseums	215
ION I. DRĂGOESCU und FLORICA VAINER, Pulverhornverzierungen	229

BILDENDE KUNST

DINU VASIU, Das Ideal der Freiheit und der nationalen Einheit in den Werken der Kronstädter Maler Constantin Lecca und Mișu Popp	237
GERNOT NUSSBÄCHER, Beiträge betreffend das Porträt des Kronstädter Stadtrichters Lukas Hirscher	247

MUSEOLOGIE

MINERVA NISTOR, Die Muscumsabteilung „Die Befestigungen von Kronstadt und dem Burzenlande“	259
ION MATTIS, Die Kunstabteilung des Regionsmuseums Sf. Gheorghe	269
KLAUS P. SEIDEL, Die Konservierung von Metallgegenständen im Kronstädter Regionsmuseum	273
PÁL FÖRIS, Das Fotografieren kleiner Metallgegenstände	279

BUCHBESPRECHUNGEN

M. PARDUCZ, Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn (<i>Zoltán Székely</i>)	283
--	-----

CUVÎNT ÎNAINTE

Strădania multor zile de migăloasă căutare a lucrătorilor și colaboratorilor muzeelor noastre se materializează, astăzi, în volumul de față. Prin el se dezvăluie publicului o latură importantă a activității muzeografice, desfășurată de cei care și-au închinat, cu dărnicie, munca și priceperea, cercetării științifice.

Săpăturile arheologice menite să scoată la lumină noi urme ale vieții străvechi de pe aceste meleaguri, studiul extrem de bogat al materialului etnografic, cercetări în domeniul științelor naturii, al colecțiilor de muzeu și al arhivelor, alcătuiesc direcțiile spre care și-au îndreptat atenția autorii acestui volum de studii și cercetări.

Apariția lui o considerăm un început promițător pe care îl dorim de bun augur.

Avem, de altfel, toate motivele să credem într-un bun început de drum, pentru că astăzi cercetarea științifică se bucură de prețuirea de care niciodată nu s-a bucurat.

Așadar, un început de drum.

Un drum greu, dar plin de bucuria de a fi scos la lumină o cît de mică particică din comorile ascunse încă sub vălul necunoscutului.

Să ne aplecăm, deci, asupra acestui volum — în așteptarea următoarelor tot mai valoroase și interesante — „căci nu iaste mai plăcută și de folos omului zăbavă decît cetitul cărților“.

prof. IOAN GHIRAN
Secretarul Comitetului regional
pentru cultură și artă, Brașov

ȘTIINȚELE NATURII

VEGETAȚIA ACVATICĂ ȘI PALUSTRĂ DIN DEPRESIUNEA BÎRSEI

de

IULIU MORARIU

Comunicarea prezentă face parte dintr-o lucrare concepută cu plan inițial mai vast, de amploare monografică despre vegetația Țării Bîrsei. Capitolul acesta restrîns cuprinde rezultatele cercetărilor făcute în bălțile și mlaștinile de la Bartolomeu, Noua, Prejmer, Codlea și Vadu Roșu. Scopul este prezentarea asociațiilor vegetale din bălți și mlaștini și a importanței lor. Între vegetația palustră și acvatică există legături directe de contact, de succesiune ecologică și genetică.

Din aceste bălți și mlaștini au semnalat plante *J. Römer* (1910, 1911), *H. Wachner* (1934), *G. Moesz* (1905, 1908), *B. Diaconeasa* (1957), *M. Șerbănescu* (1963), *E. Pop* (1959, 1960) și *I. Morariu* (1964, 1966).

Actuala depresiune a Bîrsei a evoluat dintr-un bazin marin pliocenic, prin scurgerea apelor prin defileul Oltului, tăiat între munții Perșani și Baraolt. În trecut această depresiune a fost mai bogată în terenuri mlăștinoase și băltoase, dar prin adîncirea văii Oltului pe de o parte, iar pe de alta prin aluviunile aduse de ape din munți, acestea au fost restrînse treptat. În timpurile istorice mai apropiate și omul a contribuit la restrîngerea mlaștinilor prin săparea de șanțuri și canale de drenare. Zcna cercetată de noi poate fi împărțită în patru părți distincte și distanțate unele de altele: bălțile de la Bartolomeu, mlaștinile de la Prejmer, mlaștinile de la Noua, mlaștinile de la Codlea și terenurile inundabile de la Vadu Roșu.

Cu acestea însă n-am epuizat mlaștinile din Țara Bîrsei. Ne-au rămas necercetate mlaștinile de la Stupini, Bod, Măieruș și Baraolt.

În Țara Birsei se cunosc următoarele asociații de plante acvatice și palustre:

- I. Clasa Lemneta Koch et Tx. 54¹.
 Ordinul Lemnetalia Koch et Tx. 54.
 1. Alianța Lemnion Koch et Tx. 54.
 Asociația Lemno-Utricularietum Soó 28.
- II. Clasa Potamotea Tx. et Preising 42.
 Ordinul Potametalia Koch 26.
 1. Alianța Potamion Eurosibiricum Koch 26.
 Asociații : 1 Hippurieto-Calitrichetum vernaе nov. as.
 2 Elodeetum canadensis (Pign. 53) Soó 64.
 3 Potametum natantis Soó 24.
- III. Clasa Phragmitetea Tx. et Preising 42.
 Ordinul Phragmitetalia Koch 26.
 1. Alianța Phragmition Koch 26.
 Asociații : 1 Glycerietum aquaticae (W. Koch 26) Nowinski 28.
 2 Schoenplectetum lacustris Eggler 33.
 3 Acoretum calami Eggler 33.
 4 Typhaetum angustifoliae Allorge 22.
 2. Alianța Magnocaricion elatae (Br. Bl. 25) Koch 26.
 Asociații : 1 Cladietum marisci Allorge 22.
 2 Caricetum inflato-vesicariae Koch 26.
 3 Caricetum gracilis (Graebn. et Hueck 31) Tx. 37.
 4 Caricetum elatae (Kerner 1858), W. Koch 26.
 3. Alianța Bolboschoenion maritimi Soó (45 n. n.) 47 a, b, 64.
 Asociații : 1 Bolboschoenetum maritimi continentale Soó 27, 47.
 2 Heleocharidetum palustris Soó 53 et alii.
- IV. Clasa Isoeto-Nanojuncetea Br. Bl. et Tx. 43.
 Ordinul Nanocyperetalia Klika 58.
 Alianța Nanocyperion flavescentis W. Koch 26.
 Asociația : Juncetum bufonii (Felföldy 42) Morariu 56.
- V. Clasa Molinio-Juncetea Br. Bl. 49, 51.
 Ordinul Caricetalia davallianae Br. Bl. 49.
 Alianța Caricion davallianae Klika 34.

¹ Indicăm anii publicării numai cu ultimele două cifre.

Asociații : 1 Schoeneto-Armerietum braccensis Morariu 64.

2 Caricetum davallianae (Br. Bl. 24, Dutoit 24) Koch 28, Kulczynski 28.

3 Seslerietum uliginosae (Palmgr. 15) Soó 41 a.

Lemno-Utricularietum Soó 28, 64 et alii, Pop I. 62 incl. Lemnetum trisulcae Soó 27, Spirodello-Lemnetum minoris Müller-Gors 60.

Suprafața ocupată de asociație de lîntiță la Bartolomeu pe bălți la data cercetării : cca. 2.500 m².

S-au analizat 4 releveuri (1. VIII. 1957), cu suprafața totală de aproximativ 100 m².

	1	2	3	4
<i>Lemna minor</i>	55	+ 1	+ 1	35
<i>Lemna trisulca</i>	55	55	55	—
<i>Lemna gibba</i>	15	—	—	—
<i>Spirodella polyrrhiza</i>	15	55	—	—
<i>Typha angustifolia</i>	† 2	—	—	—
<i>Butomus umbellatus</i>	† 3	—	—	—
<i>Ranunculus trichophyllus</i>	—	—	—	+ 3
<i>Ceratophyllum demersum</i>	—	—	—	+ 4
<i>Oenanthe aquatica</i>	—	—	—	+ 1
<i>Utricularia vulgaris</i>	—	—	—	+ 5
<i>Cladophora</i> sp.	—	—	55	+ 5
<i>Chara foetida</i>	—	—	—	55

Abundența și prolificitatea lîntițelor în bălțile de la Bartolomeu este surprinzătoare. Ecologic, ca specie de lumină intensă, ocupă suprafața bălților deschise, adică porțiunea lipsită de plante înalte înrădăcinate la fundul bălții, care creează mediu umbrit. Asociația apare bistratificată, masivă și compactă pe apele cu suprafața deschisă. Speciile plutitoare, *Lemna minor*, *L. gibba* și *Spirodella polyrrhiza*, care formează *pleustonul*, sint componenții heliofilii ai asociației și formează primul strat de vegetație dens și continuu. Pe una din bălți, *Spirodella polyrrhiza* acoperă cca. 1.200 m², cu un strat ca o pajiște sau ca o pînză, pe care trecerea rațelor o rupe în două și deschide o diră în oglinda apei, ca o potecă prin iarbă, dar care curînd dispăre sub presiunea masei de plante vii.

Sub oglinda bălții, pe adîncime de 5—10 (15) cm, *Lemna trisulca* formează al doilea strat mai afînat, dar foarte productiv. Cu ecologia mai puțin heliofilă,

cu viața submersă se infiltrează uneori masiv și prin asociațiile de plante înalte de baltă, dacă acestea din urmă nu au o densitate mare.

Alte plante cum sînt *Cladophora* sp., *Chara foetida* chiar dacă sînt dominante în stratul subacvatic nu par semnificative pentru această asociație.

HIPPURieto — CALITRICHETUM VERNAE nov. as.

Ranunculeto (trichophylli) — Callitrichetum (polymorphae) Soó 27—57 p. p.

Este puțin răspîdită în depresiunea Bîrsei, fragmentar a apărut și în bălțile de la Bartolomeu. Analizată la Prejmer lângă păstrăvăria II (19.IX.1961) pe o suprafață de aproximativ 50 m², prezintă următoarea compoziție :

<i>Hippuris vulgaris</i>	2 — 3
<i>Callitriche verna</i>	3 — 5
<i>Ranunculus trichophyllus</i>	1 — 5
<i>Glyceria aquatica</i>	1 — 5
<i>Phragmites communis</i>	+ 1
<i>Veronica beccabunga</i>	+ 1

Asociația se instalează prin ape stagnante sau cu scurgere lină, dar puțin adînci, mai mult limpezi și cu apă, în tot cursul anului. Accidental apa poate scădea pe unele porțiuni și atunci unele specii rămînînd pe uscat, pe fundul nămolos continuă să viețuiască ca forme terestre (*Hippuris vulgaris*, *Ranunculus trichophyllus* etc.).

ELODETUM CANADENSIS (Pign. 53) Soó 64

syn. *Anacharis canadensis*-*Potamogeton crispus* ass. Pign. 53

Asociația de ciurma apelor (*Elodea canadensis*) s-a dezvoltat în lacurile de la Noua și din Poiana Brașovului în urma scăpării ei din cultură. Se dezvoltă masiv ca buruiiană invadantă, constituind desișuri prin care bărcile abia pot străbate, cu toate că periodic se caută să se curețe lacurile extrăgîndu-se și depozitîndu-se pe uscat unde se descompune. Uneori se amestecă în asociație și *Potamogeton crispus*, iar alteori *P. natans*.

POTAMETUM NATANTIS Soó 27, Egger 33

Prin lacurile și bălțile artificiale din care s-a scos pămînt de la Noua și Prejmer se instalează *Potamogeton natans* în fitocenoze compacte. La Bartolomeu alături de *P. natans* s-a găsit și *P. pusillus*, la Noua și *P. crispus*, iar la Prejmer și *P. pectinatus*.

GLYCERIETUM AQUATICAE Nowinski 28

syn. G. maximae Hueck 31 et alli. Scirpeto-Phragmitetum

Koch 26 s.l. glycerietosum (Koch 26) Soó 57, 64 p. p.

Această asociație se întâlnește rareori în depresiunea Bîrsei. Astfel într-un canal cu apă de la Prejmer lingă păstrăvăria II (rel. 1), din care s-a analizat o suprafață de aproximativ 100 m².

Apa este adincă de 10—15 cm. Pe o porțiune neanalizată, unde probabil *Glyceria* a fost cosită a ajuns dominant *Sparganium ramosum*. Lingă gara C.F.R. Vadu Roșu, în spatele cantonului nr. 198 a fost analizat al doilea pilc pe o suprafață de 10 m² (16.VI.1962), rel. 2. Compoziția ei este următoarea :

	1	2		1	2
<i>Glyceria aquatica</i>	5 5	5 5	<i>Hypericum acutum</i>	+ 1	—
<i>Carex vesicaria</i>	—	+ 5	<i>Cirsium oleraceum</i>	+ 1	—
<i>Ranunculus repens</i>	—	+ 4	<i>Cirsium rivulare</i>	+ 1	—
<i>Poa palustris</i>	—	+ 3	<i>Veronica beccabunga</i>	+ 1	—
<i>Scrophularia alata</i>	+ 3	—	<i>Mentha longifolia</i>	+ 1	—
<i>Ranunculus acer</i>	—	+ 2	<i>Sparganium ramosum</i>	+ 1	—
<i>Lythrum salicaria</i>	—	+ 2	<i>Phragmites communis</i>	—	+ 1
<i>Vicia angustifolia</i>	+ 1	—	<i>Festuca pratensis</i>	—	+ 1
<i>Hippuris vulgaris</i>	+ 1	—	<i>Rumex paluster</i>	—	+ 1
<i>Asperula aparine</i>	+ 1	—	<i>Symphytum officinale</i>	—	+ 1
<i>Galium palustre</i>	+ 1	—	<i>Calystegia sepium</i>	—	+ 1
			<i>Valeriana officinalis</i>	—	+ 1

Asociația de rourică mare este caracterizată prin specia dominantă *Glyceria aquatica*, ca și în alte părți : Cu ea se pot asocia mai multe plante, după cum se vede din analizele de mai sus, începînd de la cele de mlaștină și pînă la cele de pajiști mezohigrofile. *Glycerietum aquaticae* se instalează prin depresiuni cu apă puțin adincă, lin curgătoare, mai rar stagnantă, dar foarte bogată în substanțe nutritive și adesea cu mîlul de la fund cu conținut de calcar.

SCHOENOPLECTETUM LACUSTRIS (Koch 26) Egler 33

syn. Scirpeto-Phragmitetum schoenoplectetosum Koch 26, Soó 57, 64

Asociația de pipirig mare (*Schoenoplectus lacustris*) apare mai adesea sub forma unei zone de margine pe lingă trestişuri în apele mai puțin adînci. La Bartolomeu pe bălți apare și în pilcuri independente, ocupînd singură bălțile mai mici. Iată compoziția ei :

	1	2	3	4	5	6
<i>Schoenoplectus lacustris</i>	5 5	5 5	4 5	5 5	4 5	4 5
<i>Lythrum salicaria</i>	+ 3	+ 4	1 2	—	+ 1	+ 1
<i>Galium palustre</i>	1 3	1 4	+ 1	—	+ 2	1 2
<i>Veronica scutellata</i>	+ 2	+ 3	—	—	—	+ 1
<i>Juncus lamprocarpus</i>	1 2	+ 2	—	—	—	+ 1
<i>Heleocharis palustris</i>	+ 1	+ 2	—	—	—	—
<i>Typha angustifolia</i>	1 3	—	—	—	—	1 3
<i>Sparganium ramosum</i>	+ 2	—	—	+ 3	—	—
<i>Acorus calamus</i>	—	—	—	—	+ 1	+ 1
<i>Alisma plantago</i>	+ 1	—	—	—	+ 3	—
<i>Lemna trisulca</i>	3 3	5 5	2 4	—	—	—
<i>Polygonum amphibium</i>	+ 1	+ 1	—	—	—	—
<i>Polygonum mite</i>	—	—	—	—	+ 1	+ 1
<i>Oenanthe aquatica</i>	—	—	—	1 2	—	+ 2
<i>Bidens tripartita</i>	+ 1	+ 2	—	—	—	—
<i>Musci</i>	—	2 2	—	—	2 4	2 3

Mai apar în cite o singură ridicare : 1) *Myosotis palustris*, 2) *Carex pseudocyperus*, 3) *Carex paniculata*, *Glyceria aquatica*, *Agrostis canina*, 5) *Glyceria fluitans*, *Veronica anagallis*, *Chara foetida* 3 5, 6) *Butomus umbellatus*.

Toate ridicările s-au făcut la Bartolomeu (I.VIII.1957) ; 1. Pîlc în baltă, analizat 20 m², 2. În același loc la marginea bălții, analizat 20 m², 3. Pe o altă baltă în partea centrală cu multă *Typha angustifolia*. Spre exterior de la *Schoenoplectus lacustris* se află un briu de *Glyceria aquatica*. Suprafața analizată 10 m². 4. Altă baltă, suprafața releveului 20 m². 5. Baltă mică cu suprafața de 10 m², analizată în întregime. 6. Altă baltă cu un pîlc mai mare, din care s-a analizat într-o margine 10 m².

Asociația de pipirig mare este bine individualizată și distinctă de asociațiile cu care se mărginește. Înălțimea de doi metri și mai bine a plantelor ca și culoarea verde închis în pîlcurile încheiate caracterizează net aspectul estival, care se prelungește pînă toamna tîrziu. Compoziția floristică a asociației este săracă, mai ales în specii constante. În afară de *Schoenoplectus lacustris*, care este dominant, doar *Lythrum salicaria* și *Galium palustre* îl mai însoțesc cu o constanță ceva mai ridicată, datorită umbrei create de planta dominantă. Unele specii submerse ca *Lemna trisulca*, *Chara foetida* și Muscineele apar uneori în cantități mai mari, suportînd mai bine umbra. Dintre speciile mai rare apare aici *Veronica scutellata*, necită de la Brașov în Flora R.P.R. (vol. VII. p. 538).

ACORETUM CALAMI Eggler 33

Acoretoglycerietum Slavnič 56 p. p.

În evoluția vegetației de mlaștină la Bartolomeu au apărut două pîlcuri de obligeană (*Acorus calamus*), analizate (18.VII.1957) în tabelul de mai jos. Primul pîlc într-o depresiune zvîntată ocupă o întindere de aproximativ 60 m², iar al doilea 20 m².

Amîndouă s-au analizat integral.

	1	2		1	2
<i>Acorus calamus</i>	55	55	<i>Carex cf. elata</i>	+ 2	—
<i>Poa palustris</i>	+ 2	+ 1	<i>Sparganium ramosum</i>	13	—
<i>Polygonum mite</i>	+ 3	+ 5	<i>Alisma plantago</i>	+ 3	—
<i>Potentilla anserina</i>	+ 1	+ 1	<i>Butomus umbellatus</i>	+ 1	—
<i>Oenanthe aquatica</i>	15	+ 2	<i>Polygonum lapathifolium</i>	+ 3	—
<i>Echinochloa crus galli</i>	+ 3	—	<i>Polygonum minus</i>	15	—
<i>Alopecurus geniculatus</i>	+ 2	—	<i>Lythrum salicaria</i>	+ 1	—
<i>Schoenoplectus lacustris</i>	14	—	<i>Rorippa silvestris</i>	+ 2	—
<i>Juncus effusus</i>	+ 1	—	<i>Galium palustre</i>	+ 2	—
			<i>Bidens cernua</i>	+ 2	—

Acoretum calami este o fitocenoză rară în depresiunea Birsei, deși prezența plantei se cunoaște aici încă de la Schur (1866), care o semnalează ca frecventă în meandrele riului Birsă, la Stupini.

La Bartolomeu forma pîlcuri dese și compacte, dar în asociație cu puține specii. Plantele fructificau normal. Pretențioasă sub raport ecologic, reclamînd multă umezeală în sol și substrat milos fin, nu se poate întinde pe suprafețe mari. Periodic apa care udă baza plantelor poate scădea complet. Se remarcă pe plante numeroși brotăcei (*Hyla arborea*). În afară de cele două pîlcuri, *Acorus calamus* a apărut și în alte scobituri mai mici, dar fără a fructifica. Spre toamnă pîlcurile principale au fost răvășite și călcate, iar rizomii, cu proprietăți medicinale, extrași din pămînt. Secînd cele două bălți, în anul al doilea n-a mai apărut și nici mai tîrziu nu s-a găsit.

TYPHAETUM ANGUSTIFOLIAE Allorge 22

syn. Bolboschoenetum maritimi continentale typhetosum angustifoliae

Soó 57, 61, 64

Asociația de papură îngustă apare la Bartolomeu în mai multe pîlcuri în care s-au făcut analizele din tabelul ce urmează :

	1	2	3	4	5	6	7
<i>Typha angustifolia</i>	5 5	4 5	—	5 5	4 5	5 5	4 5
<i>Lemna trisulca</i>	1 5	—	2 4	3 4	5 5	1 5	5 5
<i>Schoenoplectus lacustris</i>	—	—	—	+ 4	+ 4	+ 4	+ 1
<i>Oenanthe aquatica</i>	—	+ 2	+ 3	—	—	+ 3	1 5
<i>Sparganium ramosum</i>	—	+ 4	—	1 3	+ 1	—	—
<i>Butomus umbellatus</i>	—	1 4	+ 4	—	+ 1	—	—
<i>Alisma plantago</i>	—	—	+ 3	—	+ 1	+ 1	—
<i>Glyceria fluitans</i>	—	—	+ 2	+ 1	+ 1	—	—
<i>Galium palustre</i>	—	—	—	—	+ 1	+ 1	+ 1
<i>Lemna gibba</i>	—	—	—	—	+ 1	—	+ 3
<i>Lythrum salicaria</i>	—	—	+ 4	+ 2	—	—	—

Numai în cite o singură ridicare apar: 1) *Ceratophyllum demersum*, 4) *Acorus calamus*, *Mentha aquatica*, 5) *Heleocharis palustris*, 6) *Ranunculus trichophyllus*, *Cladophora* 2 5, 7) *Glyceria aquatica*, *Lemna minor*, *Spirodella polyrrhiza* 2 5.

Toate ridicările din tabel s-au făcut pe bălțile de la Bartolomeu în pilcuri sau chiar în ochiuri de baltă diferite, fiecare pe cite 10 m². Pilcurile sînt în general viguroase și compacte, dar de mică întindere. Plantele crescute înalte de aproape trei metri și fructificate. Baza tulpinii este sub apă, rizomii viguroși și bogat ramificați. În anii cînd ochiurile de apă se restring, unele pilcuri din depresiune în care apa a secat, se mai dezvoltă. Speciile constante însoțitoare sînt puține datorită umbrei, totuși unele dintre ele pot să apară remarcabile, cantitativ, ca de exemplu *Lemna trisulca*. Asociația de păpuriș (*Typhaetum angustifoliae*) se instalează în general pe marginea bălților eutrofe sau în gropi cu apă puțin adîncă, dar care se menține permanentă în tot cursul anului. În depresiunea Birsei, deși rară și mai săracă în specii decît în Europa centrală, este bine delimitată. Pilcurile mai puternice au fost exploatate pentru împletit.

CLADIETUM MARISCI Allorge 22

Asociația de rogoz mare (*Cladietum marisci*) în afară de mlaștinile de la Hărman, de unde a fost publicat (Morariu 1964), apare și în mlaștinile cu izvoare de la Prejmer, de unde prezentăm mai jos cele două releveuri, făcute pe suprafețe de cite 100 m². Nr. 1 în pășune la nord de șoseaua Brașov — Sf. Gheorghe, cu grad de acoperire 90%. Nr. 2 la nord de aceeași șosea lîngă pădure. Grad de acoperire 100% (3.IX.1961).

	1	2		1	2
<i>Cladium mariscus</i>	4 5	4 5	<i>Euphrasia hirtella</i>	+ 3	—
<i>Deschampsia caespitosa</i>	+ 2	+ 2	<i>Succisa pratensis</i>	+ 5	—
<i>Juncus lamprocarpus</i>	1 5	1 5	<i>Achillea asplenifolia</i>	+ 1	—
<i>Potentilla erecta</i>	+ 5	+ 5	<i>Sesleria coerulea</i>	—	+ 2
<i>Cirsium rivulare</i>	+ 5	+ 5	<i>Schoenus nigricans</i>	—	1 3
<i>Molinia coerulea</i>	+ 5	—	<i>Carex hostiana</i>	—	+ 1
<i>Allium ochroleucum</i>	+ 4	—	<i>Sanguisorba officinalis</i>	—	+ 3
<i>Ranunculus steveni</i>	+ 1	—	<i>Polygala amarella</i>	—	+ 3
<i>Genista tinctoria</i>	+ 4	—	<i>Swertia perennis</i>	—	+ 2
<i>Parnassia palustris</i>	+ 4	—	<i>Galium boreale</i>	—	+ 2
<i>Lythrum salicaria</i>	+ 1	—	<i>Galium vernum</i>	—	+ 2
<i>Primula farinosa</i>	+ 5	—	<i>Equisetum palustre</i>	+ 1	—

Cladietum marisci este asociația de mlaștină cea mai statornică în condițiile mlaștinilor cu izvoare din depresiunea Birsei, cu deosebire acolo unde izvoarele sînt răspîndite pe o suprafață mai mare și dese, astfel încît întrețin umiditate abundentă și apa se găsește în scurgere. Se mai află în jurul Clujului (Prodan 19, 39, Soó 1941).

CARICETUM INFLATO-VESICARIAE Koch 26

Această asociație de rogoaze din rezervația de la Hărman, din care s-au mai publicat analize (Morariu 1964), apare în depresiunea Birsei în mai multe locuri, cu extindere variabilă. Prezentăm mai jos alte relevouri cu pîlcuri analizate.

	1	2	3	4
<i>Carex inflata</i>	4 5	3 5	5 5	+ 1
<i>Carex vesicaria</i>	—	—	—	4 5
<i>Myosotis palustris</i>	+ 1	1 5	+ 5	+ 1
<i>Carex gracilis</i>	+ 5	+ 5	+ 1	—
<i>Lythrum salicaria</i>	+ 5	+ 5	+ 5	—
<i>Polygonum amphibium</i>	+ 1	+ 5	+ 5	—
<i>Caltha laeta</i>	1 5	+ 5	+ 5	—
<i>Symphytum officinale</i>	+ 4	+ 3	+ 1	—
<i>Iris pseudacorus</i>	+ 4	+ 1	—	—
<i>Rumex limosus</i>	+ 1	—	+ 1	—
<i>Galium palustre</i>	+ 3	+ 1	—	—
<i>Equisetum palustre</i>	—	—	+ 1	+ 1
<i>Carex vulpina</i>	—	+ 1	—	—

	1	2	3	4
<i>Carex paniculata</i>	—	—	—	+ 1
<i>Eriophorum angustifolium</i>	—	—	—	+ 2
<i>Sparganium ramosum</i>	—	—	—	+ 3
<i>Phragmites communis</i>	—	—	—	+ 1
<i>Juncus lamprocarpus</i>	—	—	—	+ 2
<i>Ranunculus repens</i>	+ 3	—	—	—
<i>Hypericum acutum</i>	—	—	—	+ 3
<i>Potentilla anserina</i>	+ 2	—	—	—
<i>Epilobium parviflorum</i>	—	—	—	+ 2
<i>Cardamine amara</i>	—	—	+ 1	—
<i>Stium erectum</i>	—	—	—	+ 2
<i>Stellaria media</i>	—	—	+ 1	—
<i>Lysimachia vulgaris</i>	—	+ 1	—	—

Ridicările de mai sus provin din următoarele locuri: Nr. 1. Hărman la Fintina Rece, într-o depresiune umedă. Suprafața analizată 25 m². Gradul de acoperire 95% (19. V.1961). Nr. 2 Hărman în același loc alt pîlc. Nr. 3 Hărman în același loc, aceleași date. Grad de acoperire 100%. Nr. 4 Prejmer în primul pîrîu la Valea Mare, la nord de șosea, pe fundul pîrîului din pășune canalizat și lărgit. Suprafața analizată aproximativ 100 m². Gradul de acoperire 100% (8.V, 3.IX.1961).

Asociația de rogoaze veziculoase se instalează pe suprafețe acoperite de apă cu scurgere lină sau cu apă stagnantă puțin adîncă, uneori îmbibînd numai din abundență solul, excepțional mai tîrziu putînd să sece. În afară de cele două specii dominante nu pare să prezinte plante asociate în mod constant.

CARICETUM GRACILIS (Graebn. et Hueck :31) Tx. 37, Soó 64 Morariu 64 syn. Caricetum elatae (Br. Bl. 25) Caricetosum gracilis Koch 26, Br. Bl. 47

Carex gracilis apare în mai multe asociații de locuri mlăștinoase, constituie asociații în care devine dominant numai în unele locuri, în care apa îmbibă puternic solul fin nisipos sau mai tîrziu se scurge, cum este pe terenurile inundabile de la Vadu Roșu, de unde prezentăm analizele de mai jos :

	1	2	3
<i>Carex gracilis</i>	5 5	2 5	+ 5
<i>Carex paradoxa</i>	+ 1	1 5	4 5
<i>Lythrum salicaria</i>	+ 1	+ 1	1 5
<i>Lathyrus palustris</i>	+ 4	+ 5	+ 5
<i>Sanguisorba officinalis</i>	+ 5	+ 5	1 5

	1	2	3
<i>Filipendula ulmaria</i>	+ 1	+ 1	+ 1
<i>Phragmites communis</i>	+ 5	+ 1	1 5
<i>Caltha laeta</i>	1 5	+ 1	1 5
<i>Ranunculus acer</i>	+ 1	+ 1	+ 1
<i>Lychnis flos cuculi</i>	—	+ 5	+ 5
<i>Veratrum album</i>	—	+ 1	+ 1
<i>Orchis palustris</i>	—	+ 1	+ 2
<i>Geranium palustre</i>	—	+ 1	+ 1
<i>Valeriana officinalis</i>	—	+ 1	+ 1
<i>Cirsium rivulare</i>	—	+ 4	+ 1
<i>Salix cinerea</i>	+ 1	+ 1	+ 5

În cite o singură ridicare mai apar: 1) *Thalictrum lucidum*, *Polygonum amphibium*, 2) *Trollius europaeus*, *Linum catharticum*, *Pedicularis palustris*, *Chrysanthemum leucanthemum*, Musci; 3) *Scirpus silvaticus*, *Carex flava*, *Poa palustris*, *Festuca rubra*, *Deschampsia caespitosa*, *Fritillaria meleagris*, *Myosotis palustris*, *Stellaria aquatica*, *Ranunculus repens*, *Vicia cracca*, *Lathyrus pratensis*, *Salix pentandra*, *Equisetum maximum*.

Cele trei ridicări făcute lângă Vadu Roșu spre Rotbav, în terenurile inundabile din lunca Oltului, ce se întind pe multe zeci de hectare, cuprind analiza totală a peste 500 m² (17.VI.1962). Nr. 1 mai aproape de Olt, mai frecvent supusă inundațiilor, cu rogoaze mai tipice. Nr. 2 mai departe de Olt, inundat mai rar și cu caractere de trecere în pajiști mezofile. Nr. 3 pe lângă Olt terenuri inundabile frecvent, adesea cu scurgere târzie a apei. Poate formează o subasociație cu *Carex paradoxa*.

Rogoazele acestea rustice și inospitaliere, întinse pe zeci de hectare, nu atrag vara nici omul neoferindu-i nimic aspectuos sau util, în monotonia lor solitară și sălbatică și nici animalele, negăsind hrană în rogoazele aspre și mi-loase la bază. Scurgerea apelor de inundație lasă mici neregularități accentuate de rămășițele uscate din anii precedenți ale rogoazelor, adesea cu forme de popândici. Ele nu se cosesc¹. Terenul s-ar putea folosi productiv prin plantare cu plop sau sălcii, specii repede crescătoare și rezistente la inundații.

CARICETUM ELATAE (Kerner 1858) Koch 26

Această asociație, rară în depresiunea Birsei, se întâlnește în complexul rovinos de la Noua, dispusă mai ales în lungul piriului de scurgere a apei din cele două lacuri artificiale. Dăm mai jos lista unui pilc format de această asociație fără coeficienți cantitativi (25.V.1962).

¹ Întrebarea șefului de gară de la Vadu Roșu: „Ce căutați aici unde numai vânătorii vin toamna târziu când se refugiază în rogoaze iepurii?“, este semnificativă.

<i>Carex elata</i>	<i>Ranunculus repens</i>
<i>Carex riparia</i>	<i>Ranunculus acer</i>
<i>Carex gracilis</i>	<i>Geum rivale</i>
<i>Carex panicea</i>	<i>Filipendula ulmaria</i>
<i>Carex oederi</i>	<i>Lychnis flos cuculi</i>
<i>Eriophorum angustifolium</i>	<i>Cardamine amara</i>
<i>Scirpus silvaticus</i>	<i>Lythrum salicaria</i>
<i>Phragmites communis</i>	<i>Myosotis palustris</i>
<i>Poa trivialis</i>	<i>Cirsium rivulare</i>
<i>Sparganium ramosum</i>	<i>Equisetum palustre</i>
<i>Caltha laeta</i>	

BOLBOSCHOENETUM MARITIMI CONTINENTALE Soó 27, 57, 64

Asociația *Bolboschoenetum maritimi* în cimpia Birsei apare accidental, deoarece după literatură și herbarele existente nu a fost semnalată planta, dominantă, pînă în prezent.

Asociația s-a instalat pe unul din digurile artificiale de la Bartolomeu și s-a dezvoltat pe suprafețe depresionare, pe care s-a adunat apa, formînd mici fitocenoze, cu compoziția de mai jos.

	1	2		1	2
<i>Bolboschoenus maritimus</i>	5 5	4 5	<i>Polygonum minus</i>	+ 1	--
<i>Glyceria fluitans</i>	1 4	+ 1	<i>Ranunculus repens</i>	+ 1	--
<i>Echinochloa crus galli</i>	1 3	+ 1	<i>Xanthium strumarium</i>	+ 1	--
<i>Alisma plantago</i>	1 5	1 3	<i>Poa palustris</i>	—	+ 2
<i>Polygonum lapathifolium</i>	+ 2	+ 1	<i>Juncus bufonius</i>	—	+ 1
<i>Oenanthe aquatica</i>	+ 3	+ 2	<i>Ranunculus sceleratus</i>	—	+ 1
<i>Poa annua</i>	+ 2	—	<i>Euphorbia platyphyllos</i>	—	+ 1
<i>Alopecurus geniculatus</i>	+ 1	—	<i>Bidens tripartita</i>	—	+ 1

Prezența acestei asociații în cimpia Birsei trebuie considerată efemeră. Ca dezvoltare, la Bartolomeu niciodată n-a ajuns în creștere dimensiunile medii pe care le atinge în lunca inundabilă a Dunării. De asemenea și cele două pîlcuri analizate au avut o întindere restrînsă, primul 10 m², iar al doilea 5 m² (1957). În anii următori planta a dispărut.

HELEOCHARIDETUM PALUSTRIS Soó 33 c

Bolboschoenetum maritimi continentale *heleocharetosum* Soó 1957, 6

Asociația de pipirig (*Heleocharis palustris*) se instalează pe marginea bălților prin șanțuri și prin gropi cu apă puțin adîncă, dar de obicei permanentă tot timpul anului.

La Bartolomeu, unde s-au făcut cele cinci ridicări, a persistat ani de-a rândul cu compoziția de mai jos :

	1	2	3	4	5
<i>Heleocharis palustris</i>	25	45	55	45	45
<i>Echinochloa crus galli</i>	+ 2	+ 1	+ 3	+ 2	15
<i>Alisma plantago</i>	+ 3	+ 1	+ 5	+ 5	+ 2
<i>Oenanthe aquatica</i>	+ 2	+ 5	+ 3	+ 3	+ 1
<i>Glyceria fluitans</i>	+ 3	+ 2	14	13	—
<i>Ranunculus sceleratus</i>	+ 2	+ 1	+ 1	—	+ 4
<i>Bidens tripartita</i>	+ 3	+ 1	—	+ 2	+ 1
<i>Poa trivialis</i>	+ 2	+ 4	—	—	+ 3
<i>Euphorbia platyphyllos</i>	+ 2	+ 1	—	—	+ 1
<i>Juncus gerardi</i>	+ 2	+ 1	—	—	—
<i>Juncus lamprocarpus</i>	+ 1	+ 1	—	—	—
<i>Cyperus fuscus</i>	24	13	—	—	—
<i>Polygonum hydropiper</i>	+ 1	—	—	—	+ 1
<i>Polygonum minus</i>	—	—	—	+ 1	+ 1
<i>Rorippa islandica</i>	—	—	+ 1	+ 1	+ 1
<i>Rorippa silvestris</i>	—	—	+ 2	+ 2	—
<i>Ranunculus repens</i>	—	—	+ 1	—	+ 1
<i>Rumex crispus</i>	+ 1	+ 2	—	—	—
<i>Potentilla reptans</i>	—	—	+ 2	—	+ 1
<i>Plantago major</i>	+ 3	+ 3	—	—	—

În cite o singură ridicare mai apare : 1. *Potentilla anserina*, *Galium palustre*, *Poa annua*, *Plantago lanceolata*. 2. *Potentilla supina*, *Lycopus europaeus*. 3. *Bidens cernua*. 4. *Schoenoplectus lacustris*, *Juncus effusus*, *Utricularia vulgaris*. 5. *Butomus umbellatus*, *Lysimachia nummularia*.

Se remarcă dintre speciile cu constanță ridicată în asociație, în afară de *Heleocharis palustris*, puține ca: *Alisma plantago*, *Ranunculus sceleratus*, *Oenanthe aquatica* etc. Fiind exigentă în privința condițiilor ecologice, nu formează pîlcuri de mare întindere.

Cele cinci ridicări provin din pîlcuri diferite și în total abia formează o suprafață de 40 m².

JUNCTUM BUFONII (Felföldy 42) Morariu 56

subas. plantaginetosum brachystachyae

Juncus bufonius formează o asociație nestatornică ce apare numai în pîlcuri mici și cu durată efemeră în depresiunea Bîrsei.

	1	2	3	4	5
<i>Juncus bufonius</i>	45	45	45	35	35
<i>Echinochloa crus galli</i>	15	+4	+3	+2	25
<i>Poa annua</i>	+4	15	+1	15	15
<i>Ranunculus sceleratus</i>	+3	+3	14	+2	+3
<i>Plantago major</i> var. <i>brachystachya</i>	15	15	+5	+5	15
<i>Polygonum aviculare</i>	+2	+1	—	+1	+1
<i>Rorippa islandica</i>	+3	+1	—	+2	+3
<i>Potentilla supina</i>	+3	+3	—	+2	15
<i>Veronica anagallis</i>	—	+3	+2	+1	+2
<i>Cyperus fuscus</i>	—	+1	+3	—	+1
<i>Trifolium repens</i>	+4	15	+3	—	—
<i>Alopecurus geniculatus</i>	—	—	+1	—	+1
<i>Glyceria fluitans</i>	—	—	—	+2	+1
<i>Poa trivialis</i>	—	—	—	+1	14
<i>Rumex conglomeratus</i>	+1	—	+1	—	—
<i>Potentilla anserina</i>	+5	—	—	—	+1
<i>Lythrum salicaria</i>	—	—	+1	+1	—
<i>Oenanthe aquatica</i>	—	—	—	+1	+1
<i>Gnaphalium luteo-album</i>	—	+1	—	—	14

În cite o singură ridicare mai apar: 1. *Ranunculus repens*. 2. *Ranunculus trichophyllus* f. *terrestris*, *Plantago lanceolata*. 3. *Polygonum lapathifolium*, *Polygonum mite*, *Potentilla reptans*. 4. *Heleocharis palustris*, *Juncus gerardi*, *Bidens cernuus*, *Euphorbia platyphyllos*, *Carex* cf. *hirta*. 5. *Schoenoplectus lacustris*.

Ridicările de mai sus au fost făcute la Bartolomeu, pe o suprafață cu movițe provenite din pământ aruncat, însumind în total aproximativ 10 m².

Asociația din tabelul nostru este slab caracterizată din punct de vedere floristic, prin *Juncus bufonius* și *Plantago major* var. *brachystachya*. Morfologic este caracterizată prin nanomorfism, nici una din plantele asociate nu ating dimensiuni mijlocii normale, ci rămân pitice. Asociația ocupă suprafețe ușor înclinate și pe porțiuni mici, evitând depresiunile chiar dacă au umiditate ridicată numai temporar, ca și virful micilor movițe care sînt mai uscate, ceea ce determină dimensiunile reduse ale pilcurilor.

Varianta asociației noastre publicată din Bucovina de sud (Morariu 1956) se apropie mai mult de *Centunculo-Anthocerotum* publicat din Polonia de Kornas 1960, fără a fi identică cu cea din Europa apuseană. Varianta de la Brașov este sărăcită în specii și ruderalizată.

SCHOENETO-ARMERIETUM BARCENSIS

syn. Schoenetum nigricatis (All. 22) Koch 26 p.p. — As. de Schoenus nigricans subas. cu Armeria barcensis Morariu 1964, As. Armeria alpina ssp. barcensis Șerb M. 63

Asociația aceasta a fost analizată din cuprinsul rezervației de mlaștină eutrofă de la Hărman. Completările pe care le aducem provin de la Prejmer, de unde redăm tabelul de mai jos.

	1	2	3	4	5	6
<i>Schoenus nigricans</i>	15	25	35	35	35	35
<i>Armeria barcensis</i>	35	35	35	35	25	35
<i>Potentilla erecta</i>	+1	+4	+5	+1	+5	+5
<i>Cirsium rivulare</i>	+2	+2	+5	+1	15	+5
<i>Sesleria coerulea</i>	—	+1	+1	—	+2	+5
<i>Molinia coerulea</i>	15	+2	+1	—	+1	—
<i>Primula farinosa</i>	+5	—	15	+5	+4	+5
<i>Swertia perennis</i>	+1	+3	+3	+2	+1	—
<i>Polygala amarella</i>	—	+3	+1	—	+1	+3
<i>Equisetum palustre</i>	—	+2	+2	—	—	+1
<i>Pinguicula vulgaris</i>	+1	+2	—	—	—	+5
<i>Inula ensifolia</i>	—	+1	—	+1	—	+5
<i>Carex davalliana</i>	+5	+2	—	—	—	—
<i>Cladium mariscus</i>	15	+2	—	—	—	—
<i>Allium ochroleucum</i>	+3	+2	—	—	—	—
<i>Orchis mascula</i>	—	—	—	—	+1	+1
<i>Sanguisorba officinalis</i>	—	—	—	—	+1	+5
<i>Drosera anglica</i>	—	+2	—	—	—	+1
<i>Parnassia palustris</i>	+1	+2	—	—	—	—

În câte o singură ridicare mai apar: 1. *Juncus lamprocarpus*, *Carex hostiana*, *Carex flava*, *C. vesicaria*, *Euphrasia hirtella*, *Succisa pratensis*, *Epilobium parviflorum*, *Musci*. 2. *Linum catharticum*. 5. *Briza media*, *Deschampsia caespitosa*.

Ridicările provin din următoarele locuri: nr. 1 Prejmer în pășune, între Hărman și Prejmer la N. de șoseaua Brașov—Sf. Gheorghe. Ierburile uscate au fost arse în primăvară. O mică depresiune cu izvoare călcată de vite mari. Pilcul are discontinuități mici, datorită izvoarelor și piriișelor, printre ele popindici. Grad de acoperire 95%. Suprafața analizată 20 m². (28. V., 3. IX. 1961). Nr. 2 lângă pădurea Prejmer la nord de șoseaua Brașov—Sf. Gheorghe, în terenul depresionar, cu izvoare de lângă pod. Grad de acoperire 100%. Suprafața analizată

20 m². În cuprinsul pîcului mai apar *Salix cinerea* și cite un exemplar mic, închircit de *Acer compestre* și de *Fraxinus excelsior*. Nr. 3, 4 și 5 la sud de șoseaua menționată, vizavi de Izvorul Mare pe terenul înmlăștinat din cauza piraieiilor și a stăvilarelor de la cele două poduri. Pîcul asociației este foarte extins. În cuprinsul lui s-a găsit și un exemplar de *Pedicularis sceptrum carolinum* cu rozeta de frunze. În vecinătatea pîcului de partea opusă a apei se află un *Magno-caricetum*. Suprafața cu *Armeria barcensis* se cosește. Planta aceasta este frecventată de fluturi din genul *Lycaena* și de Himenoptere. Gradul de acoperire 100%. Fiecare relevu cu suprafața de 10 m². Nr. 6 la sud de șoseaua Brașov—Sf. Gheorghe, dincolo de pîcurile de stejar, către Prejmer, într-o depresiune cu izvoare și cu pîrîul de scurgere drenat. Gradul de acoperire 100%. Suprafața analizată 20 m².

Aspecte de sezon. Asociația prezintă aspecte de sezon foarte clare și expresive sub raport estetic, cu deosebire vara. Aspectul vernal este de un verde deschis, datorită frunzelor, punctat cu rozeul florilor de *Primula farinosa* și albastrul celor de *Pinguicula vulgaris* și *Polygala vulgaris*, care completează decorul. Cel mai frumos aspect este cel verno-estival, prin lunile mai—iunie, cînd este în plină înflorire *Armeria barcensis*. Cu florile roze, grupate capituliform, acoperă ca o pînză diafană fondul verde, în care domină *Schoenus nigricans*, foarte atractivă văzută de la distanță. În această perioadă o culeg turiștii care trec pe șosea, în buchete, care nu o dată sint aruncate pe lîngă șosea, ofilite. În decursul verii înfloresc exemplare singuratiche de *Armeria* pînă toamna tîrziu, prin luna noiembrie. Mai tîrziu fenofaza estivală este accentuată de *Euphrasia hirtella* cu florile albe pătate cu violet. Ici și colo apar și tulpinițe firave și grațioase de *Drosera anglica*.

Aspectul autumnal este determinat de *Schoenus nigricans*, care ia o culoare de fond monotonă, verde cenușie, decorată de albul florilor de *Parnasia palustris*, de violetul florilor de *Swertia perennis* și de *Succisa pratensis*. Menționăm că florile *Swertia perennis* pot fi penta—, tetra— și trimere pe același exemplar.

CARICETUM DAVALLIANAE (Br. Bl. 24, Dutoit 24)

Kulczynski 28, Koch 28, Valek 1962, Morariu 1964

Caricetum davallianae este o asociație puțin răspîdită și ocupă suprafețe de mică întindere în Țara Birsei. Din punct de vedere ecologic este bine delimitată, iar din punct de vedere floristic determinată precis. Se instalează durabil pe locurile cu solul îmbibat permanent de apă, dar fără a forma bălți. Apa mustește

din sol în izvoare difuze răspîndite pe o oarecare întindere, formînd o suprafață depresionară, în care copita bovinelor se afundă, mai ales printre tufele de *Carex davalliana* și urma se umple cu apă, ce nu stagnează ci se primenește lent. Reacția solului, măsurată la apa care îl îmbibă, este neutră pH=7 (Noua), dar într-un pîrîiaș ce se scurge prin teren apa este alcalină pH=7, 8. *Carex davalliana* fiind cespîtoasă și scundă, cu rădăcini puternice formează o textură subterană și joacă un rol de specie consolidatoare și conservatoare a asociației.

În Țara Bîrsei apare prin văi, la poalele pantelor sau pe piemonturi în zona ivirii apelor freatice, cu care s-a extins și în cîmpie (Hărman, Prejmer), dar într-un facies cu multe elemente de pajiști mezofile sau cu apariție fragmentară. În aceste faciesuri sărăcite lipsește *Valeriana simplicifolia*, element central european, cu caracter montan accentuat, caracteristic asociației noastre.

Interesul ocrotirii și conservării asociației este legat de caracterul ei fitogeografic: rară și de compoziție floristică determinată, îndeosebi de cei doi reprezentanți caracteristici *Carex davalliana* și *Valeriana simplicifolia*. Dintre celelalte specii *Hypericum acutum* și *Epipactis palustris* mai prezintă un interes, pe cînd restul sînt specii frecvente sau banale de locuri rovinose.

Asociația se află în Slovacia și Boemia (Valek B. 1960) pe soluri înmlăștinate, cu pinze de ape freatice aproape de suprafață, cu umiditatea puțin variabilă, cu oarecare conținut de substanțe organice și o cantitate variabilă de carbonat de calciu, cu reacția oscilînd de la puternic alcalină la neutră și slab acidă, condiții identice cu cele de la noi.

Ridicările din tabel s-au făcut pe suprafețe de cîte 100 m², cu grad de acoperire 100%, în următoarele locuri: 1. Noua între lacul estic și pădure (25. V. 1962). 2. Noua, în poiană mai sus de ocolul silvic. 3. În același loc (15. V. 1963). 4. Codlea, în valea ștrandului mai jos de barajul lacului pentru canotaj (22. V., 10. VII. 1965).

CARICETUM DAVALLIANAE

	1	2	3	4
<i>Carex davalliana</i>	35	45	55	45
<i>Carex hostiana</i>	15	+4	+3	+1
<i>Carex panicea</i>	+3	+4	+3	15
<i>Eriophorum angustifolium</i>	15	15	+2	+4
<i>Potentilla erecta</i>	+3	+1	+1	+5
<i>Polygala amarella</i>	+3	15	+1	+3
<i>Valeriana simplicifolia</i>	15	+5	+1	15
<i>Cirsium rivulare</i>	+4	+1	+1	+1

	1	2	3	4
<i>Equisetum palustre</i>	+ 2	+ 1	+ 1	+ 1
<i>Phragmites communis</i>	+ 2	15	+ 1	—
<i>Sanguisorba officinalis</i>	+ 4	+ 1	+ 1	—
<i>Geum rivale</i>	—	+ 1	+ 1	+ 1
<i>Cardamine pratensis</i>	—	+ 1	+ 1	+ 1
<i>Lythrum salicaria</i>	+ 2	+ 1	—	+ 3
<i>Gallium verum</i>	+ 1	+ 1	+ 1	—
<i>Chrysanthemum leucanthemum</i>	—	+ 1	+ 1	+ 1
<i>Molinia coerulea</i>	15	+ 1	—	—
<i>Ranunculus acer</i>	+ 2	—	—	+ 4
<i>Ranunculus steveni</i>	—	+ 4	+ 1	—
<i>Trifolium repens</i>	—	+ 1	—	+ 1
<i>Succisa pratensis</i>	+ 1	—	—	15
<i>Ajuga reptans</i>	+ 2	—	—	+ 3
<i>Plantago lanceolata</i>	—	+ 1	+ 1	—
<i>Epipactis palustris</i>	—	—	—	15

Mai apar în cite o singură ridicare 1. *Gallium boreale*, *Eupatorium cannabinum*, *Salix rosmarinifolia*, 2. *Alchemilla vulgaris*, 4. *Briza media*, *Myosotis palustris*, *Caltha laeta*, *Salix cinerea*, *Taraxacum palustre*, *T. officinale*, *Filipendula ulmaria*, *Geranium palustre*, *Linum catharticum*, *Lychnis flos cuculi*, *Epilobium parviflorum*, *Prunella vulgaris*, *Lathyrus pratensis*, *Plantago major*, *Medicago lupulina*, *Festuca pratensis*, *Lycopus europaeus*.

SESLERIETUM ULIGINOSAE (Palmgr. 15) Soó 41, 64

syn. Seslerietum coeruleae Boros 54 Soó 41 a : Higoseslerietum balticum

Palmgr 15 Seslerietum uliginosae medio-europeum Soó 41 Klika 63.

Asociația de *Sesleria coerulea* formează o pajiște umedă pină la jilavă primăvara sau mezofitică vara, cu caractere ecologice, compoziție floristică și fenologie cu totul particulare. Analizată din pajiștile de la Prejmer, din poienile și din jurul pădurii se prezintă cu compoziția de mai jos.

	1	2	3	4	5
<i>Sesleria uliginosa</i>	35	35	45	45	35
<i>Carex panicea</i>	15	15	+ 1	+ 1	+ 1
<i>Linum catharticum</i>	+ 1	+ 1	+ 5	15	15
<i>Gallium boreale</i>	15	+ 3	15	+ 1	15
<i>Trifolium montanum</i>	+ 1	+ 4	+ 1	+ 1	+ 1

	1	2	3	4	5
<i>Briza media</i>	+ 2	+ 2	+ 1	15	—
<i>Carex hostiana</i>	+ 1	+ 2	—	+ 1	14
<i>Phragmites communis</i>	+ 5	+ 5	+ 4	—	+ 4
<i>Ranunculus acer</i>	15	+ 3	15	+ 1	—
<i>Potentilla erecta</i>	+ 1	—	+ 1	+ 1	15
<i>Genista elata</i>	+ 1	+ 1	+ 2	+ 1	—
<i>Gallium verum</i>	15	+ 4	+ 1	+ 1	—
<i>Inula hirta</i>	+ 1	+ 1	—	+ 1	+ 1
<i>Equisetum palustre</i>	+ 1	+ 1	+ 1	+ 1	—
<i>Serratula tinctoria</i>	+ 4	+ 2	+ 1	+ 1	—
<i>Salix rosmarinifolia</i>	+ 1	+ 2	+ 1	—	—
<i>Sanguisorba officinalis</i>	+ 1	+ 1	—	—	+ 3
<i>Polygala amarella</i>	+ 1	—	+ 1	—	+ 2
<i>Vicia cracca</i>	+ 1	+ 1	—	+ 3	—
<i>Lotus corniculatus</i>	+ 1	+ 1	+ 1	—	—
<i>Plantago media</i>	—	—	+ 4	+ 1	+ 1
<i>Succisa pratensis</i>	—	—	+ 1	+ 2	+ 1
<i>Cirsium canum</i>	+ 1	+ 1	+ 1	—	—
<i>Cirsium rivulare</i>	+ 1	+ 1	—	—	+ 3
<i>Chrysanthemum leucanthemum</i>	+ 1	+ 1	—	+ 1	—
<i>Hieracium pratense</i>	+ 1	—	+ 1	+ 1	—
<i>Veratrum album et. var. lobellianum</i>	—	—	+ 1	—	14
<i>Prunella vulgaris</i>	+ 1	+ 1	—	—	—
<i>Gentiana pneumonanthe</i>	—	—	+ 1	+ 1	—
<i>Betonica officinalis</i>	—	—	+ 1	+ 1	—
<i>Leontodon hispidus</i>	—	—	+ 1	+ 1	—

În cite o singură ridicare mai apar : 1. *Carex distans*, *C. buxbaumi*, *Iris sibirica*, 2. *Trollius europaeus*, 3. *Colchicum autumnale*, *Dactylis glomerata*, *Filipendula hexapetala*, *Lathyrus pratensis*, *Ononis hircina*, *Bupleurum falcatum*, *Campanula glomerata*, 4. *Arrhenatherum elatius*, *Hieracium auricula*, 5. *Plantago lanceolata*, *Primula farinosa*, *Hieracium pilosella*, *H. baubini*, *Taraxacum palustre*.

Toate releveurile au fost făcute în pajiștile de la pădurea Prejmer, cuprinzând o suprafață totală de 60 m². Gradul de acoperire 100% (10.VI.1961).

În decursul perioadei de vegetație umiditatea solului este foarte variabilă, din această cauză atât fenologia cât și compoziția floristică prezintă variabilitate sezonieră. Fenofaza (pre-)vernală cu solul îmbibat în apă până la înmlăștinire este dominată de *Sesleria coerulea* în plină anteză (în poienile din estul pădurii Prejmer și *Fritillaria meleagris*). Mai târziu în fenofaza estivală, când celelalte elemente de pajiște sînt în plină dezvoltare, are caracterul unui amestec heterogen de plante higrofile și mezofile de fineață banală de locuri joase.

Bibliografie

1. *Allorge, P.* Sur quelques groupements aquatiques et hygrophiles des Alpes du Briançonnais. Festschrift Carol Schröter, Veröff. geobot. Inst. Rübel Zürich, 1925, 3.
2. *Bikov, B. A.* Gheobotanica Alma-Ata 1957.
3. *Borza, Al.* Flora și vegetația văii Sebeșului. Ed. Acad. R.P.R. 1959.
4. *Borza, Al. și Boscaiu, N.* Introducere în studiul covorului vegetal, București 1965.
5. *Braun-Blanquet, J.* Pflanzensoziologie. 2 Aufl. Wien 1951.
6. *Braun-Blanquet, J. et Tüxen, R.* Irische Pflanzengesellschaften. Veröff. geobot. Inst. Rübel Zürich (1952) 25, 224—421.
7. *Csűrös Șt., Resmeriță I., Káptalan M. și Gergely I.* Contribuții la cunoașterea pajiștilor din Cîmpia Transilvaniei și unele considerații cu privire la organizarea terenului. Studia Univ. Babeș-Bolyai, seria II-a fasc. 2, Biol. 1961 ; p. 15—61.
- 7b. *Diaconeasa B.,* Două stațiuni noi cu *Drosera anglica* în R.P.R. Bul. Univ. Babeș-Bolyai Cluj, Șt. nat. I, 1—2, p. 475—478.
8. *Eggler J.,* Pflanzengesellschaften der Umgebung von Graz. Berlin-Dahlem 1933.
9. *Hodișan I.,* Flora și vegetația din bazinul văii Feneșului (raion Alba, reg. Hunedoara). Autoreferat Cluj 1966.
10. *Horst K., Krausch H. D., Müller-Stoll W. R.,* Die Wasser- und Sumpfpflanzen-gesellschaften im Elb-Havel-Winkel. Limnologica (Berlin) 4, 1. 1966. 101—103.
11. *Iaroșenko P. D.,* Geobotanica. București 1962 (trad.).
12. *Kárpáti V.,* Die zöologischen und ökologischen Verhältnisse der Wasservegetation des Donau-Überschwemmungsraumes in Ungarn. Acta bot. Budapest 1963, 9, 323—385.
13. *Knapp R.,* Kennzeichnung der sozialen Beziehungen der gegenseitigen Beeinflussung und der Konkurrenzkraft der Pflanzen bei Vegetations — Analysen. Bev. d. Deutsch. Bot. Geo. 73, 9. 1960.
14. *Kornas J.,* Centunculo-Anthocerotum im oberen Wisla-Tale. Fragm. Flor. et Geobot, II, 4, 1960, p. 517—521.
15. *Kovács M.,* Übersicht der Bachrörichte (Glycerio-Sparganium) Ungarns Acta bot. Budapest, 1962, 8, p. 109—143.
16. *Krausch H. D.,* Die Pflanzengesellschaften des Stechlinsee-Gebietes. II Rörichte und Grossseggenesellschaften, Phragmitetea Tx. et Prsg. 1942 Limnologica (Berlin) 1964, 2, 4, 423—482.
17. *Krausch H. D.,* Zur Gliederung der Scirpo Phragmitetum medioeuropaeum W. Koch 1926. Limnologica (Berlin) 1965, 3, 1, 17—22.
18. *Krausch H. D.,* Vegetationskundliche Beobachtungen im Donaudelta Limnologica (Berlin) 1965, 3, 3, 271—313.
19. *Moesz G.,* Szászhermányi láp. Brassói Lapok, nr. 69 et 70, 1905.

20. Moesz G., Brassó vidékének és a Rétyi Nyír Cyperaceái Növénynt. közl. VII, 182—191.
21. Morariu I., *Contunculus minimus* L. date geobotanice și chorologice. Studii și cercet. de biol. VIII, 1—4, 1965, p. 79—82.
22. Morariu I., Aspecte din vegetația rezervației de mlaștină de la Hărman. Ocrot. Nat. 1964, 8, 1, 9—20.
23. Morariu I., Mlaștinile de la Prejmer, conservatoare de relice floristice. Ocrot. Nat. 1966, 10, 1, 49—58.
24. Oberdorfer E., Süddeutsche Pflanzengesellschaften, Jena, 1957.
25. Păun M., Flora și vegetația raionului Balș (reg. Oltenia) Autoreferat, Craiova 1965.
26. Pop E., Mlaștinile de turbă și problema ocrotirii lor. Ocrot. Nat. 1955, 1, 57—105.
27. Pop E., Mlaștinile de turbă din R.P.R., București, 1960.
28. Pop E., Însemnătatea științifică și practică a mlaștinilor de turbă. Studia Univ. Babeș-Bolyai. Ser. biol. 2, 1959, Cluj, p. 7—20.
29. Pop E., Sălăgeanu I., Monumentele naturii din România. București 1966.
30. Pop I., Vegetația acvatică și palustră de la Salonta (reg. Crișana) Studii și cercet. de biol. Acad. R.P.R., Fil. Cluj, XIII, 1962, 2, p. 191—216.
31. Pop. I., Flora și vegetația cîmpiei Crișurilor situată în partea de vest a raionului Salonta (reg. Crișana) Autoreferat, Cluj 1965.
32. Prodan I., Flora pentru determinarea și descrierea plantelor ce cresc în România, v. II Fitogeografia României. Cluj 1939.
33. Roemer I., Das Vorkommen der Primula farinosa im Siebenbürgischen Hochlande, Bot. Közl. 1910, 289—290.
34. Roemer I., Ein beachtenswertes pflanzengeographisches Gebiet — Flora von Honigberg. Verhandl. Mitt. Siebenb. Ver. für Naturw. zu Hermannstadt LXI, 1. 1911, p. 55.
35. Săvulescu Tr., Der biogeographische Raum Rumäniens An. Fa. Agron. Bukarest 1940, 1, 283—330.
36. Soó R., Conspectus des groupements végétaux dans les Bassin Carpathiques. II Les associations psammophiles et leur génétique. Acta bot. Budapest 1956, 3, 43—64.
37. Soó R., Systematische Übersicht der pannonischen Pflanzengesellschaften II Acta bot. Budapest 1959, 5, 473—500.
38. Soó R., A magyar flóra és vegetáció rendszertani növényföldrajzi kézikönyve. Akad. Kiadó. Budapest, 1964.
39. Șerbănescu M., Contribuții la studiul florei și vegetației algelor din mlaștinile eutrofe Hărman — Prejmer (reg. Brașov), Studii și Cercet. de biol. Seria Biol. veg. XV, 4, 1963, p. 453—468.
40. Ștefureac Tr., Teculescu V., Contribuții la cunoașterea Characeelor din R.P.R. Studii și cercet. de biol. veget. XIII, 2, 1961, p. 175—201.
41. Tüxen R., Pflanzengesellschaften Nordwestdeutschlands Mitt. flor. soz. Arbeitsgem. Niedersachsen Hannover, 1937, 3, 1—170.

42. *Tüxen R.*, Das System der nordwestdeutschen Pflanzengesellschaften. Mitt. flor. soz. Arbeitsgem. Stolzenau/Weser, N. F. 5. 155—176.
43. *Tüxen R., Preising E.*, Grundbegriffe und Methoden zum Studium der Wasser- und Sumpfpflanzen- Gesellschaften. Deutsche Wasser Wirtschaft 37, 1, 10—17, 2, 57—69.
44. *Valek B.*, Die ökologischen Bedingungen des Vorkommens von *Caricetum davallianae* in der Slowakei. Biologia. Bratislava XV, 7, 1960, p. 481—497.
45. *Wachner H.*, Kronstädter Heimat- und Wanderbuch. Braşov, 1934.

DIE WASSER- UND SUMPFVEGETATION IN DER BIRSA-SENKE

(Zusammenfassung)

In der vorliegenden Arbeit beschreibt der Verfasser die vorgefundenen Pflanzengesellschaften als eine Fortsetzung seiner Untersuchungen über die Sümpfe der Birs-Senke. Die gegenwärtigen Sümpfe sind Überreste eines ausgedehnten Sumpfgebietes, das von einem postpliozänen See abstammt, der wiederum von einem weiten mio-pliozänen Meeresbecken zurückgeblieben ist.

Die Sümpfe sind auf einige Quellzonen bei Härman, Noua, Prejmer, und Stupini beschränkt, und zwar sind sie in künstlich ausgehobenen Vertiefungen bei Bartolomeu, Noua, Prejmer vorzufinden, oder aber sind sie an die Überschwemmungsaue des Oltflusses bei Bod, Araci, Vadu Roşu bis nach Racoş und Baraolt angeschlossen. Die Einschränkung der Sumpfgebiete erfolgte auch durch das Einschreiten des Menschen durch Entwässerungsarbeiten, die zu Beginn unseres Jahrhunderts durchgeführt und in letzter Zeit erneut aufgenommen wurden. Am ausführlichsten studiert wurden die Sumpfgebiete aus der Nähe von Braşov und am linken Ufer des Oltflusses bis nach Vadu Roşu.

Die hier beschriebenen Pflanzengesellschaften gehören zu fünf Klassen, die in den Klassifikationstabellen des rumänischen Textes angegeben sind. Im rumänischen Fachschrifttum ist dieses die erste umfassendere Arbeit über die tiefgelegenen Sümpfe aus der Karpatensenke. Einige hier behandelte Pflanzengesellschaften kommen selten vor, sind wenig verbreitet wie: *Acoretum calami*, *Cladietum marisci*, *Caricetum davallianae*, *Seslerietum coeruleae* oder sind in der Birs-Senke endemisch, wie *Schoenetum-Armerietum barcensis*. Solche Pflanzengesellschaften umfassen eine Reihe von seltenen Arten der rumänischen Karpa-

tenflora, nordische Elemente, die hier ihre südliche Grenze erreichen (*Pedicularis sceptrum-carolinum*, *Drosera anglica*, *Primula farinosa*), andere sind subalpine Bergarten (*Valeriana simplicifolia*, *Pinguicula vulgaris*, *Gentiana ciliata*, *Swertia perennis*, *Allium ochroleucum*, *Carex buxbaumi* u.a.), die in diese tief gelegene Senke hinabgestiegen sind.

Nur in den Sümpfen bei Härman und Prejmer wächst die schöne, hier endemische *Armeria barcensis* Simk.

Für die Erhaltung der Phytozöosen, in welchen solche Pflanzen in einem authentischen, den menschlichen Einflüssen entzogenen Biotop wachsen, wurde bei Härman eine wissenschaftliche Reservation auf einer Oberfläche von 12 ha geschaffen. Es wurden Massnahmen getroffen zur Ausdehnung der geschützten Fläche zu einem reicheren und weiteren Komplex zwischen den Dörfern Sinpetru, Härman und Prejmer, der auch den Sumpf-Eichenwald (*Higro-Quercetum roboris*) umfassen wird.

Der Schutz dieser Gebiete, die viele wasserreiche Quellen beherbergen, ist auch für die Erhaltung bedeutender Trinkwasserreserven sehr wichtig.

ICHNEUMONIDE DIN DEPRESIUNEA ȚARA BÎRSEI ȘI ÎMPREJURIMI

de

MIHAI I. CONSTANTINEANU și VICTOR CIOCHIA

În această lucrare se prezintă 97 specii și subspecii de Ichneumonide (Subfam. *Pimplinae* Cresson 1887), colectate în mai mulți ani în diferite localități din Țara Birsei și împrejurimi.

Prescurtări :

- A = Comuna Araci, raionul Sf. Gheorghe, regiunea Brașov, de pe valea Oltului. *Euphorbia cyparissias* L., *Rubus caesius* L., etc.
- AS = Comuna Axente Sever, raionul Mediaș, regiunea Brașov.
- B = Muntele Bucșoiul din masivul Bucegi. *Polystichum filix-mas* Roth., *Athyrium filix-femina* Roth., diferite specii de *Campanula*, *Rumex alpinus* L., *Aira caespitosa* L., etc.
- BO = Muntele Bunloc de lângă Brașov.
- Br = Brîna Caprelor de pe muntele Piatra Craiului. *Poa alpina* L., *Poa chaixii* Vill., etc.
- C' = Orașul Codlea, regiunea Brașov.
- C'e = Cernatul, sat înglobat orașului Săcele, pe valea pîriului Dîrbav.
- C'i = Muntele Ciucaș, la 1400—1500 m altitudine. *Aira caespitosa* L., *Juniperus nana* Willd., etc.

- Cm == Valea Pîriului Cormoș.
- Cp == Căpățîna porcului din masivul Bucegi.
- Cr == Rezervația naturală de pe muntele Caraiman din masivul Bucegi. *Poa* sp., *Deschampsia* sp., *Festuca rubra* L., *Phleum* sp.
- D == Valea pîriului Dîrbav din apropierea orașului Brașov.
- F == Satul Forțeni, comuna Forțeni, raionul Odorhei, regiunea Mureș-Autonomă Maghiară.
- G == Comuna Ghimbav, orașul Brașov, regiunea Brașov — pădurea Ileanei.
- GD == Grădina Dendrologică a Facultății de silvicultură Brașov.
- H == Comuna Hărman, raionul Sf. Gheorghe, regiunea Brașov, pe valea rîului Olt.
- Hg == Munții Hăghimaș, Aita Seacă, Baraolt. Pășune cu *Urtica dioica* L., *Tussilago farfara* L., Graminee sălbatice, etc.
- Ho == Dealul Hoimoș, comuna Virghiș, raionul Sf. Gheorghe, regiunea Brașov. la 600 m altitudine.
- M == Măgura Codlei, orașul Brașov, regiunea Brașov, prin luminișurile și poienile din pădurea de *Fagus silvatica* L. (fig. 1).
- Mă == Comuna Măeruș, pe valea Oltului, raionul Sf. Gheorghe, regiunea Brașov.
- O == Obîrșia Ialomiței, 1700—1900 m altitudine, *Rhododendron kotschyi* Simk., *Dianthus gelidus* Schott., *Campanula napuligera* Schur., *Festuca rubra* L., etc.
- Om == Muntele Omul din masivul Bucegi, la 2400 m altitudine, *Festuca supina* Schur., *Nardus stricta* L., *Anthoxanthum odoratum* L., *Agrostis rupestris* All., *Luzula sudetica* (Willd.) DC, *Papaver pyrenaicum* L., etc.
- P == Pădurea Lunca Calnicului, comuna Prejmer, raionul Sf. Gheorghe, regiunea Brașov. *Quercus robur* L., *Cornus sanguinea* L., *Cornus mas* L., *Corylus avellana* L., *Sambucus nigra* L., Graminee din poieni, etc.
- PB == Poiana Brașov din apropierea orașului Brașov (fig. 2).
- PD == Predeal — Cabana Diham din masivul Bucegi, Făgete + molidete, iar prin poieni *Robus hirtus* W. et K., *Carex* sp., *Stachys* sp., *Luzula al-bida*, etc.

- Pm = Piatra Mică din masivul Piatra Craiului, 1700—1800 m altitudine., *Pinus montana* Mill., Graminee spontane, etc.
- PN = Poiana Narciselor, satul Vad, comuna Șercaia, raionul Făgăraș, regiunea Brașov, prin poieni în pădurea de stejar.
- PS = Muntele Postăvarul, Poiana Ruia, *Corylus avellana* L., *Rumex alpinus* L., *Urtica dioica* L., etc.
- R = Satul Rotbav, comuna Rotbav, raionul Făgăraș, regiunea Brașov.
- S = Comuna Sinpetru, orașul Brașov, regiunea Brașov, pe valea pîrîului Dirbav.
- SB = Cartierul Schei din orașul Brașov, în grădini.
- SU = Muntele Sulinar, Poiana Brașov.
- T = Rezervația naturală „Muntele Timpa“, orașul Brașov (fig. 3 și 4).
- Ti = Valea pîrîului Timiș, orașul Brașov, regiunea Brașov, *Rubus* sp., *Corylus avellana* L.
- V = Valea pîrîului Virghiș, comuna Virghiș, raionul Sf. Gheorghe, regiunea Brașov, *Cornus sanguinea* L., *Sambucus nigra* L., *Prunus padus* L., (*Padus racemosa* Gilib.), *Fraxinus excelsior* L., *Telekia speciosa* Bmgt., *Rubus* sp., etc.
- VA = Valea Apei (Pietrele lui Solomon) lingă orașul Brașov, *Rubus* sp., *Gentiana asclepiadea* L., etc.
- VC = Confluența pîrîului Virghiș cu pîrîul Cormoș.
- VG = Valea Gircinului, comuna Săcele, orașul Brașov, regiunea Brașov.
- VI = Valea Ialomiței din masivul Bucegi.
- VK = Dealul Kustoi, comuna Virghiș, raionul Sf. Gheorghe, regiunea Brașov, în crîng.
- Z = Muntele Zăganul din masivul Ciucaș, 1100—1650 m altitudine, *Picea excelsa* Link., *Juniperus nana* Willd., *Vaccinium myrtillus* L., *Vaccinium uliginosum* L., *Vaccinium vitis idaea* L., *Luzula albida*, *Rumex alpinus* L., *Urtica dioica* L., *Melampyrum* sp., *Veratrum* sp., *Poa alpina* L., *Arrhenatherum* sp., *Hieracium alpinum* L.,¹ etc.

¹ Mulțumim și pe această cale tov. Prof. Dr. docent Iuliu Morariu și tov. asist. Pantelimon Ularu pentru determinările făcute la unele plante.

Familia **ICHNEUMONIDAE** Halidy, 1838Subfamilia **Pimplinae** Cresson, 1887A. Tribul **Pimplini** Ashmead, 1894I. Genul **PIMPLA** Fabricius, 18041. **Pimpla instigator** Fabricius 1804, ♀ ♂

1 ♀ + 1 ♂, colectați la 17.VIII.1955 și 8.VIII.1956 — H; 4 ♀ ♀ + 2 ♂ ♂ la 10.IX.1963 — A; 1 ♀ + 1 ♂, la 27 și 28.VIII.1955 — S; 2 ♀ ♀ + 4 ♂ ♂, la 1, 2 și 7.VIII.1956 — S; 1 ♂, la 7.VIII.1955 și 7 ♂ ♂ la 16.VII și 30.VIII.1963 — M; 2 ♂ ♂, la 24 și 25.VI.1963 — V și 1 ♀, la 15.VIII.1955 — C.

2. **Pimpla instigator** F. subsp. **intermedia** Holmgren 1860, ♂.

1 ♂, colectat la 10.VIII.1956 — Ce.

3. **Pimpla instigator** F. subsp. **processionae** Ratzeburg 1849, ♂

1 ♂, colectat la 15.VIII.1955 — C și 1 ♂, la 16.VII.1963 — P.

4. **Pimpla illecebrator** Villers 1789, ♂.

1 ♂, colectat la 14.VII.1957 — AS; 1 ♂, la 14.VII.1963 — Z și 1 ♂, la 30.VIII.1963.

5. **Pimpla examinador** Fabricius 1804, ♀ ♂.

1 ♀, colectată la 1.VIII.1956 — S; 1 ♂, la 5.VI.1963 — V; 2 ♂ ♂, la 25.VI.1963 — V; 2 ♂ ♂, la 19.V.1963 — PN; 1 ♂, la 16.VII.1963 — P; 1 ♂, la 23.VII.1963 — VC; 1 ♂, la 30.VII.1963 — M și 1 ♂, la 1.VII.1963 — PD

6. **Pimpla examinador** F. subsp. **rufocinctus** Hellén, ♂.

1 ♂, colectat la 15.VIII.1957 — H.

7. *Pimpla padellae* Torka 1906, ♀ ♂.

1 ♂, colectat la 31.VII.1956 — T; 2 ♂ ♂, la 6.VIII.1956 și 3 ♂ ♂, la 21.VI.1963 — V; 2 ♂ ♂, la 7.VII.1957 — Mă; 1 ♂, la 12.V.1963 — M; 2 ♂ ♂, la 19.V.1963 — PN; 9 ♂ ♂, la 8, 11 și 22.VI.1963 și 1 ♂, la 25.VII.-963 — V; 3 ♂ ♂, la 23.VI.1963 — VC; 1 ♂, la 23.VI.1963 — Cm; 1 ♂, la 7.VI.1963 — F; 2 ♂ ♂, la 9.VI.1963 — Vg; 2 ♂ ♂, la 6.VII.1956; 1 ♂, la 16.VI.1963 — P; 2 ♂ ♂, la 30.VII.1963 — M; 1 ♂, la 27.VII.1963 — R; 1 ♂, la 8.VII.1963 — AS; 1 ♀ + 3 ♂ ♂, la 10.IX.1963 — A.

8. *Pimpla padellae* Torka subsp. *variegata* Constantineanu 1954, ♂.

1 ♀, colectată la 31.VII.1956 — T; 1 ♀, la 6.VIII.1956 — P.

9. *Pimpla turionellae* Linnaeus 1758, ♀ ♂.

1 ♀, colectată la 22.V.1963 — M; 5 ♀ ♀ + 10 ♂ ♂, la 30.VIII.1963 — P.

10. *Pimpla turionellae* L. subsp. *rufitibia* Morley 1908, ♀.

1 ♀, colectată la 10.IX.1963 — A.

11. *Pimpla turionellae* L. subsp. *melanaria* Hellén 1915, ♀.

1 ♀, colectată la 27.VIII.1955 — S; 1 ♀, la 10.VII.1956 — G; 1 ♀, la 31.VII.1956 — T; 1 ♀, la 8.VII.1957 — AS; 1 ♀, la 19.V.1963 — PN; 1 ♀, la 11.VI.1963 — V; 1 ♀, la 30.VII.1963 — M; 2 ♀ ♀, la 30.VIII.1963 — P și 2 ♀ ♀, la 10.IX.1963 — A.

12. *Pimpla turionellae* L. subsp. *scutellaris* Habermehl 1918, ♀ ♂.

1 ♀, colectată la 8.V.1963 — M; 2 ♀ ♀, la 16.VII.1963 și 30.VIII.1963 — P; 1 ♂, la 10.IX.1963 — A.

Ecologie necunoscută.

Răspândire geografică: R. D. Germană, R. F. a Germaniei.

Subspecie nouă pentru fauna Republicii Socialiste România.

13. **Pimpla turionellae** L. subsp. **basiflava** nov. subsp., ♀.

1 ♀, colectată la 9.VIII.1957 — PB și 1 ♀, la 30.VIII.1963 — P.

Această subspecie are baza flagelilor antenelor gălbui-roșiatică pe partea ventrală. Scutelul este în întregime negru. Stigmele segmentului intermediar sînt mari și oval-alungite.

14. **Pimpla flavicoxis** Thomson 1877, ♀ ♂.

1 ♀, colectată la 30.VIII.1963 — P; 1 ♂, la 6.VIII.1956 — P; 1 ♂, la 6.VIII.1957 — T și 1 ♂, la 12.V.1963 — M.

15. **Pimpla arctica** Zetterstedt 1838, ♀.

1 ♀, colectată la 26.VIII.1955 — S.

II. Genul **ITOPLECTIS** Förster 1868.

16. **Itoplectis curticauda** Kriechbaumer 1887, ♀.

2 ♀ ♀, colectate la 5 și 21.VI.1963 — V.

17. **Itoplectis maculator** Fabricius 1775, ♀ ♂.

1 ♀, colectată la 10.VII.1956 — G; 1 ♂, la 31.VII.1956 — T; 1 ♀, la 6.VIII.1956 — P; 1 ♀, la 8.VIII.1956 — H și 1 ♂, la 1.VIII.1956 — D.

18. **Itoplectis alternans** Gravenhorst 1829, ♀ ♂.

1 ♀, colectată la 13.VII.1963 — VG și 1 ♂, la 21.V.1963 — V.

19. **Itoplectis alternans** Grav. subsp. **bicolorata** nov. subsp., ♂.

1 ♂, colectat la 1.VIII.1956 — S și 1 ♂, la 23.VI.1963 — Cm.

La această subspecie coxele și trochanterele sînt negre, ultimele cu virful roșu. Antenele sînt brune dorsal și roșiatică ventral. Tibiile posterioare sînt negre, prevăzute cu cîte un inel lat alb. Abdomenul este negru, cu marginea posterioară a segmentelor roșiatică.

20. **Itoplectis alternans** Grav. subsp. **ruficoxis** Ulbricht 1916, ♀.

1 ♀, colectată la 6.VI.1963 — V; 1 ♀, la 23.VI.1963 — Cm; 1 ♀, la 30.VII.1963 — P.

III. Genul **APECHTHIS** Förster 1868

21. **Apechthis rufata** Gmelin 1790, ♂.

1 ♂, colectat la 31.VII.1956 — T.

22. **Apechthis compunctor** Linnaeus 1758, ♀ ♂.

1 ♂, colectat la 18.VIII.1955 — G; 2 ♀ ♀ + 1 ♂, la 1.VIII.1956 — S; 1 ♂, la 2.VIII.1956 — D; 1 ♀, la 8.VI.1963 — Hg; 1 ♀, la 16.VII.1963 — P; 1 ♀, la 2.VIII.1963 — O și 1 ♀, la 26.VIII.1963 — PS.

23. **Apechthis compunctor** L. subsp. **bilineata** nov. subsp., ♂.

1 ♂, colectat la 1.VIII.1956 — S.

Această subspecie prezintă pe mezonot două linii longitudinale întregi, galbene. Virful scutelui și postscutelui, calozitățile de dinaintea și de sub baza aripilor anterioare sînt de asemenea galbene.

24. **Apechthis compunctor** L. subsp. **nigrocallosa** nov. subsp., ♂.

1 ♂, colectat la 27.VIII.1955 — S și 1 ♂, la 2.VIII. 1963 — O.

Această subspecie are calozitățile de dinaintea tegulelor și de sub baza aripilor, mezopleurele și mezosternul completamente negre. Restul caracterelor sînt aceleași ca și la *Apechthis compunctor* L. subsp. *bilineata* nov. subsp. ♂.

25. **Apechthis resinator** Thunberg 1822, ♀ ♂.

1 ♀, colectată la 31.VII.1956 — Su și 2 ♂ ♂, la 5.VIII. 1956 — PS.

Tribul S c a m b i n i nom. nov.

(syn. Tribul *E p i u r i n i* Constantineanu 1958).

IV. Genul **TROMATOBIA** Förster 1868.26. **Tromatobia ovivora** Boheman 1821, ♀.

1 ♀, colectată la 31.VII.1956 — T; 1 ♀, la 21.VI.1963 — V și 1 ♀, la 5.VIII.1963 — P.

27. **Tromatobia ovivora** Boh. subsp. **obscura** Ulbricht 1918, ♀.

1 ♀, colectată la 2.VIII.1956 — D.

Ecologie. — Această specie parazitează în sacii cu ouă ai păianjenilor : *Zilla atrica*, *Cyrtophora conica*, *Epeira diademata* și *Lathrodectes tredecimguttatus*.

Răspîndire geografică : R. D. Germană, R. F. a Germaniei, Danemarca.

Nouă pentru fauna Republicii Socialiste România.

V. Genul **ENDROMOPODA** Hellén 193928. **Endromopoda** cf. **arundinator** Fabricius 1804, ♀.

2 ♀ ♀, colectate la 1.VIII.1956 — S; 1 ♀, la 31.VII.1956 — T; 4 ♀ ♀, la 2.VIII.1956 — D; 2 ♀ ♀, la 3.VIII.1956 — G; 1 ♀, la 6.VIII.1956 — P; 1 ♀, la 10.VIII.1957 — D; 1 ♀, la 17.VIII.1957 — D și 1 ♀, la 5.VIII.1963 — P.

29. **Endromopoda arundinator** F. subsp. **similis** Bridgm. 1884, ♀.

1 ♀, colectată la 17.VIII.1955 — H; 1 ♀, la 1.VIII.1956 — S; 2 ♀ ♀, la 2.VIII.1956 — D; 1 ♀, la 5.VIII.1957 — D; 1 ♀, la 3.VIII.1956 — G; 1 ♀, la 5.VIII.1956 — Su și 1 ♀, la 8.VIII.1956 — H.

30. **Endromopoda detrita** Holmgren 1860, ♀.

1 ♀, colectată la 27.VIII.1955 — P; 1 ♀, la 10.VIII.1956 — Ce; 1 ♀, la 6.VIII.1957 — S; 1 ♀, la 21.VIII.1957 — P; 1 ♀, la 8.V.1963 — M; 1 ♀, la 9.VI.1963 — VG; 1 ♀, la 16.VII.1963 — P; 1 ♀, la 30.VII.1963 — P; 1 ♀, la 30.VII.1963 — M și 3 ♀ ♀, la 10.IX.1963 — A.

31. **Endromopoda nigricoxis** Ulbricht 1910, ♀.

1 ♀, colectată la 1.VIII.1963 — B.

32. **Endromopoda nigricoxis** Ulbr. subsp. **brunnipalpis** Const. et coll. 1964

1 ♀, colectată la 5.VIII.1956 — PB ; 1 ♀, la 5.VIII.1956 — Su și 1 ♀, la 6.VIII.1963 — Br.

VI. Genul **SCAMBUS** Hartig 183833. **Scambus terebrans** Ratzeburg 1844, ♂.

1 ♂, colectat la 31.VII.1956 — T și 2 ♂♂, la 7.VI.1963 — Pm.

34. **Scambus brunnea** Brischke 1880, ♀.

1 ♀, colectată la 2.VIII.1963 — Bucegi.

35. **Scambus pictipes** Gravenhorst 1829, ♀.

1 ♀, colectată la 25.VIII.1955 — T.

36. **Scambus stenostigma** Thomson 1877, ♀.

1 ♀, colectată la 6.VI.1963 — V.

37. **Scambus lativentris** Ulbricht 1926, ♀.

1 ♀, colectată la 30.VII.1963 — M.

38. **Scambus brevicornis** Garv. subsp. 1 Holmgren 1860, ♀.

2 ♀♀, colectate la 7.VII.1963 — Pm ; 1 ♀, la 14.VII.1963 — Z (1650 m alt.).

39. **Scambus brevicornis** Grav. subsp. 3 Holmgren 1860, ♀.

1 ♀, colectată la 5.VIII.1956 — PB ; 1 ♀, la 6.VIII.1956 — P ; 1 ♀, la 9.VIII.1957 — Su ; 1 ♀, la 21.VIII.1956 — P ; 1 ♀, la 7.VI. 1963 — V ; 1 ♀, la 30.VIII.1963 — M.

40. **Scambus brevicornis** Grav. subsp. **nigriscapوس** Thomson 1877, ♀.

1 ♀, colectată la 6.VIII.1957 — S și 1 ♀, la 21.VIII.1957 — P.

41. **Scambus sagax** Hartig 1838, ♀ ♂.

1 ♀, colectată la 14.VII.1963 — Z; 1 ♂, la 30.VII.1956 — T; 1 ♂, la 10.VIII.1956 — Ce; 3 ♂ ♂, la 5, 10 și 17.VIII.1957 — D și 2 ♂ ♂, la 6.VIII.1957 — S.

42. **Scambus malacosomae** Seyrig 1927, ♀.

1 ♀, colectată la 7.VII.1963 — Pm.

VII. Genul **ISEROPUS** Förster, 1868

43. **Iseropus holmgreni** Schmiedeknecht 1888, ♂.

1 ♂, colectat la 10.VIII.1956 — Ce.

44. **Iseropus inquisitor** Scopoli 1763, ♀ ♂.

3 ♀ ♀, colectate la 5, 10 și 17.VIII.1957 — D; 1 ♀, la 21.VIII.1957 — P; 1 ♀, la 7.VI.1963 — Ho și 1 ♂, la 8.V.1963 — M.

C. Tribul **Delomerstini** Constantineanu și col. 1960.

VIII. Genul **DELOMERISTA** Förster 1868

45. **Delomerista laevifrons** Thomson 1877, ♂.

1 ♂, colectat la 14.VII.1963 — Z (1100 m altitudine).

Ecologie necunoscută.

Răspindire geografică. — Europa occidentală și septentrională, Uniunea Sovietică — Gura de vărsare a fluviului Lena.

Specie nouă pentru fauna Republicii Socialiste România.

D. Tribul Theroniini Cushman and Rohwer 1920.**IX. Genul THERONIA Holmgren 1859****46. Theronia atalantae Poda 1761, ♂.**

1 ♂, colectat la 7.VIII.1956 — S.

E. Tribul Ephialtini Cushman and Rohwer 1920.**X. Genul EPHIALTES Gravenhorst 1829****47. Ephialtes manifestator Linnaeus 1758, ♀.**

1 ♀, colectată la 12.VIII.1963 — într-o grădină din orașul Brașov.

XI. Genul ANASTELGIS Townes 1960**48. Anastelgis gnathaulax Thomson 1877, ♀.**

1 ♀, colectată la 9.VI.1963 — VG.

XII. Genul DOLICHOMITUS Smith 1877**49. Dolichomitus imperator Kriechbaumer 1854, ♂.**

1 ♂, colectat la 7.VII.1963 — Pm.

XIII. Genul PERITHOUS Holmgren 1859**50. Perithous divinator Rossi 1790, ♀.**

2 ♀ ♀, colectate la 5 și 6.VI.1963 — V și 2 ♀ ♀, la 10.IX.1963 — A.

51. Perithous septemcinctorius Thunberg 1822, ♀.

1 ♀, colectată la 6.VI.1963 — V.

F. Tribul Rhyssini Cushman and Rohwer 1920.**XIV. Genul RHYSSA Gravenhorst 1829****52. Rhyssa persuasoria Linnaeus 1758, ♀.**

1 ♀, colectată la 14.VII.1963 — Z, la 1150 m altitudine.

G. Tribul Polysphinctini Cushman and Rohwer 1920.**XV. Genul ZAGLYPTUS Förster 1868****53. Zaglyptus varipes Gravenhorst 1829, ♀ ♂.**

2 ♀ ♀, colectate la 1 și 7.VIII.1956 — S; 1 ♀, la 28.VIII.1957 — D; 1 ♀, la 16.VII.1963 — P; 9 ♀ ♀ + 5 ♂ ♂, la 10.IX.1963 — A și 1 ♂, la 21.VI.1963 — V.

54. Zaglyptus varipes Grav. subsp. nigrigaster nov. subsp. ♀ ♂.

(Syn. Polysphincta silbernageli Kiss)

1 ♀, colectată la 7.VI.1963 — F și 1 ♂, la 10.IX.1963 — A.

55. Zaglyptus multicolor Gravenhorst 1829, ♀.

1 ♀, colectată la 1.VIII.1956 — S.

XVI. Genul POLYSPHINCTA Gravenhorst 1829**56. Polysphincta forsiusi Hellén 1915, ♀.**

2 ♀ ♀, colectate la 15.VII.1963 — Ci.

Ecologie necunoscută.

Răspîndire geografică. — Finlanda, Norvegia, Danemarca.

Specie nouă pentru fauna Republicii Socialiste România.

H. Tribul Schizopygini Schmiedeknecht 1933.**XVII. Genul SCHIZOPYGA Gravenhorst 1829**

57. *Schizopyga podagrica* Grav. subsp. *nigrifacies* nov. subsp., ♂.

1 ♂, colectat la 10.IX.1963 — A. Această subspecie are fața, tegulele și coxele anterioare negre.

I. Tribul Glyptini Cushman and Rohwer 1920.**XVIII. Genul CONOBLASTA Förster 1868**

58. *Conoblasta extincta* Ratzeburg 1852, ♀.

1 ♀, colectată la 5.VIII.1956 — Su și 1 ♀, la 1.VIII.1963 — Cp.

59. *Conoblasta schneideri* Krieger 1897, ♂.

2 ♂♂, colectați la 7.VII.1963 — Pm și 1 ♂, la 4.VIII.1963 — Cr.

60. *Conoblasta ceratites* Gravenhorst 1829, ♀.

2 ♀♀, colectate la 21.VI.1963 — V.

61. *Conoblasta gracilis* Hellén 1915, ♀.

1 ♀, colectată la 1.VIII.1963 — PD.

62. *Conoblasta caudata* Thomson 1889, ♀.

1 ♀, colectată la 6.VI.1963 — Br.

63. *Conoblasta fronticornis* Gravenhorst 1829, ♂.

1 ♂, colectat la 7.VI.1963 — Pm.

XIX. Genul GLYPTA Gravenhorst (s. str.), 1829

64. *Glypta bipunctoria* Thunberg 1822, ♀.

(Syn. *Glypta flavolineata* Gravenhorst).

1 ♀, colectată la 31.VII.1956 — T; 1 ♀, la 8.VIII.1956 — H și 7 ♀♀, la 30.VIII.1963 — P.

65. **Glypta evanescens** Ratzeburg 1848, ♀ ♂.

1 ♀, colectată la 24.VIII.1963 — VA și 1 ♂, la 6.VIII.1957 — T.

66. **Glypta cicatricosa** Ratzeburg 1848, ♀.

1 ♀, colectată la 6.VIII.1956 — P.

67. **Glypta bifoveolata** Gravenhorst 1829, ♀.

1 ♀, colectată la 10.VIII.1957 — D.

68. **Glypta incisa** Gravenhorst 1829, ♀ ♂.

1 ♀, colectată la 8.VIII.1956 — H; 2 ♀♀, la 5 și 10.VIII.1957 — D și 1 ♂ la 1.VIII.1956 — S.

69. **Glypta scalaris** Gravenhorst 1829, ♀.

1 ♀, colectată la 21.VI.1963 — VK.

70. **Glypta rufata** Bridgman 1889, ♀.

1 ♀, colectată la 26.VIII.1955 — S.

71. **Glypta ulbrichti** Habermehl 1926, ♀.

1 ♀, colectată la 7.VI.1963 — Ho.

Ecologie necunoscută.

Răspîndire geografică. — R. D. Germană, R. F. a Germaniei.

Specie nouă pentru fauna Republicii Socialiste România.

72. **Glypta haesitator** Gravenhorst 1829, ♀.

1 ♀, colectată la 21.VI.1963 — VK.

73. **Glypta rufoclypeata** Kiss 1924, ♀.

1 ♀, colectată la 29.VII.1956 — Bo.

74. **Glypta rubicunda** Bridgman 1889, ♂.

1 ♂, colectat la 21.VI.1963 — V.

Subfamilia Acoenitinae Dalla Torre 1901.

A. Tribul Acoenitini Ashmead 1894 (partim).

XX. Genul **MESOCLISTUS** Förster 1868

75. **Mesoclistus rufipes** Gravenhorst 1829, ♀ ♂.

3 ♀ ♀ + 2 ♂ ♂, colectați la 5.VIII.1956 — Su; 1 ♀, la 9.VIII.1957 — Su și 1 ♀, la 8.VIII.1956 — H.

XXI. Genul **PROCINETUS** Förster 1868

76. **Procinetus frauenfeldi** Tschek 1868, ♀.

1 ♀, colectată la 1.VIII.1963 — B și 1 ♀, la 2.VIII.1963 — VI.

77. **Procinetus marginatus** Kriechbaumer 1889, ♀.

2 ♀ ♀, colectate la 2.VIII.1963 — Om și 1 ♀, la 2.VIII.1963 — VI.

Ecologie necunoscută.

Răspîndire geografică. — R. F. a Germaniei.

Specie nouă pentru fauna Republicii Socialiste România.

Subfamilia Lycorininae Perkins 1959.

XXII. Genul **LYCORINA** Holmgren 1859

78. **Lycorina triangulifera** Holmgren 1859, ♀.

1 ♀, colectată la 6.VIII.1956 — P.

Subfamilia Lissonotinae Dalla Torre 1901.

A. Tribul Lissonotini Ashmead 1894.

XXIII. Genul **BATHYCETES** Förster 186879. **Bathycetes catenator** Panzer 1804, ♀ ♂.

6 ♀ ♀, colectate la 6.VIII.1956 — Su; 1 ♀, la 1.VIII.1956 — PB; 1 ♀, la 9.VIII.1957 — Su; 1 ♀, la 9.VI.1963 — VK și 1 ♀ + 1 ♂, la 14.VII.1963 — Z, la 1650 m altitudine.

80. **Bathycetes catenator** Panz. subsp. **nigrifacies** Hellén 1915, ♀.

1 ♀, colectată la 24.VIII.1957 — Su.

XXIV. Genul **CYLLOCERIA** Schiödte 1839

(**Xenacis** Förster 1868)

81. **Cylloceria caligata** Gravenhorst 1829, ♀.

1 ♀, colectată la 1.IX.1963 — SB și 1 ♀, la 10.IX.1963 — A.

XXV. Genul **APHANODON** Förster 186882. **Aphanodon (Cryptopimpla) brachycentra** Gravenhorst 1829, ♀.

1 ♀, colectată la 6.VI.1963 — V.

XXVI. Genul **SYZEUCTUS** Förster 186883. **Syzeuctus tenuifasciatus** Schmiedeknecht 1900, ♀.

1 ♀, colectată la 10.IX.1963 — A.

XXVII. Genul **LISSONOTA** Gravenhorst 182984. **Lissonota thuringiaca** Schmiedeknecht 1918, ♀.

1 ♀, colectată la 10.VIII.1956 — Ce.

85. *Lissonota cylindrator* Villers 1789, ♀

1 ♀, colectată la 23.VIII.1955 — Ti și 1 ♀, la 31.VIII.1956 — T.

86. *Lissonota parallela* Gravenhorst 1829, ♀ ♂.

3 ♀ ♀ + 2 ♂ ♂, colectați la 23.VIII.1955 — Ti; 2 ♀ ♀ + 1 ♂, la 26 și 28.VIII.1955 — S; 1 ♀, la 7.VIII.1957 — Mă; 1 ♀ + 1 ♂, la 17. VIII. 1957 — D; 5 ♀ ♀ la 2.VIII.1963 — O și 1 ♂, la 10.VIII.1957 — D.

87. *Lissonota parallela* Grav. subsp. *perspicillator* Gravenhorst, 1829, ♀

1 ♀, colectată la 2.VIII.1963 — O.

88. *Lissonota parallela* Grav. subsp. *intermedia* Szepligeti 1900, ♀

1 ♀, colectată la 10.VIII.1957 — D.

89. *Lissonota parallela* Grav. subsp. *nigricoxis* Strobl 1901, ♀

1 ♀ colectată la 27.VIII. 1955 — S.

Ecologie necunoscută.

Răspîndire geografică. — Triest.

Subspecie nouă pentru fauna Republicii Socialiste România.

90. *Lissonota clypeator* Gravenhorst 1829, ♀ ♂

1 ♀, colectată la 10.VII.1956 — G și 1 ♂, la 5.VIII.1956 — Su.

91. *Lissonota irrigua* Thomson 1889, ♂

2 ♂ ♂, colectați la 17 și 28.VIII.1957 — D.

92. *Lissonota dubia* Holmgren 1854, ♂

1 ♂, colectat la 6.VI.1963 — Br.

93. *Lissonota artemisiae* Tschek 1871, ♂

1 ♂, colectat la 26.VIII.1963 — PS și 1 ♂, la 1.IX.1963 — SB.

94. *Lissonota segmentator* F. subsp. *nigricoxa* Strobl 1901, ♂
1 ♂, colectat la 26.VIII.1963 — PS.

B. Tribul Chalinocerini Constantineanu și Pisică 1960.

XXVIII. Genul **CHALINOCERAS** Ratzeburg 1852

(Syn. *Lampronota* auct. non Curtis 1832 = *Meniscus* Schiödte 1839)

95. *Chalinoceras caligata* Gravenhorst 1829, ♀
1 ♀, colectată la 13.VII.1963 — VG.

Subfamilia Banchinae Dalla Torre 1901.

Tribul Exetastini Clément 1938.

XXIX. Genul **EXETASTES** Gravenhorst 1829

96. *Exetastes adpressorius* Thunb. subsp. *nigritarsis* Const. et Pisică, 1960, ♀
1 ♀, colectată la 3.IX.1963 — GD.

Subfamilia Paniscinae Dalla Torre 1901.

Tribul Phytodietini Cushman and Rohwer 1920.

XXX. Genul **PHYTODIETUS** Gravenhorst 1829

97. *Phytodietus geniculatus* Thomson 1877, ♀
1 ♀, colectată la 30.VIII.1963 — P.

În concluzie, în această lucrare autorii prezintă 97 de specii și subspecii ce aparțin subfamiliei Pimplinae Cresson. Materialul a fost colectat în mai mulți ani din diferite localități ce se găsesc în Țara Bîrsei și împrejurimi.

Autorii descriu pentru prima oară în știință subspeciile: *Pimpla turionellae* ssp. *basiflava* ♀, *Itopectis alternans* ssp. *bicolorata* ♂, *Apechthis compunctor* ssp. *bilineata* ♂, *A. compunctor* ssp. *nigrocallosa* ♂ și *Schizopyga pedagrica* ssp. *nigri-facies* ♂.

Se sinonimizează *Polysphincta silbernageli* Kiss cu *Zaglyptus varipes* Grav. ssp. *nigrigaster* nov. ssp.

De asemenea se semnalează 5 specii și subspecii pentru prima dată în fauna României, astfel: *Pimpla turionellae* ssp. *scutellaris* Hab. ♀ ♂, *Tromatobia ovivora* ssp. *obscura* Ulbr. ♀, *Delomerista laevifrons* Thoms. ♂, *Polysphincta forsiusi* Hellén ♀ și *Procinetus marginatus* Kriechb. ♀.

ICHNEUMONIDAE IN DER BURZENLÄNDER SENKE UND IHRER UMGEBUNG

(Zusammenfassung)

In dieser Arbeit werden 97 Arten und Unterarten von Ichneumoniden (Unterfamilie Pimplinae Cresson), die sämtlich in der Burzenländer Depressiun und Umgebung gesammelt wurden, dargestellt.

Von diesen 97 Arten und Unterarten Pimplinae sind folgende 5 Unterarten für die Wissenschaft neu: 1. *Pimpla turionellae* L. ssp. *basiflava* ♀, 2. *Itopectis alternans* Grav. ssp. *bicolorata* ♂, 3. *Apechthis compunctor* L. ssp. *nigrocallosa* ♂, 4. *Apechthis compunctor* L. ssp. *bilineata* ♂ und 5. *Schizopyga podagrica* Grav. ssp. *nigrifacies* ♂.

Polysphincta silbernageli Kiss wird synonymisiert mit *Zaglyptus varipes* Grav. ssp. *nigrigaster* nov. ssp.

Folgende 7 Arten und Unterarten sind für die Fauna der Sozialistischen Republik Rumänien neu: 1. *Pimpla turionellae* L. ssp. *scutellaris* Hab. ♀ ♂, 2. *Tromatobia ovivora* Boh. ssp. *obscura* Ulbr. ♀, 3. *Delomerista flavifrons* Thoms. ♂, 4. *Polysphincta forsiusi* Hell. ♀, 5. *Glypta ulbrichti* Hab. ♀, 6. *Procinetus marginatus* Kriechb. ♀ und 7. *Lissonota parallela* Grav. ssp. *nigricoxis* Strobl. ♀.

Viele der übrigen Arten und Unterarten wurden in anderen Regionen des Landes noch nicht entdeckt. Einige sind sogar für die Fauna Europas selten. So beispielsweise *Lycorina triangulifera* Holmgr. u.a.

13. *Pimpla turionellae* L. ssp. *basiflava* nov. ssp. ♀

Bei dieser Unterart ist der Ansatz der Fühlergeisseln auf der Bauchseite rötlich-gelb. Das Schildchen zur Gänze schwarz. Die Atemöffnungen des mittleren Segments sind gross und eiförmig länglich.

1 ♀ kollektiert am 9.VIII.1957 — Poiana Brașov und 1 ♀ kollektiert am 30.VIII.1963 — Wald Lunca Calnicului.

19. *Itopectis alternans* Grav. ssp. *bicolorata* nov. ssp. ♂

Bei dieser Unterart sind Hüften und Schenkelringe schwarz, die letzteren mit roter Spitze. Fühler braun auf der Rückseite und rötlich auf der Unterseite. Die Schienen der Hinterbeine sind schwarz, mit je einem breiten weissen Ring. Hinterleib schwarz, die Hinterränder der Segmente rötlich.

1 ♂ kollektiert am 1.VIII.1956 Ort Sinpetru und 1 ♂ am 23.VI.1963 Tal des Baches Cormoș.

23. *Apechtis compunctor* L. ssp. *bilineata* nov. ssp. ♂

Diese Unterart hat zwei gelbe Längslinien auf dem Mesonotum, Spitze des Schildchens und Postscutellums gelb, ebenso auch die Kallositäten vor und unter der Basis der Vorderflügel.

1 ♂ kollektiert am 1.VIII.1956 Ort Sinpetru.

24. *Apechtis compunctor* L. ssp. *nigrocallosa* nov. ssp. ♂

Bei dieser Unterart sind die Kallositäten vor der Tägula und unter der Basis der Flügel, Mesopleuren, Mesosternum gänzlich schwarz. Die übrigen Kennzeichen sind dieselben wie bei der *Apechtis compunctor* L. ssp. *bilineata* nov. ssp. ♂

1 ♂ kollektiert am 27.VIII.1955 Ort Sinpetru und 1 ♂ am 2.VIII.1963 bei Obirșia Ialomiței (Bucegi).

57. *Schizopyga podagrica* Grav. ssp. *nigrifacies* nov. ssp. ♂

Bei dieser Unterart sind Vorderseite, Tägula und Vorderhüften schwarz.

1 ♂ kollektiert am 10.IX.1963 Ort Araci.

Verzeichnis der Abbildungen

Abb. 1. Lichtung im Mischwald auf der Măgura Codlei (Foto Victor Ciochia)

Abb. 2. Sonniger Hang aus Poiana Brașov mit *Festuca rubra* L. wo *Pimpla turionellae* L. ssp. *basiflava* nov. ssp. kollektiert wurde (Foto Victor Ciochia)

Abb. 3. Sonnige Allee am Fusse der Tîmpa (Foto Victor Ciochia)

Abb. 4. Waldabschnitt am Kamm der Tîmpa mit Lichtung (Foto Victor Ciochia)

Fig. 1. Luminiș în pădure de amestec de pe
Măgura Codlei (foto Victor Ciochia)

Fig. 2. Coastă însoțită din Poiana
Brașov cu *Festuca rubra* de unde
s-a colectat *Pimpla turionellae* L.
ssp. *basiflava* nov. ssp.
(foto Victor Ciochia)

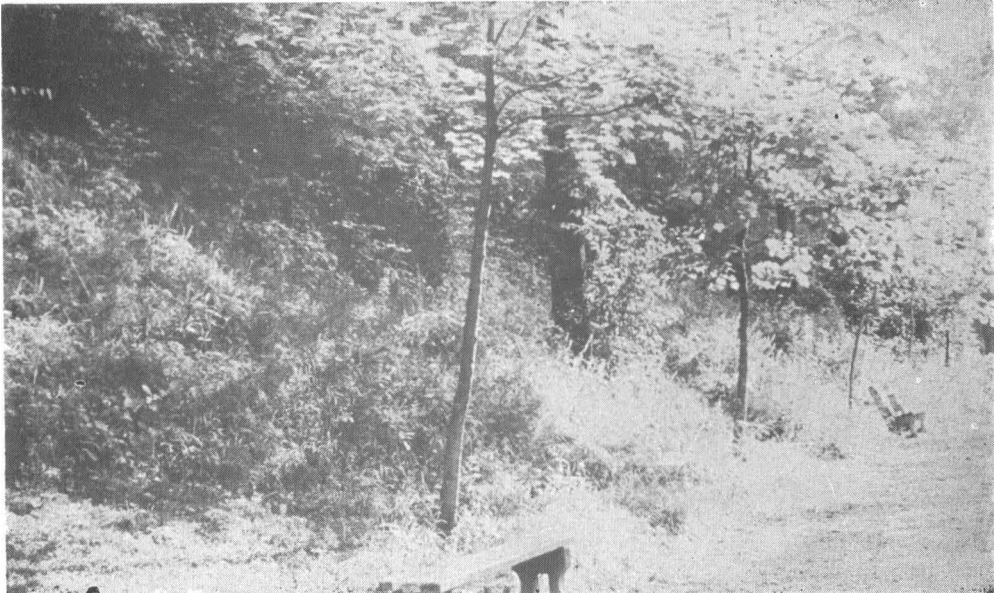

Fig. 3. Alee însovită de la poalele muntelui Tîmpa (foto Victor Ciochia)

Fig. 4. O porțiune împădurită de pe creasta Timpei cu luminșuri
(foto Victor Ciochia)

OBSERVAȚII ASUPRA BIOLOGIEI ICHNEUMONIDULUI

Rhyssa persuasoria* L.

de

VICTOR CIOCHIA

Date referitoare la biologia ichneumonidului *Rhyssa persuasoria* L., sînt puține în literatura de specialitate. În țara noastră este demnă de menționat lucrarea: „*Contributions a l'étude des Ichneumonides en Roumanie*” de M. I. Constantineanu (2), în care se dau minuțioase observații făcute asupra mai multor femele de *Rhyssa persuasoria* L. (august 1925), în timp ce-și depuneau pontă. De asemenea cităm și lucrarea: „*De la perforation du bois par Rhyssa persuasoria* L. (Hy., Ichn.)” de Strojny W. (4) unde autorul prezintă observațiile făcute la 2 exemplare în luna august 1956 în Polonia.

Deoarece în observațiile făcute de noi am sesizat diferențe în modul de manifestare al femelelor în timpul depunerii pontei, am considerat că este necesar să prezentăm rezultatele multiplelor cercetări și observații făcute asupra femelelor și masculilor în această perioadă. Pentru o mai bună precizare a atitudinii femelei în timpul depunerii pontei, atașăm textului o parte din fotografiile și schițele originale făcute de autor pe teren.

Spre sfîrșitul lunii iunie 1964 am avut ocazia să observăm în mai multe zile (20—27) exemplare femele și masculi de *Rhyssa persuasoria* L. care zburau în jurul unor stive de trunchiuri de molid cojite, din împrejurimile Brașovului

* Mulțumim și pe această cale tov. Prof. emerit Dr. doc. M. I. Constantineanu pentru sfaturile și îndrumările valoroase pe care ni le-a dat și de asemenea mulțumim tovarășilor: Prof. Dr. doc. Iuliu Morariu, asist. Pantelimon Ularu, șef de lucr. I. Hugo Suci, prof. Michelle Lafoucrière (Paris) pentru sprijinul acordat.

[Baba Runca — spre Muntele Roșu (alt. 1000 m) și fabrica de cherestea din Săcele], fig. 1. Asupra modului de comportare al acestora vom prezenta mai întâi datele referitoare la femele și apoi cele asupra masculilor.

Femelele, după ce cercetează în zbor pe deasupra buștenilor, la câțiva centimetri, cu viteză redusă se opresc pe cite un trunchi și încep să controleze cu antenele suprafața acestuia (fig. 2). Antenele le poartă foarte nervos, introducându-le și prin crăpături. Am observat în unele cazuri cum unele femele își introduc antenele pînă aproape de scap, le scot repede din crăpătură și le introduc apoi din nou, sau dacă cercetarea făcută este suficientă și nu găsesc nici o larvă de siricid, se deplasează mai departe. În cazul cînd o femelă descoperă o larvă gazdă, se oprește atent asupra locului respectiv și cu vârful antenelor palpează mult timp, uneori 1—2 minute, pînă fixează bine locul. Strojny W. (4) a observat cercetînd locul pentru înțepat timp de 3 minute. Măsurînd locul cercetat cu antenele, în cîteva cazuri, am găsit o suprafață de cca. 6 cm². După stabilirea locului unde este gazda, se postează cu picioarele deasupra acestuia, se fixează bine cu ghiarele de trunchi, apoi se ridică puțin pe picioare și stă cu antenele întinse, avînd o atitudine nemișcată, de pregătire (fig. 10/1). În acest moment femela își răsuște aripile pe lîngă corp, ținîndu-le paralele tot timpul cît durează înțepatul.

Apoi își ridică abdomenul împreună cu ovipozitorul oblic sau aproape vertical și prin îndoirea ultimelor segmente abdominale aduce vârful ovipozitorului pe trunchi, în dreptul capului (depășind coxele anterioare). Cu vârful antenelor începe să tatoneze porțiunea din fața vârfului ovipozitorului (fig. 11/3), pînă ce vîrfurile antenelor vin unul lîngă altul, indicînd locul unde va fixa ovipozitorul. O dată fixat ovipozitorul, femela își mișcă puțin picioarele spre înapoi și le întinde pe cele posterioare, astfel că abdomenul se ridică, luînd o poziție aproape verticală, iar vârful ovipozitorului vine în dreptul coxelor mijlocii (fig. 11/4). Toracele în acest timp îl ține aproape paralel cu suportul, deplasîndu-l puțin spre înainte. Din acest moment prin mișcări laterale ale părții terminale a abdomenului (segmentele VI—VIII), începe sfredelirea trunchiului cu ajutorul vârfului ovipozitorului, care este prevăzut cu creste chitinoase ce înlesnesc pătrunderea în lemn. În acest timp antenele le ține drept înainte sau spre trunchi. Pe măsură ce eforturile sînt mai mari, ovipozitorul împreună cu valvele genitale externe se apropie de sternitele abdominale (fig. 12/5) și valvele se depărtează de baza ovipozitorului, lăsîndu-l liber (fig. 3). Mișcările ovipozitorului sînt de răsucire la dreapta și la stînga. Această parte a înțepatului durează cîteva minute (4—5 minute), în funcție de densitatea lemnului în locul unde înțeapă. Apoi începe să-și

curbeze mai mult vârful abdomenului și mișcările sînt mai apăsate pe măsura pătrunderii ovipozitorului în trunchi. În acest timp valvele devin incomode, deoarece distanța dintre lemn și baza ovipozitorului se micșorează și fac brusc o buclă în partea dinapoi a abdomenului (fig. 12/6). Am observat în cîteva cazuri că bucla se face în partea laterală a abdomenului. Deci poziția buclei este în funcție de poziția valvelor genitale externe în momentul cînd acestea ajung la limita lor de îndoire. Din acest moment ovipozitorul pătrunde ceva mai repede în lemn. M. I. Constantineanu (2) în observațiile făcute citează faptul că după pătrunderea ovipozitorului pînă la jumătate, valvele îl părăsesc, ridicîndu-se oblic sau chiar vertical în partea posterioară a abdomenului. Noi însă am observat numai într-un singur caz acest mod de manifestare, pe cînd la toate celelalte exemplare observate, cel puțin vârful valvelor a stat în permanență atașat de ovipozitor la locul unde acesta era introdus.

Pe măsură ce ovipozitorul pătrunde în lemn, femela mișcă picioarele pe rînd spre înainte și le îndoaie din ce în ce mai mult.

Odată pătruns ovipozitorul, femela începe depunerea oului, care durează cîteva minute (fig. 4). Apoi cu mișcări atente începe retragerea ovipozitorului, mișcînd picioarele spre înainte și întinzîndu-le pe cele posterioare (fig. 13/7). Durata sfredelirii lemnului a variat între 9 și 14 minute, spre deosebire de observațiile făcute de M. I. Constantineanu (2) unde aceasta a variat între 3-5 minute. Această diferență de timp se datorește probabil gradului de umiditate, densității, vîrstei lemnului, speciei de conifer și dacă sfredelitul s-a făcut prin rumeguș sau prin lemn compact. În observațiile făcute de noi au fost trunchiuri de molid (*Picea excelsa* (Lam.) Link) de 60—80 ani, tăiate în anul 1963.

Strojny W. (4) concludă că sfredelitul și pătrunderea ovipozitorului în lemn pînă la 3 cm, durează 10 minute. Cînd e înfipt ovipozitorul printr-un orificiu deja făcut, sfredelitul a durat 1—2 minute.

În cazul nostru, cînd femelele au putut înfige ovipozitorul printr-o crăpătură a trunchiului, sfredelirea a durat mai puțin, de asemenea cînd gazda se află mai la suprafață. În aceste cazuri nu mai au loc toate fazele arătate mai sus.

Deci manifestările femelelor în timpul înțepatului și al depunerii pontei variază de la caz la caz, fiind în funcție de condițiile locale pe care le găsesc.

În cazurile normale, după introducerea totală a ovipozitorului începe scoaterea lui care durează 1—3 minute. Am remarcat că după scoaterea unei părți din ovipozitor, tecile părăsesc ovipozitorul și se ridică în sus (fig. 5). Apoi mișcările părții terminale a abdomenului devin mai puternice, mișcă din antene și cu ajutorul picioarelor se deplasează înspre înainte. Pe măsura scoaterii ovipozitorului

coboară abdomenul spre orizontală. După ce scapă ovipozitorul dintre fibrele lemnului, acesta revine ca un arc spre valvele genitale externe (fig. 14/10). Femela își îndreaptă abdomenul la orizontală și mișcând în permanență ovipozitorul și valvele, caută să obțină pătrunderea acestuia între valvele genitale externe. În orice caz, revenirea ovipozitorului în șanțul dintre valvele genitale este destul de grea și se face pe etape (fig. 6). Pentru aranjarea perfectă a ovipozitorului, femela ridică abdomenul în sus și începe să-și treacă ovipozitorul printre pințenii tarselor posterioare, care sînt aproape încrucișate (fig. 15), (ținindu-le în diferite poziții trage printre ele ovipozitorul în sus). Astfel ovipozitorul se fixează în canalul lui dintre valve. Am observat că uneori trage ovipozitorul de-a lungul lemnului frecindu-l de acesta (fig. 7). Apoi își face toaleta generală curățîndu-și aripile, antenele, picioarele anterioare, etc.

După ce-și aranjează ovipozitorul între valve și își face toaleta, care durează cîteva minute (uneori 7—8 minute), stă nemișcată pe trunchiul de molid odihnindu-se sau pleacă mai departe controlînd suprafața trunchiului cu vîrfurile antenelor. În timpul cînd controlează trunchiul, îndoiaie jumătatea terminală a antenelor.

Am avut ocazia de a observa o femelă care, după ce a înțepat într-un loc, găsind un alt loc prielnic, s-a fixat și apoi a început sfredelirea urmînd toate fazele amintite mai sus, cu deosebirea că în al doilea caz valvele genitale externe n-au mai făcut bucla în partea laterală a abdomenului, ci la vîrfurile abdomenului. Deci referindu-ne la stadiul în care apare bucla formată de valve, aceasta se poate menține pe una din părțile laterale ale abdomenului sau din poziția laterală, să sară brusc în partea posterioară a abdomenului. În cele mai frecvente cazuri bucla se formează direct la vîrfurile abdomenului.

În timpul înțepatului cînd ovipozitorul este introdus în trunchi, femela stă nemișcată și suferă apropierea unui corp străin, deoarece orice mișcare nelalocul ei duce la ruperea ovipozitorului. Am întîlnit cîteva cazuri în care femelele forțîndu-se să-și scoată mai repede ovipozitorul, și l-au rupt.

M. I. CONSTANTINEANU (2) și de asemenea W. PFEFFER (din Constantineanu) citează faptul că pe trunchiurile în care *Rhyssa persuasoria* și *Thalessa* își depuneau ponta, au găsit multe ovipozitoare rupte, înfipite în trunchiuri, unele erau singure, iar altele aveau în capătul lor și cîteva segmente abdominale. Aceasta se datorește unor păsări care prind aceste insecte în timp ce sînt în imposibilitatea de a zbura. Este posibil ca unele dintre ovipozitoare să fi fost rupte chiar de femele ce înțepau, care observînd apropierea unui pericol s-au zbatut să scape de această captivitate, rupîndu-și astfel vîrfurile abdomenului sau

numai ovipozitorul. Noi am remarcat faptul că în cazurile cînd înțepatul a început într-un loc umbrît și după cîteva minute locul a devenit însořit puternic, scoaterea ovipozitorului a fost mult mai grea.

M. I. CONSTANTINEANU (2) a observat o pasăre care culegea femele de *Rhyssa persuasoria* L. în timp ce înțepau.

Din sumara descriere dată de autor, credem că este vorba de un măcăleandru (*Erythacus rubecula*). Noi am observat zburînd în jurul locului unde înțepau ichneumonidele exemplare de codobatură (*Motacilla alba* L.).

În mai multe cazuri am observat femele înțepînd și pe partea laterală sau chiar sub trunchiuri, în cazul cînd aveau loc. De asemenea am întîlnit femele depunîndu-și ponta și în molizi ce erau în picioare. Este de remarcat faptul că preferă să-și depună ponta în trunchiurile doborîte și cojite, pentru că înțepatul este mai ușor, lipsind scoarța.

Locurile preferate de femele pentru depunerea ponteii au fost întotdeauna în părțile umbrite ale trunchiurilor sau chiar în interiorul stivei între trunchiuri.

Am observat că zborul cel mai intens a fost în jurul orei 13, cînd temperatura la soare era de 44°C. În locurile unde înțepau temperatura a variat în timp de șapte ore (11—18 h) între 17°—30°C. În apropierea locului de observație în toate cazurile la cîteva sute de metri se găsea cîte un pîrîiaș.

Înainte de începerea ploii, femelele zboară activ, de asemenea și masculii, care însă roiesc în jurul altor trunchiuri. Unele femele au început înțepatul în locuri adăpostite chiar în timpul ploii. Cînd ploaia a devenit mai puternică femelele și masculii s-au retras pe sub trunchiuri, stînd agățați de ele.

În privința pătrunderii ovipozitorului în lemn, există părerea că prin acesta femela secretă o substanță care delignifică locul pe unde va pătrunde. O altă părere este aceea că femelele ar căuta acele locuri unde există galerii vechi prin care insectele xilofage au eclozat. Acestea fiind pline cu rumeguș, pătrunderea ovipozitorului spre locul unde se găsește larva gazdă este mai ușoară. În observațiile făcute de noi femelele au introdus ovipozitorul spre gazdă direct prin lemn. Lichidul pe care îl secretă în timpul sfredelirii, rămîne ca o problemă demnă de studiu.

Dimensiunile medii ale femelelor studiate au fost următoarele : Lungimea totală a corpului : 26—31 mm ; lungimea ovipozitorului măsurat de la bază : 39—45 mm ; porțiunea introdusă din ovipozitor în lemn în timpul depunerii ponteii : 35—40 mm.

Observații asupra masculilor

În jurul unor trunchiuri de molid depozitate pe marginea drumului dintre Baba Runca și Muntele Roșu (spre Cheia), am observat în aceeași perioadă zeci de masculi de *Rhyssa persuasoria* L. de diferite mărimi (19—25 mm) ce veneau în zbor dinspre interiorul pădurii, se opreau la aceste trunchiuri cojite unde drunul și arborii mai rari din jurul lor permiteau ca locul să fie mai luminat. Apoi, unii masculi se lăsau pe trunchiuri cu aripile ridicate, iar alții își continuau zborul, cercetînd de-a lungul lor fiecare trunchi. În acest timp antenele le țineau îndreptate spre trunchi și zburau zvîcnit, astfel că se apropiau mult de trunchi, apoi se depărtau circa 20—30 cm, iar reveneau și așa mai departe. În unele locuri unde simțeau prezența unei femele care încerca să eclozeze, masculii se îngrămădeau în zbor, apropiindu-se mult sau unii chiar aterizau pe locul respectiv. În momentul cînd apărea o femelă în zbor și cerceta buștenii pe deasupra sau pe părțile laterale, masculii nu erau atrași de aceasta. Dacă însă vreun mascul se apropia de o astfel de femelă care căuta locuri prielnice (larve de siricide) pentru depunerea ponte (deci femela era fecundată), aceasta se repezea cu mandibulele la ei alungîndu-i. Aceștia nu mai reveneau. În cele mai multe cazuri masculii zburau indiferenți pe lingă femelele respective, mai ales pe lingă cele care erau preocupate cu depunerea ponte.

Atitudini asemănătoare cu cele arătate mai sus, am observat și la masculii de *Ephialtes manifestator*, ce zburau în jurul unor trunchiuri ce se găseau pe parapetul pîrtiei de bob din Poiana Brașov.

Referitor la gazdele parazitare de *Rhyssa persuasoria* L. menționăm faptul că ele își depun ponta în ultimul stadiu larvar al citorva specii de Siricidae (*Sirex gigas* L., *Paururus juvencus* L. (2)).

În timpul unor serii de cercetări făcute pe teren, am avut ocazia să observăm modul de comportare și al femelelor de *Sirex gigas* L. (fig. 8) și *Xeris* sp. (fig. 9) în timpul depunerii ponte în trunchiurile de molid și brad. Amănunte asupra modului de comportare a acestora vor constitui subiectul unei comunicări ulterioare.

Concluzii

În lucrarea de față autorul prezintă observații asupra modului de comportare al femelei de *Rhyssa persuasoria* L. (Hym. Ichn.) în timpul depunerii ponte în gazdele din trunchiurile de molid. Prin observațiile proprii se completează datele citate pînă acum de alți autori (2, 4). De asemenea se dau cîteva

observații cu privire la comportarea masculilor în aceeași perioadă. Pentru a proteja specia *Rhyssa persuasoria* L. care este unul dintre paraziții cei mai importanți ai larvelor de siricide, propunem ca în etapa actuală ridicarea buștenilor de conifere să fie făcută în a doua jumătate a lunii iunie și în prima jumătate a lunii august, pentru a se putea observa dacă în jurul trunchiurilor zboară femelele de *Rhyssa* pentru a-și depune ponta. Când zborul este intens, se vor lăsa pe loc sau se vor depozita separat trunchiurile respective (care sînt de fapt atacate de Siricide), pentru a nu distruge larvele acestei insecte atît de folositoare. Transportul sau intrarea în prelucrare a buștenilor să se facă în al doilea an, începînd de la sfîrșitul lunii iunie cînd deja adulții de *Rhyssa* au eclozat. De fapt buștenii respectivi nu mai sînt de calitate I deoarece lemnul este străbătut de galeriile insectelor xilofage.

Bibliografie

1. Ciochia V. — *Entomologii în sprijinul producției*. Ziarul „Drum Nou“, nr. 6402, 1965.
2. Constantineanu M. I. — *Contributions a l'étude des Ichneumonides en Roumanie* (Teză). Ann. Sc. Univ. Jassy, XV, f. 3—4, p. 398—405, 1929.
3. Idem, — *Ichneumonidae, subfam. Ichneumoninae, Tribul Ichneumoninae stenopneusticae* (Insecta), Fauna R.P.R., vol. IX, f. 4, p. 74, 1959.
4. Strojny W. — *De la perforation du bois par Rhyssa persuasoria L.* Bull. Soc. Ent. Pologne, XXVII, nr. 17, p. 146—148, Wrocław 1958 (1957).

BEOBSACHTUNGEN ÜBER DIE BIOLOGIE DER SCHLUPFWESPE RHYSSA PERSUASORIA L.

(Zusammenfassung)

In vorliegender Arbeit veröffentlicht der Verfasser seine Beobachtungen über das Verhalten der *Rhyssa persuasoria* L. im Augenblick der Eiablage in die Stämme der Fichte.

Diese Beobachtungen vervollständigen die bisher bekannten Ergebnisse.

Gleichzeitig werden uns die Beobachtungen über das Verhalten der männlichen Schlupfwespen in dieser Zeit veranschaulicht.

In der Schlussfolgerung spricht der Verfasser über das Schutzproblem dieser Schlupfwespen, die so nützlich für die Nadelwälder sind.

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb. 1. Ein Stoss abgerindeter Fichtenstämme im Walde bei Baba Runca, neben dem die Weibchen der *Rhyssa persuasoria* L. fliegen.
- Abb. 2. Das Weibchen kontrolliert mit den Fühlern die Oberfläche des Fichtenstammes, den Wirt suchend.
- Abb. 3. Die äusseren Geschlechtsklappen entfernen sich vom Legestachel und legen ihn frei.
- Abb. 4. Nach dem Eindringen des Legestachels beginnt die Eiablage.
- Abb. 5. Während der Legestachel herausgezogen wird, heben sich die Klappen.
- Abb. 6. Rückkehr des Legestachels zwischen die äusseren Geschlechtsklappen.
- Abb. 7. Reinigung des Legestachels.
- Abb. 8. *Sirex gigas* L. ♀ während der Eiablage in einen Fichtenstamm.
- Abb. 9. a und b. — Zwei Phasen der Eiablage bei *Xeris* sp. ♀.
- Abb. 10. 1. Das Weibchen von *Rhyssa persuasoria* L. bereitet sich nach dem Auffinden des Wirtes zum Stechen vor; 2. Der Hinterleib wird schräg oder senkrecht emporgehoben (Originalzeichnung).
- Abb. 11. 3. Feststellung des Einstichpunktes; 4. Der Legestachel wird zwischen den Hüften des mittleren Beinpaars angesetzt (Orig.).
- Abb. 12. 5. Beginn des Einbohrens; 6. Die äusseren Geschlechtsklappen krümmen sich beim tieferen Eindringen des Legestachels ins Holz (Orig.).
- Abb. 13. 7, 8. Phasen des Herausziehens des Legestachels (Orig.).
- Abb. 14. 9. Beim Herausziehen des Legestachels heben sich die äusseren Geschlechtsklappen; 10. Der Hinterleib wird bis zur Waagerechten gesenkt und der Legestachel kehrt wie eine Sprungfeder zwischen den Klappen zurück (Orig.).
- Abb. 15. 11, 12. Der Legestachel wird gereinigt (Orig.).

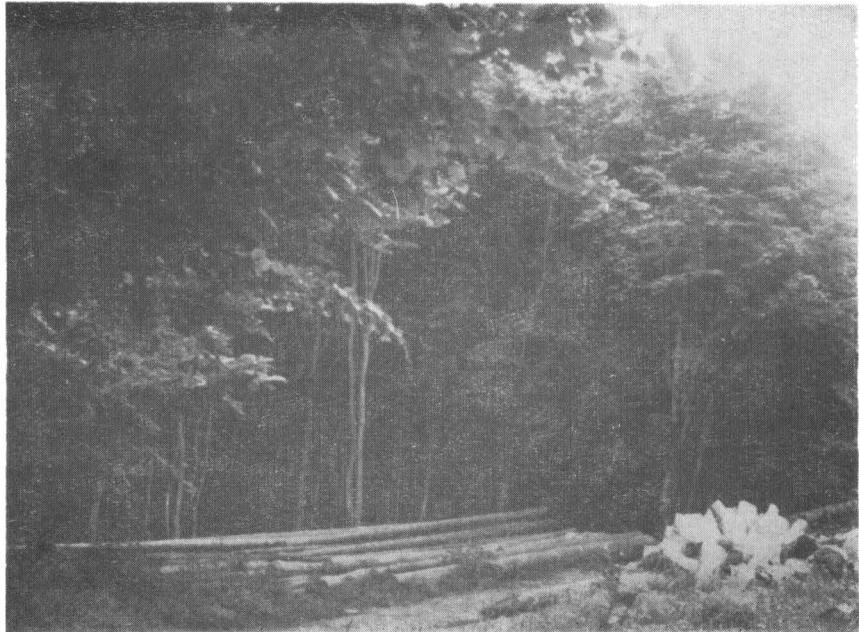

Fig. 1. — Stivă de trunchiuri de molid cojite din pădurea Baba Runca în jurul căreia zburau femelele de *Rhyssa persuasoria* L.

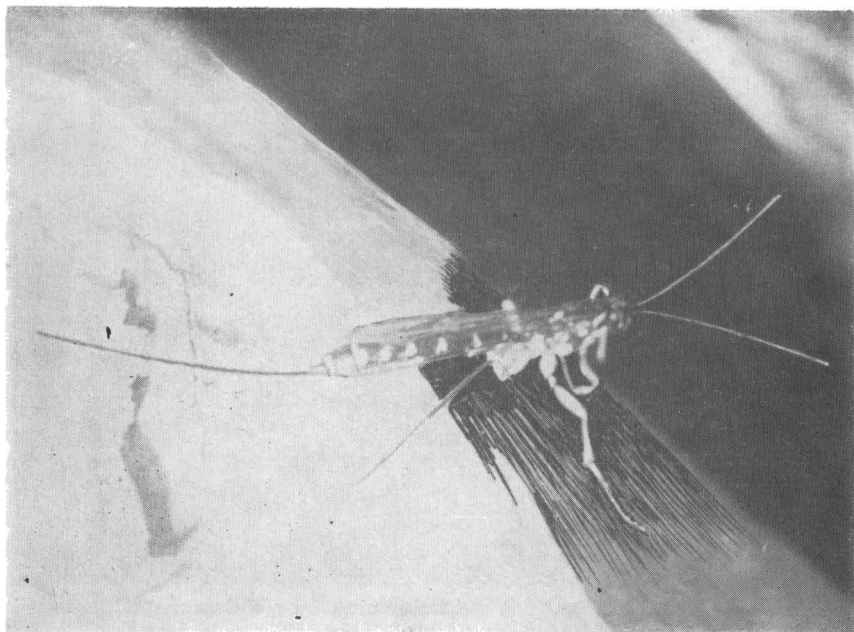

Fig. 2. — Femela controlând cu antenele suprafața trunchiului de molid, în căutarea gazdei.

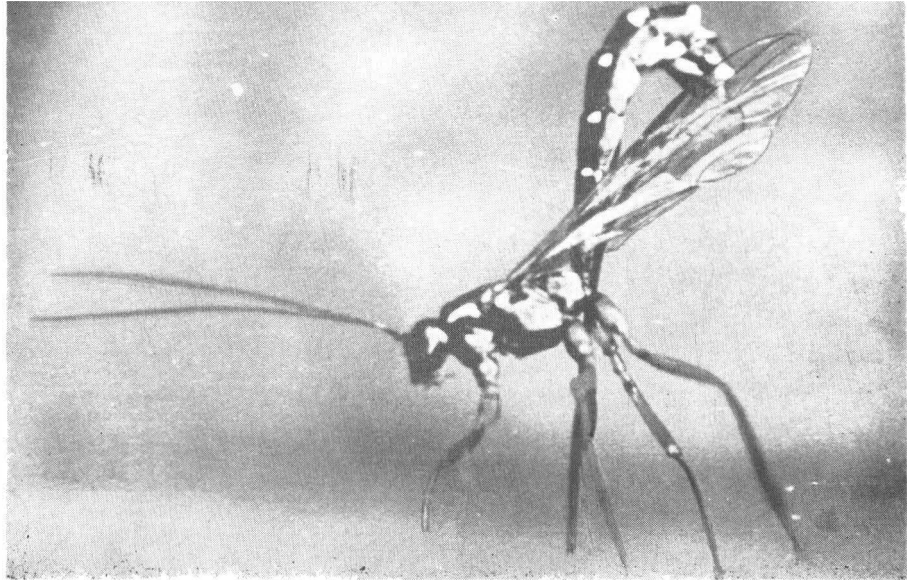

Fig. 3. — Valvele genitale externe se depărtează de ovipozitor lăsându-l liber.

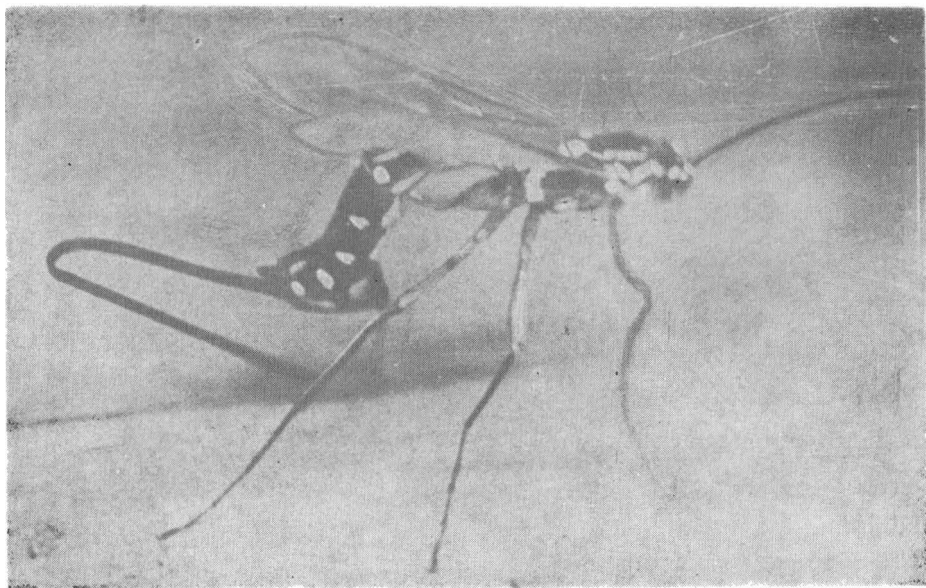

Fig. 4. — După pătrunderea ovipozitorului, începe depunerea ponteii.

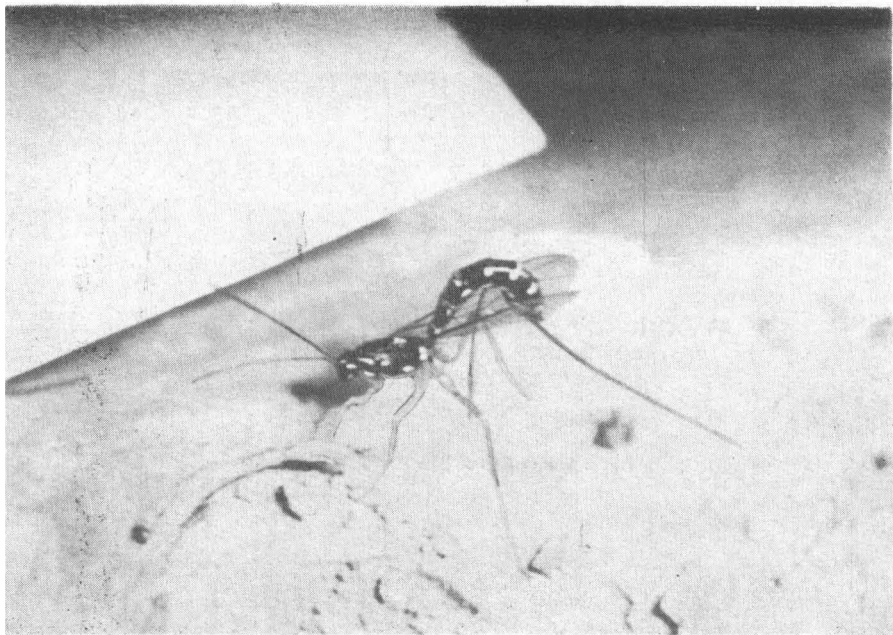

Fig. 5. — În timpul scoaterii ovipozitorului, valvele se ridică în sus.

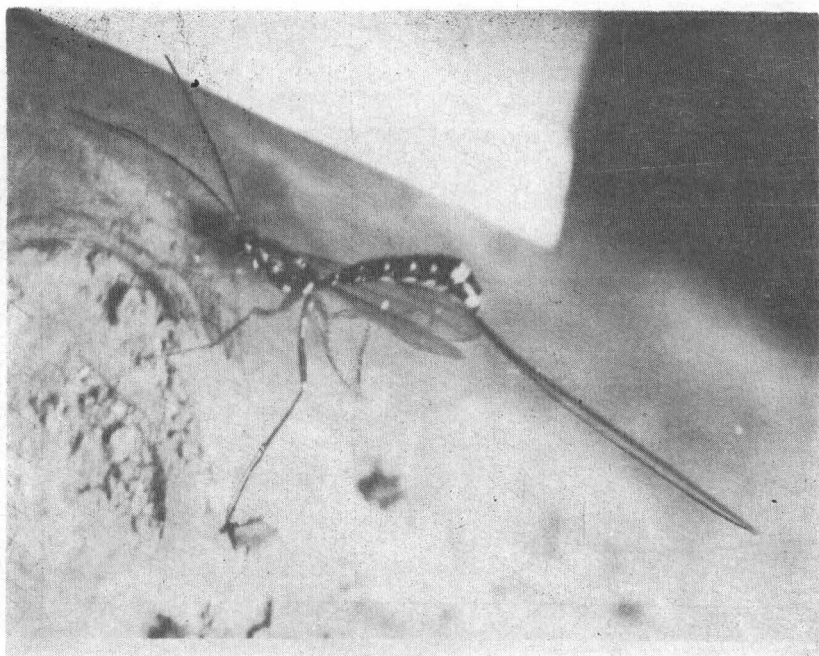

Fig. 6. — Revenirea ovipozitorului în șanțul dintre valvele genitale externe.

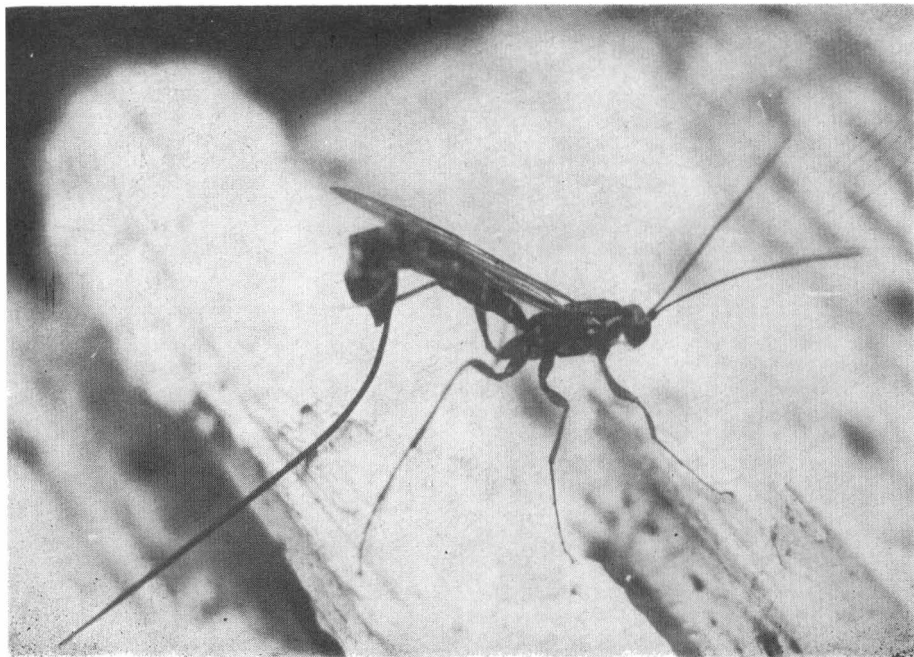

Fig. 7. — Moment din curățirea ovipozitorului.

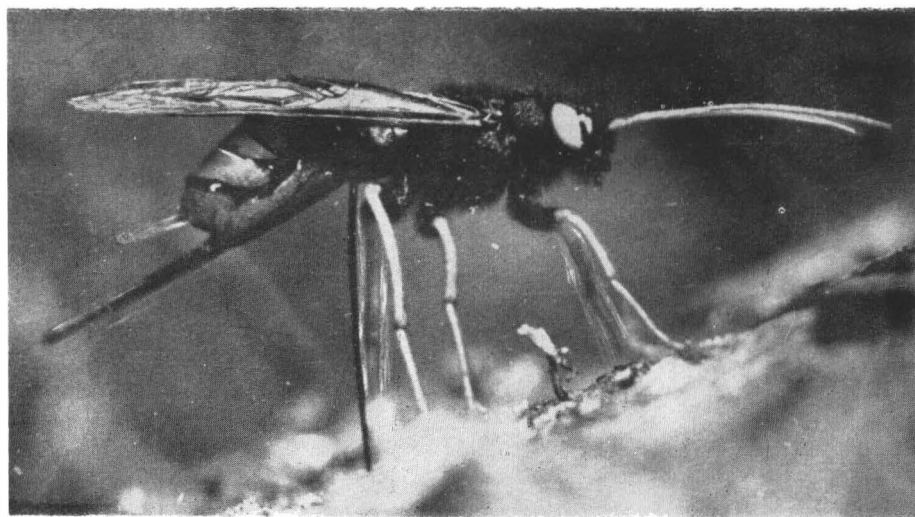

Fig. 8. — *Sirex gigas* L., ♀ în timpul sfredelirii pentru depunerea
ponteii într-un trunchi de molid (după Victor Ciochia).

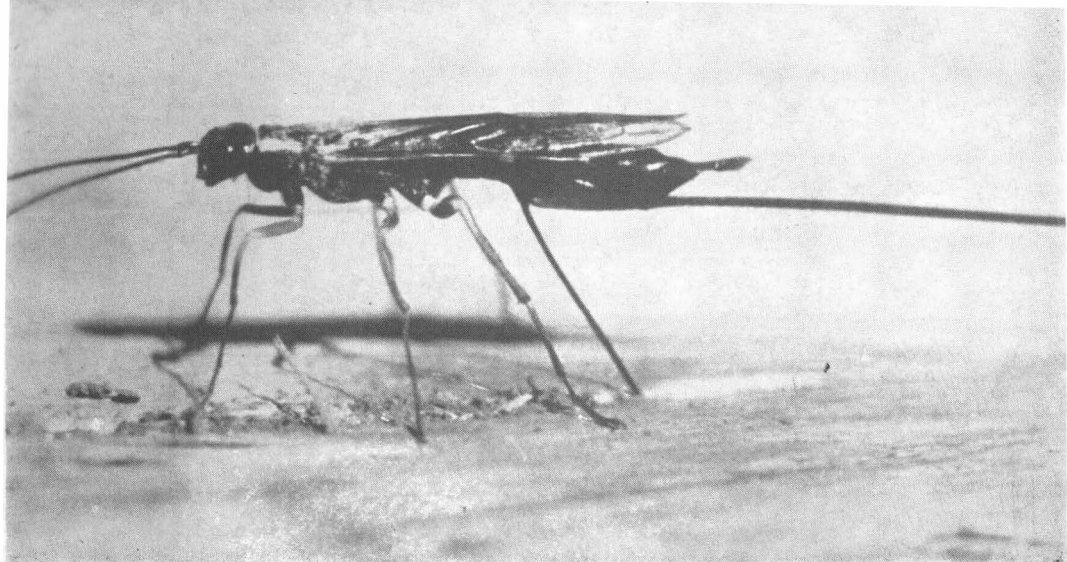

Fig. 9 a. — *Xeris* sp. ♀ începutul sfredelitului pentru depunerea pontei.

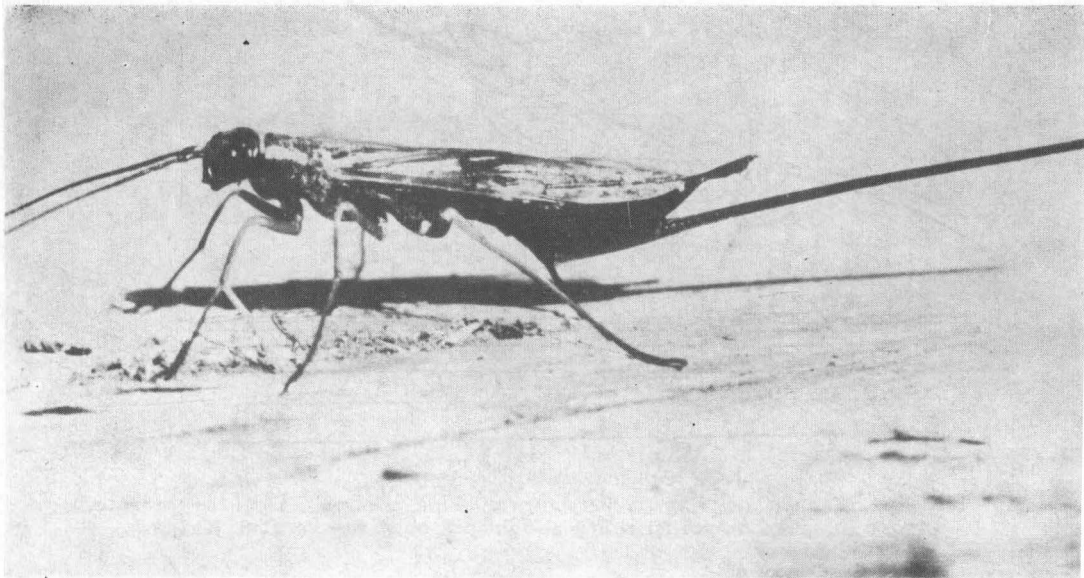

Fig. 9 b. — *Xeris* sp., sfârșitul sfredelitului și începutul depunerii pontei într-un trunchi de molid cojit (după Victor Ciochia (1)).

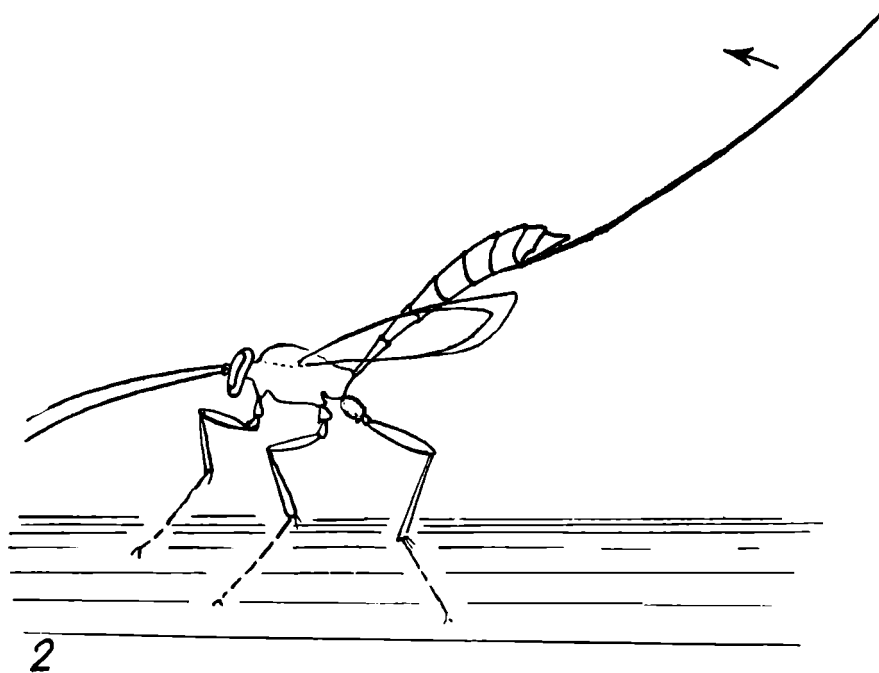
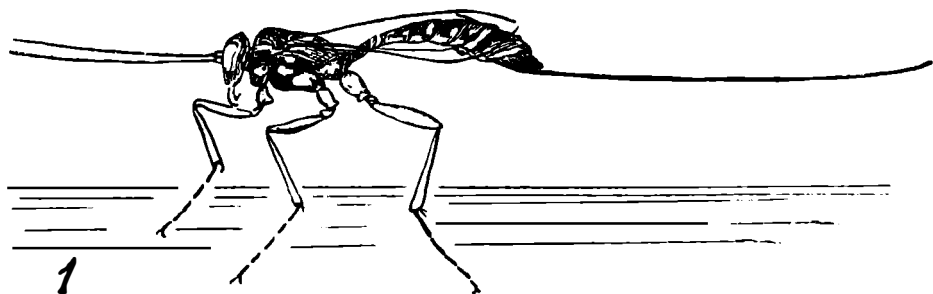

Fig. 10. — 1. Femela de *Rhyssa persuasoria* după găsirea gazdei se pregătește pentru înțepat ; 2. apoi își ridică abdomenul oblic sau vertical. (Orig.).

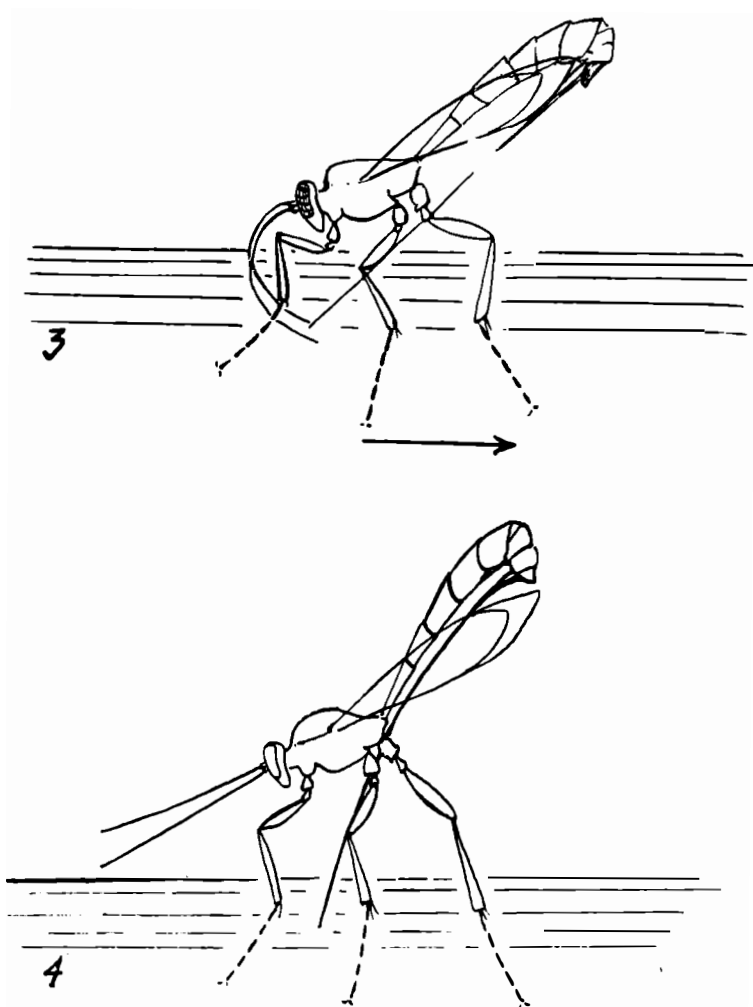

Fig. 11. — 3. Stabilirea locului unde va sfredeli : 4. Fixarea ovipozitorului în dreptul coxelor mijlocii. (Orig.).

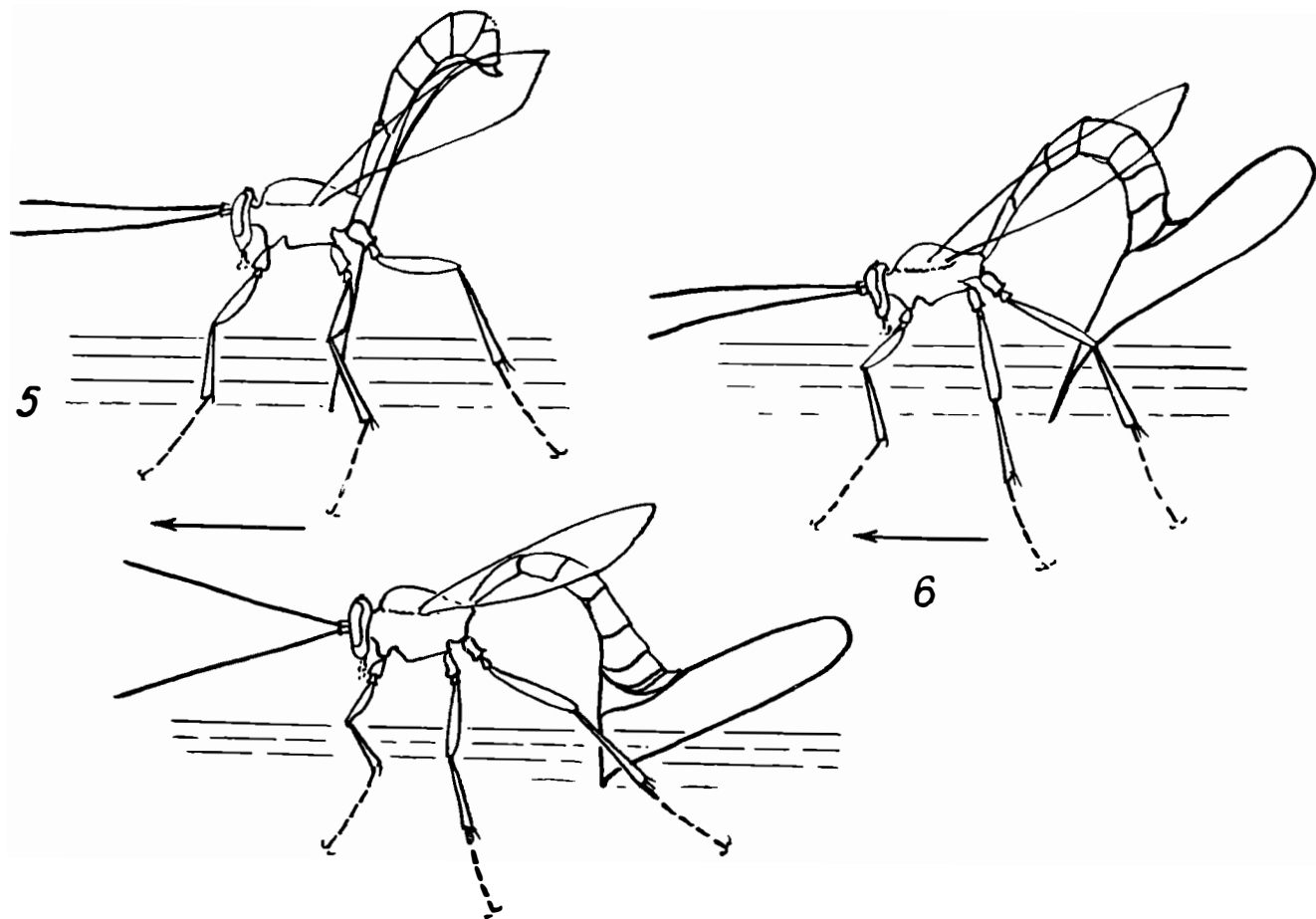

Fig. 12. — 5. Inceperea sfredelitului; 6. Valvele genitale externe fac o buclă cind ovipozitorul a pătruns mai mult în lemn. (Orig.).

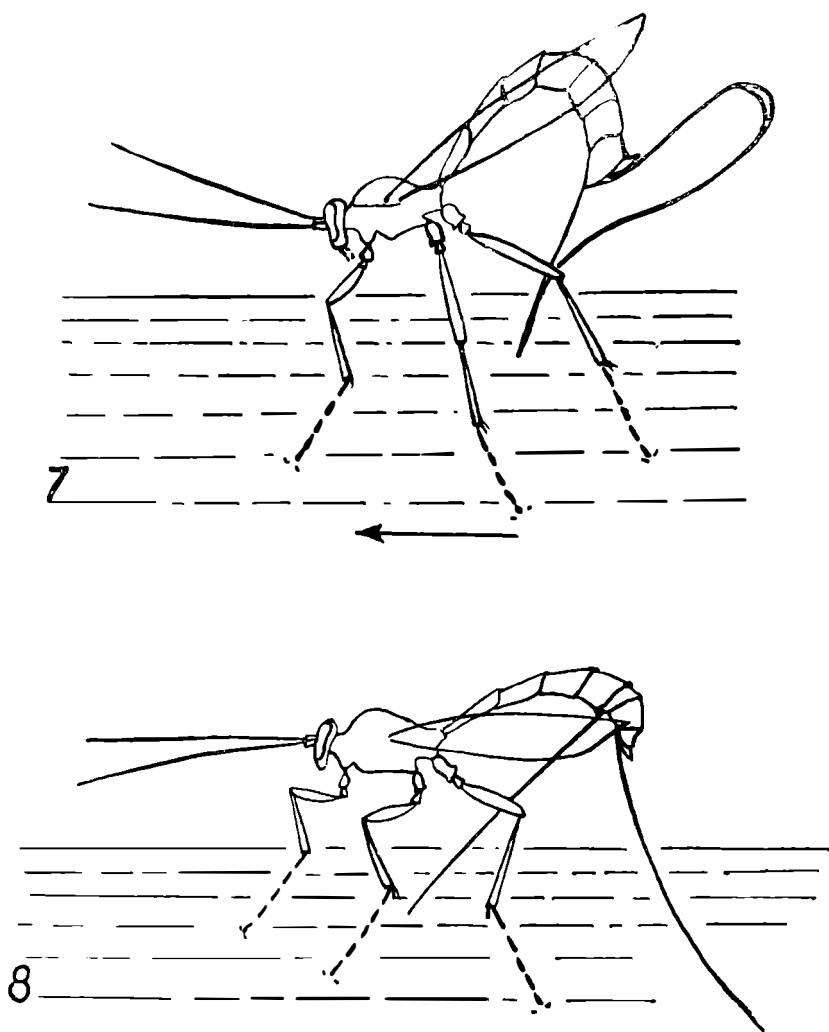

Fig. 13. — 7, 8. Momente din scoaterea ovipozitorului. (Orig.).

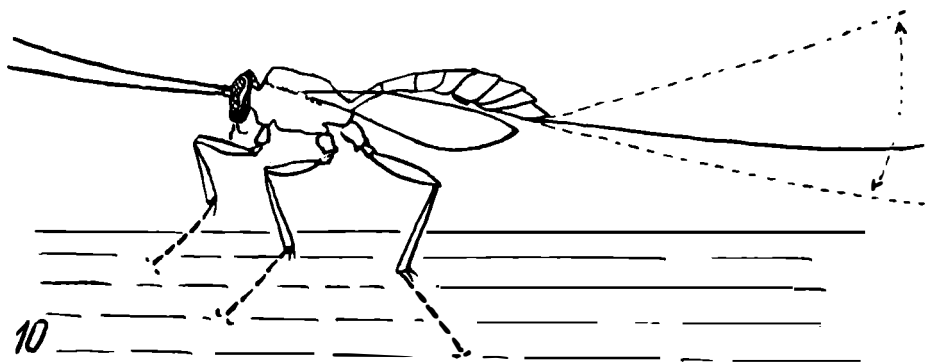
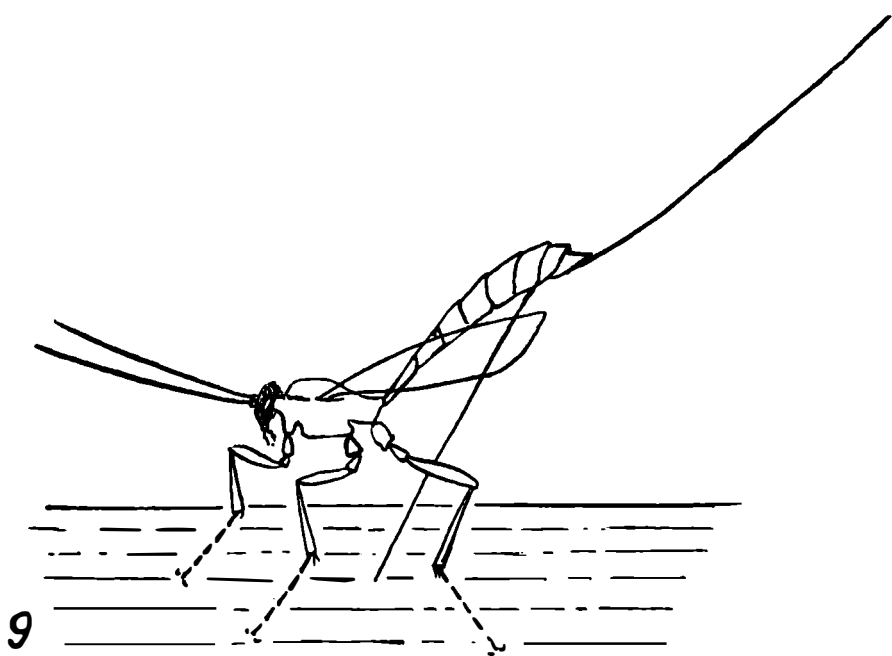

Fig. 14. — 9. După părăsirea ovipozitorului, valvele se ridică în sus; 10. Abdomenul coboară spre orizontală, iar ovipozitorul revine ca un arc spre valve. (Orig.).

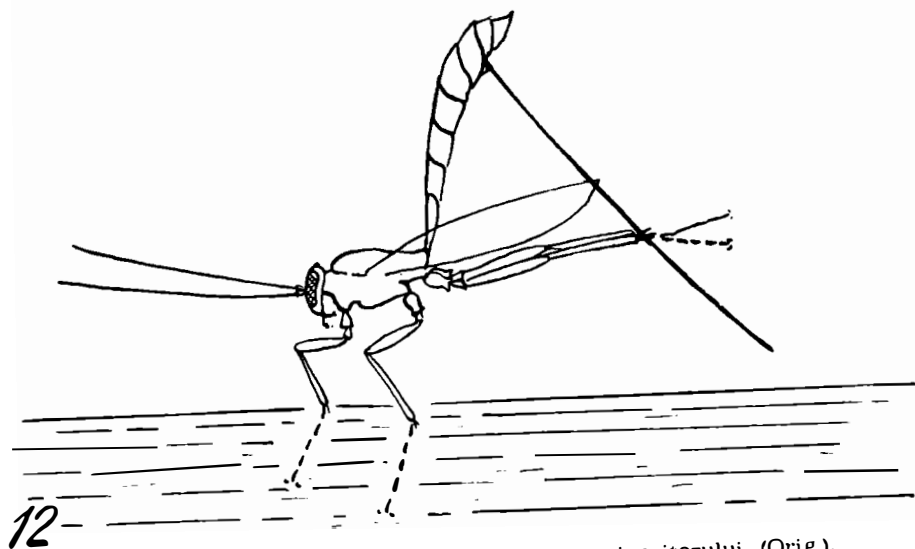
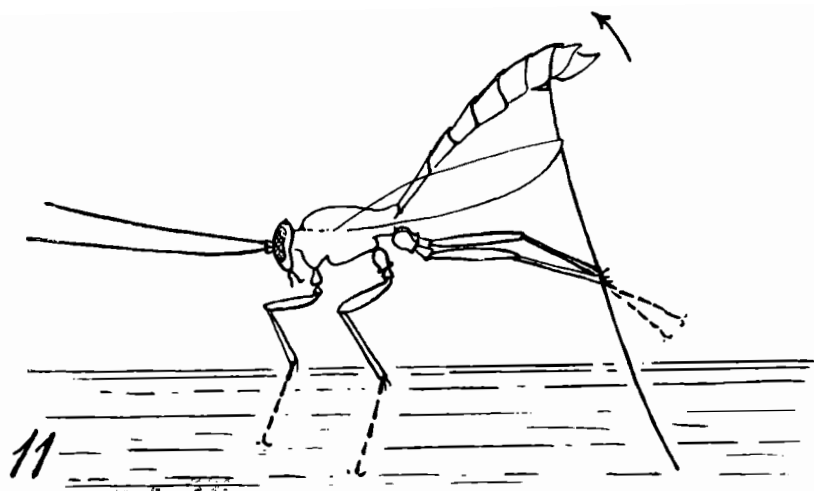

Fig. 15. — 11, 12. Momente din curățirea ovipozitorului. (Orig.).

**CYMATOPHORIDAE, DREPANIDAE, NOTODONTIDAE
și câteva NOCTUIDAE din colecția de lepidoptere
L. DIÓSZEGHY de la Muzeul regional Sfântu Gheorghe**

de

IOSIF CĂPUȘE și ALEXANDRU KOVÁCS

Într-o lucrare anterioară am prezentat materialul de *Aegeriidae* și *Thyrididae* din colecția de lepidoptere întocmită de L. Diószeghy, păstrată la Muzeul regional Sfântu Gheorghe.

În nota de față prezentăm alte 3 familii mai mici de Lepidoptere și câteva *Noctuidae* mai interesante din aceeași colecție. Familia *Noctuidae* în colecția László Diószeghy de la Muzeul regional Sf. Gheorghe este bogat reprezentată, cuprinzând 376 specii și 4885 exemplare.

Fam. CYMATOPHORIDAE Herrich-Schäffer

1. *Habrosyne derasa* L. — 10 ex. : Munții Retezat (800—900 m) 14.VII.1926; Mt. Codru 24.V.1925 ; Comăndău (800 m) 25.VII.1931 ; Munții Harghita 12.VII.1934; Ineau 30.VII.1925 ; 2.VIII.1935 ; 18.VIII.1933 ; 20.VIII.1925 ; 29. VIII.1938 ; 1.IX.1931.

2. *Thyatira batis* L. — 12 ex.: Munții Retezat (1000 m) 13.VII.1928; 26.IX.1927 ; Ineu 27.V.1935 (2 ex.); 2.VI.1927 ; 2.VI.1936 ; 14.VI.1927 ; 15.VII.1936 ; 28.VII.1933 ; 6.VIII.1938 ; 20.VIII.1925 ; 4.IX.1931.

3. *Palimpsestis duplaris* L. — 9 ex.: Munții Retezat (700—1300 m) 27.V.1936; 29.V.1922; 1.VI.1936; 25.VI.1936; 20.VII.1928; 28.VII.1927; 23.IX.1927; Mestecănișul de la Reci 17.VII.1931; Harghita sudică 11.VII.1934.

4. *P. fluctuosa* Hb. — 4 ex.: Munții Retezat (850—1000 m) 25.V.1936; 13.VI.1928; 18.VI.1923; 21.VI.1937.

5. *P. ocularis* L. — 3 ex.: Ineu 8.VII.1930; 12.VIII.1929; Băile Harghita 13.VII.1934.

6. *Tethea* or Den. et Schiff. — 6 ex.: Munții Retezat (1000 m) 9.VII.1937; Ineu 5.V.1927; 2.VI.1927; 8.VII.1920; 11.VII.1929; 27.VII.1935.

7. *Polyplocia flavicornis* L. — 2 ex.: Munții Retezat (800 m) 30.V.1922; Ineu 17.IV.1924.

8. *P. diluta* F. — 19 ex.: Ineu 17.IX.1928 (3 ex.); 22.IX.1935 (4 ex.); 27.IX.1935 (2 ex.); 4.X.1935 (6 ex.); 6.X.1929 (2 ex.); 6.X.1935; 22.X.1935

9. *P. ruficollis* F. — 8 ex.: Ineu 19.III.1935 (2 ex.); 24.III.1935; 25.III.1935 (4 ex.); 1.IV.1937.

10. *P. ridens* F. — 24 ex.: Ineu 24.III.1934; 1.IV.1937 (7 ex.); 3.IV.1937; 7.IV.1934 (3 ex.); 8.IV.1935; 10.IV.1935 (4 ex.); 12.IV.1931; 14.IV.1933 (2 ex.); 17.IV.1935; 18.IV.1933 (3 ex.).

Fam. **DREPANIDAE** Comstock

11. *Drepana falcatoria* L. — 12 ex.: Munții Retezat (1000—1400 m) 23.V.1922; 2.VI.1936; 9.VI.1923; 19.VII.1928; 22.VII.1923; 22.VII.1928; 27.VII.1936; 29.VII.1936; Munții Harghita (1300—1500 m) 13.VII.1934; 15.VII.1934; Mestecănișul de la Reci 16.VII.1931; Ineu 22.V.1931.

12. *D. harpagula* Esp. — 5 ex.: Ineu 23.V.1935; 7.VIII.1934; 21.VIII.1938; 23.VIII.1927; 27.VIII.1935.

13. *D. lacertinaria* L. — 1 ex.: Munții Retezat (1000 m) 3.VIII.1937.

14. *D. binaria* Hfn. — 16 ex.: Ineu 10.IV.1920; 11.IV.1920; 25.IV.1935; 28.IV.1926; 30.IV.1926; 12.V.1936; 14.V.1928; 21.V.1928; 24.V.1928; 23.VI.1936; 10.VII.1936; 7.VIII.1935; 12.VIII.1935; 15.VIII.1928; 25.VIII.1935; 17.IX.1928.

15. *D. cultraria* F. — 5 ex.: Munții Retezat (1000—1200 m) 17.V.1922; 2.VI.1936; 4.VI.1923; 31.VII.1927; Tinovul Mohoș (Iacul Sf. Ana) 20.VII.1931.

16. *Cilix glaucata* Sc. — 19 ex.: Munții Retezat (800 m) 1.VIII.1926; Ocna Dejului fără date; Ineu 12.IV.1927; 16.IV.1937; 5.V.1926; 9.V.1923; 29.V.1922; 6.VII.1939; 20.VII.1936; 29.VII.1938; 24.VIII.1927; 3.IX.1929; 7.IX.1924; 10.IX.1931; 13.IX.1930; 18.IX.1936; 22.IX.1936; 2.X.1929; 5.X.1921.

Fam. NOTODONTIDAE Stephens

17. *Harpia bicuspis* Bkh. — 1 ex.: Munții Harghita (1100 m) 12.VII.1934.
18. *H. furcula* Cl. — 11 ex.: Ineu 27.III.1936; 25.V.1924; 25.V.1929; 11.VI.1928; 18.VI.1928; 8.VII.1920; 30.VII.1928; 5.VIII.1936; 9.VIII.1921; 20.VIII.1933; 20.VIII.1935.
19. *H. hermelina* Goeze — 5 ex.: Ineu 2.VI.1927; 6.VI.1927; 18.VI.1936; 2.VII.1920; 1.IX.1935.
20. *Cerura erminea* Esp. — 1 ex.: Munții Retezat (1000 m) 27.VII.1932.
21. *C. vinula* L. — 6 ex.: Munții Retezat (1000 m) 22.VI.1932; Odorhei 27.IV.1935; Ineu 26.IV.1935; 28.IV.1921; 1.V.1921; 24.V.1927.
22. *Stauropus fagi* L. — 6 ex.: Ineu 12.VIII.1935; 18.V.1938; 22.VI.1932; 26.IV.1935; 27.IV.1935; 24.V.1927.
23. *Exaereta ulmi* Den. et Schiff. — 12 ex.: Ineu 1.IV.1937; 11.IV.1935; 13.IV.1934 (2 ex.); 19.IV.1922; 23.IV.1935 (3 ex.); 25.IV.1935 (2 ex.); 26.IV.1935; 27.IV.1932.
24. *Hoplitis milhauseri* F. — 1 ex.: Ineu 19.III.1934.
25. *Gluphisia crenata* Esp. — 4 ex.: Munții Retezat (700 m) 19.VIII.1929; Ineu 15.V.1925; 29.VII.1935; 15.VIII.1935.
26. *Drymonia dodonaea* Hb. — 32 ex.: Munții Retezat (1000—1200 m) 19.VII.1937; 31.VII.1932; 1.VIII.1932; Sovata 16.VII.1934; Ineu IV.1930; 13.IV.1934; 23.IV.1936; 27.IV.1936; 28.IV.1927; 29.IV.1930 (2 ex.); 5.V.1932; 6.V.1935 (7 ex.); 7.V.1935; 8.V.1935; 10.V.1923; 10.V.1928; 10.V.1933; 12.V.1935 (5 ex.); 16.V.1932; 28.V.1932; 1.VI.1921.
27. *D. chaonia* Hb. — 38 ex.: Munții Retezat (800—1000 m) 25.V.1936; 3.VI.1937; Ineu 2.IV.1937 (2 ex.); 3.IV.1937 (8 ex.); 8.IV.1934; 8.IV.1937; 9.IV.1934; 10.IV.1935 (5 ex.); 10.IV.1936; 11.IV.1934; 11.IV.1935 (3 ex.); 11.IV.1936 (4 ex.); 12.IV.1934; 13.IV.1934; 15.IV.1936; 16.IV.1936; 24.IV.1927 (2 ex.); 27.IV.1935 (2 ex.); 1.V.1938.
28. *D. querna* F. — 2 ex.: Ineu 3.VIII.1924; 7.VIII.1929.
29. *Pheosia tremula* Cl. — 5 ex.: Munții Retezat (1000 m) 29.VII.1937; Ineu 29.IV.1938; 5.V.1927; 8.V.1938; 30.V.1927.
30. *Notodonta dromedarius* L. — 7 ex.: Munții Retezat (1000—1300 m) 2.VIII.1937; 3.VIII.1932; 4.VIII.1937; Păclișa (Hunedoara) 1931 (leg. Teleki); Ineu 9.VIII.1928; 2 ex. fără date.
31. *N. phoebe* Sieb. — 1 ex.: Ineu 28.VI.1922.
32. *Peridea anceps* Goeze — 10 ex.: Ineu 13.IV.1923; 14.IV.1923 (2 ex.); 15.IV.1923 (2 ex.); 15.IV.1925; 1.V.1938; 2.V.1927; 7.V.1923; 25.VII.1921.

33. *Drynobia velitaris* Hin. — 2 ex. : Ineu 10.VI.1935 ; 18.VI.1920.

34. *D. obliterated* Esp. — 3 ex. : Munții Retezat (1100 m) 31.VII.1932 ; Sovata 16.VII.1934 ; Ineu 18.VI.1920.

35. *Spatalia argentina* Den. et Schiff. — 25 ex. : Ineu 17.V.1936 ; 19.V.1931 ; 8.VI.1938 ; 31.VI.1931 ; 4.VII.1935 (4 ex.) ; 10.VII.1935 ; 13.VII.1935 ; 17.VII.1935 (2 ex.) ; 19.VII.1932 ; 20.VII.1935 (2 ex.) ; 28.VII.1935 ; 30.VII.1935 (2 ex.) ; 12.VIII.1935 (3 ex.) ; 20.VIII.1935 (2 ex. fără date) ; Băile Herculane VII.1932 (leg. Liphay).

36. *Odontosia ziczac* L. — 9 ex. : Munții Retezat (1000 m) 12.V.1929 ; Ineu 15.IV.1936 ; 19.IV.1921 ; 28.IV.1921 ; 1.V.1935 ; 6.V.1935 ; 20.VI.1920 ; 2.VII.1931 ; 13.VIII.1937.

37. *Lophopteryx capucina* L. — 16 ex. : Munții Retezat (680—1100 m) 17.V.1923 ; 1.VI.1936 ; 5.VI.1936 ; 16.VII.1926 ; 19.VII.1926 ; 20.VII.1928 ; Harghita sudică (Poiana Lupului) 11.VII.1934 ; Munții Harghita (900 m) 12.VII.1934 ; Ineu 26.IV.1934 ; 10.V.1941 ; 2.VIII.1929 ; 2.VIII.1935 ; Lovrin (leg. Liphay) IX.1935 (2 ex.) ; 19.IX.1935 (2 ex.).

38. *L. cucullina* Den. et. Schiff. — 4 ex. : Ineu 18.VII.1936 ; 30.VII.1938 ; 3.VIII.1929 ; 28.VIII.1929.

39. *Pterostoma palpina* L. — 15 ex. : Munții Retezat (1100 m) 19.VII.1928 ; Sfîntu Gheorghe 2.VIII.1931 ; Ineu 15.IV.1936 ; 17.IV.1928 ; 18.IV.1936 ; 18.IV.1937 ; 25.IV.1930 ; 29.IV.1926 ; 2.V.1931 ; 9.V.1933 ; 18.V.1935 ; 31.V.1927 ; 21.VI.1936 ; 24.VI.1930 ; 2.VIII.1931 ; 12.VIII.1938.

40. *Ptilophora plumigera* Esp. — 21 ex. : Ineu 11.XI.1928 ; 12.XI.1940 ; 17.XI.1934 ; 17.XI.1935 ; 20.XI.1936 ; 21.XI.1936 (3 ex.) ; 23.XI.1930 (8 ex.) ; 26.XI.1930 ; 26.XI.1933 ; 6.XII.1930 ; 7.XII.1930 (2 ex.).

41. *Phalera bucephala* L. — 10 ex. : Munții Retezat (1000 m) 18.VII.1929 ; Munții Harghita (700—1650 m) VII.1934 ; 13.VII.1934 ; (Val. Virghiș) 10.VII.1934 ; Sovata 16.VII.1934 ; Ineu 12.V.1920 ; 19.V.1927 ; 24.V.1935 ; 29.V.1935 ; 25.VI.1941.

42. *Ph. bucephaloides* O. — 3 ex. : Munții Retezat (1000 m) 31.VII.1932 ; Ineu 3.VII.1932 ; 6.VII.1935.

43. *Clostera anastomosis* L. — 14 ex. : Munții Retezat 29.VII.1926 ; Ineu 16.V.1936 ; 8.VII.1920 ; 15.VII.1938 ; 17.VII.1936 ; 3.VIII.1935 ; 5.VIII.1934 ; 17.VIII.1935 ; 19.VIII.1935 ; 29.VIII.1935 ; 5.IX.1926 ; 5.IX.1937 ; 10.IX.1922 ; 22.IX.1935.

44. *Cl. curtula* L. — 18 ex. : Munții Retezat (560 m) 10.VII.1931 ; Iacul Sf. Ana 20.VII.1931 ; Ineu 27.III.1936 ; 7.IV.1928 ; 15.IV.1925 ; 16.IV.1936 ; 3.V.1927 ; 6.V.1927 ; 27.VI.1930 ; 27.VI.1938 ; 1.VII.1938 ; 7.VII.1938 ; 11.VIII.1934 (2 ex.) ; 16.VIII.1929 ; 22.VIII.1929 ; 31.VIII.1934 ; 31.VIII.1936.

45. *Cl. anachoreta* F. — 14 ex.: Rîu de Mori (Hunedoara) 17.VIII.1931; Ineu 26.IV.1934; 10.V.1937; 16.VI.1936; 19.VI.1927; 22.VI.1934; 2. VII. 1927; 8.VIII.1934 (2 ex.); 13.VIII.1934; 17.VIII.1935; 30.VIII.1935; 31.VIII.1934; 3.IX.1935.

46. *Cl. pigra* Hfn. — 14 ex.: Munții Retezat (500—1000 m) 3.VI.1936; 10.VII.1929; 16.VII.1931; Ineu 26.VI.1920; 29.VI.1920; 1.VII.1926; 28.VII.1933; 8.VIII.1935; 8.VIII.1936; 10.VIII.1934; 12.VIII.1935; 21.VIII.1935; 6.IX.1920; 2.X.1933.

47. *Thaumatopea processionea* L. — 16 ex.: Ineu 30.VII.1934; 5.VIII.1934; 11.VIII.1934; 12.VIII.1935 (8 ex.); 13.VIII.1935; 15.VIII.1935 (2 ex.); 20.VIII.1933; 30.VIII.1934.

48. *Th. pinivora* Tr. — 20 ex.: Ineu 4.VIII.1934; 7.VIII.1935; 10.VIII.1928; 12.VIII.1935 (14 ex.); 14.VIII.1935 (2 ex.); 18.VIII.1933.

Fam. NOCTUIDAE Grote

Sfam. NOCTUINAE Hampson

49. *Cerastis leucographa* Den. et Schiff. — 2 ex.: Ineu 8.IV.1935; 25.IV.1935.

Sfam. HADENINAE Herrich-Schäffer

50. *Discestra marmorosa* Bkh. — 1 ex.: Aldești Arad 8.VII.1920.

51. *Orthosia opima* Hb. — 1 ex.: Ineu 24.III.1934.

Sfam. CUCULLIINAE Hampson

52. *Cucullia fraudulatrix* Ev. — 1 ex.: Munții Harghita (800 m) 12.VII.1934.

53. *C. absinthii* L. — 3 ex.: Ineu 11.VII.1936; 20.VII.1930; 25.VII.1931.

54. *C. lactucae* Den et Schiff. — 1 ex.: Ineu 19.VI.1935.

55. *C. umbratica* L. — 19 ex.: Munții Retezat (900 m) 18.VII.1929; Muntele Codru 24.VI.1925; Ineu 17.V.1921; 18.V.1931; 22.V.1928; 23.V.1935; 28.V.1930; 28.V.1938; 9.VI.1932; 12.VI.1928; 21.VI.1938; 24.VI.1927; 4.VII.1939; 6.VII.1932; 17.VII.1935 (3 ex.); 25.VII.1930; 30.VII.1935; 15.VIII.1935.

56. *C. tanacetii* Den. et Schiff. — 3 ex.: Ineu 4.VIII.1922; 12.VIII.1924; 1.IX.1931.

57. *C. asteris* Den. et Schiff. — 1 ex.: Ineu 31.V.1930.

58. *C. chamomillae* Den. et Schiff. — 7 ex. : Munții Retezat (550 m) 27.VII.1929 (2 ex.); Ineu 10.IV.1936; 1.V.1936; 2.V.1930; 14.V.1939; 17.VIII.1932.
59. *C. campanulae* Den. et Schiff. — 2 ex. : Băile Herculane 6.VII.1910 (leg. Liptay); Ineu 13.VI.1934.
60. *C. xeranthemi* B. — 4 ex. : Ineu 15.VI.1933; 28.VI.1931; 30.VII.1935; 12.VIII.1935.
61. *C. caninae* Gr. — 4 ex. : Munții Retezat 9.VIII.1937; Ineu 4.V.1937; 8.VII.1925; 17.VII.1934.
62. *C. thapsiphaga* Tr. — 6 ex. : Ineu 11.IV.1934; 17.IV.1935; 13.V.1925; 2.VI.1931; 8.VII.1930; 28.VII.1929.
63. *C. lychnitis* Rbr. — 3 ex. : Ineu 20.IV.1925; 23.IV.1936; 6.V.1933.
64. *C. verbasci* L. — 4 ex. : Ineu 17.IV.1935; 21.IV.1925; 6.V.1931; 18.V.1921.
65. *C. prenanthis* B. — 5 ex. : Munții Retezat (1400 m) 7.VII.1920; Ineu 14.IV.1925; 25.IV.1935; 2.V.1921; 3.V.1933.
66. *Lithophane semibrunnea* HW. — 4 ex. : Ineu 23.III.1935; 24.III.1934; 25.III.1935; 24.X.1928.
67. *L. furcifera* Hfn. — 1 ex. : Ineu 18.III.1934.
68. *Dryobotodes roboris* B. — 2 ex. : Ineu 27.VIII.1921; 2.IX.1921.
69. *D. protea* Den. et Schiff. — 50 ex. : Ineu 19.IX.1928; 2.X.1928 (2 ex.); 3.X.1928; 4.X.1935 (2 ex.); 6.X.1935; 7.X.1929 (3 ex.); 8.X.1926 (2 ex.); 8.X.1929 (5 ex.); 10.X.1928; 10.X.1935; 12.X.1928 (3 ex.); 12.X.1929; 12.X.1935 (2 ex.); 14.X.1929; 14.X.1931 (2 ex.); 17.X.1929; 17.X.1930; 18.X.1928 (2 ex.); 20.X.1929 (2 ex.); 21.X.1928; 24.X.1928; 24.X.1929; 25.X.1928 (2 ex.); 27.X.1920; 27.X.1928 (5 ex.); 7.XI.1928; 15.XI.1929; 17.XI.1928; 18.XI.1928; 21.XI.1928.
70. *D. monochroma* Esp. — 5 ex. : Ineu 11.IX.1928 (2 ex.); 14.IX.1927; 17.IX.1928; 2.X.1935.
71. *Polymixis canescens* Dup. — 1 ex. : Munții Retezat (800 m) 31.V.1923.
72. *Conistra veronicae* Hb. — 61 ex. : Ineu 19.IX.1928; 24.IX.1928; 4.X.1935; 6.X.1935 (2 ex.); 7.X.1928; 12.X.1928 (2 ex.); 17.X.1928; 18.X.1928; 18.X.1930; 20.X.1929 (2 ex.); 21.X.1928; 22.X.1930; 23.X.1928; 23.X.1929 (2 ex.); 24.X.1928 (10 ex.); 27.X.1928 (5 ex.); 27.X.1936; 29.X.1928; 31.X.1928 (7 ex.); 2.XI.1928 (4 ex.); 2.XI.1930 (2 ex.); 6.XI.1928 (4 ex.); 7.XI.1928 (3 ex.); 15.XI.1930; 19.XI.1928; 26.XI.1930; 28.XI.1928; 29.XI.1930; 7.XII.1930.
73. *Spudea riticille* Esp. — 1 ex. : Ineu 17.III.1926.
74. *Cirrhia erythrago* Warr. — 1 ex. : Ineu 25.X.1925.

Sfam. AMPHIPYRINAE

75. *Phlogophora meticulosa* L. — 13 ex.: Munții Retezat (1000—1250 m) 2.X.1927; 3.X.1927; 8.X.1927; Ineu 13.V.1927; 15.V.1935; 24.V.1934; 12.IX.1929; 12.X.1935; 25.X.1925 (2 ex.); 26.X.1926; 3.XI.1925; 18.XI.1925.
76. *Ph. scita* Hb. — 5 ex.: Munții Retezat (800—1400 m) 23.VII.1920; 26.VII.1927; 26.VII.1932; 1.VIII.1932; 19.VIII.1925.
77. *Ipimorpha retusa* L. — 7 ex.: Munții Retezat (1100 m) 29.VII.1932; Ineu 2.VII.1927; 6.VII.1926; 6.VII.1932; 17.VII.1933; 22.VII.1920; Aldești 12.VI.1921.
78. *Ip. subtusa* Den. et Schiff. — 2 ex.: Sovata 16.VII.1934; Aldești 11.VI.1921.
79. *Dicycla oo* L. — 11 ex.: Ineu 6.VI.1931 (2 ex.); 12.VI.1928; 12.VI.1930; 12.VI.1931 (4 ex.); 14.VI.1930 (2 ex.); 20.VI.1920.
80. *Sidemia fissipuncta* Hw. — 5 ex.: Ineu 3.VI.1934; 18.VI.1939; 30.VI.1939; 22.VIII.1935; Aldești 11.VI.1921.
81. *Cosmia affinis* L. — 9 ex.: Ineu 15.VI.1925; 20.VI.1931; 1.VII.1936; 7.VII.1926 (2 ex.); 13.VII.1933; 19.IX.1928; 24.IX.1925; 8.X.1928.
82. *Mycteroplus puniceago* B. — 13 ex.: Ineu 15.VIII.1924; 8.IX.1928; 10.IX.1929; 11.IX.1928; 12.IX.1937; 19.IX.1936; 19.IX.1937; 26.IX.1937; 27.IX.1930; 17.X.1936; Sovata 9.IX.1932 (3 ex.).
83. *Apamea pabulatricula* Brahm. — 3 ex.: Munții Retezat (800 m) 16.VII.1926. Ineu 17.VI.1930; 3.VII.1930.
84. *Ap. furva* Den. et Schiff. — 4 ex.: Munții Retezat (900—1800 m) 21.VII.1926; 24.VII.1927 (2 ex.); Ineu 29.VII.1920.
85. *Ap. ophiogramma* Esp. — 2 ex.: Munții Retezat (800 m) 29.V.1923; Ineu 28.VII.1931.
86. *Ap. oblonga* Hw. — 1 ex.: Ineu 25.VII.1921.
87. *Miana literosa* Hw. — 1 ex.: Ineu 22.VI.1923.
88. *Celaena leucostigma* Hb. (Fig. 1) — 5 ex.: Ineu 2.VIII.1924; 7.VIII.1928; 9.VIII.1923; 29.VIII.1923 (2 ex.).
89. *Amphipoea oculea* L. (Fig. 2 și 3) — 3 ex.: Ineu 12.VIII.1930; 17.VIII.1930; 17.VIII.1935.
90. *Amphipoea fucosa* Frr. (Fig. 4 și 5) — 1 ex.: Ineu 24.VIII.1921.
91. *Hydraecia micacea* Esp. — 3 ex.: Ineu 23.VII.1924; 5.VIII.1929; 12.VIII.1927.
92. *H. leucographa* Bkh. — 1 ex.: Băile Herculane 17.X.1914 (leg. Lipthay).

93. *Nonagria typhae* Thnbg. — 4 ex.: Băile Herculane 19.X.1919 (leg. Lipthay); Lovrin 3.VIII.1932 (leg. Lipthay); Ineu 29.VII.1932; 29.VII.1934.
94. *Archanaura neurica* Hb. — 2 ex.: Ineu 27.VI.1927; 27.VI.1930.
95. *A. sparganii* Esp. — 1 ex.: Ineu 20.IX.1928.
96. *A. fluxa* Hb. — 9 ex.: Gyula (R. P. Ungară) 23.VII.1916; Ineu 17.VI.1930; 17.VI.1933; 26.VI.1927; 4.VII.1935; 15.VII.1927; 19.VII.1938; 29.VII.1935; 9.VIII.1916; 30.VIII.1929.
97. *Rhizedra lutosa* Hb. — 2 ex.: Lovrin 21.IX.1932 (leg. Lipthay); Ineu 19.IX.1930.
98. *Arenostola pygmina* Hw. — 2 ex.: Ineu 7.VI.1927; 24.VII.1935.
99. *A. extrema* Hb. — 1 ex.: Ineu 14.VI.1929.
100. *A. dissoluta* Tr. — 9 ex.: Kis-Balaton (R. P. Ungară) (leg. Bartha) 4.VII.1934; VII.1935 (3 ex.); Ineu 28.VI.1929; 28.VI.1936; 29.VI.1928; 3.VII.1931; 10.VII.1932.

Sfam. MELICLEPTRIINAE

101. *Callopietria latreillei* Dup. — 1 ex.: Munții Retezat (1300 m) 29.VII.1927.
102. *Callopietria juvenina* Cram. — 1 ex.: Ineu 2.VII.1927.

Sfam. JASPIDIINAE

103. *Callogonia virgo* Tr. — 24 ex.: Ineu 18.V.1939; 19.V.1921; 29.V.1939; 31.V.1935; 2.VI.1934; 21.VI.1929; 23.VI.1939; 7.VII.1938; 28.VII.1938; 2.VIII.1938; 3.VIII.1934; 4.VIII.1938; 7.VIII.1938 (3 ex.); 8.VIII.1934; 12.VIII.1934; 16.VIII.1932; 17.VIII.1938; 19.VIII.1936; 21.VIII.1935; 23.VIII.1927; 3.IX.1935; 5.IX.1936.
104. *Cal. amethystina* Hb. — 25 ex.: Căpilnaș (reg. Hunedoara, leg. Teleki) 9.VII.1934; Ineu 17.V.1936 (2 ex.); 20.V.1937; 23.V.1939; 12.VI.1930; 21.VI.1938; 23.VI.1936; 29.VI.1931; 5.VII.1933; 8.VII.1931; 10.VII.1927; 11.VII.1931; 22.VII.1938; 24.VII.1935; 1.VIII.1938; 5.VIII.1934; 9.VIII.1934; 10.VIII.1934 (2 ex.); 17.VIII.1935 (3 ex.); 17.VIII.1938; 28.VIII.1935.
105. *Aegle koekeritziana* Hb. — 6 ex.: Ineu 7.VI.1932 (2 ex.); 16.VI.1932; 21.VI.1938; 22.VI.1932; 18.VII.1933.
106. *Calymna communimacula* Den. et Schiff. — 17 ex.: Ineu 8.VII.1932; 10.VII.1922; 20.VII.1936; 26.VII.1936; 28.VII.1930; 29.VII.1935 (2 ex.); 2.VIII.1935 (3 ex.); 3.VIII.1935 (3 ex.); 12.VIII.1935 (2 ex.); 12.VIII.1938; 20.VIII.1935.

107. *Jaspidia pygarga* Hfn. — 13 ex. : Munții Harghita (1300 m) 13.VII.1934 ; Ineu 5.V.1927 ; 8.V.1939 ; 11.V.1941 (2 ex.) ; 22.V.1941 ; 3.VI.1927 ; 4.VI.1939 ; 6.VI.1938 ; 12.VI.1938 ; 15.VI.1927 ; 20.VI.1928 ; 26.VI.1939.

108. *Jaspidea deceptor* Sc. — 1 ex. : Ineu 10.VI.1935.

109. *Eustrotia uncula* Cl. — 2 ex. : Ineu 1.VII.1938 ; 5.VIII.1929.

110. *E. olivana* Den. et Schiff. — 5 ex. : Ineu 24.V.1935 ; 2.VIII.1930 ; 7.VIII.1929 ; 12.VIII.1938 ; 14.VIII.1932.

Sfam. EUTELIINAE Zerny

111. *Eutelia adulatrix* Hb. — 2 ex. : Mehadia (leg. Lipthay) 10.VIII.1910 ; Băile Herculane (leg. Lipthay) 15.VIII.1932.

Sfam. NYCTEOLINAE

112. *Nycteola revayana* Sc. — 4 ex. : Munții Retezat (900 m) 28.VIII.1930 ; Ineu 4.VII.1920 ; 13.XI.1923 ; Munții Drocea 17.VIII.1924.

113. *N. degener* Hb. — 2 ex. : Căpilnaș (reg. Hunedoara) (leg. Teleki) 18.XI.1934 ; 18.XII.1934.

114. *N. columbana* Turner — 3 ex. : Ineu 23.V.1920 ; 19.VI.1932 ; 13.VII.1933.

115. *N. siculana* Fuchs — 7 ex. : Sfintu Gheorghe 1.VIII.1931 ; Ineu 21.III.1921 ; 20.VI.1934 ; 22.VII.1933 ; 2.VIII.1920 ; 11.VIII.1920 ; 11.VIII.1928.

116. *N. asiatica* Krul. — 7 ex. : Ineu 29.VII.1938 (2 ex.) ; 9.VIII.1933 ; 14.VIII.1932 ; 24.VIII.1927 ; 1.IX.1931 ; 24.X.1928.

Sfam. PLUSIINAE Herrich-Schäffer

117. *Autographa ni* Hb. — 1 ex. : Ineu 7.VII.1928.

118. *A. c-aureum* Knoch. — 4 ex. : Munții Retezat 18.VI.1923 ; Ineu 19.V.1926 ; 23.VI.1933 ; 29.VI.1932.

119. *Syngrapha flamnifera* Huene — 1 ex. : Munții Retezat 2.VIII.1932.

Sfam. CATOCALINAE Guente

120. *Megazethes musculus* Men. — 3 ex. : Somogy (Ungaria) 5.VII.1934 (leg. Bartha) ; Căpilnaș (leg. Lipthay) 9.VII.1936 ; Ineu 17.XI.1935.

Observație : Această specie a fost colectată în vestul Munților Caucaz, pentru prima dată de L. Diószeghy la Ineu în 3.VII.1913 și publicat în Rovartani Lapok. După această dată specia a mai fost descoperită în multe exemplare la Kisbálaton (Ungaria). Primul exemplar colectat la Ineu se găsește în Muzeul de Științe naturale din Budapesta.

Sfam. HYPENINAE Herrich-Schäffer

121. *Schrankia taenialis* Hb. — 9 ex. : Ineu 30.V.1930 ; 20.VI.1932 ; 20.VII.1935 ; 31.VII.1934 ; 3.VIII.1935 ; 17.VIII.1935 ; 23.IX.1936 ; 27.IX.1924 ; 24.X.1931.

122. *S. costaestrigalis* Stph. — 5 ex. : Ineu 8.VI.1935 ; 12.VI.1935 ; 9.VII.1939 ; 20.VII.1938 ; 22.X.1929.

123. *S. turfosalis* Wck. — 1 ex. : Ineu 22.VII.1921.

124. *S. kalchbergi* Stgr. ssp. *orientalis* Stgr. — 2 ex. : Ineu 17.VII.1936 ; 19.VII.1938.

În nota de față am prezentat 97 ex. aparținând la 10 specii de Cymatophoridae, 58 ex. încadrate la 6 specii de Drepanidae și 339 ex. din cele 32 de specii de Notodontidae existente în colecția L. Diószeghy. Totodată am menționat și 76 specii de Noctuidae, urmînd ca această bogată familie să fie prezentată integral în catalogul colecției, pe care actualmente îl întocmim. De asemenea, în nota de față am prezentat următoarele specii noi pentru fauna țării : *Amphipoea fucosa* Frr., *Nycteola columbana* Turner, *N. asiatica* Krul., *Schrankia turfosalis* Wck. și *S. kalchbergi orientalis* Stgr.

Bibliografie

1. Dufay, Cl. — *Note preliminaire sur le genre Nycteola* Hb. (Lep. Phal.), Bull. Soc. Linn. Lyon 26me Année nr. 6, p. 175—176, 1957.
2. Idem — *Contribution a l'étude des Nycteola* Hb. (Sarrothripus Curt.) françaises (Lép. Noct. Nycteolinae). Lambillionea, 58, 3—4, p. 21—27, 1958.
3. Idem, — *Revision des Nycteola* Hübner (Sarrothripus Curtis) palearctiques, Ann. Ent. France 127, p. 107—132, 1958.
4. Idem, — *Nycteola asiatica* Krul., Lambillionea, 60, 1—2, p. 7—8, 1960.
5. Idem, — *Les Nycteola* Hübner (Sarrothripus Curtis) de la Collection STAUDINGER, Dt. Ent. Zeitsch. (N.F.), 8, 5, p. 431—440, 1961.
6. Heydemann, F. — *Die Arten der Hydroecia (apamea) nictitans* L. — Gruppe. (Lepid. Noct.), Ent. Zeitsch. Frankfurt a. M., 44—45, p. 1—40, 1931.

CYMATOPHORIDAE, DREPANIDAE, NOTODONTIDAE UND EINIGE NOCTUIDAE AUS DER FLÜGELINSEKTEN- SAMMLUNG L. DIÓSZEGHY DES REGIONS-MUSEUMS IN SF. GHEORGHE

(Zusammenfassung)

Wir haben 97 Exemplare, die 10 Gattungen Cymatophoridae angehören, dargestellt, ebenso 58 Exemplare von 6 Gattungen Drepanidae und 339 Exemplare der 31 Gattungen Notodontidae, die in der Sammlung L. Diószeghy (Museum Sf. Gheorghe, Region Braşov, Sozialistische Republik Rumänien) vorhanden sind. Wir haben gleichzeitig auch auf 76 Arten Noctuidae verwiesen, wobei geplant ist, diese zahlreiche Familie zur Gänze im Sammlungskatalog darzustellen, an dem wir zur Zeit arbeiten. Vorliegende Abhandlung bringt auch noch folgende, für die Fauna des Landes neue Arten: *Amphipoea fucosa* Frr., *Nycteola columbana* Turner, *N. asiatica* Krull, *Schrankia turfosalis* Wck., *S. kalchbergi orientalis* Stgr.

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb. 1. *Celaena leucostigma* Hb. — Aussenansicht
- Abb. 2. *Amphipoea oculea* L. — Aussenansicht
- Abb. 3. *Amphipoea oculea* L. — männl. Geschlechtsteile
- Abb. 4. *Amphipoea fucosa* Frr. — Aussenansicht
- Abb. 5. *Amphipoea fucosa* Frr. — männl. Geschlechtsteile

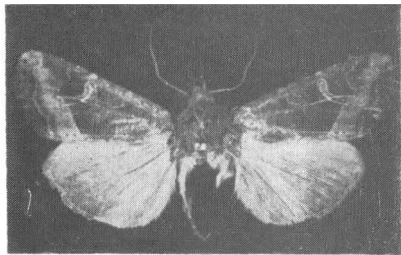

Fig. 1. *Celaena leucostigma* Hb. — aspect extern.

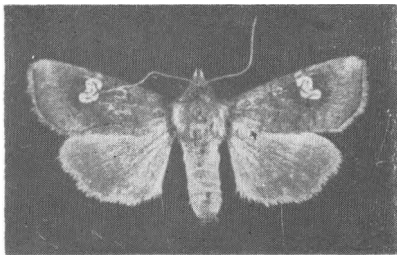

Fig. 2. *Amphipoea oculea* L. — aspect extern.

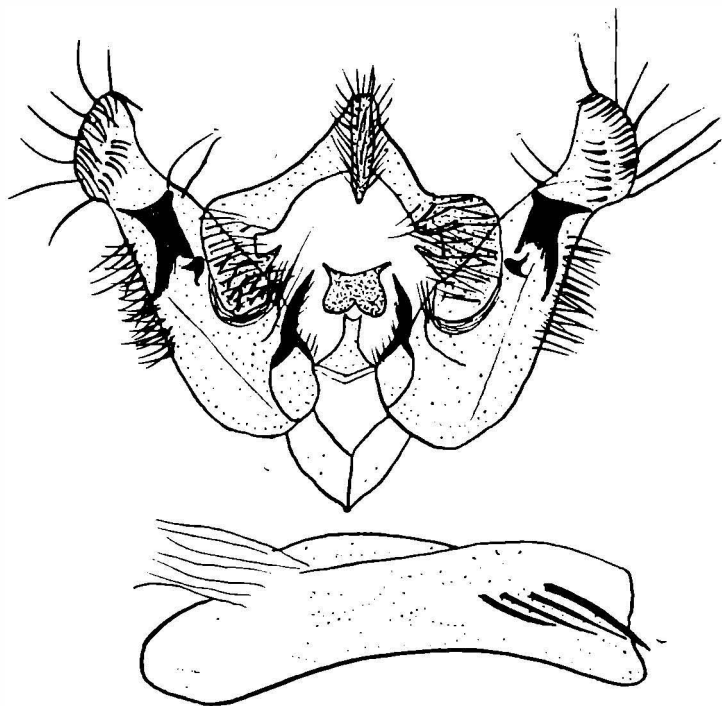

Fig. 3. *Amphipoea oculea* L. — Armătura genitală masculă.

Fig. 4. *Amphipoea fucosa* Frr. —
Aspect extern.

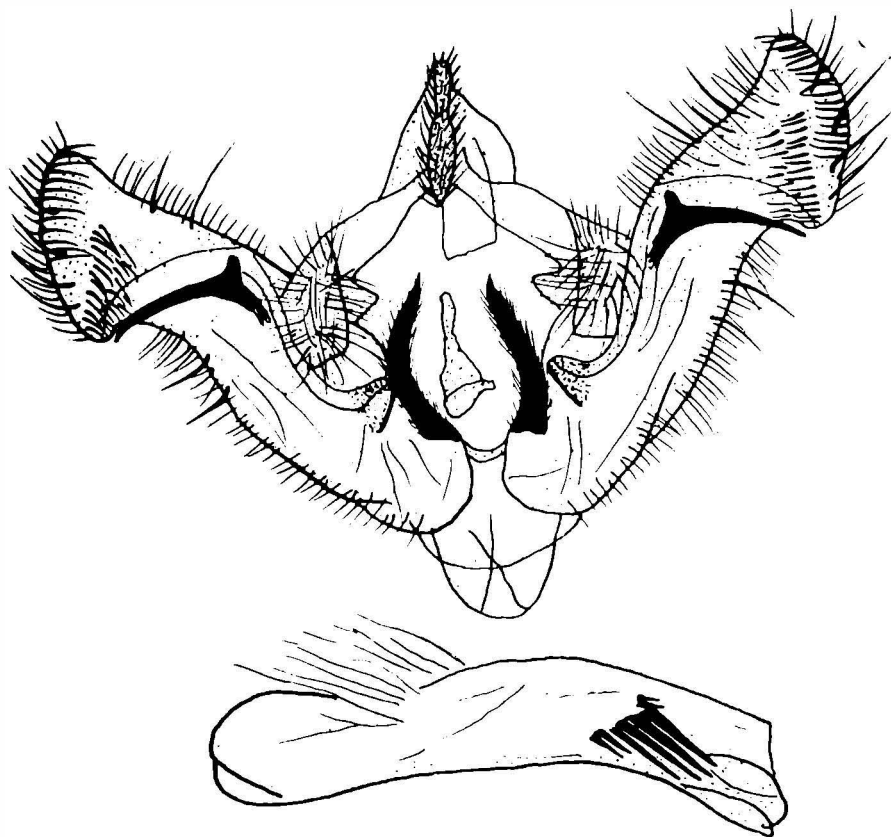

Fig. 5. *Amphipoea fucosa* Frr. — armătura genitală masculă.

ISTORIE

CONTRIBUȚIE LA STUDIUL CULTURII PRECUCUTENI ÎN VALEA OLTULUI

de

ZOLTÁN SZÉKELY

La începutul secolului nostru, precum și în ultimii ani, mulți cercetători români și străini s-au ocupat cu neoliticul Transilvaniei studiind diferitele culturi care aparțin acestei perioade, precum și raportul cronologic dintre ele. În această muncă de cercetare o atenție deosebită a fost acordată culturii Boian, atestată în regiunea cursului superior al Oltului ¹.

În sud-estul Transilvaniei cultura Boian până în ultimul timp a fost cunoscută numai din descoperiri întâmplătoare, care nu furnizau date suficiente pentru stabilirea unei cronologii relative și a raportului cu celelalte culturi neolitice.

În urma săpăturilor întreprinse de către Academia Republicii Socialiste România în anul 1949 în așezarea de la Leț-Varheghiu, cultura Boian a fost încadrată just în neoliticul mijlociu, între cultura Criș și cultura Ariușd ². Această încadrare a fost confirmată în anul 1955 prin noile cercetări efectuate de Academia Republicii Socialiste România tot la Leț-Varheghiu ³.

Recent E. Comșa a făcut sondaje la Feldioara și într-un articol a încercat să prezinte aspectul culturii Boian ⁴ din Transilvania.

¹ Vezi bibliografia referitoare la cultura Boian din Transilvania în lucrarea lui E. Comșa, *Cultura Boian în Transilvania*, în SCIV, 16, 1965, 4, p. 629 și urm.

² Z. Székely, *Săpăturile de la Leț-Varheghiu (Treî Scaune)*, București, 1951, p. 19—20.

³ I. Nestor, *Raport despre sondajele de la Leț-Varhegy*, în *Materiale*, III, 1957, p. 59—62.

⁴ E. Comșa, *op. cit.* În această lucrare așezarea de la Ereteghin este încadrată greșit în cultura Boian.

În afară de acestea, sondajul executat în anul 1962 la Eresteghin (r. Tirgu-Secuiesc, reg. Braşov) de către Muzeul din Sf. Gheorghe, a adus noi date referitoare la dezvoltarea culturii Precucuteni. În cele ce urmează vom prezenta rezultatele sondajului amintit şi pe baza observaţiilor făcute vom încerca să tragem unele concluzii de ordin istoric şi cronologic.

Sondajul de verificare din anul 1962

La sud de comuna Eresteghin, pe terenul cunoscut sub denumirea de „Fîntina cu Linte“ cu ocazia aratului au fost scoase de fierul plugului fragmente de vase şi bucăţi de chirpic. În partea sudică a terasei, pe un loc unde suprafaţa terenului a fost acoperită cu resturi mai abundente de cultură materială, în direcţia est-vest a fost săpat un şanţ lung de 21 m, lat de 1 m şi adînc de 0,40—1,25 m, care are următoarea stratigrafie : sub humusul vegetal, gros de 20 cm se află un strat de cultură de culoare brun-închisă gros de 20—30 cm, urmat de lut galben. În unele locuri peste acest strat s-a suprapus un alt strat de cultură de culoare brun-cenuşie gros de 20—25 cm, cuprinzînd fragmente de vase din epoca feudală timpurie. În stratul de cultură au fost descoperite resturile unei locuinţe, o groapă şi un cuptor de copt pîine (fig. 1).

Locuinţa, de formă dreptunghiulară, a fost descoperită la o adîncime de 0,30 m, avînd dimensiunile de 7 m x 5 m şi axul lung orientat nord-vest—sud-est. Podeaua ei era formată dintr-un strat de chirpic ars la roşu, care s-a păstrat nederanjat în partea vestică a locuinţei. La dezvelirea podelei s-a observat că pe pămînt fuseseră aşezate birne despicate, groase de 8—20 cm. În afară de acestea au mai fost găsite bucăţi de chirpic, care păstrau urme de pari, groase de 4—5,5 cm, din scheletul locuinţei. Întinderea locuinţei a fost stabilită după suprafaţa acoperită cu chirpic şi fragmente de vase, nefiind observată nici o urmă de pari în pămînt. Vatra, aşezată la mijlocul peretelui vestic, era de formă pătrată, cu dimensiunile 1 m x 0,75 m şi consta dintr-un strat de lut ars fără gardină. În jurul vetrei au fost descoperite numeroase fragmente ceramice. Locuinţa reprezintă tipul de locuinţă cu platformă (fig. 2) şi credem că este prima locuinţă neolitică cu podea de lemne arse.

Inventarul locuinţei constă din unelte şi din ceramică. Un nucleu cu urme de lovire, două răzuitoare şi o lamă sînt lucrate din andezit (fig. 3/1, 3, 4, 5). Dintr-o rocă moale a fost lucrat un topor plat, cu trei laturi şlefuite (fig. 3/2). Un alt topor plat de piatră e lucrat din gresie silicifiată (fig. 3/7, 7a), iar un

fragment de lamă e din silex (fig. 3/6). În afară de acestea o piatră în formă de cuțit, cu un tăiș, ar fi putut servi drept unealtă (fig. 3/8). S-a mai găsit și o rîșniță de mină, fragmentară și o piatră de frecat grăunțele pe rîșniță (fig. 7/11).

Obiectele din lut ars sînt reprezentate printr-un lustruitor de vas, păstrat fragmentar și o bară de lut de formă cilindrică (fig. 4/6, 7). Aceasta din urmă pare a fi un fragment de idol de tipul cunoscut în cultura Vinča-Criș. Dintr-un vas de cult, prevăzut cu patru picioare și lucrat dintr-o pastă fină nisipoasă, arsă cenușiu, s-a păstrat un picior. Corpul de vas a avut forma dreptunghiulară cu marginea îngroșată, sub care este așezată o șanțuire adincă (fig. 8/15).

Partea cea mai bogată a inventarului locuinței o formează ceramica, foarte corodată, fragmentară și în majoritate arsă secundar. Culoarea vaselor este neagră, cenușie și cărămizie (aceasta din urmă datorită arderii secundare). Unele vase au putut fi întregite. Materialul ceramic după pastă, formă și decor se poate împărți în următoarele grupe :

1. Ceramica de uz comun lucrată din pastă nisipoasă cu adaos de cioburi pisate. Forma principală este borcanul, cu corpul puțin bombat sau bitronconic, decorat cu barbotina neorganizată, pînă la buza vaselor. La exterior sînt de culoare cenușie închisă sau cărămizie, iar la interior neagră (fig. 7/1, 6). Acestei categorii îi mai aparțin, în afară de străchinile cu pereți arcuiți, următoarele vase întregi sau întregite :

a) Vas mic cu fund plat, înalt de 4,5 cm, cu diametrul buzei de 9 cm (fig. 6/4).

b) Capac de vas de formă cilindrică prevăzut la margine cu 8 găuri, așezate cîte două la distanțe egale. Dimensiunile : înălțimea 4 cm, diametrul 12,5 cm, respectiv marginea de sus a capacului ieșind puțin în afară ; diametrul 13,5 cm (fig. 6/8).

c) Strecurătoare în formă de pîlnie, deformată la picior datorită arderii secundare. E lucrată din pastă nisipoasă fină, arsă în culoare cărămizie cu pete cenușii. Talpa piciorului este rotundă cu pereții mult îngroșați față de pîlnie. Gura ca și corpul-ciur este turtită. Dimensiunile : înălțimea 20 cm, diametrul gurii 4—12 cm ; grosimea peretelui 0,7—2 cm (fig. 6/3).

Tot din această grupă face parte un fragment de margine decorat sub buză cu un brîu alveolat și un fragment de vas cu peretele puternic arcuit, la umăr formînd o muchie ascuțită (fig. 7/3, 4/1, 5/5).

2. Vase cu decor incizat, lucrate din pastă nisipoasă cu cioburi pisate, avînd culoarea cenușie sau cărămizie. Sînt întîlnite următoarele forme :

a) Strachina cu picior ; s-a păstrat jumătate dintr-o strachină, arsă roșu-cărămiziu. Decorul ei constă din cercuri neglijent făcute (fig. 6/1).

b) Strachină cu peretele arcuit, prevăzută cu un butonaș perforat vertical. E decorată cu cercuri incizate. S-au păstrat numai fragmente de margine (fig 6/6).

c) Vas cu gîtul cilindric, la umăr cu curbura pronunțată. Decorul constă din cercuri sau din linii incizate vertical. S-au păstrat numai fragmente de margine (fig. 6/5).

3. Vase făcute din pastă cu nisip și pleavă, de culoare cenușie-neagră. Forma principală este vasul cu gît cilindric, cu curbura pronunțată la umăr și cu fund tronconic. Decorul este excizat. Pe gîtul cilindric motivele ornamentale sînt reprezentate prin pătrățele scobite, așezate în șir între două linii incizate. Pe umăr se află benzi de spirale alternate cu triunghiuri. Sub umăr acest decor este închis cu o dungă trasă cu degetul. Mai în jos pînă la fund decorul e format din combinații de unghiuri și de linii excizate. Suprafața vasului a fost lustruită (fig. 7/5, 12). Pe un fragment de gît cilindric decorul constă din pătrățele scobite în formă de șah, alternate cu linii incizate (fig. 7/10). Pe un alt fragment de vas se află ornamentul excizat în forma literei S (fig. 7/7).

Tot din această categorie a ceramicii excizate fac parte capacele cu partea de mijloc îngroșată și cu apucătoare. Au fost descoperite fragmentele a două capace cu decor excizat în formă de dinți de lup și linii excizate (fig. 7/8, 9, 13, 14).

Unele fragmente de vase din această categorie au păstrat urmele picturii roșii.

4. Vase lucrate din pastă compactă cu nisip fin de culoare cenușie sau brun-castanie.

Acestei categorii îi aparțin fragmente de pahare și de străchini. O ceașcă întregită, de culoare cenușie are gura largă, pe umăr se află o bordură în relief (fig. 6/7). Buza este puțin răsfrîntă în afară și pînă la margine decorul constă din caneluri late de 0,5 cm. Pe bordură se observă mici proeminențe și impresiuni de dinți de pieptene, iar spre fund o bandă formată din linii incizate, umplute cu liniuțe incizate vertical.

Pe un alt fragment de ceașcă, tot cu bordura reliefată și prevăzută cu proeminență, decorul este format din impresiuni de dinți de pieptene între două linii incizate (fig. 5/6, 8/6). Acest decor de linie alcătuită din impresiuni de dinți de pieptene se folosește foarte frecvent și fără să fie încadrat cu linii incizate (fig. 4/3, 5, 5/1, 2, 8/1-4, 8, 13, 14). Uneori punctele adîncite au formă de triunghi sau de cerc mai mare (fig. 5/3, 8/7). Un fragment de margine dintr-o ceașcă de culoare cenușie cu buza puțin răsfrîntă în afară e decorat pe gît cu caneluri late, iar pe umăr cu benzi orizontale formate din două linii incizate și

umplute cu liniuțe verticale. Acest tip de vas are fundul plat, iar partea sa inferioară e decorată cu caneluri pînă la fund (fig. 5/4, 8/5, 9). În afară de caneluri (fig. 8/10, 12), foarte frecvent este decorul format din banda de liniuțe verticale între două linii orizontale (fig. 8/11).

Din fragmentele descoperite s-a putut întregi o strachină cu următoarele dimensiuni : înălțimea 12 cm, diametrul gurii 29 cm. E lucrată din pastă care conține și pleavă și are culoarea cenușiu-brună. Pe muchia accentuată a umărului se află proeminențe (una lipsă) tăiate vertical la mijloc, iar dedesubt 2 găuri perforate. Suprafața străchinii este acoperită cu benzi de triunghiuri incizate sau așezate orizontal și umplute cu impresiuni de dinți de pieptene. Strachina este arsă secundar (fig. 6/2).

În afară de acestea au mai fost găsite multe fragmente de vase, corodate, necaracteristice, a căror formă nu s-a putut stabili.

În apropierea locuinței, la 1,5 m spre vest a fost găsită o groapă care aparținea locuinței. Groapa în formă de sac cu fundul plat, avea adîncimea de 0,70 m, diametrul gurii 0,50 m, iar cel al fundului 0,60 m. Pe fundul gropii au fost găsite cîteva fragmente de vase cu decor excizat.

La o distanță de 2,5 m spre vest de marginea gropii menționate mai sus, la adîncime de 1,20 m a fost găsit un strat de cărbune și cenușă, urmat de un strat de chirpic ars, lung de 1 m, și gros de 10 cm, în marginea căruia se afla un cuptor cu boltă. Dimensiunile cuptorului : suprafața 1 x 1,20 m ; înălțimea de 0,50 m. Cuptorul, cu pereții arși la roșu, a fost săpat în sol virgin. Pe fundul cuptorului au fost descoperite fragmente de vase decorate prin excizie.

Materialul ceramic este destul de variat ; formele vaselor precum și ornamentarea lor arată un orizont cultural care aparține ariei de cultură cu fond liniar-ceramic.

Ceramica decorată cu barbotină este de cea mai veche tradiție, cunoscută din cultura Criș și transmisă și în cultura Boian. Vasul de la Ereteghin se apropie de forma unui alt vas de același tip găsit la Leț⁵. Decorul cu briul alveolat este unul dintre elementele principale de ornamentare folosite la ceramica din specia grosolană a culturii Boian, faza Giulești⁶. Fragmentul de vas cu umărul în unghi ascuțit are analogii în cultura Zănești⁷. Pentru celelalte forme : vasul-ceașcă, capacul cilindric și pilnia-ciur, analogii ne furnizează culturile

⁵ Vasul se află în colecția muzeului din Sf. Gheorghe (nr. inv. 15 514).

⁶ E. Comșa, *Cercetările cu privire la faza Giulești a culturii Boian*, în *SCIV*, VIII, 1957, 1—4, p. 33, fig. 1/1—3.

⁷ *Șantierul Traian*, în *SCIV*, V, 1954, 1—2, pl. II/10, 3, 4, 12.

Criș și Boian. Vasul cu patru picioare, considerat drept vas de cult (opaiț), este cunoscut din cultura Criș⁸.

Vasele cu decor incizat sînt acoperite cu un strat subțire de lut fin, în care a fost incizat ornamentul. În această grupă forma principală este strachina cu picior. În afară de exemplarul întregit au mai fost găsite multe fragmente din acest tip de vas. Strachina cu picior este cunoscută din cultura Criș, formă care a trecut și în cultura Boian⁹. Acest tip de vas este reprezentat și în cultura Zănești¹⁰. Pentru strachina cu peretele arcuit și prevăzută cu butonași analogia cea mai perfectă o găsim tot în cultura Zănești¹¹. Vasul cu gît cilindric cu curbura pronunțată la umăr este cunoscut în aceeași cultură¹².

Grupa de vase cu decor excizat este reprezentată de forma de vas cu gît cilindric și fund tronconic și de capace cu apucătoare, ambele tipuri cunoscute în culturile Boian și Zănești¹³. Vasul descoperit la Eresteghin însă, după formă și decor, este mai apropiat de cultura Zănești¹⁴. Același lucru se poate constata și cu privire la capacul cu apucătoare. Decorul de pe umărul vasului de la Eresteghin este format din bandă de spirale, alternată cu șiruri de unghiuri excizate, restul corpului fiind acoperit cu decor excizat, intercalat de fișii înguste lustruite. Pe vasele de acest tip, cunoscute de la Leț, sînt păstrate suprafețe mari fără decor excizat. O înrudire mai apropiată cu cultura Zănești arată și fragmentul de margine decorat cu bandă de șah. Acest motiv de decor e frecvent în cultura Zănești¹⁵, pe cînd în cultura Boian, faza Giulești, formează numai o scăriță pe bandă. Meandrul, element de decor frecvent în cultura Boian, nu a fost observat. Pictura cu o vopsea roșie mată a fost folosită numai pe ceramica cu decor excizat, dar și la aceasta în mod foarte redus.

O grupă deosebită de categoriile de ceramică descrise mai sus o formează fragmentele de vase făcute din pastă compactă cu nisip fin, decorate cu caneluri și cu incizii. Formele precum și elementele de decor ale acestei grupe de ceramică sînt cunoscute în Moldova, în nivelul precucutenian al așezării de la Izvoare. Ceașca decorată cu caneluri și cu benzi de linii incizate, umplute cu

⁸ I. Kutzián, *A Kőrös-kultúra*, în *Diss Pann*, Ser. II., No. 23, 1944, p. 65, Pl. XXXVI/4; E. Zaharia, *Considérations sur la civilisation de Criș à la lumière des sondages de Leț*, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 34.

⁹ E. Comșa, *op. cit.*, p. 635.

¹⁰ *Șantierul Traian*, în *SCIV*, V, 1954, 1—2, p. 52.

¹¹ *Op. cit.*, pl. II/2.

¹² *Op. cit.*, pl. II/3, 4.

¹³ *Op. cit.*, pl. III/5; D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 67.

¹⁴ *Op. cit.*, pl. I/12.

¹⁵ *Op. cit.*, pl. III/3, 4, 10.

liniute verticale și prevăzută pe umăr cu un briu în relief și proeminențe, prezintă toate elementele caracteristice ale acestei culturi¹⁶. Această formă, fără briu în relief, prevăzută pe umăr numai cu proeminențe, este cunoscută și în cultura Zănești¹⁷. Pentru celelalte fragmente de cești decorate cu caneluri, puncte și cu linii incizate, precum și cu impresiuni de dinți de pieptene, analogia cea mai perfectă se găsește tot în materialul ceramic al culturii precucuteniene descoperit la Izvoare¹⁸. Cantitativ această grupă de ceramică este destul de numeroasă, dacă avem în vedere numărul formelor și fragmentelor de vase descoperite.

Pentru încadrarea așezării descoperite la Eresteghin într-una din culturile neolitice, ne putem baza în primul rând pe materialul ceramic. Acest material prezintă, pe lângă trăsăturile culturii Boian dintr-o etapă evoluată, multe elemente de cultură precucuteniană. Ceramica de caracter Boian nu are trăsăturile fazei Giulești, ci mai curând indică un aspect cultural de tipul Zănești, având și unele elemente Boian ale fazei Vidra. Astfel, multe elemente ale fazei Giulești, cum ar fi amforele, paharul tipic, ceramica fină plisată etc., lipsesc la Eresteghin, existând în schimb o ceramică canelată, care este frecvent întâlnită în faza Vidra a culturii Boian. Prin urmare, din punctul de vedere al dezvoltării culturii Boian așezarea de la Eresteghin se încadrează într-o etapă mai avansată și cronologic este posterioară așezărilor de la Leț și Feldioara, atribuite fazei Giulești a culturii Boian. Acest fapt este confirmat și de numeroasele fragmente de vase precucuteniene, de tip Izvoare I₂, care au fost descoperite în asociere cu ceramica de tip Zănești în interiorul locuinței cercetate de noi. Avem deci de-a face la Eresteghin cu o așezare care ilustrează aspectul cultural precucutenian cel mai vechi cu ceramică de tipul Zănești.

La clarificarea problemei dacă la Eresteghin avem de-a face cu o cultură de tip Boian sau de tip precucutenian este important de stabilit raportul culturii Zănești față de cultura Boian.

VI. Dumitrescu consideră descoperirile de la Zănești ca reprezentind o cultură precucuteniană de fază mai veche decât cea de la Izvoare¹⁹.

Dintre cercetătorii care s-au ocupat cu această problemă, E. Comșa și apoi

¹⁶ Radu Vulpe, *Izvoare*, 1965, p. 75, fig. 50/49.

¹⁷ *Op. cit.*, pl. II/10.

¹⁸ *Op. cit.*, fig. 26/1, 27/1, 30/1—12.

¹⁹ *Istoria României*, I, 1960, p. 61.

D. Berciu încadrează aceleași descoperiri în cultura Boian, faza Giulești²⁰. Pe baza cercetării formelor și a elementelor de decor ale culturii Zănești, sintem de părere că această așezare nu se poate integra în cultura Boian, faza Giulești, părere confirmată și de materialul ceramic descoperit la Ereteghin. Pentru cultura Zănești încadrarea justă este cea stabilită de Vl. Dumitrescu, adică integrarea ei în cultura Precucuteni. Acest fapt este confirmat și de prezența materialului ceramic precucutenian de tip Izvoare în așezarea de la Ereteghin, necunoscut în schimb în aria culturii Boian, faza Giulești.

Problema genezei²¹ precum și cea a prezenței culturii Boian pe cursul superior al Oltului, în Transilvania, a frământat pe mulți cercetători²². E. Comșa e de părere că această cultură s-a răspândit în sud-estul Transilvaniei prin pătrunderea purtătorilor ei din nord-estul Munteniei, unde s-a și format. Această teorie a fost acceptată și de D. Berciu²³.

Până în prezent în sud-estul Transilvaniei au fost sondate numai trei așezări atribuite culturii Boian. Dintre acestea numai cele de la Leț și Feldioara aparțin cu siguranță culturii amintite. Descoperirile celelalte de caracter intimplător ar putea aparține și ariei culturale de aspect Zănești pe care o considerăm ca o cultură precucuteniană. Prezența unor fragmente ceramice de caracter Sudiți și Bolintineanu în așezarea de la Hărman²⁴ ridică problema revizuirii locului de formare al culturii Boian. Se poate presupune că aria de formare a acesteia a cuprins și regiunea sud-estică a Transilvaniei.

Cultura precucuteniană până în ultimul timp a fost necunoscută în Transilvania²⁵. Primele vestigii ale acestei culturi au fost descoperite la Bancu²⁶. Așezarea de la Ereteghin este un alt punct care confirmă faptul că în sud-estul Transilvaniei se află și primele faze de dezvoltare ale complexului cultural Cucuteni-Ariusd.

Se pune întrebarea : când și cum s-a dezvoltat cultura Precucuteni în Transilvania ? La rezolvarea acestei probleme trebuie să luăm în considerare poziția cronologică a acestei culturi în aria ei de formare și raportul ei cu cultura Boian.

²⁰ E. Comșa, *Cercetările cu privire la faza Giulești a culturii Boian*, în *SCIV*, VIII, 1957, 1—4, p. 45 ; D. Berciu, în *Istoria României*, I, 1960, p. 49 ; idem, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 67.

²¹ Vezi bibliografia la V. Teodorescu, în *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 231, nota 18.

²² *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 630—632.

²³ D. Berciu, *op. cit.*, p. 61.

²⁴ *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 630. Informații primite de la E. Zaharia.

²⁵ Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 112 ; P. Roman, *Ceramica precucuteniană din aria culturilor Boian-Gumelnîța*, în *SCIV*, XIV, 1963, 1, p. 32—35.

²⁶ Informație primită de la K. Horedt ; *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 645.

Radu Vulpe consideră stratul Izvoare I₂, contemporan cu fazele Boian-Vidra sau Boian-Petru Rareș²⁷; prin urmare în Moldova cultura precucuteniană s-a format după aspectul Boian II. La sud de Carpați elementele precucuteniene au pătruns în cultura Gumelnița încă în faza ei timpurie, precucutenianul tirziu fiind parțial contemporan cu Gumelnița timpurie²⁸. Prin urmare legăturile dintre culturile Boian-Gumelnița și Precucuteni sînt destul de timpurii.

În Transilvania, în așezările de la Leț și Feldioara, aparținînd culturii Boian-Giulești, resturi de cultură materială din Precucuteni nu sînt cunoscute. Apare în schimb, în așezarea de la Eresteghin ceramica precucuteniană de aspect Zănești. Din acest fapt reiese că în Transilvania începutul acestei culturi trebuie să-l situăm într-un orizont mai nou decît cel reprezentat de faza Boian-Giulești.

Acest orizont nu poate fi altul decît faza Boian-Vidra. Constatarea se confirmă și prin prezența unor elemente de caracter Vidra în așezarea de la Eresteghin. În privința genezei culturii Precucuteni părerea lui E. Comșa, după care procesul de formare a acestei culturi s-a produs în parte și în sud-estul Transilvaniei, ni se pare acceptabilă²⁹.

În concluzie putem constata că la Eresteghin a fost descoperită o așezare aparținînd culturii Precucuteni faza Zănești, care reprezintă o etapă de dezvoltare posterioară fazei Boian-Giulești a neoliticului mijlociu din sud-estul Transilvaniei.

Purtătorii acestei culturi s-au așezat pe terasele apelor, avînd așezări neîntărite și locuințe de suprafață cu platformă. Această formă de locuință, cunoscută cel mai devreme din cultura Precucuteni, se generalizează în cultura Cucuteni-Ariușd. Purtătorii acestei culturi au folosit unelte de silex, de andezit și topoare plate trapezoidale, rîșnița de mină și pietre de frecat grăunțele. Unelte din os și din metal n-au fost găsite. Materialul ceramic, în privința formei și a decorului, e variat, prezentînd un aspect de tradiție al culturii cu ceramica liniară. Ocupațiile principale au fost vinatul, pescuitul și agricultura primitivă. Oasele de bovine descoperite sporadic arată creșterea redusă a vitelor.

Importanța descoperirii așezării de la Eresteghin constă în faptul că a furnizat date noi referitoare la cunoașterea dezvoltării culturii materiale care urmează cultura Boian-Giulești, arătînd totodată și legăturile dintre Moldova și Transilvania în neoliticul mijlociu și tirziu. Procesul de formare al culturii Cu-

²⁷ Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 16.

²⁸ P. Roman, *op. cit.*, p. 45.

²⁹ SCIV, 16, 1965, 4, p. 643.

cuteni-Ariușd pînă la constituirea ei, deocamdată nu e cunoscut. Prezența însă a culturii Precucuteni în sud-estul Transilvaniei arată că această cultură a avut aceleași etape de dezvoltare atît în Transilvania, cit și în Moldova.

BEITRÄGE ZUM STUDIUM DER VORCUCUTENI-KULTUR IM ALTAL

(Zusammenfassung)

Im Jahre 1962 wurde auf dem Hattert der Gemeinde Eresteghin (Rayon Tg. Secuiesc, Region Kronstadt) beim „Linsenbrunnen“ durch das Museum in Sf. Gheorghe eine Grabung vorgenommen. Man entdeckte Überreste einer Behausung und einen Backofen. Die Wohnung war viereckig und mass 7 x 5 Me'ter, ihre Längsachse hatte die Richtung Nordwest-Südost. Der Fussboden bestand aus einer Schicht rotgebranntem Hüttenlehms.

Das Inventar der Wohnung besteht aus einigen Stein-, Lehm- und Keramikgegenständen; die Steinwerkzeuge sind Flachhäxte, Feuersteinklingen und eine bruchstückhafte Handmühle. Am reichsten sind die Keramikfunde vertreten. Diese kommen in verschiedensten Formen vor; Form und Verzierung der Gefässe weist auf die Linearkeramik hin. Die Gefässe mit erhabener Ornamentik verweisen eher auf Verwandtschaft mit der Zănești-Kultur als mit der Boian-Kultur, Phase Giulești.

Andere Keramikfunde mit Rillen und Einschnitten deuten auf die in der Moldau bekannte Vorcucuteni-Kultur.

Auf Grund der Keramikfunde konnte festgestellt werden, dass die Siedlung von Eresteghin nicht der Boian-Kultur, Phase Giulești angehört, die durch die Funde von Leț und Feldioara-Marienburg bekannt ist. Sie gehört der Zănești-Kultur an, die wir für eine Vorcucuteni-Kultur halten, die nicht in den Bereich Boian-Giulești gehört.

Was die Entstehung der Kultur betrifft, sind wir der Meinung, dass ausser der Moldau auch Südost-Siebenbürgen als Entstehungsgebiet in Frage kommt. Ihr Beginn muss auf einen späteren Zeitpunkt als bei der Boian-Giulești Kultur angesetzt werden.

Die Entdeckung von Eresteghin ist dadurch wichtig, dass sie neue Beiträge zur Kenntnis der Beziehungen zwischen der Moldau und Siebenbürgen in der Jungsteinzeit bringt.

Verzeichnis der Abbildungen

Abb. 1. Querschnitt des Grabens Nr. I, Südwand

Abb. 2. Bauplan der Wohnung

Abb. 3. Steinwerkzeuge, 1—8

Abb. 4. Gefässbruchstücke des Typs Vorcucuteni 1—5. Gefässreiniger 6. Idolfragment 7

Abb. 5. Gefässbruchstücke der Periode Vorcucuteni 1—7

Abb. 6. Gefässe und Gefässbruchstücke der Periode Vorcucuteni 1—8

Abb. 7. Gefässbruchstücke der Periode Zănești 1—10, 12—14. Handmühle, 11

Abb. 8. Gefässbruchstücke der Periode Vorcucuteni, 1—15

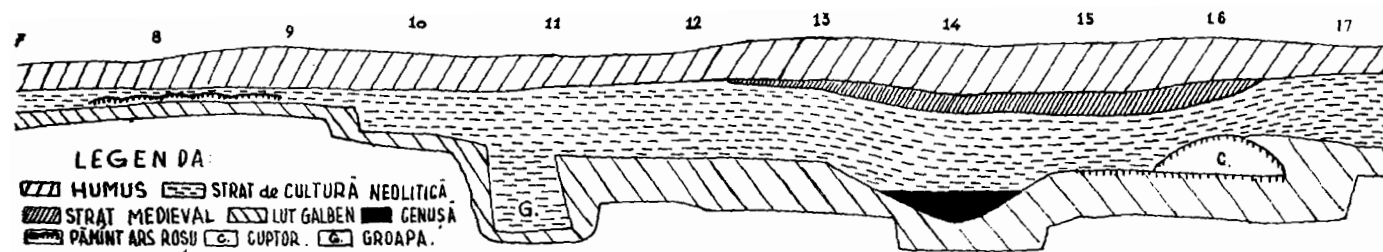

Fig. 1. Secțiunea șanțului nr. 1, peretele sudic.

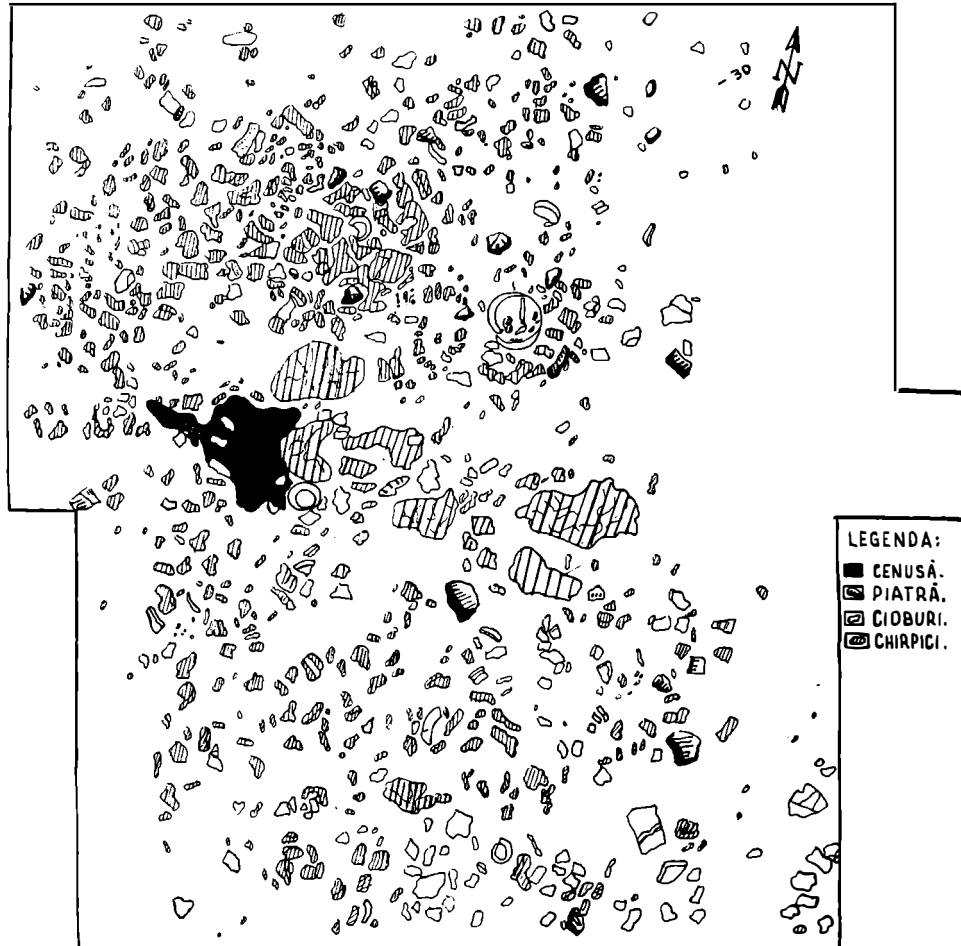

Fig. 2. Planul locuinței.

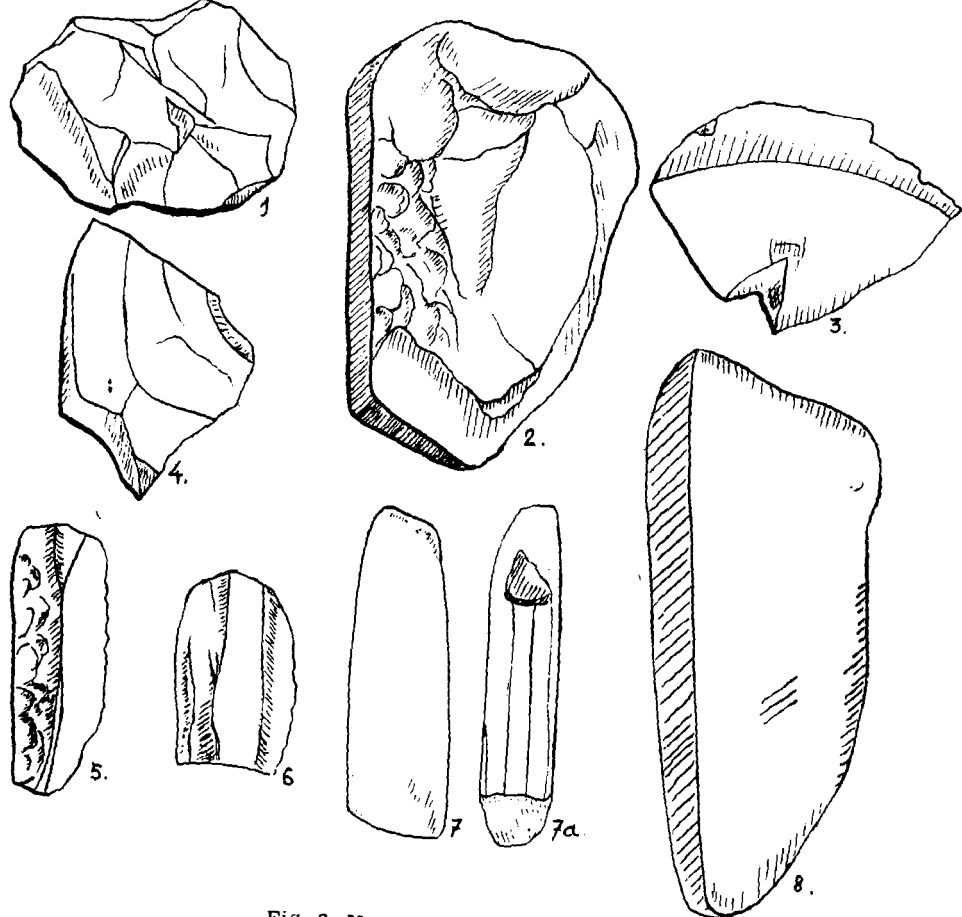

Fig. 3. Unelte de piatră. 1—8.

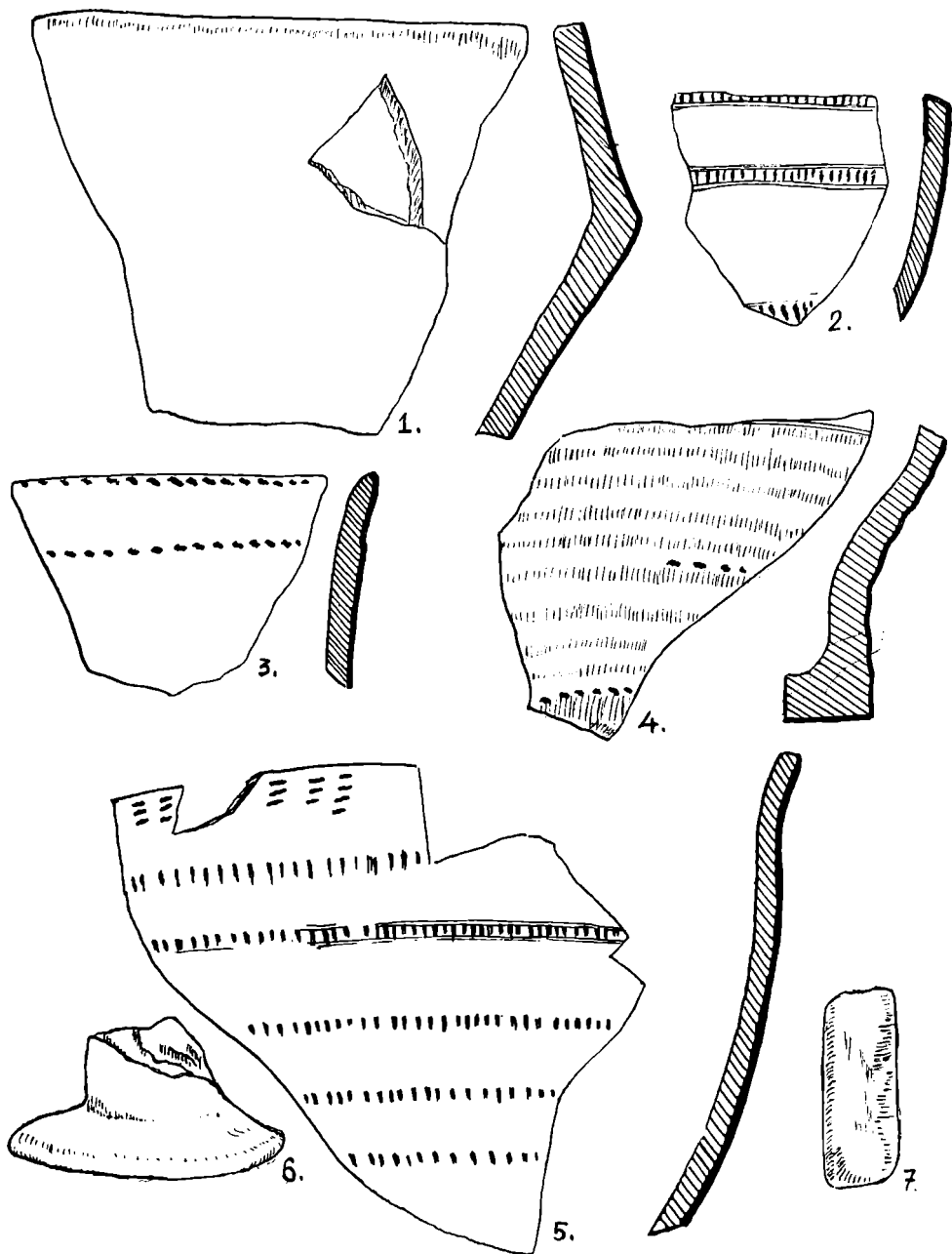

Fig. 4. Fragmente de vase de tip Precucuteni 1—5, lustruitor de vas 6 și fragment de idol 7.

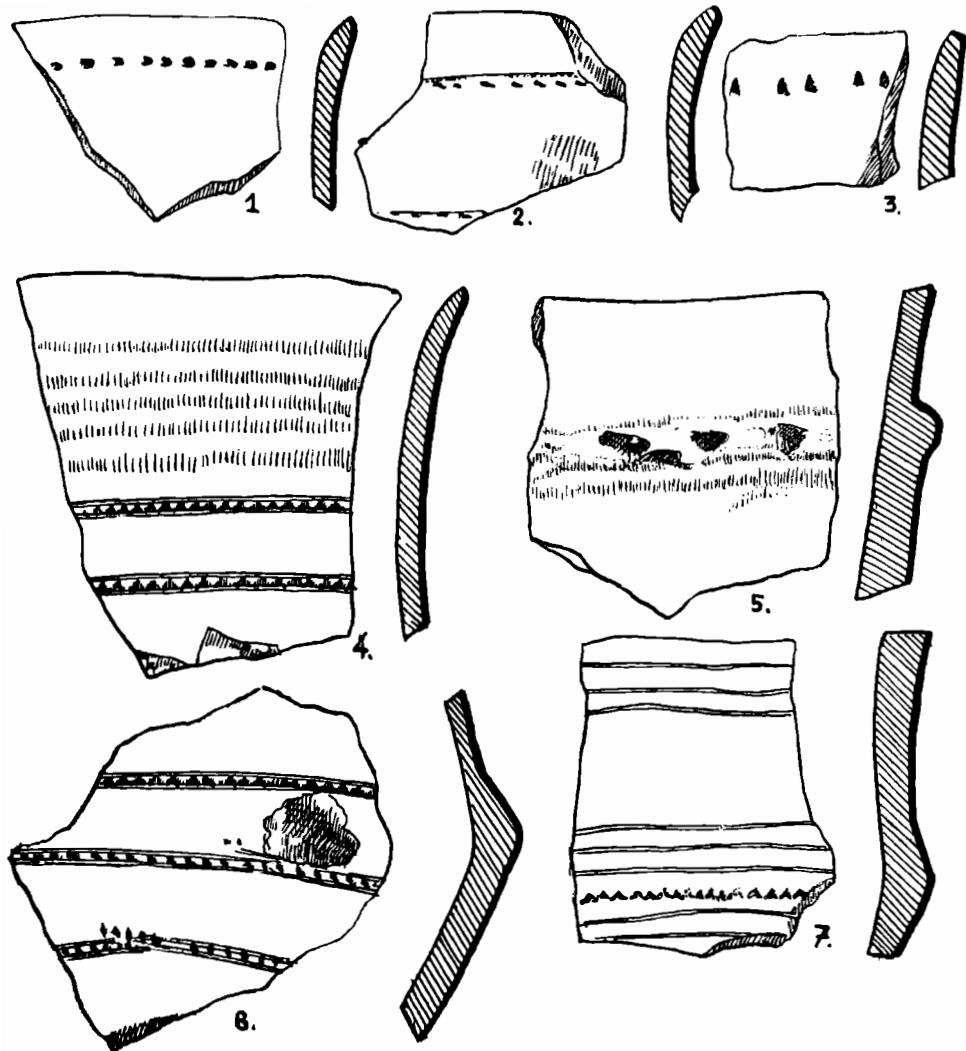

Fig. 5. Fragmente de vase de tip Precucuteni. 1—7.

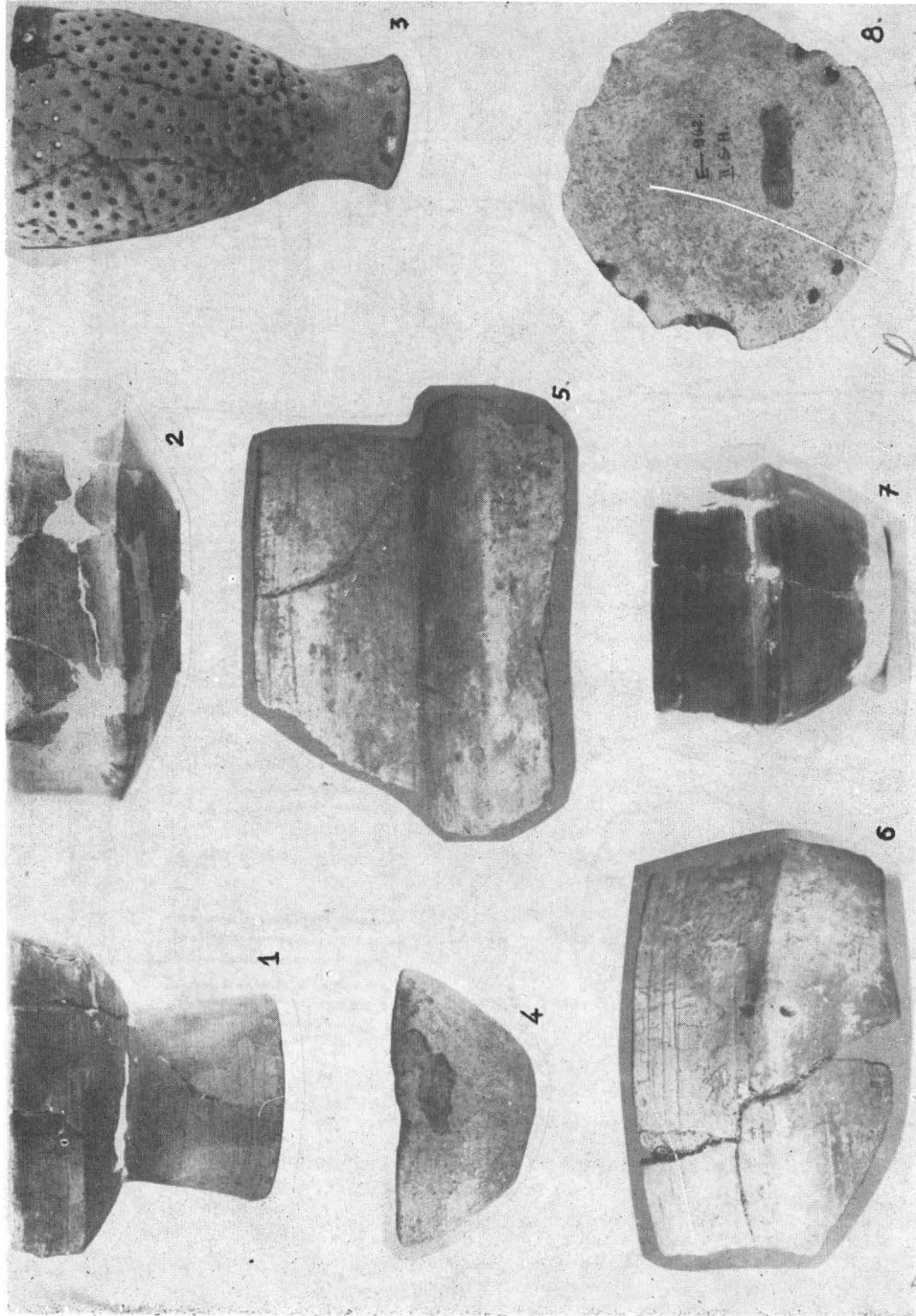

Fig. 6. Vase și fragmente de vase de tip Precucuteni. 1—8.

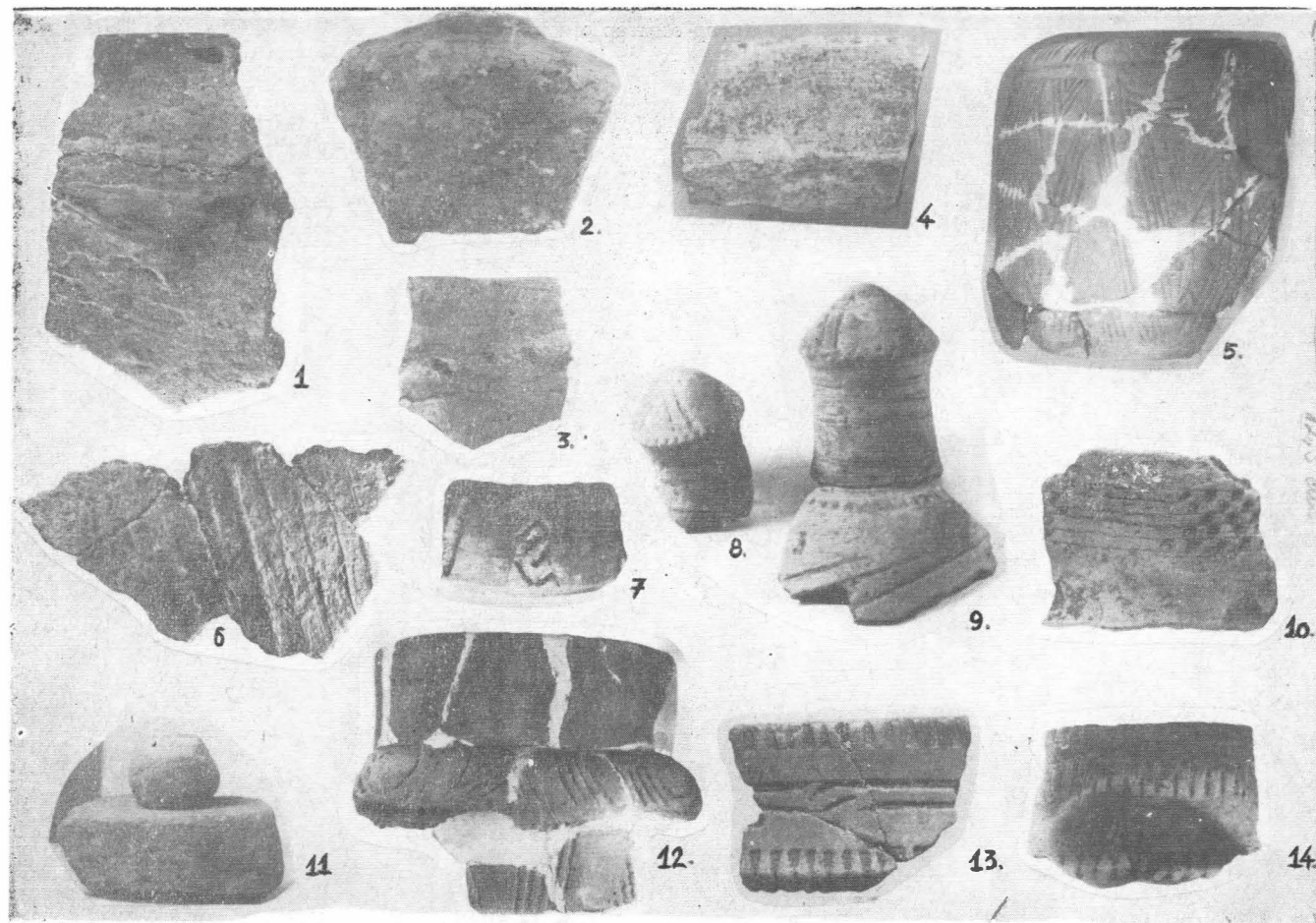

Fig. 7. Fragmente de vase de tip Zănești. 1—10, 12—14 ; rișniță de mână, 11.

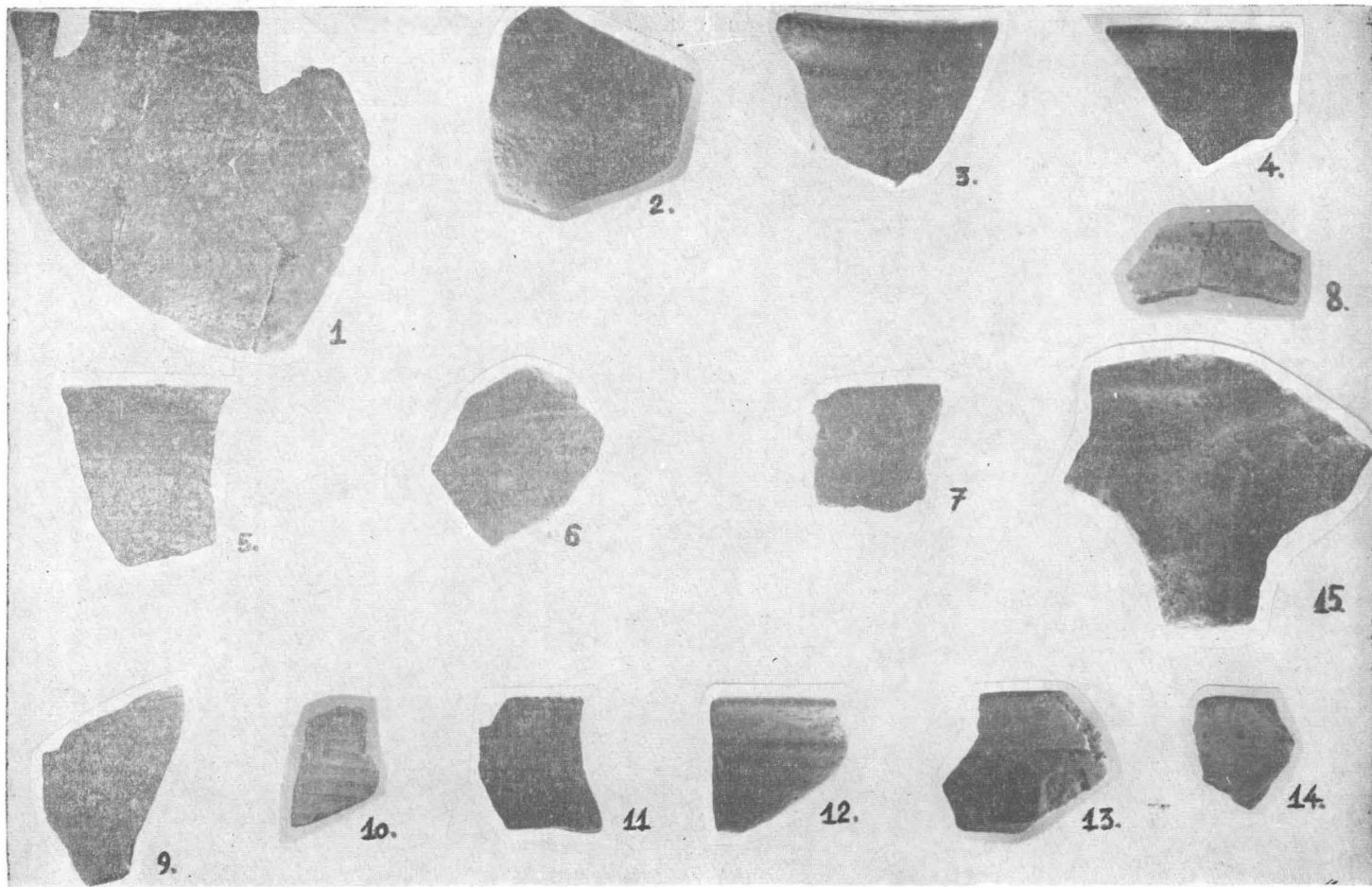

Fig. 8. Fragmente de vase de tip Precucuteni, 1—15.

MONEDE DACICE AFLATE ÎN COLECȚIA MUZEULUI REGIONAL BRAȘOV

de

MARIANA MARCU

Colecția numismatică a Muzeului regional Brașov este destul de puțin cunoscută, cu toate că ea este interesantă prin piesele pe care le conține. Interesul pe care îl prezintă colecția nu constă în bogăția sau varietatea pieselor originale, ci mai mult în colecția aproape completă de galvanoplastii după monedele feudale transilvănene, cunoscuta colecție „Resch“, care are o deosebită valoare de studiu.

Colecția de monede originale, deși puțin variată, nu este lipsită de piese interesante grecești, macedonene, romane republicane și imperiale, precum și monede dacice, acestea din urmă socotind că merită a fi prezentate. Este vorba de un număr de 13 monede despre care nu se cunoaște nici locul de descoperire, nici felul cum au ajuns în colecția numismatică a muzeului.

1. *Av.* Capul lui Zeus spre dreapta cu frunte îngustă, coroană de lauri pe cap, fără bărbie, barba scurtă, iar gura redată prin două puncte. Capul este înscris într-un cerc perlat¹.

Rv. În loc de călăreț este figurată o roată cu patru spițe pe spatele unui cal în mers spre stînga, care poartă capul sus; are coama redată prin puncte mici, coapsa și pieptul foarte accentuate, piciorul stîng din față ridicat mult în sus și îndoit. Pe abdomenul calului se vede piciorul îndoit al călărețului. Sub picioarele calului este o linie redată printr-un șir de puncte. Cal și călăreț sînt înscriși într-un cerc perlat. Matrița cu care s-a executat moneda, nu a fost uzată, iar lucrătura ei se remarcă printr-o iscusință deosebită. Diametrul monedei este de 14 mm, iar greutatea de 3,013 g argint.

¹ K. Pink, *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*, Budapesta, 1939, pl. IX, fig. 189.

2. *Av.* Capul lui Zeus spre dreapta cu frunte îngustă; părul este adus pe frunte și are extremitățile ondulate. Nasul este redat printr-o linie dreaptă în prelungirea frunții, sprinceană apare ca un unghi obtuz; ochiul este redat printr-un unghi ascuțit cu o globulă între laturile sale. Gura este redată prin două linii orizontale, bărbia lipsește, iar barba este scurtă.

Rv. Cal în mers spre stînga, capul foarte lat și mare în raport cu corpul, gîtul de aceeași grosime cu capul, coapsa accentuată și rotundă, coada arcuită, copitele mari și ușor arcuite. Călărețul este redat prin două puncte, piciorul stîng i se vede întreg, cu pînten la călcii; de asemenea se mai vede și friul calului. Moneda are diametrul de 22 mm și greutatea de 8,794 g. Pastila, ușor schifată, nu este perfect rotundă. Matrița cu care s-a executat moneda nu a fost prea uzată².

3. *Av.* Monedă identică cu cea descrisă mai sus, mai tocită datorită circulației, are diametrul de 23 mm și greutatea de 7,074 g³.

4. *Av.* Un cap mic în comparație cu pastila, puternic reliefat căruia nu i se poate distinge nici o trăsătură. Pe *revers* nu este reprezentat nimic⁴. După diametrul care este de 26 mm și după greutatea de 15 g poate fi considerată o **tetradrahmă**.

5. *Av.* Capul lui Zeus spre dreapta cu frunte îngustă, părul adus pe frunte și pe tîmple, are extremitățile ondulate. Nasul este drept și accentuat, în continuarea frunții, ochiul seamănă cu un unghi avînd între laturile sale un punct, gura bine conturată și buzele întredeschise. Bărbia este bine marcată, barba scurtă dar bogată și executată din trei rînduri de semicercuri.

Rv. Călăreț spre stînga, poartă pe capul mult mai mare în raport cu corpul, un coif cu crinieră lungă care are aspectul literei S întoarse; ține în mîna dreaptă friul calului, iar cu stînga — îndoită în sus — o ramură de palmier. Corpul este stilizat, umerii fiind redați prin două globule dintre care pornește o liniuță în loc de trup. Piciorul seamănă cu o linie mai groasă, frîntă, la capătul căreia se distinge bine laba piciorului. Calul este în mers cu capul sus, prea mare și lat în comparație cu gîtul și corpul; coama, bogată, este redată prin multe liniuțe ușor arcuite și unite printr-o linie paralelă cu linia capului și a gîtului. Un picior din față este ridicat în sus, celelalte sînt îndoite în mers și au copitele ușor vizibile. Coada este arcuită și stufoasă și pornește de deasupra coapsei rotunde și accentuate. Sub picioarele calului apare o linie. Diametrul monedei este de 23 mm, greutatea de 12,025 g⁵.

6. *Av.* Capul foarte stilizat al lui Zeus spre dreapta, părul din creștet este redat prin linii drepte, cel de pe tîmple prin două ovale aproape orizontale, iar cel de pe gît prin trei liniuțe înclinate. Fruntea este redată printr-o linie mai groasă, iar nasul cu o linie mai subțire, care formează cu linia frunții un unghi drept. În loc de ochi, gură și barbă, apar cinci mici globule.

² K. Pink, *op. cit.*, pl. XVI, fig. 300; C. Preda, *Probleme de numismatică geto-dacică*, în *SCN*, III, 1960, pl. II, fig. 9.

³ *Ibidem*.

⁴ K. Pink, *op. cit.*, pl. XXIX, fig. 585.

⁵ *Ibidem*, pl. XVI, fig. 296.

Rv. Ștanța *reversului* care reprezintă un cal și un călăreț, nu a fost bine centrată, astfel că din călărețul și așa reprezentat doar prin câteva globule, nu mai apar decât trei; de asemenea lipsește și coada calului. Călăreț spre stînga, redat prin trei globule (dintr-a patra se mai vede doar o parte), piciorul stîng este redat printr-o linie frîntă. Călărețul își sprijină mina pe gîtul calului. Calul este în mers, cu un picior din față ridicat în sus; celelalte picioare sînt mai puțin îndoite și sînt redade prin liniuțe întrerupte de globule care marchează încheieturile. Capul este mult prea mare în comparație cu corpul; gîtul apare ca o linie, pieptul calului ca o pastilă mai mică iar coapsa ca o pastilă mai mare. Diametrul acestei monede este de 21 mm, iar greutatea de 7,466 g. Pastila este neregulată și schifată; argintul impur, a permis oxidarea monedei ⁶.

7. Av. Capul lui Zeus spre dreapta, cu frunte îngustă; părul de pe creștet este drept, adus pe frunte, pe tîmple ușor ondulat, cel de pe gît cade în șuvițe mai lungi; poartă cunună de lauri pe cap. Ochiul, nasul și gura sînt bine desenate, bărbia este ușor pronunțată, iar barba scurtă. În dreptul feței se mai păstrează o porțiune din cercul perlat în care era înscrisă figura, nu îndeajuns de centrată.

Rv. Călăreț spre dreapta, ușor stilizat. Poartă pe cap un coif fără crinieră, ține într-o mină o ramură de palmier, iar cu alta se sprijină pe coama calului. Calul este în mers, cu piciorul stîng din față ridicat, celelalte îndoite, cu copitele accentuate și alungite. Capul este mai mare în raport cu corpul, iar coama redată prin câteva puncte; gîtul, pieptul și coapsa sînt vinjoase, dar mijlocul prea subțire și arcuit. Sub botul calului este un punct, o literă care seamănă cu Y, între picioarele anterioare apare litera E, sub abdomen Λ și sub picioarele calului o linie. În spatele călărețului apare inscripția ΦΙΑΠ — litera Φ fiind redată printr-o cruce, iar litera Π are bara din dreapta mai scurtă decât cea din stînga. Ștanța cu care a fost lucrată moneda nu a fost prea uzată, zgîrieturile fiind urmările circulației sale. Diametrul este de 24,5 mm și greutatea de 12,813 g. Moneda este aproape plană, dar nu este perfect rotundă ⁷.

8. Av. Capul lui Zeus spre dreapta, cu frunte îngustă, părul de pe frunte și de pe creștet — drept, iar cel de pe gît ușor ondulat căzînd în șuvițe. Poartă pe cap coroană de lauri. Nasul, ochiul, gura, mustața și barba sînt lucrate ireproșabil, astfel că întreaga figură este deosebit de naturală și expresivă.

⁶ K. Pink, *op. cit.*, pl. XVI, fig. 304; C. Preda, *op. cit.*, pl. III, fig. 10. Pe planșa III sînt redade câteva tipuri de monede specifice regiunii București, localizare care revine astfel și monedei din colecția muzeului.

⁷ K. Pink, *op. cit.*, pl. I, fig. 12, cu deosebirea că pe moneda descrisă mai sus, sub abdomenul calului mai apare Λ care pe fig. 12 lipsește; C. Preda, *op. cit.*, pl. I, fig. 1. De asemenea de pe fig. 1 lipsește Λ de sub abdomenul calului, litera E dintre picioarele sale nu apare clar, iar în inscripția din spatele călărețului, este scris ΦΙΑΠ, dar cu aceleași caractere cu cele de pe moneda descrisă mai sus. Planșa I reprezintă Tetradrachme Filip II și imitații geto-dace din primele serii de emisiuni.

Rv. Călăreț spre stînga, poartă coif fără crinieră, mîna dreaptă o ține ridicată în sus, iar cu cea stîngă ține frîul calului. Cal și călăreț sînt redați natural, cu respectarea proporțiilor. Calul este în mers, cu piciorul drept din față ridicat în sus, cu stîngul drept, iar cu cele din spate îndoite. Încheieturile picioarelor sînt marcate prin globule, iar copitele sînt accentuate. Între picioarele din față ale calului, apare litera E întoarsă, sub abdomen A, sub picioare o linie, iar perpendicular pe linie o facă cu flacăra deviată spre dreapta. Cal și călăreț erau înscriși într-un cerc care se vede doar parțial pentru că ștanța nu a fost aplicată în centrul pastilei, astfel că o parte din creanga de palmier pe care o ținea în mînă călărețul ca și coada calului, ies din cîmpul pastilei. Diametrul monedei este de 22 mm și greutatea de 13,925 g. Pastila, cu marginea neregulată, nu este schifată, iar figura zeului este lucrată în relief ⁸.

9. *Av.* Capul lui Zeus spre dreapta reliefat, are frunte îngustă, părul de pe frunte și de pe tîmple este ondulat și orientat în sus. Nasul este bine proporționat, gura ușor întredeschisă, barba bogată dar scurtă, redată prin două rînduri de semicerculețe cu deschiderea în sus.

Rv. Călăreț spre stînga, poartă pe cap un coif cu crinieră lungă care are forma literei S întoarse. Bustul este schematic redat printr-un triunghi, nu are mîini, iar din picior se vede doar laba, ștanța fiind destul de uzată. Calul este în mers cu coama în vînt, bine proporționat, piciorul drept din față este ridicat în sus, stîngul este drept, iar cele din spate sînt îndoite. Copitele se văd clar, coada este arcuită, vîrful ieșindu-i din cîmpul pastilei. Diametrul este de 21,5 mm, iar greutatea de 7,074 g. Pastila este ușor schifată ⁹.

10. *Av.* Capul lui Zeus spre dreapta, fruntea lată, părul de pe creștet drept; poartă pe cap o diademă reprezentată prin trei rînduri de globule. Ochiul este redat printr-un punct, nasul este foarte clar — mic și ușor ascuțit — față de restul figurii care este neexpresivă. Gura este redată tot printr-un punct, iar barba este doar conturată. Figura zeului a fost înscrisă într-un cerc perlat care nu se mai vede decît deasupra capului, pastila fiind prea mică.

Rv. Călăreț spre dreapta schematic redat. Poartă pe coiful care se confundă cu capul — pene, trupul și piciorul sînt redate printr-un unghi obtuz cu vîrful îngroșat; laba piciorului se vede clar. Mîna dreaptă se confundă cu frîul calului. Calul este în mers, schematic desenat; capul este prea lung și subțire în comparație cu trupul prea vînjos. Coada iese din cîmpul pastilei, iar copitele sînt redate prin globule cam mari. Sub botul calului este un semn în formă de cerculeț. Diametrul monedei este de 23 mm, iar greutatea de 13,561 g. Pastila este ușor schifată. După aspect, această monedă este de factură celtică ¹⁰.

⁸ K. Pink, *op. cit.*, *Av.* pl. II, fig. 4. *Rv.* pl. II, fig. 1.

⁹ *Ibidem.* pl. XVI, fig. 292. Pe această figură, sub botul calului este un semn asemănător cu un cerculeț, semn care lipsește de pe moneda descrisă mai sus.

¹⁰ *Ibidem.* pl. III, fig. 64.

Monedele descrise mai sus, sînt toate imitații după staterii lui Filip II, care au pe *avers* capul lui Zeus foarte bine redat, cu sau fără coroană de lauri, iar pe *revers* un călăreț cu coif cu crinieră lungă, care ține în mîna stîngă o ramură de palmier. Sub picioarele calului este un mînunchi de fulgere, care era redat pe cîteva monede descrise mai sus printr-o linie. Într-o măsură mult mai redusă, monedele geto-dacice împrumută și alte tipuri din monetăria macedoneană. Se remarcă în mod deosebit capul lui Herakles pe *aversul* unor piese. Pe *revers* ele redau tot calul și călărețul¹¹. De asemenea au mai fost imitați și staterii lui Alexandru cel Mare, ca și tetradrahmele thasiene care au pe *avers* capul lui Herakles tînăr, purtînd pe cap blana leului din Nemeea iar pe *revers* pe Zeus aetophoros (stînd pe tron) ținînd în mîna dreaptă acvila. În linie verticală la spatele zeului se poate citi numele lui Alexandru. O astfel de monedă originală se găsește și în colecția muzeului care pe *revers* sub mîna dreaptă a zeului are două semne și anume Λ și o faclă care este simbolul orașului grecesc Amphipolis (moneda nr. 11)¹². Diametrul său este de 27 mm, iar greutatea de 17,162 g, date conform cărora este vorba de o tetradrahmă. Pe *revers* ea este desfigurată printr-o tăietură adîncă de la margine spre centru, procedeu folosit pentru constatarea calității metalului sau ca un mijloc de demonetizare. Astfel de monede s-au găsit mai mult în preajma izvoarelor, fapt care a dus la ideea că ele erau demonetizate datorită vreunui motiv religios, iar piesele tăiate erau ex-voto-uri¹³.

Acest tip de monede a fost imitat mai rar, iar despre imitații s-a afirmat că nu sînt dacice, ci ajunse în Dacia pe cale comercială¹⁴. Colecția numismatică păstrează două astfel de exemplare, foarte bine conservate, de o execuție ireproșabilă, mai ales în ceea ce privește capul lui Herakles, motive pentru care, în încheierea acestei note, dăm și descrierea acestor monede :

12. *Av.* Capul lui Herakles tînăr, care poartă pe cap blana leului nemeean. Parul de pe frunte este ondulat. Nasul este drept în continuarea frunții, ascuțit și fin, gura mică redată prin două globule, ușor întredeschisă, bărbia accentuată, ochiul redat printr-un unghi care cuprinde între laturile sale o globulă. În dreptul gîtului este un mînunchi de trei linii redade prin mici globule — ușor tocite. Capul este înscris într-un cerc perlat care se întrerupe în dreptul gîtului căci matrița nu a fost aplicată în centrul pastilei.

Rv. Zeus stînd pe tron cu bustul descoperit, cu mîna dreaptă ține acvila, iar stînga și-o sprijină pe un sceptru redat printr-o linie formată din mici globule.

¹¹ C. Preda, *op. cit.*, p. 55.

¹² L. Müller, *Numismatique d'Alexandre le Grand*, Copenhague, 1855, pl. I, fig. 67.

¹³ C. Moisil, *Monedele dacilor*, în *BSNR*, XV, 35—36, București, 1920, p. 59—78.

¹⁴ *Ibidem*, p. 72.

Și pe *avers* cercul perlat se întrerupe deasupra capului zeului. Sub mîna întinsă a sa este un semn care reprezintă un cerc în care este înscris un semn asemănător cu litera X, închis la capătul de sus și de jos. Prin mijlocul celor două linii încrucișate, mai trece o linie orizontală, ștearsă în partea dreaptă. În dreptul genunchiului zeului apare același semn dar ceva mai mare, neînscris în cerc și orientat invers. Sub picioarele tronului este un semn asemănător cu litera H, dispus orizontal. În exergă și în spatele tronului este cîte o inscripție, ambele ilizibile. Diametrul monedei este de 27 mm, iar greutatea de 16,8 g fiind vorba de o tetradrahmă — imitație după moneda thasiană¹⁵.

13. Moneda este identică cu cea descrisă mai sus, cu deosebirea că pe *revers*, scep-trul pe care se sprijină mîna stîngă a zeului este redat printr-o linie plină. Ștanțele *aversului* și *reversului* nu au fost aplicate în centrul pastilei. Pe *avers* cercul se întrerupe deasupra capului lui Herakles, iar pe *revers*, în spatele zeu-lui și sub picioarele tronului. Inscripțiile din exergă și de la spatele zeului sînt și mai difuze decît pe moneda nr. 12; concavitatea este și mai accentuată. Diametrul este de 28 mm, iar greutatea de 16,700 g¹⁶.

DAKISCHE MÜNZEN IN DER SAMMLUNG DES KRONSTÄDTER REGIONSMUSEUMS

(Zusammenfassung)

Wir halten es für interessant, auf dreizehn Münzen der Sammlung des Kronstädter Regionsmuseums hinzuweisen. Die Abbildungen 1—9 zeigen dakische Imitationen nach Münzen Philipps von Mazedonien; auf der einen Seite ist das Haupt des Zeus mit oder ohne Lorbeerkranz zu sehen und auf der anderen der mazedonische Reiter mit Helm und mit bzw. ohne Helmbusch, in der einen Hand einen Palmenzweig haltend.

Die Münze Nummer zehn ist eine Nachbildung des gleichen Modells, aber keltischen Ursprungs.

Die Münze Nummer elf ist eine Tetra-Drachme aus der griechischen Stadt Amphipolis, deren Symbol eine Fackel ist.

Die Münzen Nummer zwölf und dreizehn sind dakische Imitationen nach Tetra-Drachmen aus Thasos; auf der einen Seite tragen sie das Haupt des Herakles mit dem Fell des nemäischen Löwen, auf der anderen das Bildnis des Zeus mit dem Adler.

¹⁵ K. Pink, *op. cit.*, pl. XXVIII, fig. 582.

¹⁶ *Ibidem*.

Diese Münzen gehören keinem Schatz an. Man weiss nicht wie sie in die Sammlung des Regionsmuseums gekommen sind, ihre Herkunft ist überhaupt unbekannt. Es war die Absicht der vorliegenden Arbeit, diese Münzen bloss zu schildern, um als Vorarbeit für weitere Studien dienen zu können.

Verzeichnis der Abbildungen

Abb. 1—9 Dakische Imitationen nach mazedonischen Münzen

Abb. 10 Keltische Münze, Nachahmung mazedonischer Münzen

Abb. 11 Tetra-Drachme aus der griechischen Stadt Amphipolis

Abb. 12 und 13 Dakische Nachahmungen nach Tetra-Drachmen aus Thasos

1

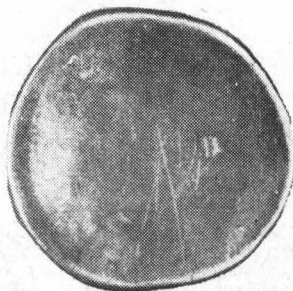
2

3

4

5

6

7

Fig. 1—7. Imitații dacice după monedele lui Filip II.

8

9

Fig. 8—9. Imitații dacice după monedele lui Filip II.

10

Fig. 10. Monedă de factură celtică, imitație după monedele lui Filip II.

11

Fig. 11. Tetradrahmă emisă de orașul grecesc Amphipolis.

12

13

Fig. 12—13. Tetradrahme, imitații dacice după monedele thasiene.

DATE ARHEOLOGICE PRIVIND CONTINUITATEA POPULAȚIEI DACO-ROMANE PE TERITORIUL REGIUNII BRAȘOV ÎN PERIOADA ANILOR 271—600

de

IOAN POP

În urma cercetărilor din ultimele două decenii, problema continuității daco-romane pe teritoriul patriei noastre a fost pe deplin dovedită și pe cale arheologică¹. Din această cauză considerăm necesară reluarea problemei și pentru regiunea noastră, ceea ce vom încerca să facem în lucrarea de față, în care vom prezenta o scurtă sinteză a mărturiei descoperirilor arheologice cu privire la continuitatea populației autohtone în perioada cuprinsă între anii 271—600.

De la bun început subliniem faptul că o serie de descoperiri vechi și, mai ales, noi din cuprinsul regiunii, ca : așezări, cimitire sau morminte izolate, mo-

¹ K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, București, 1958, p. 11—40 ; idem, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, București, 1958, p. 87—111 ; C. Daicoviciu, E. Petrovici, Gh. Ștefan, în *Istoria României*, I, 1960, p. 775—809 ; M. Macrea, în *Istoria României*, I, 1960, p. 615—637 ; C. Daicoviciu, în *Din istoria Transilvaniei*, I, ed. III-a, 1963, p. 58—87 ; I. Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în *Rev. roum. d'histoire*, III, 1964, 3, p. 382—422 ; D. Protase, *Considérations sur la continuité des Daco-Romains en Dacie post-aurélienne, à la lumière des recherches archéologiques et numismatiques*, în *Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 177—193 ; G. Diaconu, *Einheimische und Wandervölker im 4. Jahrhundert u. Z. auf dem Gebiete Rumäniens* (Tîrgșor-Gherăseni-Variante), în *Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 195—210 ; idem, *Tîrgșor necropola din secolele III-IV e.n.*, București, 1965 ; Maria Comșa, *Sur la romanisation des territoires nord-danubiens aux IIIe—VIe siècles de n.è.*, în *Nouvelles études d'histoire*, III, 1965, p. 23—39 ; D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticei*, București, 1966 ; B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966.

nede, precum și diferite alte obiecte, al căror număr sporește mereu pe măsura efectuării cercetărilor, pot fi legate direct sau indirect de prezența și continuitatea elementului băștinaș pe aceste meleaguri².

Actuala documentație arheologică ne permite urmărirea continuității de viață a populației daco-romane începînd chiar din perioada imediat următoare retragerii aureliene.

Astfel, la Tirnăvioara (fost Proștea Mică) s-a descoperit, nu de mult, un mormînt de inhumatie cu inventar datat în jurul anului 300, care a aparținut unui localnic.

Pe teritoriul vechilor castre romane de la Olteni, Inlăceni³ și Sărățeni⁴, au fost descoperite morminte de incineratie în gropi, căptușite cu țigle și cărămizi romane scoase din ruinele castrelor. Întrucît la romani nu exista uzanța înmormintării în cuprinsul fortificațiilor militare, toate aceste morminte sînt posterioare folosirii construcțiilor respective, deci după abandonarea Daciei, lucru dovedit de altfel și prin refolosirea materialelor provenite din dărîmăturile acestor castre⁵. Ritul și inventarul funerar, acesta din urmă de factură romană provincială, atestă în mod incontestabil că mormintele amintite aparțin elementelor băștinașe daco-romane.

Un mormînt de factură locală a fost descoperit și la Sf. Gheorghe, în stațiunea „Virful cu fragi“. Inventarul, compus din material roman și ritul funerar — înmormintarea în groapă de incineratie arsă, de formă albiată, practică caracteristică cimitirelor romane din secolele II-III — atestă originea autohtonă a defunctului. Fragmentul de vas de tip Sintana, găsit în inventar, datează mormîntul după încetarea stăpînirii romane în Dacia.

Alt argument în sprijinul dăinuirii populației romanice în fosta provincie, îl constituie răspîndirea produselor romane apusene, dintre care unele prezintă un evident caracter creștin.

Cel mai important și mai semnificativ monument din această categorie este cunoscutul donarium din secolul IV de la Biertan, compus dintr-un disc și o tăbliță, ambele din bronz, cu inscripția „Ego Zenovius votum posui“.

Astfel de obiecte de import, datate în secolul IV, în majoritate produse ale cercului atelierelor de la Aquileia și ajunse la noi prin intermediul centrelor

² Pentru a evita supraîncărcarea trimiterilor, vom face referiri numai în cazurile absolut necesare. Bibliografia descoperirilor din regiune a se vedea în repertoriu.

³ Z. Székely, în *Almanah*, p. 31—40.

⁴ Idem, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 335—336.

⁵ De altfel datarea acestor descoperiri în perioada postromană este asigurată și prin fragmentele urnei cu ornament lustruit din mormîntul de la Olteni.

romane apusene, sînt frecvente în Transilvania ; cităm spre pildă, opaițul de la Alba Iulia ⁶, gema de la Turda ⁷, fibula de la Veșel ⁸, butonul de centură de la Feisa ⁹, piesele unei garnituri de centură de la Sic ¹⁰.

Caracterul paleocreștin al unora (donariul de la Biertan, opaițul de la Alba Iulia, gema de la Turda), atestă răspîndirea creștinismului în limba latină în fosta provincie Dacia, constituind totodată dovada că aici exista o populație romanizată „capabilă să îmbrățișeze noua credință” ¹¹.

De menționat apoi că produsele romane apusene la noi au fost descoperite numai în teritoriile care au aparținut imperiului roman, ele provenind din localități cunoscute ca centre urbane (Apulum, Potaissa, Micia), sau ca așezări rurale (Biertan) din timpul ocupației romane în Dacia ¹². Deoarece toate descoperirile de această natură din Transilvania provin din mediu roman, autohtonul lor nu poate fi pusă la îndoială. De altfel, din complexe arheologice ale vremii cunoscute în Transilvania și atribuite populațiilor migratoare, lipsesc cu desăvîrșire obiectele de factură romană apuseană. De asemenea, în cimitirele transilvănene ale timpului atribuite populațiilor migratoare nu se cunosc obiecte cu caracter creștin. Primele urme sigure de creștinism la o populație germanică în Transilvania apar abia în secolul V, în mormîntul de la Apahida ¹³ și în tezaurul de la Cluj-Someșeni ¹⁴.

Pe lîngă cele arătate mai sus, dovezi în favoarea persistenței și continuării neîntrerupte a romanizării populației locale pe calea legăturilor cu imperiul roman, sînt și alte obiecte de factură romană, ca de exemplu, opaițul de la Merchășa, fibula de la Hălmeag și fibulele din castrele de la Inlăceni și Comălău ¹⁵, inelul de aur, imitație după model roman, de la Mediaș, ca și multe alte descoperiri cu ceramică romană provenită din așezările vremii.

Un bogat material în acest sens îl constituie și monedele romane, a căror pătrundere în Transilvania se resimte pe o scară largă pînă spre sfîrșitul secolului al IV-lea. Problema acestor descoperiri a fost revizuită nu demult stabilin-

⁶ K. Horedt, în *AISC*, IV, 1941—1943, p. 166 și nota 21 ; idem, *Untersuchungen*, p. 64—65.

⁷ M. Macrea, în *IR*, p. 618 și 631, fig. 159/2.

⁸ Idem, în *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 467—472 ; K. Horedt, *Contribuții*, p. 23.

⁹ C. Gooss, *Chronik*, p. 132 ; K. Horedt, *op. cit.*, p. 22 și 23, fig. 3/1.

¹⁰ C. Daicoviciu, *La Transylvanie*, p. 237 și nota 1 ; K. Horedt, *op. cit.*, p. 21.

¹¹ C. Daicoviciu, E. Petrovici, Gh. Ștefan, în *IR*, p. 779.

¹² D. Protase, în *Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 185 și nota 57.

¹³ K. Horedt, în *Activitatea Muzeelor*, Cluj, 1956, p. 140—141.

¹⁴ D. Protase, *Problema continuității*, p. 157.

¹⁵ Z. Székely, în *Almanah*, p. 34 și fig. 17.

du-se, pe baza unor dovezi concludente, că majoritatea lor, în special cele de bronz, aparțineau populației autohtone ¹⁶.

Numai pe teritoriul regiunii Brașov sînt semnalate peste 20 de localități cu descoperiri de monede izolate sau sub formă de tezaure din perioada cuprinsă între retragerea aureliană și sfîrșitul secolului al IV-lea.

Este semnificativ că și în cuprinsul regiunii noastre majoritatea monedelor din această vreme erau de bronz (Bran-Zărnești, Brașov, Bratei, Comana de Sus, Copșa Mică-Mediaș, Noul, Olteni, Dumbrava Sibiului, Tamașfalău), astfel că ele pot fi atribuite în primul rînd populației băștinașe. Pentru aceasta pledează și faptul că ele au fost descoperite în apropierea sau chiar pe teritoriul fostelor castru și fortificații romane (Cîncșor, Hoghiz, Olteni, Sighișoara), în vechile așezări rurale romane, ori în localități din cuprinsul cărora sînt cunoscute monede sau alte vestigii din timpul provinciei, din perioada preromană sau din vremuri mai vechi (Gușterița, Brașov, Ilieni, împrejurimile Sibiului, Șura Mare, Turnișor etc.), precum și în așezări sau cimitire autohtone de la sfîrșitul secolului III și din secolul IV (Bratei, Reci, Sf. Gheorghe). De menționat că monedele secolului IV, deși sînt răspindite în toată aria transilvană a culturii Sintana de Mureș, lipsesc aproape cu desăvîrșire din descoperirile atribuite populațiilor migratoare ¹⁷.

În sfîrșit, atribuirea acestor monede pe seama populației autohtone este confirmată și prin aceea că o mare parte dintre ele vin în teritoriul daco-roman din monetăriile de la Siscia și Sirmium ¹⁸. Aceasta denotă faptul că la noi au ajuns pe aceeași cale și în aceleași condiții ca și produsele romane apusene amintite (donariul de la Biertan, obiectele de la Sic, Feisa, Vețel etc.), adică pe calea legăturilor economice și culturale dintre populația autohtonă și imperiul roman de apus. Filiera comună rezultă și din împrejurarea că o dată cu încetarea pătrunderii produselor romane apusene, datorită invaziei hunilor și așezării lor în Cimpia Tisei, încetează și pătrunderea într-o măsură mai mare a monedelor emise de monetăriile romane apusene.

Materialele menționate atestă deci, fără îndoială, dăinuirea băștinașilor pe aceste meleaguri în perioada postareliană. Ele reflectă de asemenea, influența romană în sinul populației locale precum și continuarea procesului romanizării prin permanentele legături de ordin economic și cultural dintre autohtoni și lumea romană.

¹⁶ D. Protase, în *Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 186—188, 192; idem, *Problema continuității*, p. 158—198.

¹⁷ M. Macrea, în *IR*, p. 624.

¹⁸ K. Horedt, *Contribuții*, p. 19—22.

După retragerea stăpînirii romane din Dacia, timp de mai multe secole au trecut peste teritoriul provinciei diferite populații migratoare ca : goți, huni, gepizi etc. Dintre neamurile germanice, un rol important în desfășurarea evenimentelor istorice de pe teritoriul patriei noastre, începînd cu secolul IV e.n. și pînă la venirea slavilor, l-au avut goții și ramura lor gepidică ¹⁹.

Unii istoriografi burghezi, exagerînd rolul acestora, au afirmat că Dacia ar fi căzut, în primul rînd, datorită loviturilor goților și că tot goții ar fi pătruns în Dacia, fie după înfrîngerea romanilor la Abrittus (251), fie imediat după retragerea aureliană ²⁰.

Este știut faptul că în Provincia Dacia nu a fost înglobat întreg teritoriul de azi al țării noastre. În preajma provinciei locuiau diferite triburi dacice ca : dacii liberi, costobocii și carpii — aceștia din urmă locuind în Moldova. Încă din prima jumătate a secolului III e.n., sînt consemnate atacurile carpilor împotriva Daciei romane, incursiunile lor devenind cu timpul tot mai insistente și mai amenințătoare pentru imperiu ²¹. Astfel, atacuri carpice de mare amploare au avut loc în anii 242 și 245, cînd aceștia pătrund adînc în teritoriul Daciei romane, inclusiv în centrul ei din regiunea transilvăneană ²². Luptele dintre carpi și imperiu au continuat apoi, cu mici întreruperi, pînă în anul 251 cînd, după înfrîngerea romanilor de la Abrittus, se încheie pace, unele teritorii ale Daciei fiind cedate coaliției goto-carpice. Aceste regiuni au fost ocupate nu de către goți, care la acea dată erau dincolo de Nistru, ci de către carpii din Moldova ²³.

În adevăr, această realitate istorică este dovedită și în sud-estul Transilvaniei prin descoperirile arheologice din ultimii ani, în lumina cărora se conturează pătrunderea și stabilirea unor elemente carpice, îndată după retragerea stăpînirii romane.

Pentru regiunea noastră și împrejurimi acest fenomen este documentat arheologic în așezările de la Reci și Bezid ²⁴, prin mormîntul de incinerare în urnă de lângă Mediaș, precum și prin unele materiale de la Cristian-Brașov și dintr-o peșteră de la Merești ²⁵, sau prin materialul ceramic de la Peștera.

¹⁹ I. Nestor, în *IR*, p. 682.

²⁰ *Ibidem*, p. 682, 684 și nota 1.

²¹ B. Mitrea, în *IR*, p. 639—644.

²² *Ibidem*, p. 643 ; idem, în *SCIV*, IV, 1953, 3—4, p. 621—628 ; M. Macrea și D. Protase, în *SCȘCluj*, V, 1954, 3—4, p. 552—559.

²³ I. Nestor, *op. cit.*, p. 684—685.

²⁴ Z. Székely, în *Materiale*, VII, 1961, p. 184—185 ; idem, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 336—337 ; idem, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 48 ; D. Protase, *op. cit.*, p. 140.

²⁵ I. Pop, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 175—179.

De semnalat de asemenea, răspîndirea unor obiecte caracteristice cimitirelor carpice din Moldova, ca de exemplu, fibule cu piciorul întors pe dedesubt, descoperite la Braşov (Dealul Curmăturii), Ungurei²⁶ şi într-un mormînt de inhumaţie de la Cernatu de Jos.

Ceramica din punctele menţionate, printre care şi specifica ceaşcă dacică de la Reci şi Bezid şi ritul de incinerare cu urnă atestat lângă Mediaş, arată originea daco-carpică a acestor descoperiri²⁷. După unele precizări mai noi, la Reci şi Bezid, factura romană provincială a unor vase nu poate fi explicată îndeajuns dacă nu se admite datarea aşezărilor respective şi în a doua jumătate a secolului III, nu exclusiv în secolul IV. Procesul de „cerneahovizare“ a culturii materiale locale s-a petrecut şi aici, ca şi în restul Transilvaniei, abia în secolul IV²⁸.

Constatările de mai sus, ca şi lipsa vreunui complex arheologic de tip germanic anterior anului 300²⁹, pledează pentru faptul că spaţiul de care ne ocupăm a fost cuprins mai întîi de daco-carpi. Asistăm astfel la o alimentare a populaţiei daco-romane locale cu elemente carpice, care vor continua să convieţuiască pe acelaşi teritoriu³⁰, vor suferi şi ele procesul romanizării şi vor contribui la întărirea fondului etnic autohton.

În secolul IV pe teritoriul ţării noastre îşi face apariţia cultura materială Sintana de Mureş—Cerneahov. Vestigii ale acestei culturi, care constau din aşezări, morminte, ceramică şi alte materiale, în regiunea noastră sînt semnalate în descoperirile de la Cernatu de Sus, Sf. Gheorghe, Reci, Tg. Secuiesc, Hărman, Coşeni, Comălău, Mediaş etc.

Cultura Cerneahov, cu o largă arie de răspîndire (de la Doneţ la Carpaţii occidentali şi din sudul Poloniei pînă la Dunărea de jos), s-a format în a doua jumătate a secolului al III-lea e.n., pe teritoriul României fiind atestată în secolul IV³¹.

Mult timp această civilizaţie a fost atribuită de către unii cercetători exclusiv goţilor. Descoperirile recente au arătat însă că peste tot unde apare, cultura Cerneahov are la bază un puternic substrat cultural local, ceea ce dovedeşte că populaţiile locale au avut un rol primordial în geneza şi dezvoltarea acestei culturi, preluată apoi şi de către populaţiile migratoare stabilite vremelnic în regiunile respective³².

²⁶ K. Horedt, în *AISC*, IV, 1941--1943, p. 169—170 şi pl. 1/3.

²⁷ D. Protase, *op. cit.*, p. 139.

²⁸ *Ibidem*, p. 140.

²⁹ I. Nestor, *op. cit.*, p. 685.

³⁰ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 647.

³¹ I. Nestor, în *Rev. roum. d'histoire*, III, 1964, 3, p. 389.

³² *Ibidem*, p. 389—390 ; idem, în *IR*, p. 687—694.

Faptul este pe deplin valabil și pentru Transilvania. Astfel, în așezările de tip Sintana de la Hărman, Comălău, Bezid și Mugeni³³, alături de vase de evidentă tradiție romană, au ieșit la iveală și cești dacice fără toartă, elemente sigure de atribuire etnică. În așezarea de la Reci, ceașca dacică este datată pe bază de monedă (Constantius II).

Dintre materialele prezente în așezările timpului nu lipsește nici ceramica de factură ori tradiție locală; vasul de tip „Krausengefäss” de pildă, a fost descoperit recent în stațiunea cu mai multe faze de locuire de la Hărman, unde o așezare de tip Sintana suprapune o așezare dacică; de asemenea, la Reci (Telek), Sf. Gheorghe (Virful cu fragi-Epreșetô), Bezid³⁴, Vecerd, Boarta, Hosman, Mărtineni. De menționat apoi și vasul lucrat cu mina și ornamentat cu protuberanțe, din așezarea amintită de la Sf. Gheorghe. Vase de acest gen s-au găsit și în alte complexe de tip Sintana-Cerneahov de pe teritoriul patriei noastre, ele fiind considerate de tradiție autohtonă³⁵.

Faptul că purtătorii culturii Sintana-Cerneahov în Transilvania sud-estică erau numai în parte populații migratoare și că, în bună măsură, sub fațesul comun al acestei culturi se ascunde populația locală este dovedit, printre altele, și în amintitele morminte din castrul de la Sărățeni unde, după cum arată materialul și unele caracteristici ale ritului funerar, avem de-a face cu băștinași care au preluat însă de la noii veniți obiceiul de a pune în mormint mai multe vase.

Evenimentele petrecute pe la sfârșitul secolului al IV-lea — este vorba de invazia hunică din anul 376 — au avut repercusiuni și asupra evoluției istorice a Transilvaniei. Cu toate că incursiunile lor de jaf au avut consecințe dezastruoase pentru teritoriul țării noastre, mai ales din punct de vedere economic „...năvala și dominația hunică... nu a instalat aici o populație nouă, ci, dimpotrivă, a determinat emigrarea populațiilor de origine germanică și sarmatică”³⁶.

Așezarea hunilor în Cimpia Tisei a dus la slăbirea legăturilor dintre populația de la nord de Dunăre și imperiul roman de apus. Nu poate fi vorba însă de o ruptură a romanității de pe cele două maluri ale fluviului.

Influența romano-bizantină și legăturile cu Bizanțul, mai pronunțate cu începere din a doua jumătate a secolului al V-lea, sînt atestate de descoperirile

³³ Dorin Popescu, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 211; idem, în *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 461.

³⁴ Z. Székely, în *Materiale*, VII, 1961, p. 184—185.

³⁵ Gh. Diaconu, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 117—121.

³⁶ I. Nestor, în *IR*, p. 704.

arheologice. Amintim de exemplu, tezaurele monetare de lingă Șeica Mică, Firtușu³⁷, Vădaș³⁸ și descoperirile de monede izolate de la Rupea, Hoghiz etc.

În condițiile istorice create de invazia și dominația hunică și, mai apoi, de cea gepidică, multe din vechile așezări și cimitire sînt părăsite, populația băștinășă fiind nevoită să-și găsească refugiu în alte locuri din cuprinsul aceluiași regiuni³⁹, unde avea posibilități mai prielnice de apărare și viețuire în această epocă atît de frîmintată. Avem de-a face deci cu o continuitate de populație și nu atît de așezări⁴⁰.

Continuitatea de viață a elementului autohton în perioada de după năvala hunilor este strălucit confirmată prin cercetările arheologice efectuate recent la Bratei, unde au fost identificate urmele populației localnice din a doua jumătate a secolului IV și începutul secolului V.

În locul denumit „La Zăvoi“, în apropierea Brateiului, a fost descoperită o mare necropolă de incinerare în cuprinsul căreia s-au surprins cuptoare de tip roman, unelte agricole și meșteșugărești, vase de tradiție dacică lucrate cu mîna, vase de tradiție provincial-romană modelate la roată, vase romane de import, monede romane de argint și bronz etc. Cimitirul prezintă variante tîrzii și modificate ale culturii Sintana. Mormintele de incinerare în gropi, cu un caracter negermanic și foarte apropiat prin rit și ritual de înmormintările provinciale romane din Dacia secolelor II și III, nu pot fi atribuite decît unei populații localnice de agricultori și păstori din timpul dominației hunice, populație care a suferit procesul de romanizare și care mai păstra încă și în această perioadă tulbură, raporturi cu teritoriul și civilizația romană⁴¹.

Desigur, în condițiile date, cultura materială a populației romanice din Transilvania, suferă anumite modificări. Astfel, încetează abundența obiectelor romane de import, iar ca urmare a desființării centrelor urbane încetează și producerea obiectelor de lux prin restrîngerea producției bunurilor de larg consum în cadrul industriei rurale. Virfurile sociale ale populației locale sînt nevoite să recurgă la preluarea unor podoabe și alte piese de acest fel, prin intermediul populațiilor migratoare.

³⁷ C. Gooss, *op. cit.*, p. 132 ; K. Horedt, *Contribuții*, p. 32, nr. 18 și p. 105—106 ; idem, *Untersuchungen*, p. 86, 94.

³⁸ M. Roska, *Repertorium*, p. 295, nr. 1 ; K. Horedt, *Contribuții*, p. 106—107 ; idem, *Untersuchungen*, p. 96.

³⁹ I. Nestor, în *Rev. roum. d'histoire*, III, 1964, 3, p. 395.

⁴⁰ M. Macrea, *op. cit.*, p. 636.

⁴¹ Pentru descoperirile din cimitirul de la Bratei și interpretarea lor, cf. I. Nestor, în *Studii*, XV, 1962, 6, p. 1431—1432 ; idem, în *Rev. roum. d'histoire*, III, 1964, 3, p. 398—399.

Cu toate acestea, elementele specifice și de largă răspindire ale culturii materiale autohtone continuă să fie prezente. Pe lângă practicarea agriculturii și a creșterii vitelor, se dezvoltă meșteșugurile cu caracter rural, ca olărit, țesut, fierărit, lemnărit etc.

Unul dintre cele mai importante produse meșteșugărești locale din aceste vremuri îl constituie ceramica care, datorită particularităților sale, ne ajută la identificarea așezărilor populației băștinașe. Astfel, pentru secolele V și VI, în sud-estul Transilvaniei se cunosc o serie de așezări și morminte cu ceramică cenușie care continuă tradițiile din Latène-ul dacic și din epoca romană, descoperită în cimitirul de la Bratei și în așezările de la Bratei, Tirnăvioara, Șeica Mică, Mediaș, Betești ⁴², Odorhei ⁴³, Porumbenii Mici ⁴⁴, Bezid ⁴⁵.

Legătura organică dintre ceramica cenușie a secolelor V—VII, cu cea din epoca precedentă este atât de strânsă încât, la început, cercetătorii nici nu puteau stabili dacă asemenea descoperiri sint anterioare sau posterioare invaziei hunice. În ultima vreme însă, în urma sporirii materialului și prin studierea atentă a tehnicii, forme și decorului vaselor, precum și prin apariția analogiilor datate pe baza altor obiecte, s-a putut ajunge la o cronologizare mai precisă.

Pentru Transilvania de sud-est, legătura dintre mediul cultural anterior și cel posterior invaziei hunice, azi este dovedită în modul cel mai pregnant prin descoperirile din amintitul cimitir de la Bratei.

Tot la Bratei, în vecinătatea cimitirului menționat, săpăturile ultimilor ani au dus la identificarea unui alt complex arheologic, al cărui conținut prezintă, de asemenea, o importanță deosebită pentru istoria patriei noastre. Este vorba de atestarea persistenței populației locale de caracter roman într-o așezare de la sfârșitul secolului V și începutul secolului VI, unde a fost surprinsă geneza ceramicii cenușii din secolul VI și rădăcinile acesteia în materialul ceramic local din perioada anterioară. Din cuprinsul așezării, care este reprezentată printr-un mare număr de locuințe (semibordeie), s-a recoltat o însemnată cantitate de oase de animale domestice, în special bovidee, ceea ce dovedește că locuitorii ei se ocupau cu agricultura și creșterea vitelor. Ceramica, în care mai persistă slabe elemente de tradiție Sintana de Mureș, prezintă caractere atât de vădit romano-bi-

⁴² Z. Székely, în *Materiale*, VI, 1959, p. 195—196 și fig. 7/3.

⁴³ G. și Șt. Ferenczi, în *Studia*, Cluj, IV, 1958, 2, p. 27.

⁴⁴ Z. Székely, în *Materiale*, V, 1959, p. 235—237; idem, în *Materiale*, VI, 1959, p. 525—529; idem, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 25—32; K. Horedt, Z. Székely și Șt. Molnár, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 633—635.

⁴⁵ Z. Székely, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 336—337.

zantine, încît este imposibilă explicarea acestui fapt, decît printr-un contact direct cu civilizația imperiului din Orient ⁴⁶.

Rezultatele cercetărilor din întinsa așezare de la Bratei ne aduc deci dovezi peremptorii privitoare la continuitatea de viață a populației locale în perioada secolelor V—VI.

O deosebită semnificație are legătura ceramicii din așezarea menționată cu aceea a descoperirilor de tip Ipotești-Cindești, răspindite între Carpați și Dunărea de Jos și atribuite populației autohtone ⁴⁷. Acest lucru dovedește și pentru perioada studiată unitatea de cultură materială a populației băștinașe de pe cele două versante ale Carpaților.

De menționat că în ultima vreme au fost descoperite cîteva locuințe cu ceramică de tip Ipotești-Cindești și în colțul sud-estic al Transilvaniei, la Cernatu de Jos, la Poian și la Bratei.

Pe lângă cele arătate, mai putem aminti pentru regiunea noastră descoperirea de la Bendorf, unde a fost dezvelit un mormînt de inhumație databil în secolele VI—VII, al cărui inventar conținea cercei de bronz și boabe de cereale carbonizate. Luînd în considerare factura locală a cerceilor și întrucît cerealele ca ofrande constituie o practică funerară cunoscută, de pildă, în cimitirul de la Garvăn (Dinogetia) ⁴⁸, dar neîntîlnită în mormintele populațiilor migratoare care au trecut peste teritoriul patriei noastre, indiciul pledează pentru faptul că și în cazul de la Bendorf avem de-a face cu mormîntul unui localnic.

*

Materialele arheologice prezentate mai sus, prin varietatea, frecvența și răspîndirea lor, confirmă din plin și pentru Transilvania de sud-est justetea tezei după care „...pe teritoriul fostei Dacii romane de la retragerea aureliană pînă în secolul VI... o populație daco-romană este tot timpul prezentă în acest teritoriu... și că ea reprezintă nu numai elementul etnic de bază în continuitatea de viață de-a lungul acestei epoci, ci și un factor care a contribuit în măsură importantă la dezvoltarea socială și culturală...“ ⁴⁹.

Rezultatele cercetărilor arheologice mai dovedesc că populația băștinașă continuă să viețuiască neîntrerupt pe meleagurile Daciei în condițiile menținerii

⁴⁶ Pentru descoperirile din așezarea de la Bratei și interpretarea lor, cf. I. Nestor, în *Studii*, XV, 1962, 6, p. 1433; idem, în *Rev. roum. d'histoire*, III, 1964, 3, p. 400—401.

⁴⁷ I. Nestor, *op. cit.*, p. 396—397, 400.

⁴⁸ Pentru analogii, cf. Gh. Ștefan, în *SCIV*, III, 1952, p. 401—402, 412.

⁴⁹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 636.

unor permanente legături politice și economico-culturale cu romanitatea de la sudul Dunării. Tocmai datorită acestor legături, care au făcut posibilă continuarea și desăvârșirea procesului de romanizare, populația daco-romană și-a putut păstra propria ei ființă în cuprinsul Daciei, stăpinită efemer de către populațiile migratoare.

Fără a constitui o „enigmă” și, cu atât mai puțin un „miracol”, problema continuității și a etnogenezei române reprezintă un fenomen istoric firesc, la baza căruia a stat elementul daco-roman, prezent în permanență și pe teritoriul Transilvaniei de sud-est.

ARCHÄOLOGISCHE ANHALTSPUNKTE FÜR DIE KONTINUITÄT DER DAKO-ROMANISCHEN BEVÖLKERUNG AUF DEM GEBIET DER REGION KRONSTADT IN DER ZEIT VON 271-600

(Zusammenfassung)

Die Arbeit bringt eine kurze Synthese der archäologischen Entdeckungen zur Kontinuität der einheimischen Bevölkerung zwischen 271 und 600 auf dem Gebiet der Region Kronstadt. Es werden alte und neue Entdeckungen bzw. Funde aufgezählt, wie : Siedlungen, Friedhöfe oder Einzelgräber, Münzen. Ebenso eine Reihe anderer Belege, die mittelbar oder unmittelbar auf das Vorhandensein und die Kontinuität des einheimischen Elementes verweisen.

Die Kontinuität der dako-romanischen Bevölkerung nach der Räumung Daziens durch Aurelian wird beispielsweise durch das Aschengrab beim ehemaligen Castrum von Olteni belegt, das mit römischen Backsteinen, die aus den Ruinen des Castrums stammen, ausgekleidet ist.

Es werden sodann Erzeugnisse des weströmischen Reiches aus dem IV. Jahrh. angeführt ; einige von ihnen haben sichtlich christlichen Charakter (Votivtafel von Biertan-Birthälm). Gegenstände römischer Herkunft aus Mercheașa (Streitfort), Hălmeag (Halmagen), Mediaș (Mediasch) und aus dem Castrum von Comălău sowie viele andere Keramikfunde römischer Herkunft verweisen ebenfalls auf den Fortbestand und die ständige Romanisierung der Ortsbevölkerung infolge der Verbindungen mit dem Römischen Reich.

Reiche Belege bilden in dieser Hinsicht auch die römischen Münzen, die für die Zeit des aurelianischen Rückzugs und das Ende des IV. Jahrh. in über 20 Funden auf dem Gebiet der Region Kronstadt vorhanden sind : Bran (Törzburg)-Zărnești, Hoghiz — Rupea (Reps), Sighișoara (Schässburg), Cincșor (Kleinschenk), Brașov (Kronstadt), Olteni, Reci, Sf. Gheorghe usw.

Da die Münzen auf gleichem Wege zu uns gelangt sind wie auch die genannten weströmischen Erzeugnisse, ist dieses ein Beweis dafür, dass die ansässige Bevölkerung einem römischen Einfluss unterlag ; der Romanisierungsprozess wurde dank der ständigen wirtschaftlichen und kulturellen Verbindungen zwischen den Einheimischen und der römischen Welt weitergeführt.

Es werden daraufhin die Entdeckungen angeführt, die das Eindringen dakokarpischer Elemente nach Südost-Siebenbürgen belegen, und zwar nach dem römischen Rückzug aus der Provinz Dazien (Reci, Mediaș-Mediasch, Cristian-Neustadt u.a.).

Sodann führt die Arbeit die Entdeckungen, die zur Kultur Sintana de Mureș—Cerneahov (Hărman—Honigberg, Cernatu de Sus, Comălău, Reci, Sf. Gheorghe u.a.) gehören an, wobei der einheimische Wesenszug dieser Zivilisation hervorgehoben wird.

Die Kontinuität des einheimischen Elements in der Zeitspanne nach dem Hunneneinfall erweist sich in den Aschengräbern von Bratei (Pretai), wo Reste der Ortsbevölkerung aus der zweiten Hälfte des IV. und vom Beginn des V. Jahrh. nachgewiesen wurden.

Gleichfalls in Bratei (Pretai) wurde in der Nähe des Friedhofs eine gross-angelegte Siedlung entdeckt, die ein Fortbestehen einer römisch geprägten Ortsbevölkerung in den Jahrhunderten V.—VI. beweist.

Der Arbeit ist ein Verzeichnis der wichtigsten Entdeckungen in der Region Kronstadt betreffend die Zeitspanne 271-600 beigegeben.

ANEXA

Repertoriul principalelor descoperiri din regiunea Brașov pentru perioada anilor 271—600

IOAN POP și GÉZA BAKÓ

1. ARCUȘ, r. Sf. Gheorghe : urme din cultura Sintana-Cerneahov. Informație de la Z. Székely.
2. BENDORF (înglobat or. Sighișoara) : mormint de inhumatie din secolele VI—VII avînd ca inventar doi cercei de bronz și boabe de cereale carbonizate. K. Horedt în *Germania*, XXV, 1941, p. 123—124 și pl. 21/1,3 22/4 ; idem, *Untersuchungen*, p. 93, nr. 35 ; C. Daicoviciu, *La Transylvanie*, p. 238 ; D. Csallány, *Archäologische Denkmäler*, p. 198, nr. 115 și pl. CCXXXIX/1,3.
3. BIERTAN, r. Mediaș : donarium compus dintr-o tabula ansata de bronz cu inscripție latină și un disc, tot de bronz, cu monogramul lui Hristos din secolul IV. Monumentul, considerat de caracter creștin, se încadrează între produsele romane ale atelierelor din Aquileia. K. Horedt, în *AISC*, IV, 1941—1943, p. 10—16 ; C. Daicoviciu, în *Transilvania*, Sibiu, 72, 1941, 8, p. 575—578 ; idem, *La Transylvanie*, p. 254—255 ; K. Horedt, *Contribuții*, p. 22 ; M. Macrea, în *IR*, p. 620—623, 632, fig. 160 ; D. Protase, *Problema continuității*, p. 144—145.
4. BOARTA, r. Mediaș : vas de tip „Krausengefäss“, probabil din secolul IV. I. Berciu, în *Apulum*, V, 1964, p. 608—609 și fig. 6.
5. BRAN-ZĂRNEȘTI (înglobate or. Brașov) : tezaur monetar de bronz descoperit în raza acestor localități. Cuprinde monede din secolele III—IV, cele mai vechi fiind de la Claudius II (268—270), iar cele mai noi de la Valentinianus II (375—392) ; lista împăraților mai cuprinde pe Licinius senior (307—323), Licinius iunior (317—326), Constantinus I (306—337), Crispus (317—326), Constantinus II (317—340), Constantius II (323—361), Valentinianus I (364—375) și Gratianus (375—383). K. Horedt, *Contribuții*, p. 29—30, nr. 7 ; I. Winkler, în *SCN*, II, 1958, p. 402—403, 440—441.
6. BRAȘOV ; din puncte neprecizate provin : a) monedă de bronz de la Probus (276—282), perforată și transformată în medalion. K. Horedt, *Contribuții*, p. 40, nr. 5. b) pandantiv de aur din a doua jumătate a secolului IV. E. Beninger, *Der westgot.-alan. Zug.*, p. 14. c) cataramă de aur de încălțăminte din secolul V. G. Nagy, în *Budapest régiségei*, V, 1897, p. 80, 81, nota 1 ; E. Beninger, *Der westgot.-alan. Zug.*, p. 14, 32—33, fig. 8. Pentru datare recentă, cf. Ligia Birzu, în *AUB*, X, 1961, 20, p. 19. d) inel de aur incrustat cu pietre prețioase, de tip Apahida-Bakodpuszta, din secolul V. I. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I, 1905, p. 431 ; II, p. 59 ; G. Supka, în *AE*, 1914, p. 99, fig. 27 ; K. Horedt, *Untersuchungen*, p. 92, nr. 31, p. 96, 97. e) de pe Dealul Curmăturii provine un arc de fibulă de bronz cu piciorul întors pe dedesubt din secolele III—IV, cunoscut în mediul carpic (Muzeul regional Brașov, nr. inv. 7819). f) pieptene de os fragmentar cu mînerul semicircular (Muzeul regional Brașov).

7. BRATEI, r. Mediaș : a) necropolă de incinerare de la sfîrșitul secolului IV și începutul secolului V. b) așezarea nr. 1 de la sfîrșitul secolului V și începutul secolului VI. c) așezarea nr. 2 cu patru niveluri de locuire, dintre care primul, din secolele V—VI, aparține culturii Bratei. Eugenia Zaharia, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 623—629; I. Nestor, în *Studii*, XV, 1962, 6, p. 1431—1433; B. Mitrea, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 219, nr. 21; D. Protase, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 191, 193, 195; I. Nestor, în *Rev. roum. d'histoire*, III, 1964, 3, p. 398—401; Dorin Popescu, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 563; D. Protase, *Problema continuității*, p. 109—110; Dorin Popescu, în *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 720.
8. BUNEȘTI, r. Rupea. Între localitățile Bunești și Viscri s-a găsit un colan de aur fragmentar care după tip pare a fi de la începutul secolului V. K. Horedt, în *Germania*, XXV, 1941, p. 121 și pl. 21/10; idem, în *SCIV*, I, 1950, 1, p. 124.
9. CERNATU DE JOS, r. Tg. Secuiesc: a) între Cernatu de Jos și Cernatu de Sus, mormînt de înhumatie din secolul IV cu fibulă cu piciorul întors pe dedesubt. Informație de la Z. Székely; Dorin Popescu, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 205. b) pe „Pămîntul lui Robert”, așezare cu bordeie din secolele V—VI, cu materiale de tip Bratei-Ipotești. Dorin Popescu, în *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 715.
10. CERNATU DE SUS, com. Cernatu de Jos, r. Tg. Secuiesc : în 1965 s-a descoperit o așezare cu material de tip Sîntana. Informație de la Z. Székely.
11. CHEPET, r. Sf. Gheorghe : urme din cultura Sîntana-Cerneahov. Informație de la Z. Székely.
12. CINCȘOR, com. Voila, r. Făgăraș: descoperire izolată, o monedă de la Constantinus I (306—337), găsită pe teritoriul localității și emisă probabil în monetăria de la Aquileia. K. Horedt, *Contribuții*, p. 31, nr. 9.
13. CÎLNIC, com. Valea Crișului, r. Sf. Gheorghe : descoperire izolată, un denar de argint de la Constantius II (323—361), emis la Sirmium. Z. Székely, în *SCN*, I, 1957, p. 471—472; K. Horedt, *Contribuții*, p. 39, nr. 50.
14. COMANA DE SUS, com. Comana de Jos, r. Rupea : descoperire izolată, o monedă de bronz de la Constantius II (323—361), emisă la Sirmium. K. Horedt, în *SCIV*, I, 1950, 1, p. 124; idem, *Contribuții*, p. 31, nr. 12.
15. COMĂLAU, com. Reci, r. Sf. Gheorghe : pe teritoriul întăriturii romane, ceramică databilă la sfîrșitul secolului III și în secolul IV, printre care o ceașcă dacică fără toartă și material de tip Sîntana-Cerneahov. Z. Székely, *A komolói erődített római tábor*, Cluj, 1943, p. 31—32 și pl. XI, XII/1, XIII/7, 10, 14; I. H. Crișan, în *SCȘCluj*, VI, 1955, 3—4, p. 141; D. Protase, *Problema continuității*, p. 116.
16. COPȘA MICĂ, r. Mediaș: între Copșa Mică și Mediaș este semnalată ca descoperire izolată o monedă de bronz de la Crispus (317—326). K. Horedt, *Contribuții*, p. 31, nr. 13.
17. COȘENI, com. Chilieni, r. Sf. Gheorghe : în apropierea localității, așezare cu material de tip Sîntana-Cerneahov. Z. Székely, în *Materiale*, VII, 1961, p. 181.
18. COVASNA, r. Tg. Secuiesc ; pe teritoriul dintre Covasna și Zagon sînt semnalate trei descoperiri monetare izolate : o monedă de argint și două de bronz, toate de la Constantius II (323—361). G. Téglás, în *Erd. Múz.*, XIX, 1902, p. 151.

19. CRASNA, com. Sita Buzăului, r. Tg. Secuiesc: din pasul Buzăului provine un teazar compus din bare de aur turnate la Sirmium care poartă ștampile cu imaginea a trei împărați, după unii din perioada anilor 367—383, după alții din anul 392. K. Horedt, *Contribuții*, p. 31, nr. 15 și nota 8. O. Iliescu, în *Revue des études sud-est européennes*, III, 1965, 1—2, p. 269—281. Pentru datarea în anul 392, cf. R. Fröhlich, în *AE*, VIII, 1888, p. 39—48.
20. CRISTIAN (înglobat or. Brașov): pandantiv de fier în formă de căldărușă de la sfârșitul secolului III de proveniență carpică, descoperit în apropierea localității pe movila „Bachel” (Muzeul regional Brașov, nr. inv. 1722). I. Pop, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 175—179.
21. CRITȚ, r. Rupea: a) două inele de cataramă din bronz din secolele V—VI. K. Horedt, în *Germania*, XXV, 1941, p. 124 și pl. 21/5,6; idem, *Untersuchungen*, p. 90, nr. 14; D. Csallány, *Archäologische Denkmäler*, p. 198, nr. 113 și pl. CCXXXIX/5,6. b) două perle de chihlimbar. K. Horedt, în *AISC*, IV, 1941—1943, p. 176, 178 și fig. 3/2. Pentru a) și b) cf. și K. Horedt, în *SCIV*, I, 1950, 1, p. 124.
22. FELDIOARA, r. Sf. Gheorghe: o bară de aur ștampilată (similară cu cele provenite din cunoscutul tezaur de la Crasna) din monetăria de la Thessalonica, cu imaginea împăraților Gratianus, Valentinianus II și Theodosius I, databilă în anii 379—380; alte patru bare de aur dintre care una a fost distrusă ulterior; restul de trei buc. au ștampile de garanție ale orașelor Naissus și Thessalonica; două dintre acestea poartă ștampile de la împărații Gratianus (375—383), Valentinianus II (375—392) și Theodosius I (379—395), toate provenite probabil dintr-un singur tezaur. O. Iliescu, în *Revista Muzeelor*, II, 1965, 1, p. 9—14 și p. 11, nota 5; idem, în *Revue des études sud-est européennes*, III, 1965, 1—2, p. 269—281.
23. GHIDFALĂU, r. Sf. Gheorghe: urme din cultura Sintana-Cerneahov. Informație de la Z. Székely.
24. GUȘTERIȚA (înglobat or. Sibiu): a) monedă mică de cupru a lui Constantinus I (306—337). M. Macrea, în *AISC*, III, 1936—1940, p. 300 și nota 6; K. Horedt, *Contribuții*, p. 32, nr. 20. b) monede de la Gratianus (375—383). K. Horedt, *Contribuții*, p. 32, nr. 20. c) pandantiv de bronz în formă de secure de tip Sintana. K. Horedt, în *AISC*, IV, 1941—1943, p. 170 și fig. 1/6.
25. HĂLMEAG, com. Șercaia, r. Făgăraș: fibulă cu capete de ceapă și picior lung, de factură romană, databilă în secolele III—IV. Repertoriul arheologic al României (ms).
26. HĂRMAN, r. Sf. Gheorghe: pe terenul viei și livezii C.A.P.—Hărman, așezare cu urme de locuire din mai multe epoci, printre care: bordeie, gropi de provizii, ceramică (inclusiv tipul „Krausengefäss”), piepteni de os cu mînerul în formă de clopot, fibule de bronz cu piciorul întors pe dedesubt și cu placă și disc etc., aparținătoare culturii Sintana. Material inedit, rezultat din săpăturile Muzeului regional Brașov în colaborare cu Institutul de Arheologie, București. În ceea ce privește ceramica de tip „Krausengefäss”, cf. M. Marcu, *Vasele de provizii din așezarea din secolul IV e.n., de la Hărman*, lucrare prezentată la a III-a Sesiune științifică a muzeelor. O privire de ansamblu asupra cercetărilor a fost

- prezentată de I. Pop la a III-a Sesiune științifică a muzeelor, în lucrarea : *Descoperiri arheologice pe teritoriul regiunii Brașov privind mileniul I e.n.* Pentru semnalări, cf. Dorin Popescu, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 555—556; *Revista Muzeelor*, I, 1964, 2, p. 191 ; III, 1966, 1, p. 88—89; Dorin Popescu, în *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 721.
27. HOGHIZ, r. Rupea : a) în vecinătatea localităților Hoghiz și Rupea s-au descoperit 22 monede de bronz de la Probus (276—282), Diocletianus (284—305), Constantius Chlorus (293—306), Maximinus Daza (305—313), Constantinus I (306—337), Constantinus II (317—340), Constantius II (323—361), Iulianus Philosophus (355—361), Iovianus (363—364), Valentinianus I (364—375), Gratianus (375—383), Valentinianus II (375—392), Theodosius I (379—395) și Arcadius (395—408), dintre care unele emise la Heraclea, Aquileia (?), Lugdunum, Siscia, Nicomedia, Sirmium. Monedele fac parte, probabil, dintr-un tezaur. K. Horedt, în *SCIV*, I, 1950, 1, p. 124 ; idem, *Contribuții*, p. 32—33, nr. 21. b) în jurul localităților Hoghiz și Ungra se semnalează, ca descoperire izolată, o monedă de bronz de la Mauricius, din 597—598. K. Horedt, în *SCIV*, I, 1950, 1, p. 124; idem, în *SCIV*, VII, 1956, 3—4, p. 398; idem, *Contribuții*, p. 106, nr. 2; idem, *Untersuchungen*, p. 94, nr. 51.
28. HOSMAN, r. Agnita : vas de tip „Krausengefäss“. probabil din secolul IV. I. Berciu, în *Apulum*, V, 1964, p. 606—607 și fig. 4.
29. ILIENI, r. Sf. Gheorghe : lingă pădure s-a descoperit o siliqua a lui Constantius II (323—361). K. Horedt, *Contribuții*, p. 33, nr. 23.
30. LISNAU, r. Sf. Gheorghe : urme din cultura Sîntana-Cerneahov. Informație de la Z. Székely.
31. MĂRTINENI, r. Tg. Secuiesc : fragmente ale unor vase de tip „Krausengefäss“, probabil din secolul IV. B. Richthofen, în *AE*, XLV, 1931, p. 258, fig. 142 ; E. A. Sîmonov, în *SA*, XXVI, 1956, p. 263, nota 4 și pl. I/6—8.
32. MEDIAȘ : a) în apropierea orașului, la „Baia de nisip“, o urnă de incineratie cu analogii în cimitirele carpice din Moldova, din secolul III. I. H. Crișan, în *Din activitatea științifică a Muzeului raional Mediaș*, 3, 1955—1956, p. 39, fig. 4 și p. 40—41 ; K. Horedt, *Untersuchungen*, p. 15, fig. 2/1 și p. 22, nr. 11 ; D. Protase, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 191, 196 ; idem, *Problema continuității*, p. 118. b) în raza localității, mînerul unui pieptene de os cu ornamentație animalieră, din sec. IV. I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 19 ; K. Horedt, în *Germania*, XXV, 1941 p. 122 și pl. 21/2 ; D. Csallány, *Archäologische Denkmäler*, p. 199, nr. 118 și pl. CCXXXIX/2. c) vas probabil de tip Sîntana-Cerneahov. I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 41—42 și pl. VI/11. d) inel de aur, imitație după model roman, din secolele IV—V. I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 19. e) cercel de aur cu cub ornamental poliedric, incrustat cu pietre prețioase, din secolul V. K. Horedt, în *Germania*, XXV, 1941, p. 122 și pl. 21/8 ; idem, *Untersuchungen*, p. 92, nr. 28 ; I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 19—20. Pentru datare recentă, cf. Ligia Birzu, în *AUB*, X, 1961, 20, p. 19. f) trei morminte de inhumatie din secolul V. Dorin Popescu, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 211. g) în zona dealului Cetății, ceramică cenușie modelată la roată, de tip Morești. I. Nestor și Eugenia Zaharia, în *Materiale*, VII, 1961, p. 176. h) la „Baia de nisip“ mormint de inhumatie de la începutul epocii prefeudale. Z. Székely,

- în *Din activitatea științifică a Muzeului raional Mediaș*, 2, 1953, p. 8—11 ; I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 44.i) tot la „Baia de nisip“ urmele unei așezări care, pe baza ceramicii, datează de la sfârșitul secolului III și începutul secolului IV. I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 42—43.
33. MERCHEAȘA, com. Homorod, r. Rupea : opaiț de lut din secolele III—IV de caracter creștin nesigur ; pe fund are o cruce înscrisă într-un cerc. K. Horedt, în *AISC*, IV, 1941—1943, p. 167 și pl. 4/2a—2b ; D. Protase, *Problema continuității*, p. 153.
34. MEȘENDORF, com. Criț, r. Rupea : descoperire izolată, un solidus de la Theodosius I (379—395) sau Theodosius II (408—450). C. Gooss, *Chronik*, p. 134 ; K. Horedt, în *SCIV*, I, 1950, I, p. 124 ; idem, *Contribuții*, p. 33, nr. 26.
35. NOUL, com. Roșia, r. Sibiu : în apropierea satului, descoperire izolată a două monede mici de bronz de la Valens (364—378). K. Horedt, *Contribuții*, p. 34, nr. 28.
36. OCNA SIBIULUI, r. Sibiu : pe „Dealul Taberei“ (Táborhegy) descoperire izolată, un aureus de la Honorius (395—423). C. Gooss, *Chronik*, p. 136 ; K. Horedt, *Contribuții*, p. 34, nr. 29.
37. OLTENI, com. Bodoc, r. Sf. Gheorghe : a) pe teritoriul fostului castru roman, lângă zid, un mormint de incinerare captușit cu țigle din ruinele castrului ; conține cenușă, oase umane calcinate, un fragment de fibulă din fier și cioburile unei urne cenușii modelată la roată, cu ornament lustruit, din secolele III—IV. Z. Székely, în *Almanah*, p. 29 ; idem, în *Évkönyv*, p. 34. b) descoperire izolată, trei monede de bronz ; dintre acestea una care a putut fi identificată, un bronz mic, aparține lui Constantinus II (317—340). Z. Székely, *Jegyzetek*, p. 29 ; idem, în *Almanah*, p. 29 ; K. Horedt, *Contribuții*, p. 34, nr. 30.
38. PĂDURENII (fost Beșeneu), com. Moacăș, r. Tg. Secuiesc : urme din cultura Sîntana-Cerneahov, o strachină de lut ars și un vîrf de lance din fier, provenite probabil dintr-un cimitir de incinerare. Informații de la Z. Székely.
39. PEȘTERA, com. Măgura (înglobat or. Brașov) : în „Peștera Mare“, printre alte materiale, s-au descoperit și fragmente ceramice din secolele III—IV. C. S. Nicolăescu-Plopșor și I. Pop, în *Materiale*, VI, 1959, p. 29.
40. POIAN, r. Tg. Secuiesc : pe baza săpăturilor recente, așezarea de aici începe încă în secolul VI. Bordeiele aparținătoare acestei faze conțin materiale ceramice, printre care unele de tip Ipotești-Cîndești. Informație de la Z. Székely.
41. RECI, r. Sf. Gheorghe : pe terasa „Telek“, așezare datată în secolul IV și atribuită purtătorilor culturii Sîntana-Cerneahov, suprapusă peste alte faze de locuire mai vechi (neolitic final, I și II fier, perioada stăpînirii romane). Printre vestigiile dateate în secolul IV sînt consemnate vetre circulare, ceramică (inclusiv ceașca dacică și tipul „Krausengefäss“), piptene de os cu mineralul în formă de clopot, o monedă de argint de la Constantius II emisă în anul 354 și un mormint de inhumare fără inventar. Așezarea prezintă elemente culturale carpodacice. Z. Székely, în *Materiale*, VI, 1959, p. 192, fig. 5/3, p. 195, fig. 6/7 și p. 197—198 ; idem, în *Materiale*, VII, 1961, p. 180, fig. 2/5, p. 181, 188 și fig. 12/4 ; idem, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 327, fig. 2/9, p. 328 și 329, fig. 4/12. Pentru apar-

- tenența carpică a unor materiale, cf. și D. Protase, *Problema continuității*, p. 125—126. Tot la Reci, K. Horedt, *Contribuții*, p. 34, nr. 31, menționează o siliqua a lui Constantius II (?). După o informație ulterioară primită de la Z. Székely, pe teritoriul comunei nu s-a descoperit decât moneda din săpăturile de la Telek.
42. RETIȘU, com. Brădenii, r. Agnita: descoperire izolată, un solidus de la Constantius, probabil Constantius II (323—361). C. Gooss, *Chronik*, p. 136 ; K. Horedt, în *SCIV*, I, 1950, 1, p. 124 ; idem, *Contribuții*, p. 35, nr. 33.
43. RUPEA : în împrejurimile localității se semnalează, ca descoperire izolată, o monedă de aur (solidus) de la Mauricius (582—602), probabil, o imitație „barbară“. K. Horedt, în *Materiale*, I, 1953, p. 786 ; idem, în *SCIV*, VII, 1956, 3—4, p. 398 ; idem, *Contribuții*, p. 106 ; idem, *Untersuchungen*, p. 95.
44. SF. GHEORGHE : a) pe terasa „Virful cu fragi“ (Epreștető) în așezarea de tip Sîntana, o siliqua a lui Constantius II (323—361). G. Nagy, în *A Székely Nemzeti Múzeum Értésítője*, I, 1891, p. 55 ; Z. Székely, *Jegyzetek*, p. 11 ; idem, în *SCN*, I, 1957, p. 472 ; K. Horedt, *Contribuții*, p. 37, nr. 37. b) din așezarea menționată provin : un mormînt de incinerare cu groapă arsă, în formă de covată, cu ceramică romană și de tip Sîntana, inclusiv tipul „Krausengefäss“, suprapus parțial de un mormînt de înhumare ; locuințe, cuptor de ars oale etc. Z. Székely, în *Materiale*, V, 1959, p. 232, pl. I/1—2, 5—6, p. 240—242 și p. 241, pl. X/2—9 ; D. Protase, *Problema continuității*, p. 128. c) lângă podul de peste Olt, un pieptene de os de tip Sîntana. K. Horedt, *Contribuții*, p. 24, nota 1. d) pe malul pîrîului Kökényes ceramică din secolul IV, împreună cu un denar de argint de la Marcus Aurelius. Z. Székely, în *SCN*, III, 1960, p. 558. e) în împrejurimi, pandantiv de bronz cu analogii în așezarea de la Poiana în Moldova. G. Diaconu, în *Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 209.
45. SIBIU : a) în „Dumbravă“, descoperire izolată, o monedă de bronz de la Constantinus I (306—337). K. Horedt, *Contribuții*, p. 37, nr. 39. b) în împrejurimi tezaur monetar de argint din secolul IV ; cele mai multe monede sînt de la Constantius II (323—361) și cite una de la Iulianus Apostata (361—363) și Constantius Gallus (351—354), însoțite de podoabe de aur în formă de semilună. K. Horedt, *Contribuții*, p. 37—38, nr. 40 ; B. Mitrea, în *SCN*, III, 1960, p. 578—579. c) în împrejurimi monedă romană imperială de bronz din secolul IV, emisă, foarte probabil, de Iulianus. B. Mitrea, în *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 423, nr. 39.
46. SIGHIȘOARA : a) în punctul denumit „Podmoale“ (Burgstadel), pe teritoriul fostului castru roman, o monedă de la Diocletianus (284—305), emisă în monedăria de la Heraclea. K. Horedt, *Contribuții*, p. 38, nr. 41. b) din cuprinsul localității, doi cercei de aur și o cataramă de argint, din jurul anului 500. D. Csallány, *Archäologische Denkmäler*, p. 198, nr. 114 și pl. CCXIII/9—10, CCXIV/11.
47. SÎNZIENI, r. Tg. Secuiesc : urme din cultura Sîntana-Cerneahov. Informație de la Z. Székely.
48. ȘEICA MICĂ, r. Mediaș : a) dintr-un punct neprecizat provine o fibulă de argint din secolul V.E.F. Sacken, *Leitfaden zur Kunde...*, 1865, p. 146, fig. 57, p. 151, 223 ; F. Römer, *Műrégészeti kalauz*, 1866, p. 64, nr. 111, p. 133 ; Gr. Toci-

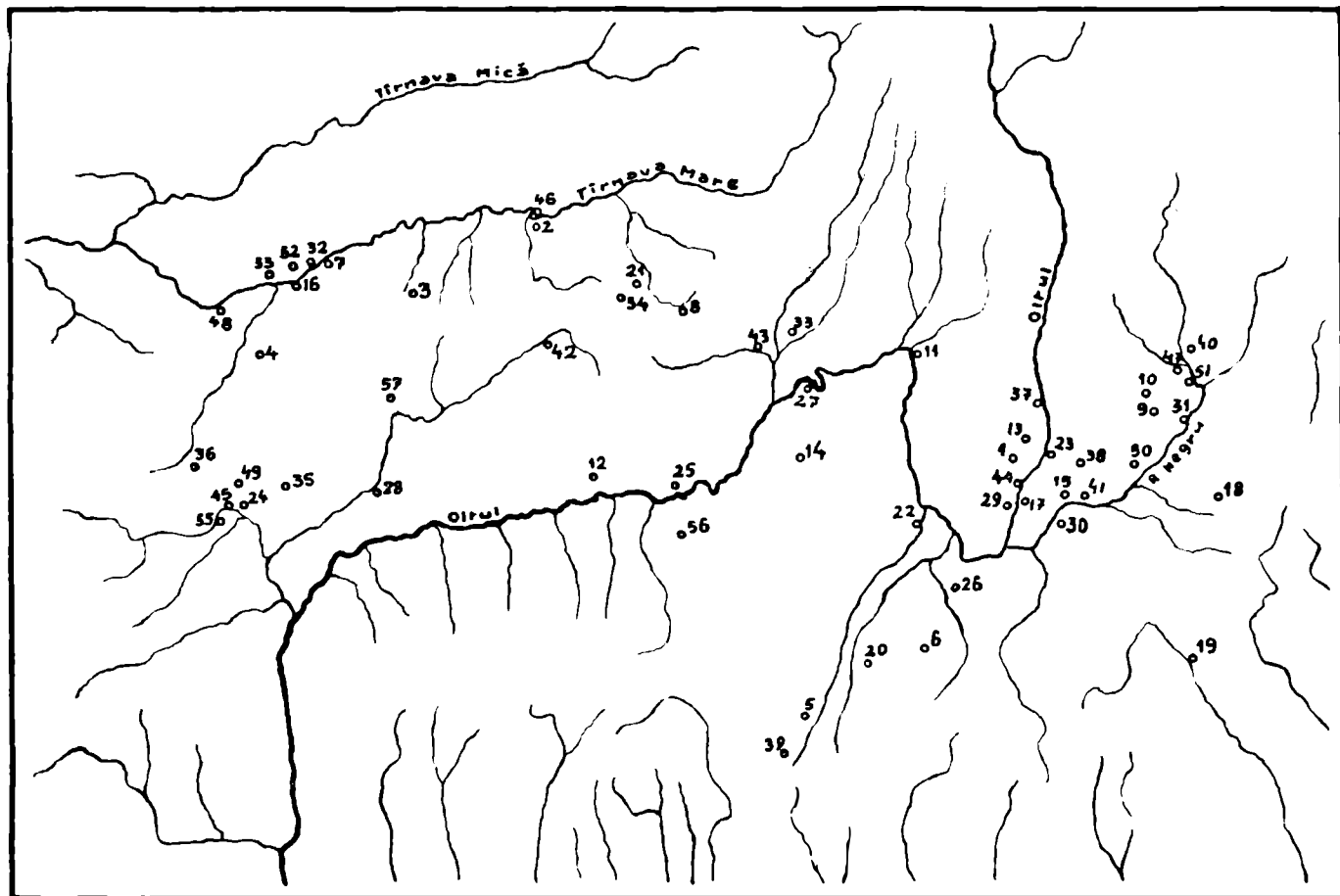
- Ilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, p. 96 și pl. F/17. b) în fața comunei Micăsasa, în anul 1856 s-a descoperit un tezaur monetar de aur, compus din solidi de la Theodosius II (408—450) și pînă la Iustinus I (518—527). c) tot în anul 1856, luna august, în hotarul către Apoșu s-a descoperit o fibulă de argint și un cercel de aur din secolul VI. Împreună cu acestea s-a găsit, după cite se pare, un al doilea cercel de aur. Conform părerii unora, obiectele și tezaurul aparțin aceleiași descoperiri. După descrierea succintă a lui Fr. Kenner, pare să fie vorba despre două descoperiri deosebite. Fr. Kenner, în *AKöG*, XXIV, 1860, p. 392—393; C. Gooss, *Chronik*, p. 136; K. Horedt, *Contribuții*, p. 37, nr. 38; idem, *Untersuchungen*, p. 92, nr. 26, p. 95, nr. 26; D. Csallány, *Archäologische Denkmäler*, p. 198—199, nr. 116 și pl. CCXII/1, 10, CCVIII/3; K. Horedt, în *SCIV*, 15, 1964, 2, p. 195, 197—198, 201, fig. 8—9. d) dintr-un loc neprecizat provin două fibule de argint aurit din secolul VI, care probabil fac parte din aceeași descoperire cu cea de la pct. c). E. F. Sacken, *op. cit.*, p. 146, fig. 56, p. 223; G. Nagy, în *Budapest régiségei*, V, 1897, p. 80—81 și nota 1. Una dintre aceste fibule este reprodusă recent de către I. Nestor, în *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 436, fig. 1/1 (după H. Bott). e) săpăturile efectuate între Șeica Mică și Copșa Mică, pe locul denumit „Cetate”, au dat la iveală o așezare fortificată cu mai multe faze de locuire (epoca bronzului, I fier, epoca dacică, epoca romană), dintre care ultima — din secolul VI, cu ceramică de tip Morești, putînd fi pusă în legătură cu tezaurul monetar și cu podoabele contemporane descoperite în apropiere. K. Horedt, în *SCIV*, 15, 1964, 2, p. 187—204.
49. ȘURA MARE, r. Sibiu : în grădina comunei, descoperire izolată a unui denar de argint de la Vespasian și a unei monede de aramă de la Valens (364—378). K. Horedt, *Contribuții*, p. 38, nr. 42.
50. TAMAȘFALĂU, r. Tg. Secuiesc : dintr-un loc neprecizat de pe teritoriul localității provin patru monede romane de bronz, dintre care două identificate aparțin lui Hadrian și Constans I (333—350). D. Protase, *Problema continuității*, p. 169.
51. TG. SECUIESC : a) urme din cultura Sîntana-Cerneahov. Informație de la Z. Székely. b) vase aparținînd culturii Sîntana, descoperite întîmplător printre alte materiale din apropierea localității. V. Pîrvan, *Getica*, București, 1926, p. 579, fig. 420, p. 580, fig. 422, p. 584, fig. 439; M. Roska, *Repertorium*, p. 123, nr. 115; I. Nestor, în *SCIV*, X, 1959, 1, p. 51, nota 2.
52. TÎRNAVA (fost Proștea Mare), r. Mediaș : fibulă fragmentară din secolul VI. C. Gooss, *Chronik*, p. 135; K. Horedt, în *Germania*, XXV, 1941, p. 124; idem, *Untersuchungen*, p. 90, nr. 19; D. Csallány, *Archäologische Denkmäler*, p. 199, nr. 120 și pl. CCXII/3.
53. TÎRNĂVIOARA (fost Proștea Mică), înglobat or. Copșa Mică, r. Mediaș : a) pe un platou din apropiere a fost descoperit un mormînt de înhumăție cu inventar (fibulă și inel de argint, monede romane, ceramică fragmentară lucrată la roată etc.), datînd din jurul anului 300. N. Lupu, în *Forschungen*, 5, 1961, p. 153—163; D. Protase, *Problema continuității*, p. 124—125. b) din „Cetate” provine ceramică cenușie și negricioasă lucrată la roată din epoca migrațiilor. N. Lupu, *op. cit.*, p. 162.

54. SUDUL TRANSILVANIEI : dintr-un tezaur descoperit probabil pe teritoriul regiunii Brașov, provin monede de aur ale împărașilor Valentinianus II (375—382), Valentinianus III (425—455), Anastasius I (491—518), în total 7 piese și, dintr-o descoperire izolată, un solidus de la Iustinus II (565—578). K. Horedt, *Untersuchungen*, p. 95.
55. TURNIȘOR (înglobat or. Sibiu) : descoperire izolată, două monede de bronz de la Constantius Chlorus (293—306) și Theodosius II (408—450). D. Protase, *Problema continuității*, p. 170.
56. VAD, com. Șercaia, r. Făgăraș: fibulă din aur, cu capete în formă de ceapă, cu inscripție în tehnica niello (IVLIANE VIVAS). E. F. Sacken — Fr. Kenner, *Die Sammlungen des k.k. Münz- und Antiken-Cabinets*, 1866, p. 352/82; după alții piesa nu ar fi fost găsită la Vad : M. Macrea, în *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 470 și nota 13.
57. VECERD, com. Ighișu Vechi, r. Agnita: „În hotar“ s-a descoperit ceramică prefeudală, probabil din secolul IV, printre care și fragmentul unui vas de tip „Krausengefäß“. D. Berciu — Ion Berciu, în *Apulum*, III, 1946—1948, p. 38—39 și fig. 29; I. Berciu, în *Apulum*, V, 1964, p. 598.

LISTA PRESCURTĂRIILOR

- AUB *Analele Universității București*
- AISC *Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj*
- Apulum *Apulum. Buletinul Muzeului regional Alba Iulia*
- AĖ *Archaeologiai Értesítő, Budapesta*
- AKöG *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*
- E. Beninger, *Der westgot.-alan. Zug.* E. Beninger, *Der westgotisch-alanische Zug nach Mitteleuropa, Leipzig, 1931*
- D. Csallány, *Archäologische Denkmäler* D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken, in Arch. Hungarica, XXXVIII, Budapesta, 1961*
- Dacia, N.S. *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, nouvelle série, București*
- C. Daicoviciu, *La Transylvanie* C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité, București, 1945*
- ErdMúz *Az Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyve, Cluj*
- Forschungen *Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Sibiu*
- Germania *Germania, Anzeiger der römisch-germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin*
- C. Gooss, *Chronik* C. Gooss, *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens, Sibiu, 1876*
- K. Horedt, *Contribuții* K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII, București, 1958*
- K. Horedt, *Untersuchungen* K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens, București, 1958*
- IR *Istoria României, vol. I, București, 1960*
- Materiale *Materiale și cercetări arheologice, București*
- D. Protase, *Problema continuității* D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticei, București, 1966*
- M. Roska, *Repertorium* M. Roska, *Erdély régészeti repertórium, I, Cluj, 1942.*
- Studia *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Cluj, Series Historia*
- Studii *Studii. Revistă de istorie, București*
- SCIV *Studii și cercetări de istorie veche, București*

SCN	<i>Studii și cercetări de numismatică</i> , București
SCȘCluj	<i>Studii și cercetări științifice, seria științe sociale</i> , Cluj
Z. Székely, <i>Adatok</i>	Z. Székely, <i>Adatok a Székelyföld népvándorlásokhoz</i> , Sf. Gheorghe, 1946
Z. Székely, <i>Jegyzetek</i>	Z. Székely, <i>Jegyzetek Dácia történetéhez</i> , Sf. Gheorghe, 1946
Z. Székely, <i>Almanah</i>	Z. Székely, <i>Almanah</i> , Muzeul regional Sf. Gheorghe, Tg. Mureș, 1955
Z. Székely, <i>Évkönyv</i>	Z. Székely, <i>A Sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum Évkönyve</i> , Tg. Mureș, 1955

Răspîndirea descoperirilor arheologice, databile între anii 271—600, pe teritoriul regiunii Brașov

INVAZIA TĂTARILOR DIN ANUL 1241 ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

de

GÉZA BAKÓ

Despre marea invazie a tătarilor din anii 1236—1242 s-au scris numeroase studii, apărute separat, sau în cadrul unor lucrări mai mari de sinteză. Literatura română de specialitate a reluat în ultimii ani problema acestei invazii, definind caracterul ei și rolul istoric, social și politic pe care l-a avut în țara noastră¹.

În lucrarea de față, necesarmente limitată, nu putem prezenta întregul istoric al invaziei, care cere un studiu mai vast, așa încît ne vom mărgini doar la o scurtă comentare a evenimentelor legate de pătrunderea tătarilor în sud-estul Transilvaniei și trecerea lor prin acest teritoriu în primăvara anului 1241.

Invazia tătarilor, din cadrul căreia face parte și campania studiată aici, a început în anul 1236². Comandantul suprem al armatei, echivalată de cercetători la 150.000—200.000 de oameni, era Batu, iar șeful statului major a fost Subotai Bagatur, unul dintre cei mai de seamă comandanți tătari.

Supunînd o bună parte a Europei de sud-est, tătarii au ajuns la Kiev, pe care l-au ocupat la 6.XII.1240. După supunerea Volhiniei armata a fost grupată

¹ Dintre principalele lucrări cităm : Șt. Pascu, *Perioada feudalismului timpuriu*, în *Din istoria Transilvaniei*, I, 1960, p. 78—80 ; I. Negoiu, *Denaturarea de către istoriografia burgheză a rolului tătarilor pe teritoriul patriei noastre*, în *AUB*, Seria științe sociale, istorie, X, 1961, 20, p. 37—51 ; Șt. Pascu, *Invazia și dominația tătară pe teritoriul țării noastre*, în *Istoria României*, II, 1962, p. 117—126 ; Șt. Pascu și Șt. Ștefănescu, *Feudalismul timpuriu*, în *Studii*, XV, 1962, 6, p. 1454.

² Invazia a fost hotărîită de kurultaiul din Karakorum, în anul 1235 : A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european*, 1933, p. 18.

în cinci corpuri³. Un corp condus de Batu și Subotai a ocupat Haliciul și a înaintat spre pasul Verecke, pentru a intra în regiunea Tisei și a Dunării mijlocii. Celelalte corpuri au operat spre nord-vest și sud-vest, cu scopul de a asigura flancurile și a împiedica intervenția armată a Poloniei, Sileziei, Boemiei, Moraviei pe de o parte, a voievodatelor românești și a Bulgariei pe de altă parte⁴.

Corpurile de armată conduse de Baidar (Peta) și Orda au mers împreună până la Vladimir, de unde Orda a înaintat spre regiunile Baltice, iar Baidar a trecut prin sudul Poloniei, unindu-se apoi la Wrocław, în ziua de 4.IV.1241, pentru a susține lupta cu armata Poloniei și a Sileziei, care a avut loc la Lignica (9.IV.1241).

La fel, corpurile de armată conduse de Kadan și Budjec au trecut împreună prin Podolia, ajungând pe la mijlocul lunii februarie pe cursul superior al Prutului⁵. De aici Kadan, împreună cu Buri, care se afla în subordinea lui, a pătruns în Moldova de nord, iar după ocuparea acestei regiuni a intrat în Transilvania prin pasul Rodnei, la 31.III.1241⁶.

Corpul de armată condus de Budjec, căruia îi aparținea și detașamentul lui Bogutai (fiul lui Subotai), și-a continuat drumul spre sud și, după informația transmisă de contemporanul Rogerius, a fost întâmpinat în sudul Moldovei de cștenii adunați în acele părți⁷. Tătarii au rămas însă învingători, ocupând regiunea și centrul ei, Milcovia⁸.

³ Deoarece din Volhinia tătarii au înaintat pe trei linii, unii istorici vorbeau de trei armate. În realitate s-au format însă cinci corpuri de armată, dintre care cîte două au mers la început împreună. Existența celor cinci corpuri de armată este, menționată atât de izvoarele răsăritene (cronica lui Rașid-ed-Din și „Istoria chineză a dinastiilor mongolice”), cît și de cei mai documentați scriitori apuseni (ca Giovanni da Pian del Carpine): cf. Supka G., în *AE*, XXV, 1915, p. 141—142.

⁴ Olchváry Ö., *A muhi csata* (Lupta de la Muhi), în *Századok*, 1902, p. 412 și urm.; A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 28—33; Șt. Pascu, *loc. cit.*, în *Istoria României*, II, 1962, p. 118—120 și fig. 45.

⁵ Olchváry Ö., *op. cit.*, p. 418.

⁶ După *Notița din Epternach*: W. Wattenbach, *Zum Mongoleneinfall*, în *Korrespondenzblatt*, 1, 1878, p. 93; Mika S., *A tatárjárás történetéhez* (Cu privire la istoria invaziei tătare), în *Századok*, 1882, p. 431—432; G. Kisch, *Aus der Echter-nacher Klosterbibliothek*, în *Korrespondenzblatt*, XXVII, 1904, p. 18.

⁷ G. Popa-Lisseanu, *Cîntecul de jale de Rogerius*, în *Izvoarele istoriei Românilor*, XV, 1935, p. 33; După Rogerius armata era comandată de Bogutai (Bochetor) și alți „regi”. Din alte surse mai documentate rezultă însă că comandantul suprem al acestui corp de armată a fost Budjec (cf. Supka G., în *AE*, 1915, p. 141 și nota 7). Greșeala lui Rogerius se datorează faptului că el nu-l cunoștea decît pe Bogutai, subordonat lui Budjec, care a trecut cu detașamentul său prin sudul Transilvaniei.

⁸ Pentru ocuparea Milcoviei: *Documente*, C. Tr., vol. II, p. 222—223.

Informațiile cu privire la luptele din Moldova sînt foarte succinte, dar din indiciile de care dispunem putem deduce că rezistența întîlnită aici de tătari era mult mai mare decît se bănuia pînă acum. După cum se știe, operațiile fiind planuite să se desfășoare concomitent în toate direcțiile, aripa sudică s-a despărțit de centru în Volhinia și a ajuns la marginile Moldovei încă pe la jumătatea lunii februarie. Cu toate acestea, deși strategia tătarilor implica o foarte mare rapiditate, ei reușesc să străbată Moldova de-abia într-o lună și jumătate, intrînd în Transilvania la 31.III.1241. Această înaintare lentă, cu totul neobișnuită la tătari, care au parcurs de exemplu drumul de la Verecke pînă la Pesta (echivalent cu traseul lui Budjec în Moldova) doar în trei zile, denotă că în Moldova au avut într-adevăr de-a face cu o puternică rezistență.

De altfel putem considera că tocmai întîrzierea operațiilor pe flancul stîng, în Moldova, și pe flancul drept, în Polonia, l-a determinat pe Batu să trăgă-neze lupta decisivă în Ungaria, de la 15 martie, cînd avangarda tătară ajunge sub Pesta, pînă la 11.IV., data bătăliei de la Muhi. Faptul că această aminare se datorește nesiguranței cauzată de întîrzierea operațiilor pe cele două flancuri și nu unor motive de alt ordin, după cum credeau unii cercetători, rezultă și din cele relatate în „Istoria dinastiilor mongolice“. Aceasta, bazîndu-se pe surse detaliate și autentice, comentează pe larg faptul că Batu era atît de neliniștit de soarta campaniei, încît a voit să se retragă chiar și de la Muhi, fiind însă reținut de Subotai⁹.

După ocuparea Moldovei, corpul de armată al lui Budjec s-a despărțit în două detașamente. Unul, comandat personal de Budjec, și-a continuat drumul spre apus prin Muntenia, unde a avut lupte cu românii¹⁰. Celălalt, condus de Bogutai, s-a îndreptat spre pasul Oituz, pentru a intra în Transilvania de sud.

Cronicarii Ioan de Ypres și Martino Sanudo cel Bătrîn ne informează că românii și secuii au întărit paza trecătorilor carpatice și au încercat să oprească intrarea tătarilor în Transilvania¹¹. Astăzi nu putem stabili cu certitudine cît au durat aceste lupte, care au trebuit să aibă loc la Oituz. Cunoscînd însă că, după

⁹ Această lucrare a fost întocmită în anii 1369—1370, de 16 specialiști pe baza unor cronici mai vechi și a unui număr mare de acte și documente (cf. Supka G., în *AE*, 1915, p. 137, 142).

¹⁰ După informațiile transmise de cronicarul persan Reșid-ed-Din: A. Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIIIe siècle*, 1930, p. 167; Șt. Pascu, în *Istoria României*, II, 1962, p. 121; pentru drumul urmat de Budjec prin Țara Românească cf. Olchváry O., *op. cit.*, harta anexată (după p. 412).

¹¹ Șt. Pascu, în *Istoria României*, II, 1962, p. 120; Székely Gy., în *Magyarország törénete* (Istoria Ungariei), 1964, p. 81.

mărturia izvoarelor contemporane, atît românii cît și secuii dispuneau de o bună organizare militară ¹², putem crede că rezistența lor a fost puternică.

Pînă la urmă tătarii au reușit însă să forțeze pasul Oituz și la 31.III.1241 au intrat în Țara Birsei, unde s-au întîlnit cu armata voievodului Poșa al Transilvaniei, pe care l-au învins ¹³. Trecerea tătarilor prin Țara Birsei și luptele de aici sînt atestate și de un act din 1252, prin care regele a donat lui Vincențiu, fiul secuului Akadas (originar din Olteni sau Malnaș) pămîntul numit „Terra Zek“, adică domeniul de mai tirziu al Hăghigului, aparținător pe vremuri latifundiarului Fulkun, care a pierit în lupta cu tătarii ¹⁴.

După ocuparea Țării Birsei detașamentul lui Bogutai s-a desprins în două grupuri. Un grup a mers spre apus pe valea Oltului, unde a ocupat mănăstirea din Cîrța, părăsită de călugări, care s-au ascuns în păduri ¹⁵. Celălalt grup a înaintat pe valea Tirnavelor, cucerind la data de 4.IV. Cetatea de Baltă. După aceste operații ele s-au unit la Sibiu, pe care l-au ocupat în ziua de 11.IV.1241 ¹⁶. De aici o parte a tătarilor a părăsit Transilvania prin pasul Turnu Roșu și alăturîndu-se detașamentului condus de Budjec a trecut în Banat. Restul a ocupat Sebeșul, Alba Iulia și alte localități, ieșind apoi din Transilvania prin valea Mureșului, pentru a se uni cu Budjec la Cenade.

Analizînd evenimentele care au avut loc cu ocazia invaziei tătarilor din primăvara anului 1241 în sud-estul Transilvaniei, putem trage concluzii ce caracterizează situația societății feudale a timpului din această regiune.

Mărturiile arată clar că populația regiunii — români, maghiari și germani — a depus o puternică rezistență față de năvălitori. În ce privește clasa dominantă, aceasta în vremea respectivă era frămîntată de o serie de contradicții interne, existente pe de o parte între diferitele pături ale sale (între paturile inferioare și superioare, între feudații laici și bisericești), iar pe de altă parte

¹² Existența organizației militare a românilor rezultă din participarea lor la o serie de expediții ale vremii (B. Cîmpina — E. Stănescu, în *Istoria României*, II, 1962, p. 108; N. Densușianu, *Documente privind istoria românilor*, I. 1887, p. 287; *Documente*, C. Tr., I, 1951, p. 338) și din actul de donație eliberat Cavalerilor Ioaniți în anul 1247 (*Documente*, C. Tr., I. 1951, p. 330). Pentru secui cf. Șt. Pascu, în *Istoria României*, II, 1962, p. 75—76.

¹³ După *Notița din Epternach*: W. Wattenbach, *op. cit.*, p. 93; G. Kisch, *op. cit.*, p. 18; pentru identificarea persoanei voievodului: I. Lupaș, *Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII*, în *Analele Academiei Române*, M.S.I., Seria III, Tomul XVIII, memoriul 3., 1936, p. 98.

¹⁴ *Documente*, C. Tr., vol. II, 1952, p. 5—6.

¹⁵ A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european*, 1933, p. 37—38; ocuparea mănăstirii cf. *Documente*, C. Tr., II, 1952, p. 55—56.

¹⁶ W. Wattenbach, *op. cit.*, p. 93; G. Kisch, *op. cit.*, p. 18.

cauzate de revocarea unor donații, făcute mai înainte din pământurile cetăților ¹⁷. Din această cauză virfurile sociale, care ar fi avut menirea să organizeze concentrarea tuturor forțelor într-o acțiune comună, erau incapabile să realizeze aceasta.

Așa se explică faptul că rezistența din Moldova, care ținea în loc vreo șase săptămâni cele două corpuri de armată ale tătarilor, nu a primit ajutor, că românii și secuii din sud-estul Transilvaniei au rămas singuri în fața inamicului la Oituz și, în sfârșit, că oastea voievodului Transilvaniei a sosit târziu, după pătrunderea tătarilor în Țara Birsei și, deci, bizuindu-se numai pe forțele sale nu a putut avea succes.

Toate aceste lucruri, care într-o formă ori alta s-au repetat și în sectorul nordic și central al operațiilor, i-au favorizat pe tătari, contribuind la succesele acestora, față de care Batu avea multe rezerve chiar și în timpul bătăliei de la Muhi.

Analiza atentă a evenimentelor petrecute cu ocazia campaniei tătarilor din sud-estul Transilvaniei aduce o contribuție valoroasă la interpretarea invaziei din anii 1241—1242. Subliniază încă o dată faptul că nu corespund realității părerile acelor istorici, care atribuiau victoriile exclusiv superiorității numerice a armatei tătarilor, ori strategiei și tacticii lor militare. Adevărul este că victoriile tătarilor au fost favorizate în bună măsură de fărâmițarea feudală și de contradicțiile interne ale societății feudale, care, în unele regiuni ale Europei Centrale, au luat o amploare mare tocmai în vremea respectivă. Acestea au constituit de fapt geneza acelor fenomene în care unii cercetători din trecut nu vedeau decît „simple greșeli“ strategice și tactice ale comandanților militari din Europa.

¹⁷ Șt. Pascu, în *Istoria României*, II, 1962, p. 121.

DER TATARENSTURM VON 1241 IN SÜDOST-SIEBENBÜRGEN

(Zusammenfassung)

Der Verfasser stellt die wichtigsten Ereignisse im Zusammenhang mit dem Tatarensturm aus dem Frühjahr 1241 dar.

Indem er diese Ereignisse sodann näher betrachtet, kommt er zu folgenden Schlüssen: Die Bevölkerung der Region — Rumänen, Ungarn und Deutsche — hat laut zahlreichen Zeugnissen den Eindringlingen einen heftigen Widerstand entgegengesetzt. Da jedoch die herrschende Klasse jener Zeit durch innere Widersprüche zerrissen war, waren die Spitzen der Gesellschaft, deren Aufgabe die Organisierung des Widerstandes gewesen wäre, dazu nicht imstande. So kam es, dass der Widerstand in der Moldau durch den die Tataren über sechs Wochen lang zum Stehen gebracht worden waren, alleinblieb; auch die Rumänen und Szekler in Südost-Siebenbürgen standen bei Oituz dem Feind ohne Hilfe gegenüber und die Armee des siebenbürgischen Woiwoden, die zu spät im Burzenland eintraf, erlitt eine Niederlage.

Diese Ereignisse, die sich auch andernorts während des Tatarensturms von 1241 wiederholten, waren den Tataren günstig, und trugen zu ihren Erfolgen bei.

Demnach sind, wie es abschliessend heisst, die Meinungen derer falsch, die die Siege der Tataren durchwegs ihrer zahlenmässigen Überlegenheit, ihrer Strategie oder Taktik zuschreiben. Die Wahrheit ist die, dass die Siege der Tataren in grossem Masse durch die feudale Zersplitterung und die inneren Widersprüche der feudalen Gesellschaft möglich waren, zeigten sich doch gerade damals in Mitteleuropa diesbezüglich starke Verfallserscheinungen. Auf Grund solcher Umstände also konnte sich ein Geschehen abwickeln, das einige Forscher bloss als „einfache Fehler“ der europäischen Heerführer ansahen.

CONTRIBUȚII LA LOCALIZAREA CRUCEBURGULUI ȘI UNELE PROBLEME LEGATE DE EA

de

PAVEL BINDER

Populația românească băștinașă de pe ambele versante ale munților Carpați în epoca premergătoare întemeierii statelor feudale românești independente, a dus o viață de agricultori și crescători de vite. Datorită condițiilor geografice din zona de curbură a Carpaților, pășunile de vârat folosite de păstorii români se găsesc în munții Vrancei și Buzăului. Așezările omenești care foloseau pășunile din acești munți se găsesc în depresiunea Tg. Secuiesc, Țara Birsei și în zona subcarpatică, brăzdată de riurile Teleajen și Buzău ¹. Păstoritul practicat în munți din cele mai vechi timpuri nu se mărginea însă la tipul transhumant; în așezările premontane de pe ambele laturi ale Carpaților creșterea vitelor era strins legată de agricultură ².

După secolul al X-lea dezvoltarea societății românești de pe ambele versante ale Carpaților a dus la apariția unor formațiuni prestatale. La nord de Carpați existența „țărilor“ (Țara Oltului, Țara Birsei), iar la sud de munți prezența unor obști de ocol a satelor moșnenești (Vrancea, valea Buzăului și a Teleajenului) ³ atestă existența unor formațiuni politice românești încă înaintea apariției

¹ Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, București, 1964, p. 141—172.

² Ion Donat, *Păstoritul românesc și problemele sale*, în *Studii*, 19, 1966, 2, p. 281—305.

³ Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, I, București, 1958, p. 143—188.

statelor feudale⁴. Majoritatea numelor topice din Țara Birsei datează încă dinaintea pătrunderii feudalismului ungar în aceste regiuni și sînt premergătoare colonizării saxone.

În secvența carpatică dintre Piatra Craiului și Munții Vrancei din timpuri vechi existau două trecători: Pasul Branului și cel al Teleajenului. În aceste sectoare încă din epoca Daciei romane s-au construit drumuri; unul venind din Rucăr atingînd Cumidava (Rîșnov) se îndrepta spre pasul Oituz. Pe valea Teleajenului drumul roman a urcat cel puțin pînă la castrul din Drajna de Sus⁵. Hidronimul Teleajen ne indică faptul că pe valea acestui rîu exista din vremuri vechi un drum de care⁶. Expresia de telegar pînă în ziua de azi se referă la cărauși⁷. În documentele transilvănene toponimul slavo-român de Teleajen a fost tradus în limba maghiară cu termenul de „utas” (vale cu drum). Drumul Teleajenului (via wthas) care duce prin pășunile Buzăului (per campum Bozamezew) și coboară în Țara Românească este pomenit într-un document datat în anul 1528⁸. Drumul din valea Teleajenului urca pînă la obîrșia rîului Buzău și de acolo cobora în Țara Birsei. În secolul al XIII-lea, ca și mai înainte de altfel, drumul cel mai folosit ce lega Transilvania de Dunărea de jos a fost acela care urca pe valea Teleajenului și care stabilea legătura cu rețeaua de drumuri din Țara Birsei prin Prejmer-Sinpetru-Feldioara. Pășunile alpine situate între obîrșia rîurilor Buzău și Teleajen, au fost folosite de țărani și păstori români încă înaintea colonizării cavalerilor teutoni.

Pentru motive de interes strategic-militar și de apărare în fața primejdiei cumane, dar și în scopul expansiunii feudalismului ungar și a catolicismului, în anul 1211 în Țara Birsei au fost așezați cavalerii teutoni⁹. Prin acest eveniment,

⁴ „Altă formație (prestatală, n.n.) după părerea noastră era în regiunea deluroasă și muntoasă a județelor Rîmnicul Sărat, Buzău și Săcuieni”; cf. Constantin C. Giurescu, *Intemeierea Mitropoliei Ungro-Vlachiei*, în *Biserica ortodoxă română*, 87, 1959, 7—10, p. 675.

⁵ *Istoria României*, I, București, 1960, planșa XII.

⁶ Ion Conea, *Profile toponimice prin Carpații meridionali*, în *Probleme de Geografie*, II, București, 1955, p. 152.

⁷ Candid C. Mușlea, *Protopopul Bratu Baiul (1760—1831) și fiul său Nicolae (Conu Baiu)*, în *Țara Birsei*, 7, 1936, p. 231.

⁸ „Utrum quedam via wthas nominata que per campum Bozamezew appellatum Transalpinam vadit...”; cf. *Székely Oklevéltár* (Documente privind istoria secuilor), VIII, Budapesta, 1934, doc. nr. 151, p. 266—269 (mai jos *Szék. Okl.*).

⁹ Ștefan Pascu, în *Istoria României*, II, 1962, p. 80.

care marchează ultima fază în care feudalismul ungar pătrunde pină la Carpați, populația băștinașă ajunge sub stăpînirea acestor feudali¹⁰.

În 1211 pristaldul regelui Andrei al II-lea, Fecate Iuna, introduce cavarerii teutoni în stăpînirea Țării Birsei¹¹. Cavalerii cruciferi ai spitalului Sf. Maria (Cruciferis de hospitali sanctae Mariae) așează reședința lor la Feldioara, unde construiesc cetatea Marienburg (Castrum Sanctae Mariae), astfel numită după patroana lor. Granița de est a noii posesiuni era apa Prejmerului¹² și această donație, după toate probabilitățile, nu cuprindea zona piemontană situată între Timiș și Târlung, unde azi se găsește orașul Săcele¹³. Prin urmare, deși motivul principal al așezării cavalerilor în Țara Birsei a fost de a apăra țara de cumani (ad munimen regni contra Cumanos), ei n-au primit teritoriul de dincolo de riul Târlung, unde se găsea trecătoarea frecventată de această populație năvălitoare. Regiunea Întorsurii Buzăului, precum și fișia de teren situată pină la malul drept al Târlungului au fost menținute în posesie regală. După anul 1213 se întemeiază primele așezări ale sașilor colonizați în Țara Birsei. Printre acestea era și Prejmerul, unde s-a ridicat o biserică în stil romanic¹⁴ care avea ca hram sfînta cruce (Sancta Crucis)¹⁵.

¹⁰ Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, București, 1958, p. 128.

¹¹ *Documente privind istoria României*, Veacul XI, XII și XIII, C. Transilvania vol. I. (1075—1250), București, 1951, doc. nr. 77, p. 75—76 și p. 369—370 (mai jos DIR, C.) și Franz Zimmermann — Carl Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, Sibiu, Franz Michaelis, 1892, doc. nr. 19, p. 11—12 (mai jos Ub).

¹² În documentele referitoare la cavalerii teutoni, apa Prejmerului (azi Apa Neagră) este numită Tartilleu, Tartelowe, iar în 1240 satul Prejmer este pomenit sub forma Tartillieri. După explicația lingvistului Gustav Kisch această formă a hidronimului derivă din vechiul cuvînt francez tortil (a coti) + eau, ouwe (apă, riu); cf. G. Kisch, *Zur Wortforschung* I. Tartlau, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 44, 1921, p. 39—44. Hidronimul Tartilleu nu poate fi identic cu Târlungul, deoarece o fișie însemnată de luncă situată pe malul stîng al acestui rîu pină în anul 1848 a aparținut comitatului Alba superioară și nu făcea parte din hotarul Prejmerului. De altfel apa Târlungul nu se varsă în Olt, ci în Rîul Negru. Hidronimul Tartilleu probabil se referă la Apa Neagră sau Târlungul mic (Tartelchen), care curge prin Prejmer și de la care provine și numele german al așezării: Tart(e)l + au, deși apa Târlungul este numită pină azi de sașii prejmereni Tartel, formă care apare și în documente (Tartala, aqua Tharthula).

¹³ În hotărnicia din 1211 se precizează că (hotarul) „merge pină la izvorul aceluiași Prejmer și de la izvorul apei ce se chiamă Timiș...”; cf. DIR, C, veac XI, XII și XIII, vol. I, p. 151.

¹⁴ *Cetatea părănească din Prejmer*, București, Edit. Meridiane, 1964, p. 1.

¹⁵ *Die Heiligen der sächsischen Kirchen vor der Reformation*. în *Korrespondenzblatt*, 45, 1922, 5—7, p. 49 și Walter Horwath, *Die Baugeschichte der sächsischen Kirchenburgen und Kirchen*, în *Das Burzenland*, IV/1, Brașov, 1929, p. 149—150.

În scopul controlului trecătorii Buzăului, pe unde ducea drumul spre părțile transcarpatice stăpinite de cumani, cavalerii teutoni, în al doilea deceniu de la așezarea lor în Țara Birsei, au construit o cetate la cumpăna apelor dintre obirșia riurilor Buzău și Teleajen, inițial în afara teritoriului posedat de ei. În anul 1222 obțin de la regele Andrei al II-lea un nou act de donație în care se descrie din nou hotarul Țării Birsei, modificându-se radical trasarea graniței estice a ținutului stăpinit de cavaleri ¹⁶. „Iar hotarul acestui ținut... urcă pe Olt până acolo unde „Tartelowe” se varsă în Olt. Mai adăugăm că le dăruim susnumiților frați și cetatea numită Cruceburg, pe care pomeniții frați o clădiseră „de novo”, împreună cu pășunile din jurul aceleia...” ¹⁷. Această donație privind Cruceburgul a fost întărită și cu un alt act nedatat (probabil din anul 1222), emis de regele Andrei al II-lea ¹⁸.

Localizarea cetății Cruceburg este mult îngreuiată de faptul că în afara unor documente date în jurul anului 1222, acest toponim nu mai apare în documente. O astfel de cetate și toponim azi nu se întâlnesc în perimetrul Țării Birsei.

Totuși tradiția populară din Țara Birsei a păstrat amintirea ei. Țăranii sași din Prejmer și Hărman până în zilele noastre numesc comuna Teliu, Kreuzburg, în dialectul săsesc Krotzbrig sau Kretzburg ¹⁹. După prima publicare a documentelor referitoare la cetatea Cruceburg a cavalerilor teutoni ²⁰, au început dispuțele pentru a localiza această cetate. Prima încercare aparține cărturarului sas

¹⁶ „Meta huius terrae (Burza)... ascendit per Alt usque ubi Tartelowe cadit in Alt. Addidimus etiam postmodum eisdem fratribus conferentes castrum quod Cruceburg nominatur, quod fratres praedicti de novo construxerant, cum pratis circa illud adiacentibus...” cf. Ub, I, doc. nr. 31 din 1222, p. 19.

¹⁷ Editorii documentelor (*DIR*, C, veac XI, XII și XIII, vol. I, p. 183) au tradus cuvântul „pratis” prin livezi și nu pășune, iar Cruceburgul o identifică cu localitatea Teliu. Expresia latină „de novo construxerant” au redat-o prin „o clădiseră din nou”, deși se poate traduce și prin „o clădiseră de curînd”.

¹⁸ „Ego Andreas dei gratia Ungarie rex notum facio omnibus literas presentes videntibus, quod castrum quod Crucpurg nominatur, quod cruciferi de Borza de novo construxerant, cum pratis circa illud castrum adiacentibus contuli eisdem cruciferis de Borza in perpetuum. Unde districte precipio omnibus, quatenus nullus presumat de cetero dictos cruciferos super dicto castro et pratis prohibere vel molestare” cf. *DIR*, C, veac XI, XII și XIII, vol. I, p. 195 și 378, doc. nr. 139.

¹⁹ W. Horwath, *Die Kreuzburg und der Bosauer Pass*, în *Das Burzenland*, IV/1, Brașov, 1929, p. 47; idem, în *Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung*, Berlin, 7, 1943, p. 448 și Otto Mittelstrass, *Beiträge zur Siedlungsgeschichte Siebenbürgens im Mittelalter*, München, Verlag R. Oldenbourg, 1961 (Buchreihe Südost-deutschen Historischen Kommission, Band 6), p. 50.

²⁰ C. Oelich, *Codex diplomaticus Pommeraniae*, Berlin, 1768, p. 102.

Johann Seivert care o situează pe vârful muntelui Timpa, deasupra orașului Brașov²¹. Primul autor care a utilizat tradiția toponimică a sașilor din Prejmer și Hărman a fost brașoveanul Georg Draudt²². Părerea lui a fost preluată de eruditul profesor din Göttingen, A. L. Schlözer²³, după care majoritatea cercetătorilor din trecut, iar unii pînă azi, caută cetatea Cruceburg în jurul comunei Telu. Walter Horwath a dovedit însă că lingă această așezare nu există nici o cetate de piatră care să se poată identifica cu Cruceburg²⁴. De altfel comuna Telu — situată inițial într-o vale laterală lingă Budila și nu la gura văii Teluului ca azi — în documentele medievale (din secolele XIII—XV) poartă denumirea de Nyen sau Telu (după primul ei posesor feudal, greavul Teel din Prejmer), și nu Cruceburg²⁵. Cu toate acestea, valea Teluului de azi, în documentele emise în secolul al XV-lea se numea Valea Crucii (de fapt Valea Cruceburgului, valea în care duce drumul spre Cruceburg)²⁶. După ce populația localității Telu s-a mutat în această vale, sătenii din Prejmer au transmis numele de Cruceburg și acestei așezări²⁷.

²¹ Johann Seivert, *Vom Ursprunge der Burzenländischen Sachsen oder Deutschen in Siebenbürgen*, în Karl Gottlieb von Windisch, *Ungarisches Magazin*, 4, Pressburg, Löwe, 1787, p. 216.

²² „Dass Krutzburg oder Kreutzburg nicht die Zinne bei Cronstadt seyn könne wie Herr Seivert vermutet, erhellet schon daraus, weil um dieselben keine Wiesen liegen und auch nicht liegen können. Ehemals hielt ichs für wahrscheinlich, dass Türzburg dadurch gemeint sey, nunmehr aber glaube ich, dass solches Nyén (Telu n.n.) sei, welches nicht weit von untern Bezirk des Burzenlandes liegt und zum Oberalbeneser Komitate gehöret. Die Tartlauer und Honigberger nennen diesen Ort noch heutzutage Kreutzburg (sächsisch Krezbrig) und die da herum befindliche Ebene stimmt mit der Urkunde vollkommen überein“; cf. G. Draudt, *Über den Ursprung der Burzenländer Sachsen oder Deutschen in Siebenbürgen*, în *Siebenbürgische Quartalschrift*, III, Sibiu, 1793, p. 205.

²³ „Cruceburg... es ist vielmehr Nyén das nicht weit vom untern Bezirk des Burzenlandes liegt, und zum Ober Albeneser Comitatz gehört. Diesen Ort nennen die Tartlauer und Honigberger noch heut zu Tag Kreuzburg, sächsisch Krezbirg“; cf. A. L. Schlözer, *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, Göttingen, 1795, p. 315.

²⁴ W. Horwath, *Die Kreuzburg...*, în *Das Burzenland*, IV/1, p. 47—48; idem, *Wallburgen aus dem Burzenlande*, în *Mitteilungen des Burzenländer Museums*, V, 1944, 1—4, p. 36—37.

²⁵ De ex.: „Nicolaus filius Tyl filii Petri filii Detrici de Nyen“; cf. *Ub*, III, doc. nr. 1503 din 1404, p. 313.

²⁶ „Groscruzbach“, într-o hotărnicie din 1449 a târgului Prejmer; cf. *Urkundenbuch*, V, (întocmit de Gustav Gündisch). Manuscris la Institutul de Istorie din Cluj, doc. nr. 2619.

²⁷ Într-o hotărnicie a Prejmerului din 1466 se menționează nobilii din Budila (Bodola) și Telu (Keresztfalva = Satul Crucii, o variantă a termenului german Cruceburg); cf. Arhivele Statului Brașov, Privilegii nr. 288; Franz Michaelis, *Die Kreuzburg des Deutschen Ritterordens*, în *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, 64, 1941, 1, p. 72.

Tradiția păstorilor români din munții Buzăului a păstrat amintirea mai multor cetăți situate în trecătoarea Tabla Buții. Drumul Tătarilor, după o descriere din secolul al XVIII-lea, trecea prin muntele Cetatea²⁸. Până azi un afluent al Teleajenului, care izvorăște din muntele Tabla Buții, se numește pîrîul Cetății²⁹. În secolul trecut ciobanii români i-au arătat lui Orbán Balázs mai multe ruine, printre care „casele neamțului” și „casele tătarilor”³⁰.

Bazîndu-se pe tradiția păstorilor români, mulți istorici, încă din secolul al XVIII-lea, au localizat Cruceburgul în trecătoarea Tabla Buții, numită înainte Pasul Buzăului. Cărturarul transilvănean Benkő József era de părere că Cetatea Buzăului (Arce Bozzensi) a fost construită de cavaleri³¹. Această părere a fost susținută și de Kővári László³² și Orbán Balázs³³.

Dintre ruinele din zona Tabla Buții cea mai bine conservată este cetatea de piatră așezată pe versantul Carpaților spre Muntenia, între virfurile Bocirna și Crucea Mandii. Această cetate, situată la o înălțime de 1362 m la nord de Virful lui Crai (1478 m)³⁴, a fost descrisă, după cunoștințele noastre, pentru prima dată de Orbán Balázs³⁵.

Cetatea de piatră de lângă muntele Bocirna a fost descrisă și de Gheorghe Zagoritz și semnalată în literatura geografică română³⁶. Folosindu-se de aceste indicații, Ecaterina Zaharescu localizează Cruceburgul la Tabla Buții³⁷. Fără să cunoască rezultatele cercetărilor amintiți mai sus, brașoveanul Walter Horwath studiază în vara anului 1928 ruinele de piatră de lângă muntele Bocirna³⁸. Localizarea cetății Cruceburg propusă de W. Horwath³⁹ a fost ac-

²⁸ N. Docan, *O povestire în versuri încă necunoscută despre domnia lui Mavrogheni*, în *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom. 33 (1910—1911), Memoriile Secției Literare, București, 1911, p. 477.

²⁹ Munții Ciucaș, *Colecția : Munții noștri*, Edit. O.N.T., f.a., vezi harta.

³⁰ Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása* (Descrierea Secuimii), VI, Pesta. 1873, p. 77—78.

³¹ Benkő József, *Milkovia*, I, p. 104, citat de A. L. Schlözer, *op. cit.*, p. 332.

³² Kővári László, *Erdély földé ritkaságai* (Rarități transilvănene), Cluj, 1847, p. 62.

³³ Orbán B., *op. cit.*, p. 76—78.

³⁴ W. Horwath, *Die Kreuzburg...*, în *Das Burzenland*, IV/1, p. 48.

³⁵ După Orbán B. această cetate are o lungime de 69 și o lățime de 29 pași; cf. Orbán B., *op. cit.*, p. 76—78.

³⁶ Gh. Zagoritz, *Trecătorile Teleajenului*, în *Anuarul de Geografie și Antropogeografie*, 1911, p. 79.

³⁷ Ecaterina Zaharescu, *Vechiul județ al Saacului în lumina istorică și antropogeografică*, în *Buletinul Societății Române de Geografie*, 1922, p. 148—149.

³⁸ „Nach diesen schriftlichen Überlieferung hoffte ich im Tartarenpass die Reste der Kreuzburg auffinden zu können, was mir auch, nach langem, mühevollen Suchen im Sommer 1928 gelungen ist”; cf. W. Horwath, *op. cit.*, p. 48.

³⁹ Alfred Prox, *Die Burgen des Burzenlandes*, în *Siebenbürgisches Archiv*, Dritte Folge, Bd. I, Köln-Graz, Böhlau-Verlag, 1962, p. 33—34.

reptată de noua istoriografie românească⁴⁰. Deoarece însă cetatea de pe Crucea Mandii este de tip polono-baltic, caracteristic secolului al XIV-lea⁴¹, este posibil ca cetatea Cruceburg să fi fost refăcută după 1225, în caz contrar trebuie identificată cu o altă cetate din zona Tabla Buții. *O localizare precisă și definitivă se poate face numai după efectuarea de cercetări arheologice la ruinele din această regiune. Ceea ce putem afirma însă de pe acum este că cetatea Cruceburg s-a construit în zona muntoasă a trecătorii Tabla Buții.*

Pentru a elucida geneza și rolul economic al cetății Cruceburg se impune să dezbatem două probleme: originea acestui toponim și localizarea pășunilor situate în preajma acestei cetăți.

1. Dacă analizăm etimologia toponimului Cruceburg, de la început ne atrage atenția identitatea dintre hramul bisericii din Prejmer (sfinta cruce) și numele „Cetății Crucii“. Această identitate lingvistică ne sugerează presupunerea existenței legăturii între populația din Prejmer și garnizoana din cetatea Cruceburg. În Țara Birsei sint mai multe cazuri (Codlea — Cetatea Neagră⁴², Hălchiu — Cetatea Hălchiu) când așezarea, precum și cetatea ce aparține de ea, au același nume, chiar dacă între cetate și așezare existau uneori distanțe de mai mulți kilometri.

2. În donațiile regale privind Cruceburgul, în repetate rânduri se menționează că cetății îi aparțin pășunile din jur (pratis circa illud... Castrum). Precizarea era necesară pentru că în această zonă alpină se desfășura o activitate economică. Beneficiarii acestor pășuni au putut fi numai păstorii români, din produsele cărora cavalerii teutoni și-au însușit o anumită parte. O dovadă arheologică atribuită populației autohtone românești de rit ortodox din aceste părți, care întreținea legături culturale cu centrele de la Dunărea de jos, este engolpionul de tip bizantin găsit în colțul sud-estic al Transilvaniei⁴³.

După izgonirea cavalerilor teutoni din Transilvania (1225) o parte din pășunile alpine din jurul Cruceburgului au trecut în folosința obștei țărănești

⁴⁰ Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959, p. 11—12 și Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, I, București, 1963, p. 73 și p. 529.

⁴¹ Géza Bakó, *Cavalerii teutoni în Țara Birsei*, în *Studii*, X, 1957, 1, p. 153.

⁴² În limba maghiară orașul Codlea pînă azi se numește Feketehalom (Niger Mons, adică Muntele Negru) toponim care de fapt se referă la Cetatea Neagră (Castrum Feketeholm, în 1264), situată la 3—4 km de Codlea.

⁴³ G. Bakó, *Contribuții la istoria Transilvaniei de sud-est în secolele XI—XIII*, în *SCIV*, XII, 1961, 1, p. 115—117.

din Prejmer. Locuitorii acestui sat, pe lângă hotarul lor, situat la vest de Tărlung, au folosit pășunile alpine de la obârșia râului Buzău. Cu ocazia hotărniciei din 1449, se precizează că obștea din Prejmer a folosit pășunile Buzăului (Insula Busaw) din vremuri străbune⁴⁴. După tradiția prejmerenilor, hotarul buzoian al comunei Prejmer (7691 jugăre) s-a extins pînă la Poiana Fetiî situată sub Tabla Buții⁴⁵. În regiunile Buzăului și orașenii din Brașov — printre ei și breasla măcelarilor — au avut pășuni și păduri⁴⁶ pentru care au purtat lungi procese cu satele vecine⁴⁷. Prin toponimele documentare: Insula seu Campi Bozza, Bozza Mezô sau Bosauer Au, trebuie să înțelegem nu șesul sau lunca din valea Buzăului, ci pășunile alpine situate la obârșia râului Buzău⁴⁸. Prin urmare trebuie respinsă ipoteza lui Orbán Balázs după care prin Insula Bosau se înțelegea „insula” aflată la „întorsura” Buzăului⁴⁹.

După înlăturarea cavalerilor teutoni, zona trecătorii Tabla Buții reintră în stăpînirea regelui. Pentru administrarea posesiunilor regale din Țara Birsei, inclusiv bazinul hidrografic al Buzăului superior, se organizează comitatul Brașov. Regalitatea preia și reconstruiește Cetatea Cruceburg sau ridică o nouă cetate în zona strategică de la Tabla Buții. Noua stăpînire regală a lăsat urme și în toponomia regiunii; astfel punctul cel mai înalt al drumului străvechi se numește pînă azi Virful lui Crai⁵⁰.

În documentele emise în secolul al XV-lea cetatea de sub Virful lui Crai este denumită Királykö (Piatra Craiului, Lapis Regis). La 1 iulie 1435 Mi-

⁴⁴ „Seniores et tota communitas de praefata Prasmar ab antiquis temporibus Insula Busaw nuncupata a parte superiori infra pretendendo usque ad locum Schwmerlingxaw vocatum usi et freti fuissent”; cf. G. Gündisch, *Ub*, vol. V, nr. 2685.

⁴⁵ În anul 1872 prejmerenii posedau în regiunea Buzăului 3422 jugăre de pășuni și păduri. Acest teritoriu stăpînit de prejmereni s-a numit „Dreissighufenland”; cf. W. Horwath, *Die Kreuzburg...*, în *Das Burzenland*, IV/1, p. 50.

⁴⁶ „Prate Boza”; cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, Brașov, Heinrich Zeidner, 1886, p. 270 (mai jos *Quellen*).

⁴⁷ În 1512 sătenii din Bicfalău au folosit pe nedrept o parte din „Campi Bozza Mezew” posedată de brașoveni; cf. *Szék. Okl.*, I, doc. nr. 556, p. 203.

⁴⁸ Toponimul Cristian-Sibiu în forma sa latină „Christiani Insula” înseamnă pășunea lui Christian. La ceangăii săceleni prin cuvîntul „mezô” nu se înțelege numai o cîmpie, ci și o poiană sau pășune alpină; cf. Arvay József, *A térszíni formák nevei a barcasági Hétfalu helyneveiben* (Terminologia formelor de relief în toponimia celor Șapte sate din Țara Birsei), în *Magyar Néprajz*, Cluj, 3, 1941, p. 42.

⁴⁹ Orbán B., *op. cit.*, p. 83.

⁵⁰ Acest munte în descrierile ungurești se numește Királykö, iar în cele germane Königsberg; cf. N. Docan, *op. cit.*, p. 473 și harta anexată „Karte des Tömöschers und Bosauer Pass in Siebenbürgen 1788”.

hai, comitele secuilor, emite un ordin din Bistrița în care îndeamnă brașovenii să pună la dispoziție praf de pușcă castelanilor din Bran și Piatra Craiului (Castellanis nostris de Terch et Kyralké)⁵¹. La 3 aprilie 1454 regele Ladislau ordonă castelanilor din Cetatea Bran și Piatra Craiului (Castellanis Castrorum nostrorum Terch et Kyralkw vocatorum) să ia vamă de la neguțătorii din Brașov după vechile obiceiuri⁵².

Cetatea Piatra Craiului, amintită în 1435 și 1454, nu poate fi identică cu cetatea Rucăr, după cum s-a susținut de Walter Horwath⁵³. În acești ani cetatea Rucăr era în stăpânirea domnilor munteni⁵⁴ și prin urmare castelanul acestei cetăți nu putea să fie subordonat comitelui secuilor. În 1456 neguțătorii brașoveni nu puteau fi vămuiți pe drumul Branului de două ori; însă era necesară existența unui punct de vamă pe drumul Teleajenului. Începînd cu secolul al XVI-lea cetatea de sub Virful lui Crai nu se pomeneste sub numele de Piatra Craiului, iar în această regiune apare mai tirziu Cetatea Buzăului. În schimb drumul podit dintre Bran și Rucăr, în izvoarele narative și în documentele brașovene va fi pomenit sub numele de podul Piatra Craiului (pontis auf des kyunygs Steyn, pontis olim lapidis regis)⁵⁵. Ținînd cont de situația altor cetăți regale din Țara Birsei⁵⁶, putem presupune că și cetatea „Crăiască“ din munții Buzăului a avut un domeniu compus din mai multe sate. După toate indiciile, satele săcelene precum și Budila, inițial făceau parte din domeniul Cetății Piatra Craiului. Locuitorii acestui domeniu în majoritate au fost români; populația ortodoxă din Săcele a fost izgonită din aceste sate numai prin anul 1456⁵⁷.

Cetatea din Munții Buzăului, fiind situată în calea năvălitorilor, a fost distrusă în repetate rînduri. După incursiunile cumanilor — împotriva cărora a fost construit Cruceburgul — au urmat repetate năvăliri ale tă-

⁵¹ Ub, IV, doc. nr. 2237, p. 579.

⁵² Ub, V, doc. nr. 2892.

⁵³ W. Horwath, *Die Erbauung der Burg bei Rucăr*, în *Das Burzenland*, IV/1, p. 58—62.

⁵⁴ Vamă domnească era la Rucăr și Dragoslavele; cf. Ioan Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească*, București, 1905, p. 39, document din anul 1431 și p. 89, document din anii 1451—1456.

⁵⁵ W. Horwath, *Die Erbauung...*, în *Das Burzenland*, IV/1, p. 60.

⁵⁶ Satele Tohan, Zărnești și Bran inițial au făcut parte din domeniul cetății Bran, iar satele Satul Nou (Wyffalu) și Comloș (Komlos — azi dispărut) au făcut parte din domeniul cetății regale Hălchiu (Castrum regale Helthwen vocatum); cf. G. Gündisch, *Ub*, V, doc. nr. 2865 din 1453.

⁵⁷ „Villas Zentmihal (Cernatu n.n.), Nagfalu (Satulung n.n.), Thwekester (Turcheș n.n.) et Bachfalw (Baciu) quidam Valachi schismatici inhabitassent“; cf. G. Gündisch, *Ub*, V, doc. nr. 3005.

tarilor⁵⁸. De la sfârșitul secolului al XIII-lea domeniul regal situat în dreapta râului Târlung ajunge treptat în stăpînirea unor nobili particulari. În anul 1288 regele Ladislau al IV-lea a donat lui Nicolae, comitele Brașovului satul Budila (Budula)⁵⁹. În 1367 nobilul Iacob de Drag (Magister Iacob dictus de Brassou, nobilis de Drag) este stăpînul feudal al satelor Budila (Bodola) și Zizin (Zayzen), componente de odinioară ale domeniului regal din dreapta Târlungului și al satelor Tohan, Zărnești și Bran din domeniul Cetății Rucăr⁶⁰. În 1366 nobilul român maramureșan Stanislau (Comes Ztanislaus) posedă satele Baci, Cernatu și Turcheș⁶¹. În anul 1373 familia lui Nicolae pleban de Brașov, descendentul primilor comiți, posedă satele Zizin (Zezyna), Budila (Bodula) și Teliu (?) (Lylendorf)⁶². În secolul al XV-lea fostul ținut regal unitar se împarte în două: cele șapte sate săcelene vor fi înglobate în domeniul Bran, iar partea de nord (Budila, Teliu, Mărcuș) rămîne în posesie nobiliară. După anul 1498 domeniul Branului — inclusiv satele săcelene — intră în patrimoniul magistratului din Brașov, iar partea de nord a fostei posesii regale va forma o enclavă a comitatului Alba superioară. Cel mai puternic feudal din acest ținut devine familia Beldi din Budila care își formează rezerve senioriale întinse și răpește teritorii din pășunile și pădurile folosite de obștea țăranilor din Prejmer. În secolele XV—XVII s-au purtat numeroase procese între prejmereni și brașoveni, pe de o parte, și nobilii din Budila și Teliu, pe de altă parte, mai ales pentru stăpînirea pădurilor și pășunilor situate la obîrșia Buzăului. Teritoriul de azi al comunei Vama Buzăului e. a proprietatea Beldieștilor; plaiul de deasupra comunei pînă azi se numește plaiul lui Beldi.

Importanța strategică a trecătorii Tabla Buții, numită de cronicarii medievale Pasul Tătarilor, s-a menținut și după anul 1225, iar o dată cu întemeierea statului feudal independent Țara Românească, a primit și un sporit rol comercial. În secolele XIV—XVI intensul comerț dintre sud-estul Transilvaniei și Țara Românească se desfășura pe trei drumuri principale:

⁵⁸ Incursiunile tătarilor — continuate pînă la sfârșitul secolului al XVII-lea — au lăsat numeroase urme în toponimia regiunii montane din jurul Tablei Buții. Astfel menționăm oronimele Tătarul Mare (1480 m) și Muntele Tătarul Mic (1404 m), hidronimul Pîrîul Tătarilor, unul din izvoarele Buzăului, precum și Drumul Tătarului; cf. N. Docan, *op. cit.*, p. 477.

⁵⁹ Györfly György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* (Geografia istorică a Ungariei arpadiene), I, Budapesta, 1963, p. 827.

⁶⁰ *Ub*, II, doc. nr. 884, p. 279.

⁶¹ Dintre cele patru toponime ale satelor săcelene, două au un caracter pronunțat românesc: Baci (Zlanfalua = Zlan = slon) și Cernatu (Charnadfalua); cf. *Ub*, II, doc. nr. 850, p. 242, 243.

⁶² *Ub*, II, doc. nr. 1010, p. 407.

1. drumul Dimboviței sau al Rucărului,
2. drumul Prahovei și al Timișului,
3. drumul Teleajenului și al Buzăului.

Numeroasele privilegii comerciale acordate de domnii români brașovenii menționează cele trei drumuri amintite mai sus⁶³. Pentru că butoaiile de vin aduse din Țara Românească au fost vămuite la cumpăna apelor, vechiul Pas al Tătarilor a primit numele Tabla Buții, toponim folosit pînă azi. La sud de Tabla Buții drumul Teleajenului se ramifica în mai multe direcții. Drumul ce urca pe valea Buzăului⁶⁴ pe ulucul Bisca Chiojdului s-a unit cu drumul cel mare al Teleajenului⁶⁵. Acest din urmă drum trecînd prin Vălenii de Munte în zona Bucov, Valea Călugărească și Ploiești s-a unit cu marea zonă podgoreană care lega Țara Românească de Moldova.

Drumul Teleajenului a fost folosit și de Mihai Viteazul. La 1 octombrie 1599 domnul Țării Românești pornind din Ploiești urcă pe valea Teleajenului, trece prin Pasul Buzăului⁶⁶ și poposește pe pășunile unui prieten, Ioan Beldi din Budila, fiul natural al lui Alexandru Vodă⁶⁷. Locul de depozit (locus depositionis) al drumului comercial al Teleajenului a fost tirgul Prejmer.

În afara drumurilor „oficiale” ce legau Țara Românească de sud-estul Transilvaniei, se foloseau numeroase poteci și plaiuri ascunse, unde se desfășura un comerț ilegal. Pe aceste plaiuri erau duse mai ales turme de vite și astfel se ocoleau căile unde se percepea o taxă vamală. Într-un act din 1533 se menționează că secuii ocolesc drumurile publice sau regale de la Bran⁶⁸, Prahova și Teleajen (via publica ac regia Terch, videlicet Paraho et Thelesen) și în regiunea Buzăului folosesc drumuri ilegale (semitas et via occultas, Boza videlicet et Wthas)⁶⁹. Odată cu dezvoltarea păstoritului practicat de mocanii să-

⁶³ I. Bogdan, *op. cit.*, documentul din 1476, p. 98, documentul din 1508, p. 227, documentul din 1481, p. 286 și documentul din 1480—1482, p. 287.

⁶⁴ În 1476 pe lângă drumul „Teleajin”-ului se menționează și drumul Buzăului; cf. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 98.

⁶⁵ Ecaterina Zaharescu, *op. cit.*, p. 148.

⁶⁶ „...Azok által Mihály vajda... a Bozza utján kijöve...” (Prin acestea Vodă Mihai... a ieșit prin drumul Buzăului...); cf. *Hídvégi Mikó Ferencz históriája* (1594—1613), în *Monumenta Hungariae Historica*, Scriptores VII, Pesta, 1863, p. 143.

⁶⁷ Nicolae Iorga, *Carpații în luptele dintre români și unguri*, în *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom. 38 (1915—1916), București, 1916, p. 90.

⁶⁸ Drumul Branului și în 1611 se numea „drum regal”: „Sorbán vajda táborával a Dombovicze mellé szállott volna és ki akarna jönni reánk, a Király-után Rakat felől...” (Voievodul Radu Șerban a ridicat tabăra lângă Dîmbovița și a vrut să ne atace pe drumul regal dinspre Rucăr...); cf. *Hídvégi Mikó F.*, *op. cit.*, p. 198—199.

⁶⁹ *Szék. Okl.*, V, doc. nr. 929, p. 51—52.

celeni crește tot mai mult importanța trecătorilor „ilegale“ de la Bratocea⁷⁰ și Predeluț. O cauză principală a victoriei lui Radu Șerban asupra principelui Gabriel Báthory, a fost intrarea trupelor muntene în Țara Birsei prin plaiurile din sudul Săcelelor. Cronicarul transilvănean Mikó Ferenc din Hăghig a relatat că în anul 1611 „voievodul a trecut plaiul prin poteci pe care pînă acum n-au umblat trupe regulate... și aranjînd frumos trupele a ieșit din gura munților la Săcele“⁷¹.

După date documentare din secolul al XVII-lea, vameșul buzoian avea reședința la Cetatea Buzăului, identică cu una din cetățile de pe Tabla Bușii. Cetatea Buzăului este menționată de repetate ori în cronica nobilului Nemes János din Hăghig (1651—1686). În anul 1655 o parte din oștirea transilvăneană, care a participat la înăbușirea răscoalei seimenilor a ieșit prin drumul Teleajenului, iar la înapoiere a ridicat tabăra „pe munte, lingă cetate“⁷². Între 30 septembrie — 7 octombrie 1668 la Cetatea Buzăului au avut loc tratative între mai mulți nobili transilvăneni și boieri din Țara Românească⁷³. În 1668 vameșul datează un act din Cetatea Buzăului (arce Boza) în care se plinge că o mare parte a participanților la negoțul desfășurat între Țara Românească și Transilvania ocolesc acest drum⁷⁴. Vama cea mare a drumului Buzău — Teleajen din Țara Românească era la Văleni.

Cu ocazia incursiunii lui Thököly în sud-estul Transilvaniei avem mai multe mențiuni despre Cetatea Buzăului. Cărturarul brașovean Marcus Fronius știa că această cetate este foarte veche și a fost distrusă de tătari în una din incursiunile lor din a doua jumătate a secolului al XVII-lea⁷⁵. În anul 1689 la ordinul

⁷⁰ În 1611 se amintește de trecătoarea „Rostopcea“ (probabil Bratocea); cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 102.

⁷¹ „...a vajda a Havasokon, csak ösvényen (hol nem hogy valaha derekas had járt volna, csak csatát sem reméltettek volna járn) nem csak a Havas alá jött immár ki... és seregét szépen elrendelve a torkolatból kijött Hétfalunál...“; cf. Hidvégi Mikó F., *op. cit.*, p. 199—200.

⁷² „...a havasra a vár mellé hálni...“; cf. Tóth Ernő, *Hidvégi id. Nemes János naplója 1651—1686* (Jurnalul lui Nemes János senior din Hăghig 1651—1686), în *Történelmi Tár*, II, Budapesta, 1902, p. 245.

⁷³ „...mentünk fel a Bodza várához...“, (am urcat la cetatea Buzăului...); cf. Tóth Ernő, *op. cit.*, p. 403.

⁷⁴ „Datum in arce Boza“; cf. *Szék. Okl.*, VI, doc. nr. 1258, p. 321.

⁷⁵ „Iam castellum antiquum in Busen olim a Tattaris destructum...“; cf. Magistri Marci Fronii fatalis urbis exustio anno 1689, în *Quellen*, VI, p. 444.

generalului austriac Heissler cetatea se reconstruiește⁷⁶, în jurul ei săpîndu-se mai multe șanțuri de apărare⁷⁷.

În timpul luptelor dintre imperiali și trupele lui Thököly, Cetatea Buzăului a fost distrusă de acestea din urmă. După italianul Morando Visconti, mica cetate din Pasul Buzăului a fost demolată de Thököly⁷⁸. Lukas Joseph Marienburg, rectorul gimnaziului din Brașov, comentînd o cronică despre incursiunile lui Emerik Thököly, este de părere că Cetatea Buzăului este identică cu Cetatea Piatra Craiului amintită în vechile documente brașovene⁷⁹. După această dată documentele nu mai menționează Cetatea Buzăului. În timpul războiului turco-austriac din anul 1788, din nou s-au purtat lupte la Tabla Buții.

Pentru paza hotarului însă n-a fost îndeajuns construirea și întreținerea cetăților din Munții Buzăului. După o veche terminologie românească, păzitorii de graniță pe ambele versante ale Carpaților se numeau plăieși. Pînă la ocuparea Transilvaniei de trupele imperiale habsburgice și organizarea regimentelor grănicerești, paza hotarului din zona de curbură a Carpaților a fost încredințată locuitorilor din satele situate sub munte⁸⁰. În partea de nord a județului Saac (Săcuieni) din Țara Românească era situat plaiul Teleajenului cu 26 de sate și plaiul Buzăului cu 94 de sate⁸¹.

Păzitorii plăieși ai drumului de la Tabla Buții, probabil continuînd o tradiție veche, și în secolul al XVII-lea erau locuitorii satelor Hărman și Prejmer din Țara Birsei. Cu ocazia năvălirii tătarilor din anul 1658 hărmanenii și prejmerenii au fost trimiși pentru paza hotarului în Pasul Buzăului⁸².

⁷⁶ „...fabri murarii in Busen sunt nescio domine, an arci aedificandae...“; cf. *Quellen*, VI, p. 465.

⁷⁷ „Diese Schanze ist ein uraltes, auf einem Berg liegendes Schloss, welches vor vielen Jahren von denen Tartarn ruiniert, aber in diesem Jahr auf Befehl Herrn General Heuszlers wieder insruiret und also fortificieret war“; cf. *Tököly's Einfall in Burzenland*, in *Quellen*, VI, p. 601.

⁷⁸ „Il Passo di Bosau il piccolo Casteletto che fu demolato dal Tekely“; cf. *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 29, p. 387.

⁷⁹ „Ob dieses nicht etwa das alte Schloss Királykő ist, dessen in alten Urkunden des Kronstädter Distriktes gedacht wird? Fast bin ich geneigt dies zu glauben“; cf. L. J. Marienburg, *Auszug aus einem Tagebuch über die Tökölischen Unruhen im Jahre 1690 Jul bis 1691 May*, in *Siebenbürgische Provinzialblätter*, I, Sibiu, Martin Hochmeister, 1805, p. 227.

⁸⁰ Cronicarul Iosif Szeli ne relatează că sătenii din Săcele din vremuri străbune erau plăieși („az ő elejek régentén plajások lettek volna“); cf. *A Bárczai magyarságnak rövid történeti rajza* (Scurtă istorie a ungarilor din Țara Birsei), in *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. 1862, p. 200—201.

⁸¹ E. Zaharescu, *op. cit.*, p. 158—160.

⁸² „Die 13 Julii werden die Honigberger und Tartler auch in die Busen geschicket und 1. Stück“; cf. *Diarium des Herrn Laurentii Kusch, centumviri Coronensis*, cf. *Quellen*, VI, p. 133.

Începînd cu secolul al XIX-lea Pasul Tabla Buții își pierde însemnătatea strategică și comercială. În 1784 se deschide Pasul Șanțul Vechi⁸³, mai precis, trecătorile Bratocea și Predeluț, care pînă atunci s-au folosit ca plaiuri „ilegale“, pentru a ocoli drumul mare al vămii. În cursul secolului al XVIII-lea vama de la Tabla Buții a fost coborîtă în valea Buzăului, la Vama Buzăului de azi. În descrierea topografică a trecătorilor transilvănene întocmită de Wolfgang Milanes, figurează atît Pasul Buzăului (care duce prin muntele Tătarului), cît și Pasul Șanțul Vechi⁸⁴. În anul 1839 s-a deschis drumul de la Crasna⁸⁵ (Cheile Buzăului) și astfel drumul Vama Buzăului — Tabla Buții — Valea Teleajenului și-a pierdut importanța. Astăzi trecătoarea Tabla Buții, situată între masivul Ciucaș și Siriu, este străbătută numai de un drum secundar. Șoselele actuale (drumul Săcele — Văleni, Valea Tărlungului — Babarunca, Pasul Bratocea — Cheia — Valea Teleajenului și drumul prin valea Buzăului) ocolesc străvechiul pas de munte care a jucat un rol atît de important în istoria poporului român.

DIE ORTSBESTIMMUNG DER KREUZBURG UND EINIGE DAMIT ZUSAMMENHÄNGENDE FRAGEN

(Zusammenfassung)

Die rumänische Bevölkerung beiderseits des Karpatenbogens hat vor Gründung der rumänischen unabhängigen Feudalstaaten ein Hirten- und Bauernleben geführt; als Weideland dienten die Hochebenen der Buzău-Gebirge. Im Karpatenabschnitt zwischen Piatra Craiului (Königstein) und Vrancea-Gebirge gab es in alter Zeit zwei Pässe: den Bran-Pass und den Teleajen-Pass. Die Bezeichnung des letzteren verweist darauf, dass durch das gleichnamige Flusstal ein Fahrweg führte. Das Gebiet östlich des Tărlung-Tales (Tatrang-Tales) einschliesslich Tabla Buții hat nicht zu dem 1211 an die Deutschritter verliehenen Gebiet gehört. In den folgenden Jahren gelingt es den Rittern, im Gebiet der Wasserscheide zwischen Buzău und Teleajen die Kreuzburg zu errichten und

⁸³ W. Horwath, *Die Kreuzburg...*, in *Das Burzenland*, IV/1, p. 53.

⁸⁴ Wolfgang Milanes, *Topographische Beschreibung Siebenbürgens in Militärischer Hinsicht*, Sibiu, 1822; Publicat de Pilch Jenő, *Erdély katonai helyrajzi leírása 1822-ből* (Topografia militară a Transilvaniei din 1822), in *Hadtörténeti Közlemények*, Budapest, 36, 1935, p. 108—109.

⁸⁵ W. Horwath, *Die Kreuzburg...*, in *Das Burzenland*, IV/1, p. 54.

1222 eine königliche Schenkungsurkunde über den Besitz der Burg zu erhalten. Die Bestimmung des Standortes der Burg in dieser Gegend konnte auf Grund mündlicher Überlieferungen der Burzenländer Bauern und topographischer Untersuchungen am Oberlauf des Buzău vorgenommen werden. In der rumänischen Geographieliteratur ist die Ortsbestimmung der Kreuzburg einwandfrei durchgeführt, und zwar noch vor den Untersuchungen, die diesbezüglich Walter Horwath vornahm.

Der Ortsname „Kreuzburg“ hängt mit dem Heiligen Kreuz, dem die Tartlauer Kirche geweiht war, zusammen und weist auf enge Beziehungen zwischen dieser Burzenländer Ortschaft und der Burg hin. Weiden um die Kreuzburg (*prates circa illud castrum*) wurden von den rumänischen Hirten benützt: die Ritter eigneten sich dafür einen Teil ihrer Produkte an.

Nach Vertreibung der Deutschritter (1225) wird die Kreuzburg samt ihrer Domäne, die zur Mehrzahl aus rumänischen Dörfern (einschliesslich Săcele) bestand, wieder königlicher Besitz. Die Burg von Tabla Buții (sei es nun die hier besprochene Kreuzburg oder eine neue Burg) wird in späteren Dokumenten „Burg des Königstein“ — *Piatra Craiului* — genannt; noch später führt sie den Namen „Burg von Buzău“. Ende des 13. Jahrhunderts geht sie in Privatbesitz über, und die „Sieben Dörfer“ werden in die Domäne der Törzburg einbezogen.

Nach Gründung des unabhängigen Feudalstaates Muntenien wird die Verkehrsstrasse Teleajen-Tabla Buții zu einer wichtigen Handelsstrasse in den Beziehungen mit Siebenbürgen. In der Burg von Buzău, wo auch der Zolleinnehmer seinen Sitz hat, werden die aus Muntenien gebrachten Weinfässer gelagert; dies erklärt auch die Bezeichnung Tabla Buții. Neben der wirtschaftlichen Rolle behält der Teleajen-Weg seine militärische Bedeutung bei: 1599 ist Mihai Viteazul auf dieser Strasse nach Siebenbürgen gekommen. Neben der grossen Handelsstrasse am Teleajen entlang wurden auch „gesetzwidrige“ Pfade benützt (*Bratocea*, *Predeluț* u.a.). Als im 18.—19. Jahrhundert der Altschanzpass (*Bratocea* und *Predeluț*) und der Buzău-Pass als Verkehrsstrassen gebraucht werden, verliert der Weg von Tabla Buții seine Bedeutung.

CETATEA BRAN SUB STĂPINIREA ORAȘULUI BRAȘOV (SECOLELE XV—XVII)

de

TITUS HAȘDEU

Situarea la intersecția de drumuri spre Moldova, Țara Românească și Apus, dreptul de etapă și depozit, confirmat la 1395 *, la care se adaugă dezvoltarea meșteșugurilor, cu ateliere complexe, cum a fost „moara de hîrtie” înființată la 1546 — „un fel de manufactură în germene”, fac din Brașov unul din marile centre economice ale vremii. Dovadă stau registrele vamale din prima jumătate a secolului al XVI-lea, unde valoarea globală vamală a negoțului dintre Brașov, Țara Românească și Moldova oscila între 80.000—142.000 florini aur anual, valoare care uneori ajungea la 167.000 florini (în 1503) ¹. Numărul localităților participante la acest negoț era de 174, iar al participanților de 1074 ².

* Negustorii brașoveni puteau să-și vîdă nestingheriți mărfurile în târgurile din Țara Românească și chiar peste hotare, pe cînd negustorii străini de Brașov erau obligați să-și desfacă mărfurile în Țara Birsei și Brașov, numai prin intermediul brașovenilor. Cei care veneau cu marfă la Brașov, puteau să-și vîdă produsele direct consumatorilor numai la marele iarmaroc anual de la 1 noiembrie, organizat după modelul celui de la Buda, pentru care primiseră privilegiu de la Ludovic I la 1365.

Dreptul acesta de etapă și depozit a fost acordat brașovenilor la 1369, pentru postavurile aduse de negustorii poloni și germani, iar în 1395 obțin acest privilegiu pentru toate mărfurile transportate spre Țara Românească.

¹ Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul* (secolele XIV—XVI), Ed. Științifică, București, 1965, p. 46.

² *Ibidem*.

Cu toate scutirile de vamă acordate*, Branul reprezenta o frînă în calea vehiculării produselor, de către brașoveni, intrucît cetatea era proprietate regală, iar vama percepută aici se vărsa în vistieria regatului³. La aceasta trebuie să mai adăugăm și abuzurile săvîrșite de castelanii cetății în încasarea taxelor de vamă. Dan al II-lea, în 1427⁴, cere să se pună capăt nedreptăților făcute oamenilor săi de către castelanii de la Bran. Vlad Călugărul, în 1495, pornind de la o situație asemănătoare, amenință că va închide drumurile „căci hier și postav poate aduce și din Moldova”⁵. Cu toate că regii Ungariei și voievozii Transilvaniei răspund prin ordine severe de respectarea normelor vamale**) abuzurile nu vor înceta.

Pentru Brașov stăpînirea asupra Branului ar fi însemnat nu numai încasarea taxei vamale ci și stăpînirea satelor domeniului, care se găsea pe „pămînt crăiesc”.

Brașovul profită de secătuirea vistieriei regale și slăbirea puterii centrale de la sfîrșitul secolului al XV-lea, care îl obligă pe Vladislav al II-lea Jagello să-și caute aliați în lupta cu marea nobileme centrifugală și intră în stăpînirea cetății și domeniului Bran (1498)⁶, pentru un termen de zece ani, în schimbul sumei de 3.000 florini aur, sumă infimă față de veniturile, să zicem numai vamale, ale orașului. După zece ani, adică în 1508⁷, zălogirea este prelungită în schimbul a încă 2.000 florini aur.

Branul va deveni o posesiune de drept a Brașovului abia în anul 1651⁸, după o luptă de un veac și jumătate cu voievozii și principii transilvăneni.

Avînd „cheia” celei mai importante „porți” de intrare și ieșire a mărfurilor spre și dinspre sud, comerțul brașovean va crește și mai mult, chiar și după ce Transilvania va intra sub suzeranitatea otomană. Monopolul turcesc asupra comerțului țărilor române a fost unul din motivele sporirii cazurilor de contrabandă, căci negustorii autohtoni au fost siliți să cedeze în fața comerțului turcesc și levantin. Ioan Zápolya interzice, în 1533, secuilor din Trei Scaune transportul

* În 1419 și 1428, Sigismund de Luxemburg scutește de vamă, la Bran pe negustorii brașoveni ; În 1467, Matei Corvin procedează la fel ; în 1486, Ștefan Báthory acordă scutire de vamă pentru o parte din mărfurile traficate de brașoveni.

³ *Urkundenbuch*, IV, doc. 2003, p. 281.

⁴ *Ibidem* și p. 243.

⁵ Arh. st. Brașov, Fond Fronius, I, p. 76.

⁶ Iancu de Hunedoara poruncește, la 15 martie 1446, castelanilor de la Bran să încaseze taxa vamală conform privilegiilor.

⁷ Arh. st. Brașov, Fond Privilegii, 261.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Approbata et Compilata Constitutiones*, Cluj, 1815, pars III, tit. LXXXII, art. 1.

mărfurilor pe „căi ascunse“ spre Țara Românească, cerându-le să folosească vechiul „*drum regesc al Branului*“ și să plătească vigesima la Brașov⁹.

Centralizarea de scurtă durată a statelor românești de la sfârșitul secolului al XVI-lea, înfăptuită de Mihai Viteazul, a însemnat și intensificarea relațiilor economice dintre cele trei țări române, care urmează o cale ascendentă.

Stăpînirea cetății și domeniului Bran de către orașul Brașov, după 1498, aduce modificări în primul rînd în organizarea și funcționarea acestora, lucru despre care aflăm, cu destule amănunte, din socotelile castelanilor, ținute cu exactitate.

Din informațiile oferite de registrele de venituri și cheltuieli¹⁰ desprindem că orașul și districtul Brașov (format din 13 țiguri și comune libere) alegeau în fiecare an doi castelani, care administrau veniturile și cheltuielile cetății Branului și domeniului acesteia*.

După expirarea „mandatului“, castelanii puteau fi realeși. Erau obligați, în perioada de funcționare, să dea socoteală senatului brașovean, din care făceau și ei parte.

De la mijlocul secolului al XVI-lea, castelanii nu mai sînt aleși de întregul district ci numai de județ și senat¹¹, ca apoi județul să fie cel care îi numește¹². Din anul 1600, administrarea domeniului este preluată de județul și cojudețul Brașovului, situație care dăinuiește pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea. Conducătorii cetății începînd cu secolul al XVI-lea, purtau și alte denumiri, nu numai de castelani, cum ar fi praefecti¹³, aediles¹⁴, dispensatores¹⁵, patroni inspectores¹⁶. Toate aceste denumiri vorbesc despre rolul lor administrativ.

⁹ Szádeczky Lajos, *Székely Oklevéltár*, 1896, V, doc. 929, (Arh. st. Brașov), act latin (caiet XIV).

¹⁰ Arh. st. Brașov, Privilegii, nr. 263.

* Veniturile cetății : a) venitul morarilor ; b) venitul din piper ; c) venitul de la băutura vîndută în cetate ; d) venitul rezultat din vama cetății (ladu'a castri) ; e) venitul din birșagurile juzilor din Brașov și district ; f) venitul din dijma oilor ; g) venitul sării de la Feldioara ; h) venitul rezultat din taxa țiganilor din district ; i) venitul dijmelor din satele domeniului ; j) venitul din semănatul și vînzarea inului ; k) dijma stupilor din domeniu ; l) dijma porcilor ; m) censul de pe domeniu ; n) taxa vigesimatorilor pentru slujitorii din cetate.

¹¹ Arh. st. Brașov, III. A. 17, Q, p. 251.

¹² *Ibidem*, III. A. 12, p. 505.

¹³ *Ibidem*, p. 7, 51, 91, 127, 165, 363, 368, 405, 421, 485, 247, 87, 207, 311, 331, 356.

¹⁴ *Ibidem*, III. A. 18, p. 579.

¹⁵ *Ibidem*, III. A. 19, p. 361, 397, 439, 465, 493.

¹⁶ *Ibidem*, p. 521, 547, 571.

Acele privind cheltuielile cetății se referă și la garnizoana acesteia, care era compusă din doi vicecastelani, numiți și pîrcălabi, un administrator, 7—12 trabanți (mercenari), două străji și un căpitan în caz de război. Toți aceștia locuiau în cetate și primeau leafă fixă. Personalul gospodăresc se compunea din bucătărească, pivnicer, grădinar și mai tirziu un vizitiu *.

Vicecastelanii sau pîrcălabii aveau și atribuții judecătorești, înregistrînd transferările de proprietate, încasînd taxele de moștenire a stînelor, a munților, amenzile. Tot ei erau cei care administrau satele de hotar.

Satele domeniului aveau organizarea lor locală, cu dregători aleși de obște : jude și pîrgari. Modul de administrare a domeniului, ca de altfel a satelor din Transilvania, reflectă stratificarea socială a acestora, care se adîncește pe măsura dezvoltării pieții interne, unde se puteau valorifica produsele agricole. De fapt, după 1490, situația de șerbie a țăranilor (rusticitas, servilis conditio) este precizată de tripartitul lui Werböczi¹⁷, care îi socotește „plebe“ (plebs), lipsiți de toate drepturile acordate doar „poporului“ (populus) din care făceau parte numai baronii și alți magnați, precum și ceilalți nobili, dar nu nenobili.

Caracterizarea lui Fr. Engels cu privire la raporturile sociale din Germania, în perioada războiului țărănesc, corespunde în mare măsură și situației din Transilvania, în prima jumătate a secolului al XVI-lea. „Șerbii — spune Engels — erau împovărați cu noi dări și prestații, sub fel de fel de pretexte și denumiri. Clăcile, dijmele, amenzile, taxele de feud, taxele de succesiune, banii pe care îi pîrcepea feudalul sub pretext că îl apără pe iobag și multe alte taxe erau mărite în mod arbitrar, în ciuda inoivelilor anterioare. Dreptatea era refuzată țăranilor și constituia un obiect de trafic, iar atunci cînd cavalerul nu putea să ajungă pe altă cale la banii țăranului, îl băga pur și simplu la închisoare și îl silea să se răscumpere“¹⁸.

Ponderea în cadrul obligațiilor feudale, în secolele XVI—XVII, cădea asupra dijmei în produse și mai apoi în bani.

Dijma în natură sau în bani accentuează și obligația țăranilor de a presta zile-muncă gratuite, în raport cu creșterea rezervei senioriale. Renta în muncă ajunge de la o zi pe an (1437) la 10 zile (pentru arat, semănat, cositul și adunatul

* Folosirea unui astfel de personal aduce tot mai mult atribute de castel feudal.

¹⁷ *Istoria României*, II, București, 1962, p. 556.

¹⁸ *Ibidem*, p. 558.

finului, tăiatul și căratul lemnului etc.), iar după înăbușirea războiului țărănesc din 1514, se statornicește la o zi pe săptămână, deci 52 zile pe an.

În ceea ce privește obligațiile iobagilor de pe domeniul cetății Bran, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, dijma în natură trece pe primul plan, iar în a doua parte a acestui secol cea în bani ¹⁹.

Pe lângă vechile obligații apar altele noi :

- dijma din fin și ovăz ;
- dijma mieilor ;
- dijma de la livezi ;
- dijma inului și a semințelor de in ;
- dijma de la scinduri ²⁰.

Decima, darea plătită bisericii catolice, se extinde și asupra altor produse, cum ar fi in, mei etc. ²¹.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, așa cum rezultă din registrul de venituri și cheltuieli al cetății, nona și decima, date pînă acum în natură, încep să fie percepute în bani.

La multiplele contribuții ale iobagilor se adaugă un număr sporit de obligații față de stat. Dacă în secolele anterioare țaranii aserviți cetății plăteau pentru stat doar taxa regală ²², în veacul al XVI-lea pe lângă aceasta apar capitația, pe cap de familie ²³, dare pe curte ²⁴ și casă ²⁵, precum și numeroase așa numite „ajutoare“ ²⁶. Un act din 1535 arată că pentru anul respectiv s-a pus o taxă de 1 florin de fiecare „bărbat“ ²⁷, iar acte din 1504, 1540, 1555 vorbesc despre „ajutoare“, pe care iobagii domeniului sînt obligați să le achite o dată cu capitația. Uneori „ajutoarele“ sînt dublate sau chiar triplate.

În anul 1541, cînd Transilvania și Banatul devin principat autonom, sub suzeranitate turcească, iobagii domeniului sînt supuși la plata tributului turcesc

¹⁹ Arh. st. Brașov, Registrul de venituri și cheltuieli Rîșnov, III. E. I, p. 3—19.

²⁰ Arh. st. Brașov, Registrul de venituri și cheltuieli Cetatea Bran, III. A. 7, p. 4—6. *Ibidem*, III. A. 9, p. 131—135.

²¹ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, I, p. 82—92.

²² Arh. st. Brașov, Fond Fronius I, nr. 12, 19, 25, 86. *Ibidem*, Reg. venit. și chelt. Bran, III. A. 7, p. 7, 22, 85, 293. *Ibidem*, III. C. 12, p. 293.

²³ *Ibidem*, III. A. 7, p. 7, 699.

²⁴ *Ibidem*, III. A. 21, p. 9.

²⁵ Arh. st. Brașov, Reg. venit. și chelt. Bran, III. C. 11, p. 103.

²⁶ *Ibidem*, III. A. 7, p. 61, 109, 376—457. *Ibidem*, III. A. 12, p. 56—74. *Ibidem*, III. C. 12, p. 313.

²⁷ *Ibidem*.

(haraciul). În 1579, contribuția domeniului Bran la plata haraciului se ridică la 200 florini aur ²⁸.

Înrăutățirea situației iobagilor domeniului va duce la nesupunerea la muncă, refuzul de a-și achita obligațiile ce le erau fixate, cum a fost cazul din 1514—1515.

Războiului țărănesc de sub conducerea lui Gheorghe Doja, care a cuprins Transilvania, i se alătură și refuzul din 1514 al iobagilor domeniului Bran, de a-și achita obligațiile și de a lupta împotriva răsculaților.

Focul revoltei era gata să cuprindă și celelalte sate din Țara Birsei sau sărăcimea orașului Brașov, după cum reiese dintr-o scrisoare adresată de către Vladislav al II-lea Jagello (în 1515) voievodului Transilvaniei Ioan Zápolya, unde se spune că din această mișcare a țăranilor cetății Bran „puțin a lipsit a se ivi în însăși orașul nostru Brașov și Țara Birsei o răscoală a poporului de rînd” ²⁹.

Autoritățile brașovene nu au luat măsuri împotriva răzvrătiților de teamă ca mișcarea să nu ia proporții.

În anul 1515, aserviții satelor domeniului se revoltă din nou, refuzînd să-și achite dările față de orașul Brașov, vîstieria regală și prestarea serviciului militar ³⁰.

Regele cere voievodului transilvan să ajute conducerea Brașovului, pentru „a-i potoli și înfrîna cum vor crede de cuviință” ³¹.

Cu ajutorul primit, Brașovul reușește să înfrîngă mișcarea țăranilor domeniului, luînd măsuri de pedepsire.

Înfrîngerea mișcării săracilor de pe domeniul cetății n-a însemnat înăbușirea luptei pentru libertatea țăranilor.

*

Stăpinirea cetății Bran și a domeniului acesteia de către orașul Brașov are loc în etapa cînd misiunea militară a cetății intră în procesul general al pierderii treptate a importanței sale. Aceasta se petrece pe măsura accentuării celorlalte două funcții, economică și socială. Prima, în condițiile traficului comercial ascendent între Brașov și Țara Românească, cea de-a doua prin sporirea aservirii țăranilor de pe domeniu, în goana după produse agricole-marfă.

²⁸ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, I, p. 8—9.

²⁹ *Die Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominiums*, an. XI.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

DIE TÖRZBURG UNTER KRONSTÄDTER HERRSCHAFT

(Zusammenfassung)

Die Törzburg — eine Besitzung der Stadt Kronstadt — (Anfangs als Pfand — 1498 — und dann ab 1651 endgültig) weist auf ein Gleichgewicht zwischen der wirtschaftlichen Entwicklung Kronstadts einerseits (wir beziehen uns auch auf das seit 1364 verbriefte Stapelrecht) und andererseits den Möglichkeiten, die erzeugte Ware auszuführen, hin. Burg und Domäne Törzburg waren königliche Besitzungen. Der eingehobene Zoll ging in die Staatskasse, und die Burghastellane setzten sich oft über die Handelsgepflogenheiten hinweg.

Die Herrschaft der Stadt Kronstadt über die Törzburg bringt Abänderungen in der Organisationsform und dem Leben der Burg.

Aus den zeitgenössischen Stadtrechnungen ist ersichtlich, dass Stadt und Distrikt Kronstadt (er umfasste 13 Marktflecken und freie Gemeinden) jährlich zwei Kastellane wählten, die die Einkünfte und Ausgaben der Törzburg verwalteten. Die Besatzung der Burg bestand aus 2 Vizekastellanen, die auch Burgvögte (Porkolaben) genannt wurden, einem Verwalter, 7—12 Trabanten (Söldnern) und 2 Wächtern und im Kriegsfall auch aus einem Hauptmann. All diese wohnten wie auch das Wirtschaftspersonal (Köchin, Kellermeister, Gärtner usw.) in der Burg und erhielten einen festen Lohn.

Die Dörfer der Domäne hatten ihre eigene Organisation; Richter und Geschworene wurden vor der Gemeinde gewählt. Aus der Art der Verwaltung ist die soziale Schichtung ersichtlich, deren Abgrenzungen sich in dem Masse verschärften, wie sich der innere Markt entwickelt. Auf diesem Markt konnten die Agrarprodukte immer besser abgesetzt werden. Das ruft eine Steigerung der Feudalabgaben hervor. Die Abgaben bestanden im XVI. und XVII. Jahrh. in Naturalien und später auch in Geld. Die Jobagen der Domäne Törzburg mussten neben den früheren Abgaben auch den sog. „Zehnten“ in Heu und Hafer, Schafen, Obst, Flachs und Holz leisten; dazu kam noch eine Steuer für jedes Familienoberhaupt, für Haus, Hof und „Hilfskräfte“.

Die Verschlechterung der Lage der Bauern ist der Grund für ihre zahlreichen Protestaktionen, die bis zur Empörung gehen. Dies geschah beispielsweise

in den Jahren 1514—1515, und Johann Zápolya sagt dazu: „Wenig hat zu einem Aufstand des gemeinen Volkes in unserer Stadt Kronstadt und im Burzenland gefehlt“.

Die Herrschaft Kronstadts über Burg und Domäne Törzburg wurde in einer Zeit ausgeübt, da das Schloss seine militärische Bedeutung allmählich verliert, an sozialer und wirtschaftlicher Bedeutung hingegen gewinnt.

UN DEPOZIT DE PLĂCI ORNAMENTALE DESCOPERIT LA ROȘIA (r. SIBIU)

de

THOMAS NÄGLER

În anul 1959, cu prilejul unor cercetări de suprafață și sondaje arheologice de informare efectuate pe hotarul comunei Roșia de Muzeul Brukenthal a fost semnalată de către localnici existența unor resturi de construcții ieșite la iveală în curtea sediului cooperativei agricole de producție cu ocazia săpării unor șanțuri pentru lucrări edilitare. În consecință s-a efectuat un sondaj de salvare constind dintr-o casetă de 3×2 m¹.

Suprafața restrinsă a sondajului a fost limitată la spațiul rămas neocupat de construcții mai recente.

Prin săpăturile efectuate au fost descoperite printre resturi de elemente de construcție (cărămizi etc.) și fragmentele unor plăci ornamentale și a unei cahle-castron, la o adâncime de 1,0—1,5 m. În urma restaurării s-au obținut din aceste fragmente 9 plăci ornamentale de la care în unele cazuri lipsea mai puțin, iar de la altele chiar părți esențiale. Ținând cont de felul cum se păstrează aceste plăci, vom încerca în cele ce urmează să redăm observațiile care se pot face.

Plăcile ornamentale de la Roșia au fost confecționate dintr-o pastă neuniformă (lut și nisip fin cu multă mică ca degresant), dar bine arsă. Culoarea plăcilor este roșie cărămizie, atît pe suprafețe cit și în spărtură. Pe fața plăcilor s-a putut constata un strat de culoare albă, puțin rezistentă (caolină), care în bună

¹ Mulțumim și pe această cale tov. N. Lupu și I. Paul care mi-au pus la dispoziție materialul pentru comunicarea de față.

parte a dispărut în timpul restaurării. În urma descrierii succinte a plăcilor vom reveni asupra unor detalii în execuția lor, o dată cu aprecierea întregului conținut al descoperirii prezentate aici.

Descrierea materialelor :

— Placă păstrată parțial avînd ca motiv de bază un grifon redat în relief (fig. 1). Grifonul are privirea spre stînga fiind redată mișcarea în mod accentuat. Deasupra motivului de bază se văd două crengi încrucișate, cu frunze, motivul fiind redat simetric.

— Placă păstrată parțial și mai neglijent lucrată (fig. 2). Marginea plăcii se deosebește de cea de sus avînd patru dungii în loc de două, dintre care una mai lată exterioară și alte trei de dimensiuni mai reduse, aproximativ egale. Ornamentul de bază este iarăși grifonul redat asemănător cu primul, însă cu privirea spre dreapta și de dimensiuni mai mici dat fiind ancadramentul de la margine mai lat. Deasupra se disting elemente florale păstrate parțial.

— Fragment înfățișînd un cavaler în armură (fig. 3). În mîna dreaptă ține un scut dreptunghiular deasupra căruia este plasată o rozetă. Cavalerul ține în mîna stîngă o lance. Dintr-o proeminență situată între cavaler și lance răsare vegetație stilizată.

— Placă fragmentară avînd ca motiv (fig. 4) un călăreț (Sf. Gheorghe?). Calul ține capul și un picior în sus fiind îndreptat spre stînga. Din călăreț se mai păstrează doar partea de jos a corpului și piciorul stîng. Motivul este încadrat într-un portic cu arc în acoladă, ultimul constituind un punct de plecare al unor motive florale.

— Placă păstrată parțial (fig. 5) redînd un motiv vegetal complex, stilizat, avînd în centru motivul soarelui (?).

— Placă reprezentînd lupta lui Samson cu leul (fig. 6). Bărbatul, în armură medievală, stă cu genunchiul stîng pe animal deschizîndu-i gura cu ambele mîini. Scena ocupă aproape întreaga suprafață a plăcii. În colțurile superioare apar două embleme, cea din stînga avînd o rozetă cu șapte colțuri.

— Placă cu plîngerea lui Christos (fig. 7). Figura lui Christos, așezată central, reușește prin execuția sa să transmită un sentiment puternic pe care îl subliniază și cele două figuri feminine, Maria și Maria Magdalena, așezate de o parte și de alta a figurii centrale. Îmbrăcămîntea, părul și îndeosebi capul sînt redată cu pricepere avînd în partea de jos un motiv în relief de tradiție gotică.

— Placă cu motiv religios fiind una din cele mai valoroase sub raport artistic, reprezentînd o scenă interesantă (fig. 8). Tehnica de execuție este cu totul alta decît cea folosită la celelalte, figurile fiind de data aceasta adîncite în așa

fel încît la prima vedere s-ar părea că ne găsim în fața unui negativ. În prim plan apare Christoforus (purtătorul lui Christos) purtînd pe umăr pe Christos — copil, susținîndu-l cu o mînă, iar cu cealaltă se sprijină pe o creangă care se termină în partea de sus cu frunze. Artistul a reușit să redea sugestiv valurile rîului prin care trece Christoforus. În partea stîngă, de fapt în spatele lui Christoforus și în dosul unui pom e situată o biserică pe cînd mai jos apare o altă figură umană. Procedul ales la această placă produce o imagine tulbure, neputîndu-se diferenția cu exactitate suprafața inițială a plăcii de unele obiective lucrate în relief. La Muzeul Brukenthal se mai păstrează încă un fragment cu Christoforus (vezi fig. 14) sub nr. C. 2451.

— Placă fragmentară cu motivul viței de vie și struguri (fig. 9). La margine, fiind limitată prin dungi subțiri, descifrăm următoarea incipție în limba germană: *ESSE(N)...ISE + GEBROTE + WEINBERE + ENNO + DNI + 1...* (mîncare... pîini, struguri, Enno Dni 1...). Din păcate tocmai anul, care a fost indicat prin cifre arabe, nu se păstrează. În colțuri scrierea este întreruptă prin rozete.

— Fragment reprezentînd o figură feminină alături de un pom, eventual Eva, fiind redată cu rochie plisată și tichie (fig. 10).

— Fragment cu două personaje de mărime diferită (bufoni ?) al cărui fel de păstrare nu ne permite să precizăm semnificația reliefului (fig. 11).

— Alte două fragmente (fig. 12) provin de la plăci diferite, ale căror dimensiuni reduse nu permit mai multe precizări.

— Cahlă-castron păstrată parțial și ulterior întregită (fig. 13). A fost lucrată la roată ca un vas obișnuit², iar după obținerea unei forme rotunde, buza vasului a fost întinsă spre exterior și răsfrîntă în așa fel încît s-a format o deschidere patrulateră corespunzătoare pentru plasarea plăcii ornamentale și legarea ei cu altele.

În urma descrierii plăcilor ornamentale și a cahlă în formă de castron se impune de la sine necesitatea stabilirii semnificației descoperirii de la Roșița. Folosirea plăcilor ornamentale la sobe se poate grupa în 3 tipuri: a) folosirea unui singur fel de plăci ornamentale; b) folosirea unor plăci ornamentale care sînt dependente una de alta redînd decorul doar în ansamblu și c) folosirea unor plăci ornamentale variate, fără legătură între ele.

² Pentru probleme tehnice de execuția cahlă-castron și probleme de cronologie vezi Schirmer, E., *Die deutsche Irdenware des 11.—15. Jahrhunderts im engeren Mitteldeutschland*, E. Diederichs Verlag, Jena, 1939, p. 47—48 și Pál Voit — Imre Holl, *Anciens carreaux de poêle hongrois, Corvina*, Budapesta, 1963, p. 5—8.

În cazul de față constatăm că avem de-a face cu tipul 3, motivele fiind variate.

În literatura de specialitate s-au publicat pînă în prezent numeroase plăci ornamentale indicîndu-se secolul din care datează, de cele mai multe ori pe baza motivelor stilistice, însă în ce privește felul de folosire, evoluția lor în epoca feudală în Transilvania, problema a fost doar atinsă, fără să fie rezolvată³.

În privința materialului de la Roșia am atras deja atenția că descoperirea unor plăci ornamentale alături de o cahle-castron implică necesitatea stabilirii relației funcționale între plăci și cahle-castron. Credem că atît grosimea plăcilor de 1—2 cm, cît și deschiderea patrulateră a cahlei-castron — întrucît numai cea din urmă putea constitui scheletul de susținere datorită marginii exterioare late — sugerează folosirea plăcilor pentru acoperirea din exterior a deschiderii cahlelor-castron⁴. Dacă într-adevăr acesta a fost modul de imbinare, atunci pentru ridicarea unei astfel de sobe era necesară confecționarea unor cahle-castron și plăci de dimensiuni cît mai egale.

În cazul plăcilor de la Roșia acest considerent nu corespunde întocmai deoarece lungimea lor variază între 26,2 și 28,5 cm, iar lățimea între 18,4—21 cm. Cele mai multe plăci păstrează pe revers urmele degetelor de la apăsarea în negativ, pe cînd unele au reversul drept, netezit cu o scîndură. Varietatea plăcilor poate fi rezultatul unor achiziții din diverse locuri. De altfel, materialul foarte bogat aflat în muzeele din Transilvania provine cu siguranță mai ales din ateliere locale, multe fiind încă necunoscute. Plăcile de la Roșia cu stratul alb la suprafață — în cea mai mare parte dispărut —, posibilitatea reconstituirii plăcilor din fragmente de pe o suprafață restrînsă precum și prezența lor între resturi de construcții ne determină să admitem că au fost în uz. În cazul acesta prezența unor elemente stilistice mai vechi se explică prin folosirea sau reluarea unor tipare mai vechi.

Cu aceasta ajungem la ultima problemă, nu mai puțin importantă, aceea a datării depozitului. Întrucît la placa cu inscripție se păstrează numai prima

³ Roth, V., *Sächsische Bauernmöbel und Kachelöfen*, în *Sieb. D. Tageblatt*, 1907, nr. 10.295, 10.297, 10.301; Curtea Domnească de Argeș, în *BCMI*, X—XVI, București, 1923, p. 70—72; Orend M., *Die ältesten figuralen Kacheln der Siebenbürger Sachsen*, în *Belvedere*, Viena, decembrie 1929, p. 430—432; Gassauer R., *Teracote sucevene*, în *BCMI*, 86, București, 1938; Slătineanu, B., Stahl, P. H. Petrescu P., *Arta populară în R.P.R., Ceramica*, București, 1958, passim; Constantinescu N., *Contribuții arheologice asupra curții domnești din Tîrgoviște (sec. XIV—XVII)*, în *SCIV*, XV, 1964, 2, p. 225—238 ș.a.

⁴ Au fost folosite fără îndoială plăci ornamentale și pentru alte scopuri, însă descoperirea cahlei-castron împreună cu plăcile ornamentale implică folosirea ambelor elemente în același scop.

cifră a anului, nu ne rămîne ca mijloc pentru datare decît acela al aprecierii motivelor stilistice. Motivele reprezentate sînt cunoscute. Motivele de bază sînt executate cu măiestrie și exactitate fiind însoțite de cele vegetale — ultimele constituind uneori chiar motivele de bază — încît le putem atribui epocii în care se imbină elementele gotice cu cele ale Renașterii (cf. și fig. 15 reprezentînd un fragment de placă cu portic gotic tîrziu clasic aflat în colecția Muzeului Brukenthal, nr. inv. C. 2512).

Inscripția de pe una din plăci, redată mai sus (fig. 9), denotă folosirea unei limbi deja destul de evolute. Începuturile folosirii limbii materne, scrise, la sași au avut loc la sfîrșitul secolului al XIV-lea, pentru ca la jumătatea secolului al XVI-lea să fie înlăturată limba latină și din documentele oficiale⁵. Inscripția noastră reflectă tocmai această perioadă decisivă cînd se impune folosirea limbii materne, sfîrșitul secolului XV — începutul secolului XVI. Folosirea majusculei E modernă în alternanță cu E uncial este caracteristică pentru această perioadă. De altfel, îmbrățișarea reformei de către populația săsească, admițînd că plăcile de față nu provin din afara Transilvaniei, are drept urmare abandonarea unor anumite motive religioase — cu unele întîrzieri — cum este de exemplu cel al lui Christoforus. Prezența unor astfel de motive și chiar folosirea cahlelor-castron cu plăci ornamentale trebuie să fie anterioară mijlocului veacului al XVI-lea. În concluzie, materialul prezentat de la Roșia poate fi datat în a doua jumătate a sec. XV pînă în prima jumătate a sec. XVI.

Urmele de construcții, de unde provin aceste plăci, trebuie să fie contemporane cu materialul descris.

O asemenea construcție cu sobă ornamentată în felul acesta nu putea să aparțină unui țaran de rînd. Fr. Schuller studiînd istoria greavilor sași în documentele feudale⁶, constată prezența unei familii de greavi în Roșia care este atestată documentar din 1337 pînă în 1477. În 1456 Laurențiu de Roșia este chiar jude regal al scaunului Miercurea în timp ce fiul său Petru este jude regal al Sibiului și Nocrichului. Petru și-a extins moșia prin danii și cumpărări. Se pare că în timpul său familia acestor greavi a ajuns să fie deosebit de bogată. El închiriază temporar unele moșii și chiar case, însă casele închiriate nu sînt menționate a fi în Roșia ci în altă parte (în Sibiu și în alte localități), de unde rezultă

⁵ Gündisch, G., în *Istoria României*, vol. II, p. 702.

⁶ Schuller, Fr., *Beiträge zur äussern Geschichte der Erbgrafen der sieben Stühle*, în *Archiv d. Ver. f. sieb. Ldkde*, Sibiu, vol. XXI, caiet 2 (1887), p. 323—330. Toate datele privind greavii de Roșia sînt luate din această lucrare.

că locul său preferat era Roșia. Luind parte la conspirația din 1467 împotriva regelui Matei Corvin, el cade victimă regelui. Fiul lui Petru, Ioan, rămâne cu unele posesiuni restrinse, dar nu reușește să refacă avuția familiei, el fiind ultimul greav de Roșia, amintit pentru ultima oară în 1477.

Clădirea din care provin aceste plăci trebuie să fi aparținut fără îndoială acestei familii de greavi, cu atât mai mult, cu cât Schuller notează în 1887 faptul că localnicii cunosc o „casă a greavului” și o „fintină a greavului”.

Dacă cele notate mai sus corespund într-adevăr, atunci putem admite că materialul prezentat datează din a doua jumătate a secolului XV, provenind din casa greavilor.

DIE ZIERKACHELN VON ROȘIA-ROTHBERG (RAYON SIBIU-HERMANNSTADT)

(Zusammenfassung)

Der Verfasser beschreibt einen Fund von Zierkacheln, der 1959 in der Gemeinde Roșia-Rothberg (Rayon Sibiu-Hermannstadt) zugleich mit der Entdeckung einer schüsselförmigen Kachel gemacht wurde. Die verschiedenen Darstellungen aus der christlichen Ikonographie, die Pflanzenornamentik sowie die Inschrift auf einer der Kacheln gestatten eine Datierung der beschriebenen Fundstücke für das XV. Jahrhundert.

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb. 1—2. Greif
- Abb. 3. Ritter
- Abb. 4. Reiter (Sankt Georg ?)
- Abb. 5. Stilisiertes Pflanzenmotiv
- Abb. 6. Simson kämpft mit dem Löwen
- Abb. 7. Die Beweinung Christi
- Abb. 8. Christophorus
- Abb. 9. Pflanzenmotiv
- Abb. 10. Frauengestalt (Eva ?)
- Abb. 11. Szene mit zwei Gestalten (Narren ?)
- Abb. 12. Zwei Bruchstücke
- Abb. 13. Schüsselförmige Kachel
- Abb. 14. Bruchstück mit Christophorus, in der alten Sammlung des Brukenthalmuseums
- Abb. 15. Bruchstück mit spätgotischem Portal, ebenda.

Fig. 1. Grifon

Fig. 2. Grifon

Fig. 3. Cavaler înarmat

Fig. 4. Călăreț (Sf. Gheorghe ?)

Fig. 5. Motiv vegetal stilizat

Fig. 6. Lupta lui Samson cu leul

Fig. 7. Plingerea lui Christos

Fig. 8. Christoforus

Fig. 9. Motiv vegetal

Fig. 10. Personaj feminin (Eva ?)

Fig. 11. Scenă cu două personaje (bufoni ?)

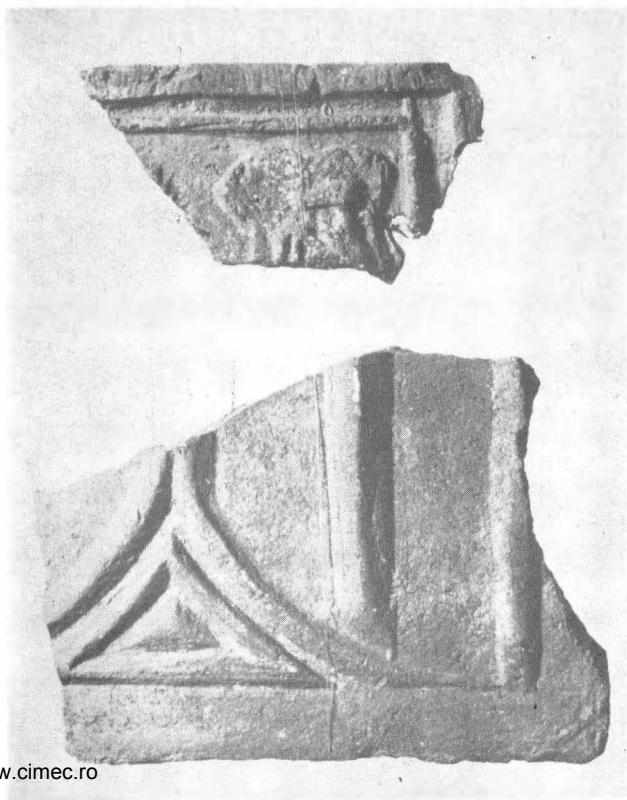

Fig. 12. Două fragmente

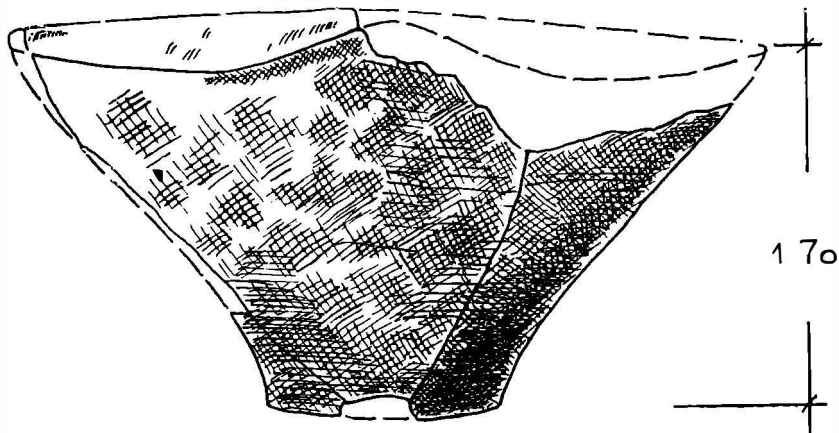

Fig. 13. Cahlă în formă de castron

Fig. 14. Fragment cu Christoforus din colecția veche a Muzeului Brukenthal.

Fig. 15. Fragment cu portal gotic târziu din colecția veche a Muzeului Brukenthal.

DATE PRIVIND INSTITUȚIA PLĂIEȘIEI ÎN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE XVII—XVIII

de

CAIUS TEODORESCU

În evul mediu supravegherea hotarelor era una din preocupările de seamă ale aparatului de stat. Paza acestora constituia pe de o parte un mijloc eficace pentru întărirea economiei feudale prin binecunoscuta metodă de percepere a vămii, iar pe de altă parte, contribuia la sistemul de represiune contra celor care încercau să scape de jugul exploatării prin fugă¹.

Una din vechile instituții feudale, create din necesitatea pazei granițelor statelor feudale de pe teritoriul țării noastre, a fost plăieșia. Ea este specifică pentru paza hotarelor statelor feudale — Transilvania și Țara Românească². Plăieșii, păzitorii plaiurilor, erau locuitori ai satelor de munte, de lângă plaiuri, avînd rolul de a păzi hotarele³. Instituția este foarte veche. Astfel, încă în 1432 Vlad Dracul scria brașovenilor să nu-i mai gonească slugile puse la hotare, de-

¹ N. Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor în Țara Românească în sec. XV—XVII*, în *Studii și Materiale de istorie medie*, IV, 1960, p. 190.

² C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, partea II-a, p. 517, „Plăieșii n-au existat decît în Țara Românească și în Ardeal...”. Vezi și nota următoare.

³ *Dicționarul limbii române contemporane*, ed. Academiei R.P.R., 1957, III, p. 447 și p. 455. „Plaiul este o regiune de munte sau de deal aproape plană, acoperită cu pășuni sau poate fi drum pe coasta unui munte, potecă. Plăieșii — locuitori de la graniță însărcinați cu paza frontierei țării în părțile de munte”. Vezi și *Dicționarul limbii române moderne*, ed. Academiei R.P.R., 1958, G. 25. Aceeași definiție plus etimologia, probabil în latină, a cuvîntului plagius (plaga). Vezi și Antonius Bartal, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae*, Lipsca, 1901, p. 495. Cuvîntul plaja 1) cărare, potecă pentru mersul pedestrașilor și călărilor, 2) stație. post de pază în munți, 3) graniță, linie de graniță. Cuvîntul *plajas* paznic al liniei de graniță, paznic. Vezi și C. Giurescu, *op. cit.*, p. 516.

oarece l-a pus „chesarul“ (sultanul) să păzească marginea țării. „Cît pentru munte și plaiuri voi nu sînteți datori nimănui să le păziți“ — scria Vlad la această dată⁴. Apoi, pe timpul lui Vlad Țepeș se amintește într-un document de vama de plai⁵. Laiotă Basarab ordonă, la fel, vâtafilor de plai, la 1474 să perceapă de la păstorii ardeleni plata pășunatului⁶. La începutul secolului al XVI-lea, într-un document de pe timpul lui Neagoe Basarab, apare din nou „vâtaful de plai“ pus la marginea țării să nu permită brașovenilor pășunatul oilor și porcilor⁷.

În Transilvania, termenii de plai și plăieși apar în documentele scrise mai tirziu și anume spre sfîrșitul secolului al XVII-lea. Plăieșia pare să fie aici, însă, tot atît de veche ca și în Țara Românească⁸. Originea ei aici trebuie căutată în vechile obligații ale locuitorilor din satele de munte, impuse de regatul feudal și de conducerea orașelor transilvănene, de-a face paza munților spre Țara Românească. Edificatoare în această privință este convenția încheiată între românii din marginea Sibiului și conducătorii orașului, la Cristian în anul 1383, ca urmare a răscoalei românilor din aceste părți, convenție care stipulează obligativitatea acestora de a asigura paza munților de la Tâlmaci pînă la Săliște⁹. Această misiune a românilor din aceste părți ale Transilvaniei o găsim și pentru locuitorii din comunele Sadu și Rășinari, atestați de vechiul arhivar al comunității săsești din Sibiu, Georg Müller, ca plăieși păzind granițele țării¹⁰. De aceeași părere este și Ion Moga, care atribuie săliștenilor calitatea de vechi păzitori ai plaiurilor¹¹. În această privință poate fi citat și Memorandumul scaunelor Săliște și Tâlmaci, înaintat Parlamentului la 1862, în care se arăta ve-

⁴ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolele XV—XVI*, I, 1905, București, doc. XXX, p. 54: „Io Vlad Voevod și domn scrie domnia mea multă sănătate tuturor pirgarilor din Brașov. Știți bine voi că domnul chesarul m-a însărcinat pe mine să păzesc această margine...“. Bogdan completează la subsol — plaiurile de lîngă trecătorile Prahovei, Teleajenului sau Branului.

⁵ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 193.

⁶ A. Vereș, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească*, în *Anuarul Institutului de Istorie națională*, Cluj, IV, 1927, p. 245.

⁷ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 192. Autorul în studiul publicat tratează amănunțit, pe baza unui material bogat, vechimea și modul de organizare a plăieșiei în Țara Românească.

⁸ Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1963, p. 42, 457. Autorul arată că în afară de numeroase toponimice din care citează Plaiul Cimpinei, Plaiul Lung (Muscel), Plaiul Mare (Tg. Jiu) a găsit și forma diminutivă de Plăișor la Brașov și Hunedoara. Acesta din urmă sub termenul de Plăișor, la Petroșani ar fi atestat documentar din anul 1478.

⁹ Zimmermann — Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, II, 1897, Sibiu, p. 656.

¹⁰ I. Pușcariu și A. Lapedatu, *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul românților de pe pămîntul crăiesc*, Ed. Arhiediecezane, Sibiu, 1913, p. XXXV.

¹¹ I. Moga, *Din trecutul economic al comunei Săliște*, Ed. Tribuna, Sibiu, 1928, p. 6.

chea obligație a acestor locuitori, de a păzi plaiurile¹². Existența plăieșiei anterior secolului al XVII-lea este confirmată și în zona Țării Birsei de vechile drepturi ale plăieșilor de a folosi piua și dirsta pentru confecționarea hainelor de postav. Într-un document din 1709, Magistratul orașului Brașov confirmă existența vechiului drept al plăieșilor zărneșteni și tohăneni, pe care l-au avut „încă înainte cu un secol“, de a-și confecționa îmbrăcămintea la dirstele din susmenționatele comune¹³. Vechimea ei în această parte este surprinsă și din răspunsurile date de cîțiva zeci de bătrîni plăieși în anul 1698 la un chestionar formulat în cinci întrebări, dat de Magistratul Brașovului din dispoziția autorităților austriece, cu scopul de a informa cancelaria aulică asupra caracterului și modului de organizare a acestei instituții pînă la acea dată. Toți acești oameni a căror vîrstă era de 60—70 ani, confirmau calitatea lor de vechi plăieși din tinerețe, în satele Zărnești, Tohan, Rîșnov, Baci, Turcheș, Satulung, Purcăreni, Zizin și Tirlungeni¹⁴. Plăieșia este atestată și în cronică Prejmerului de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, cînd plăieșii de la Buzoaie (plai în zona Întorsurii) anunță, în 1687, pe locuitorii Prejmerului de iminența unui atac tătăresc asupra cetății lor¹⁵. În 1693 îi găsim pe plăieși atestați documentar și la Brețcu, făcînd poliție pe hotar, cu care ocazie prind pe asasinii unor moldoveni¹⁶.

Pînă la începutul secolului al XVIII-lea date referitoare la organizarea și la atribuțiile plăieșilor în Transilvania lipsesc aproape cu totul. Acest lucru se datorește, se pare, faptului că o dată cu instaurarea regimului austriac se schimbă și caracterul acestei instituții. Pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea hotarele pe ambele versante ale Carpaților meridionali erau slab pázite. Plăieșii din satele de plai se ocupau și ei cu economia vitelor, iar atribuțiile lor de plăieși și le exercitau mai mult accidental, în virtutea obiceiului izvorit din vechiul drept feudal de paznic de hotar, informînd autoritățile superioare în chestiuni de încălcare a hotarului, așa-zisa „spargere a plaiurilor“, înțelegînd prin acest termen procedeul folosit ocazional de oamenii care treceau de pe un versant pe

¹² I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 89.

¹³ Arh. st. Brașov, Actele Magistratului (A.M.), Protocoalele IV.C. 2, p. 65. Ședința din 15 mai 1709. Vezi și: C. A. Stoide, *Dregătorii satelor românești din Țara Birsei*, în *Studii și Articole de istorie*, II, 1957, p. 297. „Instituția era foarte veche. Un act din 1709 vorbește de unele drepturi ale plăieșilor instituite cu un secol înainte...“.

¹⁴ Arh. st. Brașov, Act Mag., N.R. 20/1698, Stan Aldea 65 ani: „Cînd eram eu în anii mei existau în comunele mai sus menționate plăieși, la început puțini, apoi din ce în ce mai mulți...“.

¹⁵ *Die Dörfer des Burzenlandes*, IV, partea I, Brașov, p. 156.

¹⁶ Arh. st. Sf. Gheorghe, Fond scaune (F.S.) — Orbai — Seps. Acte judiciare, I/1693 iunie 20.

altul al Carpaților, încărcăți cu mărfuri sau transportînd vite¹⁷. Fragila pază a hoțarelor dintre cele două țări românești în secolul al XVII-lea este confirmată și de N. Iorga care arăta, de pildă, că în zona Țării Birsei paza pe ambele laturi ale Carpaților se rezuma la funcționarii de vamă (vigesimalarii), care la locurile speciale de trecere dintr-o țară în alta percepeau taxele obișnuite de vamă¹⁸.

După cucerirea Transilvaniei de către austrieci, aceștia preiau vechea formă de organizare a pazei hotarelor, transformînd-o într-o instituție organizată pe principiile unui rigid și sever sistem de funcționare. Austriecii vor prelua în cadrul modului de reorganizare a pazei hotarelor vechile denumiri autohtone a termenilor de plai, plăieși¹⁹, respectînd totodată și vechea ierarhie în modul de organizare a plăieșiei, împărțind, de pildă, hotarele în plaiuri și punînd superiori peste plăieși pe vâtafii de plai ca și în Țara Românească²⁰. Scrisoarea lui Constantin Brîncoveanu, din 8 martie 1695, trimisă judeului Brașovului, atestă similitudinea anumitor forme organizatorice de pază a celor două provincii istorice românești. Scriindu-i „dumnealui jupînul Hanăș Mancăș marele județ al Brașovului“, Brîncoveanu vorbește de satele din Țara Birsei, Tohanii și Zărneștii, care sînt la marginea țării (Transilvania) „de păzesc la Schiiale precum iaste Rucărul și Dragoslavele...“²¹. De asemenea, N. Iorga remarcă izbitoarea asemănare în organizarea plăieșilor din Țara Birsei de la începutul secolului al XVIII-lea cu cea din Țara Românească, ca o confirmare a unei origini vechi și comune a acestei instituții, scriind că „vameșii (e vorba de Transilvania n.n.) au drepturi în ceea ce privește alegerea, supravegherea și pedepsirea plăieșilor ce se aleg vreo 60 de oameni pentru a îndeplini în această parte slujbele la care sînt ținuți după aceeași veche datină românească plăieșii de dincolo a Țării Românești...“²².

Începînd cu secolul al XVIII-lea, în condițiile noi create prin ocuparea Transilvaniei de către austrieci, informațiile privitoare la plăieși sînt din ce în ce mai numeroase. O susținută corespondență are loc între guvernatorii austrieci

¹⁷ C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 297.

¹⁸ N. Iorga, *Brașovul și românii*, București, 1905, cap. Fugarii, p. 342.

¹⁹ Arh. st. Sf. Gheorghe, F.S., 301/1715. În originalul latin apare termenul de „Plajazones“. Vezi și Arh. st. Brașov, Act. Mag. IV. C. 2, p. 105, și IV. C. 2, p. 106; idem, p. 107. În aceste acte în germană găsim termenul de „Plejaschen“. Vezi și Arh. st. Sf. Gheorghe, F.S. 17/1725 (ordine guberniale). Aici găsim în limba maghiară termenul de „Plajás“.

²⁰ Arh. st. Brașov, Act. Mag., II, 15/1709 „Numărul plăieșilor să fie completat pînă la 64 și 9 vâtafi“.

²¹ N. Iorga, *op. cit.*, Cap. Fugarii, doc. 11. Vezi și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 208, pct. 1. Autorul vorbește de satele de schele (Schiiale) care au atribuții similare cu cele de plăieși.

²² N. Iorga, *op. cit.*, Cap. Sătenii ținutului, p. 342.

și orașele din sudul Transilvaniei. Astfel, chestionare privind starea plăieșilor, dispoziții ale guvernului privind noua organizare a lor, modul de recrutare a acestora, îndatoriri, diferite sesizări de încălcare a plăiurilor, abundă²³. Rigidul sistem de funcționare al fiscului austriac, bazat pe noile conscripții și urbarii ale satelor transilvănene, controlează sistematic întregul mod feudal de exploatare. Împotriva exploatării habsburgice, sătenii încearcă să scape prin fugă trecînd munții. Acum, plăieșii vor avea misiunea să păzească plăiurile și să urmărească pe cei ce vor să scape prin fugă trecînd în Țara Românească. Pe de altă parte, în condițiile dezvoltării schimbului comercial dintre Transilvania și Țara Românească²⁴, plăieșii sînt afectați vămilor, avînd grele sarcini de supraveghere a vehiculației ilicite de mărfuri și de vite peste munți. Plăieșia va constitui unul din mijloacele principale de supraveghere a regimului austriac în Transilvania pînă în anul 1765, cînd înființarea regimentelor grănicerești va micșora mult atribuțiile ei, transformînd-o, de la această dată, într-un appendice al aparatului administrativ local.

Modul de organizare a plăieșilor

Primul document care atestă precis un mod de organizare a plăieșilor în Transilvania este acela din 14 august 1709, privind pe cei din Țara Birsei, cînd autoritățile ordonă o reorganizare a lor²⁵. Astfel, în ședința Magistratului

²³ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 71/1695. Guvernatorul Bánffy către Magistratul Brașovului.

²⁴ C. A. Stoide, *Catalogul documentelor românești din Arhiva Orașului Stalîn*, I, p. 12.

²⁵ Arh. st. Brașov, 71/1695, Act. Mag., „În fiecare circumscripție în care sînt plăieși, oficialii să numească plăiașii, să însemneze cîți sînt, cum se numesc, de unde sînt, în ce condiții trăiesc, dacă este om liber, jeler sau iobag, ce fel de arme are și această întrebare s-o trimită acum guvernului. 2) În fiecare provincie să fie instituit un inspector care trebuie să fie un om corespunzător și care cunoaște munții, cărările și plăiurile și sub direcția lui vor fi puși plăieșii, care cu depunere de jurămint vor fi obligați a presta fidel serviciul lor, să nu mai facă alte servicii, să fie lăsați numai la paza cărărilor și plăiurilor. 3) Plăieșii sînt obligați a raporta inspectorului în fiecare săptămînă situația plăiurilor și dacă se întîmplă ceva deosebit, să dea de veste imediat. Cei prinși vor fi predați inspectorului care-i va preda Magistratului. Obiectele de contrabandă ce se găsesc la aceștia să observe legea și uzul... 4) Inspectorul va vizita lunar plăiurile să observe cu atenție orice se întîmplă, în acest scop 5) să țină un jurnal (diarium) în care să se noteze rapoartele săptămînale ale plăieșilor despre care va da relații fidele Guvernului la fiecare sfîrșit de lună. 6) Plăieșii care sînt leneși sau care iau mită să fie sever pedepsiți, iar dacă vina lor este mai mare, să fie prinși, dați în mîna Magistratului și înlocuiți. 7) După cum în trecut plăieșii se schimbau în fiecare an, să-i schimbe Magistratul pe aceștia alegînd numai corespunzători, să nu fie aleși iobagi despre care în modul sus arătat se va face o distinctă specificație...”.

de la data de mai sus s-a hotărît ca Georg Schnell, Thomas Börz și Martinus Seewald, delegații Magistratului, să se deplaseze în prezența delegatului guvernului Ignatius Haan și a șefului oficiului vamal, Pater Niklos și, conform instrucțiunilor primite, să procedeze la selecția plăieșilor atât dintre locuitorii mai bogați, cât și dintre aceia mai săraci²⁶. Au fost aleși 64 de plăieși²⁷, după cum urmează: 10 din Rîșnov, 12 din Tohan, 18 din Zărnești, 2 din Băciu, 2 din Cernat, 4 din Turches, 5 din Satulung, 3 din Purcăreni, 3 din Zizin, 5 din Tirlungeni²⁸. Aceștia erau comandați de 9 vătăfi, peste care stătea un inspector²⁹. Toți plăieșii erau puși sub jurisdicția oficiului tricesimal (vama imperială), față de care erau răspunzători în toate problemele de serviciu, iar selecționarea lor se făcea și de către Magistratul orașului Brașov pentru plăieșii din Țara Birsei, aceștia din urmă avînd și față de oraș anumite obligații. Din cei 64 de plăieși, cei selecționați din satele domeniului Bran, în număr de 24, aveau misiunea strictă de a păzi pasurile și cărările cu circulație comercială mai intensă. Ceilalți 40, din Zărnești, Tohan și Rîșnov, erau obligați să facă pază la plaiuri pe o arie geografică dispersată pe o mai mare întindere³⁰.

Cele mai păzite plaiuri în zona Branului erau: Pajură, Gros-Mic, Guțan și Strunga. În zona Timișului, principalele plaiuri erau: plaiul Gircinului, plaiul Piatra, plaiul Frăsinești, Jipot și plaiul Bucșoia. În zona Zărneștiului avem plaiurile: Riului, Crepăturii, Pruncului, Turcilor și Teiu³¹. În jurul Brașovului cele mai importante plaiuri erau: Cucurul Mic, Cucurul Mare, Ruia, Cristian și Colțul Cucurului, numit mai tirziu Postăvarul³².

În districtul Făgărașului, la începutul secolului al XVIII-lea, plăieșii erau comandați de vătăfii de plai care, la rîndul lor, erau dirijați de 4 plăieși supremați: a) provizorul Făgărașului, b) provizorul curții din Porumbacu de Jos și doi boieri³³. Din 1758 avem o statistică care diferă oarecum de cea dinaintea sub aspectul nomenclaturii funcțiilor ierarhice. Astfel, în anul susmenționat, în districtul Făgăraș erau 211 plăieși și 12 vătăfi, avînd superiori 2 inspectori, dintre care unul din partea domnului de pămînt, numit de Tesauriatul Transilva-

²⁶ Arh. st. Brașov, Act. Mag., Protocoalele F. IV. C. 12.

²⁷ *Ibidem*, Tabelul cu numele celor 64 plăieși se găsește în anexa filei C. 12.

²⁸ *Die Rechtslage des Ehemaligen Törzburger Domintums*, Brașov, 1882, p. 35.

²⁹ C. A. Stoide, *Dregătorii*..., p. 297.

³⁰ *Die Rechtslage*..., p. 37.

³¹ Arhiva documentară a Bisericii Negre din Brașov, (Arhiva B.N.B.) I, F. 26, IV, p. 356 și 358.

³² Arhiva B.N.B., I, F. 60, II, sect. 6/5 și 6/12.

³³ Ștefan Meteș, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, București, 1936, p. XX.

niei și al doilea din partea boierilor numit de căpitanul suprem³⁴. Cele mai cercetate trecători, păzite de plăieși, erau cele de la Breaza, care se întâlneau cu altele venite prin munții satelor vecine — Netot, Dejani și Lisa. Una e trecătoarea Smidei, care urcă pe munții Runcu continuându-se prin trecătoarea Scărișoara peste munții Recei și Hersenilor. La locul numit Glămeja Ienișului vegheau continuu 8 plăieși. În afară de aceștia, stăteau de pază lângă valea din Dejani, la locul numit Gura Budiului 3 plăieși, pe muntele Colțu, lângă valea Pojortei alți 3, avînd de vătăfi pe Bucur Toma din Pojorta și Ion Pop din Ludișor. Aici erau 32 plăieși : din satele Lisa 6, Breaza 4, Dejani 5, Netot 3, Iași 4, Beclean 1, Drîdîf 2, Ludișor 5, Voievodenii Mari 2. Alte trecători de la Breaza porneau peste locul Furcii, păzite de 8 plăieși împreună cu vătăful lor Ion Crăjan, boier din Sevestreni. Trecătoarea Săsciorului din plaiul Babei se unea cu cele din Recea și Berivoiul Mare. Satul Copăcel avea trecătoarea numită plaiul Manului, care urca pe valea Sebeșului, unindu-se cu cele din Berivoiul Mare, plaiul Scoarței și Petriceanca. Toate trei stăteau sub controlul vătăfului Ion Manta din Copăcel, ajutat de 30 plăieși din satele Ileni 6, Herseni 4, Copăcel 3, Sebeș 4, Mărgineni 5, Șercăița 3, Șinca Veche 4, Hurez 1. Altă potecă care pleca din Șinca Veche ajungea la plaiul Muntelui și de acolo în muntele Fața Ilie unde stăteau cîte 4 plăieși ; de acolo, poteca urca înspre vîrfurile Nimaia, la locul numit Fîntîna Roncii, unde se întâlnea cu cea din Mărgineni, apărută de 10 plăieși din cei 40, din cele 18 sate vecine de sub porunca vătăfilor Ion Strimbu din Vad și Nistor Gubernat din Comăna. La satul Perșani, trecătoarea peste muntele Gruicul Lung era păzită numai de 2 plăieși³⁵.

În părțile Sibiului, plăieșii erau, de asemenea, subordonați vătăfilor de plai care îi dirijau în locurile cele mai susceptibile trecerilor clandestine ale plaiurilor. În anul 1719 îndeplineau, de pildă, funcția de plăieși, la Săliște 5 săteni, dintre care Oprea Greavu era vâtaf de plai și Bucur Samoilă, Oprea Birsan, Ioanăș Milea și Dumitru Coșa, plăieși ; în Tilișca găsim pe plăieșii Mihai Miclăuș, Bucur Oancea și Petru Miclăuș ; în Sibiel era vâtaf Oprea Banciu și plăieși Petru Olteanu și Stan Banciu ; din Cacova plăieși Bucur Birsan, Coman Cîndea, Opriș Muleș și Dumitru Birzoagie, iar din Vale plăieșul Mihai Halmagiu³⁶.

Înarmarea plăieșilor pentru nevoile de pază era, în general, slabă. Dotați cu puști, erau deseori nevoiți să le predea autorităților ca o dovadă că, uneori,

³⁴ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 20 (citată întregul text din Meteș).

³⁵ *Ibidem*, p. 26 (Meteș citează din urbariul satului Perșani de la Arhivele de stat Cluj).

³⁶ Arh. st. Sibiu, *Protocoloalele Săliștei*, p. 239.

acestea nu aveau încredere în modul cum plăieșii își făceau datoria. Astfel, autoritățile austriece treceau de nenumărate ori la percheziționarea și ridicarea tuturor armelor găsite în satele de lângă graniță, luându-le chiar de la plăieși pe care nu-i deosebeau de „poporul de rînd”³⁷. În cazurile cînd paza graniței suțerea, plăieșii erau înarmați, dîndu-li-se înapoi armele³⁸. Pentru o mai bună eficacitate a serviciului prestat, erau dotați și cu cai în anumite împrejurări³⁹. Plăieșii nu aveau uniformă specială. Bedeus von Scharberg îi descrie ca pe niște oameni care în timpul serviciului purtau costumul lor țărănesc obișnuit din părțile unde locuiau, deosebindu-se de alții doar printr-un mic scut metalic pe care era gravat vulturul imperial (pajura) și pe care erau obligați să-l poarte ca semn distinctiv⁴⁰. Modul de supraveghere a granițelor se făcea prin sistemul patrulărilor, care era cel mai uzitat mijloc în primele trei decenii ale secolului al XVIII-lea, dar în lunile de vară și toamnă, cînd condițiile climatice favorizau paza prin posturi fixe, plăieșii stăteau în gropi împrejmuite⁴¹. Ulterior, sistemul pazei pe posturi fixe se generalizează, construindu-se gherete. Astfel, comandantul militar austriac de la Sibiu ordonă Magistratului, în lunile septembrie și noiembrie ale anului 1749, să treacă imediat la construirea gheretelor pentru toți plăieșii aflați în exercițiul funcțiunii în locurile de interferență a plaiurilor⁴². Ordinul se repetă în 1750 prin cererea insistentă de înlocuire a gropilor cu gherete⁴³.

Atribuții

Atribuțiile plăieșilor rezultau din obligațiile acestora de a face paza hotarelor statului feudal. Fie în Țara Românească, fie în Transilvania, ei trebuiau să oprească trecerea dintr-o țară într-alta a oamenilor care fugeau de exploatare, de sărăcie, dar aveau și misiunea de a urmări și prinde pe hoții care se aciuau în ascunzători la poale de munte, jefuind populația⁴⁴. Mai erau, apoi, informatori ai autorităților⁴⁵. De asemenea, aveau importantul rol de a opri și

³⁷ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 50/1759.

³⁸ *Ibidem*, Act. Mag., 211/1760.

³⁹ *Ibidem*, Act. Mag., 225 și 304/1757.

⁴⁰ Joseph Bedeus von Scharberg, *Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert*, Viena, 1876, p. 347—348.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Arh. st. Brașov, Acte Cumulus 27/1749. Vezi și Acte Administrative, dosar III, Nr. 219/1749.

⁴³ *Ibidem*, Act. Mag., 74/1750.

⁴⁴ N. Iorga, *op. cit.*, Cap. Hoții, p. 220.

⁴⁵ I. Moga, *op. cit.*, p. 7.

a confisca mărfurile și vitele trecute clandestin. Aceasta era una din sarcinile de bază ale plăieșilor, atât în Transilvania, cât și în Țara Românească. Încă din 1653 Matei Basarab scutește de toate dările pe Mircea Vătaf „ca să fie vâtaf de plăiaș, să poarte grijă, să păzească plaiurile de hoți și de oamenii răi și de oameni birnici, să nu treacă în Țara Ungurească. Plăieșii să-l asculte și să păzească oprind a trece hoții sau oamenii de bir“⁴⁶. La prinderea hoților periculoși conlucrează, uneori, autoritățile de pe ambele versante ale Carpaților. Vameșul Panaioti de la Rucăr, de pildă, înștiința pe cel de la Bran, în 1760, că a luat măsuri de pază la hotar. Roagă pe plăieșii aparținători vamei de la Bran să-l prindă pe Albușoiu „cunoscut pentru hoții ca și foarte primejdios“⁴⁷. În 1740 o dispoziție a guvernatorului din Sibiu ordona districtului Făgăraș să întreprindă o acțiune cu plăieși în munți pentru împușcarea hoților care acționează în jurul văii Șercaia⁴⁸.

Uneori, autoritățile austriece trimiteau dispoziții organelor în drept a-i controla pe plăieși, cerându-le înăsprirea măsurilor de pază⁴⁹. Aceste măsuri erau îndreptate împotriva oamenilor care nu mai puteau suporta sărăcia, încercând să se refugieze în Țara Românească. Deosebit de mișcătoare este relatarea țăranilor din Ludișor, din 1726, făcută cu ocazia unei anchete a autorităților, unde se arată că „oamenii din satul nostru Radul Iarul, Aldea Brumarul, Oprea Bîrsa, Radul Zaharie... nu de mult în trecuta scumpete voind să treacă în Țara Românească, plăieșii i-au observat și mergînd după ei i-au ajuns la marginea hotarului și care n-aveau *țidulă* atât pe ei cât și caii lor i-au întors și i-au dus înaintea căpitanului suprem și domnia sa le-a luat caii în număr de 9, iar pe ei i-au aruncat în temniță și i-au ținut închiși două săptămîni. În curînd după aceasta — continuă documentul — fără știrea căpitanului suprem din nou s-au pregătit cu vite și cu tot ce au avut și au plecat spre Țara Românească dar o ploaie venită repede i-au împiedicat și observîndu-i viceplăieșul din Dejani, Radul Popic, împreună cu cîțiva inși s-au repezit după ei, iar oamenii au fugit și toate vitele le-au lăsat fiind 21 cu cele mărunte și vice-plăieșul le-a adus la căpitanul suprem și acolo, așa se zice, le-au împărțit... destul că ei nenorociții au mare plîngere că din cauza aceasta au sărăcit și s-au ruinat foarte mult“⁵⁰. Acesta nu a fost un caz izolat. La fel au pățit Aldea Pîtea și

⁴⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, V, 1903, București, p. 120, doc. 16/1653.

⁴⁷ Arh. st. Brașov, Fond Stenner, I, 5, Nr. 736/1760.

⁴⁸ *Ibidem*, Act. Mag., dosar III, 64 anexa 1/1740.

⁴⁹ Arh. st. Sf. Gheorghe, F.S., 18/II/1709. Vezi și Arh. st. Brașov, Act. Mag., 9/1749 și Act. Mag., 168 și 300/1756 și Arh. st. Sf. Gheorghe, F.S., 100/1757.

⁵⁰ Ștefan Meteș, *op. cit.*, (vezi Cap. Ancheta din 4—16 iulie 1726 în comuna Ludișor).

Stoica Bădicu din Tohanul Nou, disperați de sărăcie și prinși de plăieși când se întorceau din Țara Românească după o bejenie de patru ani⁵¹. De asemenea, au fost prinși Sidrin Dumitru și Pașca Ion din Tirlungeni, pentru care „s-au pus chezași tot satul”⁵².

Fiind singurii păzitori ai granițelor pînă la înființarea regimentelor grănicerești, în atribuția plăieșilor intra și prinderea dezertorilor din armată, tot mai numeroși spre mijlocul secolului al XVIII-lea. Astfel, în 1733, plăieșii din Tohan au prins doi husari care au dezertat⁵³. În 1751 plăieșii prind cinci dezertori cu arme cu tot, iar pe al șaselea îl împușcă în timpul luptei⁵⁴. În 1754 se organizează o adevărată vinătoare pentru prinderea dezertorului Ion Päschner⁵⁵. Dezertorii sînt urmăriți și prinși și de plăieșii din Țara Românească. Cei de la Rucăr, de pildă, l-au prins pe Ion Păușoiu „soldat din Țara Ungurească așteptînd ordinul lui Vodă pentru a-l extrăda”⁵⁶.

Sarcini importante aveau în oprirea și confiscarea mărfurilor și vitelor intrate ilegal de o parte și de alta a hotarelor⁵⁷, iar vătăfii de plai trebuiau să țină evidența capetelor de vite trecute la iernat în Țara Românească, apoi să strîngă venitul munților de la locuitorii satelor de munte și al acelor de la stîină⁵⁸. În districtul Făgăraș, de pildă, registrul de evidență a capetelor de animale trecute la iernat în Țara Românească din anul 1753, ținut de vătăful de plai, consemnează precis cifra de 244.265 de oi, 474 cai, 2.538 de porci și 5.704 vite⁵⁹. Contrabanda de mărfuri și vite constituia subiectul unei repetate corespondențe între autoritățile centrale și orașele transilvănene⁶⁰. În 1747 Magistratul Brașovului este anunțat, de pildă, că plaiurile și trecătorile au devenit libere și că turme întregi de vite trec din Țara Românească în Transilvania. Se cere sporirea numărului de plăieși⁶¹. Ordinul se repetă și în 1764, anunțîndu-se „mari stricăciuni la plaiuri”⁶². Plăieșii erau obligați să verifice evi-

⁵¹ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 892/1783.

⁵² *Ibidem*, Act. Mag., V/208/1760.

⁵³ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, VII, p. 197.

⁵⁴ *Quellen*, IV, p. 429.

⁵⁵ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 101/1754.

⁵⁶ *Ibidem*, Col. Documente românești, Brașov, 1956, Nr. 2666.

⁵⁷ *Die Rechtslage...*, p. 36. Vezi și Gheorghe Michael Gottlieb von Herrmann, *Das Alte und Neue Kronstadt*, Sibiu, 1885, p. 126. Vezi și V. Păcală, *Monografia satului Rășinari*, Sibiu, 1915, p. 39.

⁵⁸ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. XXXIV.

⁵⁹ Andrei Vereș, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească*, Memoriile secției istorice a Academiei, București, 1927, VII, p. 25.

⁶⁰ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 56/1759.

⁶¹ *Ibidem*, Act. Mag., 56/1747.

⁶² *Ibidem*, Acte Cumulus, 27—35/1764.

dența celor care plecau în Țara Românească, cerindu-le „pășușu” (pasus — dovadă de trecere) și chitanțele de vamă⁶³. Astfel, se nasc excese din acest drept al plăieșilor, de multe ori aceștia pretinzând oamenilor daruri în bani și marfă. În 1757 un referat al vice-judelui regal atrage atenția guvernului asupra pagubelor produse de plăieși păstorilor⁶⁴. În 1762 plăieșii de la Timiș opresc cai încărcăți cu burdufuri de brinză și saci de lână ai săcelenilor, luindu-le acestora de fiecare cal cite un zlot⁶⁵, iar colibașii de la Bran se plîng de pretențiile din ce în ce mai mari ale paznicilor de la hotar de a le da cite un miel pentru eliberarea biletului de trecere a plaiului „obicei care n-a fost înainte” — specifică documentul⁶⁶.

O altă obligație a plăieșilor consta în paza sanitară a hotarelor, supraveghind continuu pe cei puși în stare de carantină la trecerea plaiurilor. În 1756 timpul de carantină ajunsese la 42 de zile, iar paza oamenilor o făceau plăieșii⁶⁷. Această pază constituia una din cele mai grele obligații ale lor⁶⁸.

Mai aveau, apoi, obligații de mai mică importanță, ca de exemplu anunțarea autorităților, cit și a oamenilor din sate, asupra eventualelor calamități. Astfel, în 1741, ei anunță oamenii de primejdiile din munți, unde „să scură apele”⁶⁹.

Criteriul de angajare a plăieșilor

La început, plăieșii erau angajați din păturile sărace ale populației. Ancheta autorităților din 1698 în satele domeniului Bran confirmă acest lucru⁷⁰. N-ar fi exclus ca, în rindurile lor, să fi existat și iobagi. Ancheta ordonată de guvernatorul Bánffy, la 1695, și ancheta din 1698 privind criteriile de organizare a plăieșiei, pare să confirme existența lor ca plăieși⁷¹. O dată cu reorga-

⁶³ Arh. st. Brașov, Fond Trausch, F. 26, 35, 57, din dos. V. Vezi și Act. Mag., 294/1756.

⁶⁴ Arh. st. Sf. Gheorghe, F.S., 59/1757.

⁶⁵ Arh. st. Brașov, Acte judecătorești, 32/1762.

⁶⁶ *Ibidem*, Col. Doc. românești, Nr. 1526/1793.

⁶⁷ *Die Rechtslage...*, 1756, p. 35.

⁶⁸ Arh. st. Brașov, Acte administrative, dos. III, Nr. 219. Vezi și Arh. st. Sf. Gheorghe, F. S., 46/1760 ; F. S., 92/1759.

⁶⁹ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I, Nr. 3172, p. 1706/1758. Vezi și Nr. 3086, p. 1672.

⁷⁰ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 20/1698, — Ancheta Guberniului — Declarații : Stan Aldea din Zărnești, „în timpuri străvechi plăieșii au fost puși din cei săraci care nu prea au avut facultatea să dea dijme...”. Tatul Hodros, 60 ani, „în timpuri vechi au fost puși plăieși care nici în casă și nici în afară de casă n-au avut nimic...”. Radul Drăgoi, 65 ani, „în acel timp numai cei mai săraci s-au dus la plăieși...”.

⁷¹ *Ibidem*, Act. Mag., 71/1695, Art. 1. „în fiecare circumscripție oficialii să numească... dacă este om liber, jeler sau iobag...”.

nizarea instituției, ca urmare a instaurării noii administrații austriece, iobagii care au fost plăieși sînt excluși din rîndurile acestora⁷². Acum, ei sînt recrutați din oamenii mai înstăriți⁷³. Apartenența juridică a lor față de oficiul tricesimal în privința obligațiilor de serviciu pe de o parte, și reglementarea păstoritului în munți încheiată prin convențiile bilaterale dintre domnii Țării Românești și autoritățile austriece pe de altă parte, le aduc mari perspective de îmbogățire. Se cunoaște cazul unui vâtaf de plai care și-a făcut o avere de 3000 de oi. În ultimul deceniu al secolului al XVII-lea se dădea pentru angajare ca plăieș 2—3 taleri, 1—2 oi și o piele de vulpe. În curînd, însă, prețul angajării crește, ajungîndu-se la 5—6 taleri, 3 oi cu miei și, uneori, se mai dădeau și butoaie cu vin⁷⁴. Vătafii de plai dădeau plocioane, în bani și animale, și mai mari⁷⁵. La angajare, plăieșii erau obligați să depună un jurămint de credință față de superiorii lor⁷⁶. În jurămintul plăieșilor din Țara Birsei, depus în fața oficiului tricesimal și a reprezentantului Magistratului orașului, accentul cădea pe obligativitatea de a opri, sub pedeapsa celei mai mari severități, trecerea mărfurilor dincolo de munți, accentuîndu-se obligația de confiscare și predare a acestora, superiorilor⁷⁷. Tendința de îmbogățire rapidă duce la excese în raporturile plăieșilor cu ceilalți locuitori ai satelor, sau chiar față de autoritățile locale. Speculînd neînțelegerile dintre Magistrat și funcționarii vamali, ei fa-

⁷² Arh. st. Brașov, Act. Mag., 71/1695, Art. 7. „...să-i schimbe Magistratul pe aceștia alegînd oameni... să nu fie iobagi...”.

⁷³ *Ibidem*, Art. 7 „...eliminînd acolo unde este posibil și în măsura în care este posibil pe cei săraci (mediocris sortis contribuens)”.

⁷⁴ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 20/1698. Ancheta: Bucur Ion „acum văd că domnii raționiști (vameșii) fac din oamenii bogați plăieși care pot să dea cadouri mai mari...” . Vezi și declarațiile lui Stanciu Cercel, Dușa Costea și Tatul Hodros.

⁷⁵ *Ibidem*, Declarații: Vlădușca Pitui „Știu că vâtaful a dat anul trecut ca să fie vâtaf 20 de taleri, 3 galbeni și 20 oi cu miei”. Radu Manea „am plătit din ce în ce mai mult. Anul trecut vâtaful a dat un cal care valora 30 taleri”.

⁷⁶ Arh. st. Sibiu, Protocoalele Săliștei, Act. Nr. 3, p. 1, Jurămintul plăieșilor sălișteni „Jurăm Tatălui, Fiului și Duhului Sfînt pre sfînta troiță, un Dumnezeu adevărat, Maichii prea curate, pre doisprezece apostoli, pre Evanghelie, pre patru posturi într-un an, pre pită, sare, cuminicătura cea de moarte, cum la slujba aceea care ne-au dat domnii și Scaunul, la paza plăiurilor vom griji și la zile bune și la rele, nice la părinți, nice la frăție, nice la rudă ce ne va veni înainte, care va umbla fără treabă, vom prinde și vom da înaintea domnilor Scaunului, venitul domnilor după cum au fost și mai înainte nu vom pitula, dar de unde va fi vom da în samă cu mare dreptate, cuvîntul vâtafului și a domnilor vom asculta. Dacă s-ar întîmpla că n-ăm umbla în dreptate, birșagul nostru să fie țapa, roata sau furcile, cum se va cădea după faptele noastre și de acolo să n-aibă alții a da sama de noi, cu un cuvînt făgăduim a sluji la slujba noastră cu mare dreptate. Așa să ne ajute Dumnezeu și să ne folosească cuminicătura cea de moarte”.

⁷⁷ Arhiva B.N.B., T. F. 26, p. 687. Se găsește sub formă de manuscris nedatat,

bricau, de pildă, rachiul, eludînd astfel acest privilegiu exclusiv al Magistratului⁷⁸. Raportul căpitanului orașului către Magistrat din 25 oct. 1756 relevă practica plăieșilor din satele săcelene de a fabrica rachiul, refuzînd să recunoască dreptul de jurisdicție al Magistratului asupra lor⁷⁹. Guvernul Transilvaniei este obligat să intervină pentru a opri aceste abuzuri, dînd dispoziții severe de respectare a obligațiilor plăieșilor față de conducerea orașului Brașov⁸⁰. Sînt cazuri cînd, față de oamenii din sate, se poartă neomenos. Cetățenii din Purcăreni, de pildă, arată că plăieșii au devenit atît de îndrăzneți încît fiecăruia îi este frică de ei⁸¹. Primarul Rîșnovului se plînge Magistratului, de asemenea, de lipsa lor de ordine și disciplină⁸². Sînt cazuri însă, cînd, la rîndul lor, sînt maltratați. Astfel, în casa plăieșului Palta Mihai din Tirlungeni „a intrat Simion Crișanul teremtuind de i-au speriat nevasta și copilul luîndu-i gloabă 6 mărișei”⁸³. Tot astfel moș Plăiașu din Purcăreni este invalid „de cînd l-au sfărîmat tilharii de hoți”⁸⁴. La fel, plăieșii Stan Săracul și Gheorghe Schileru au fost bătuți de oamenii din Vulcan care i-au ajutat lui Radu Golea, evadat din Cristian, „să fugă în Țara Românească”⁸⁵. Într-un act, comisia sanitară înștiințează Magistratul că 3 plăieși au fost maltratați de tohăneanul Iosof⁸⁶. Sînt cazuri cînd plăieșii au plătit cu viața serviciul de păzitori ai hotarelor. Astfel, comisia juridică a Magistratului Brașov a anchetat timp de doi ani pe mai mulți locuitori din Cristian și Vulcan „care întorcîndu-se pe plaiuri și poteci ascunse din Țara Românească l-au omorît la hotar pe plăieșul Simion Kraft”⁸⁷.

Privilegii și contribuții

În schimbul serviciului prestat ca păzitori ai hotarelor, plăieșii se bucurau de o serie de privilegii. Unul dintre cele mai importante, care de altfel atestă și vechimea lor, era acel drept, pentru cei din Țara Birsei, de a-și confecționa pentru nevoile lor personale și pentru a vinde postav, întrebuințarea pivelor și dirstelor din satele lor⁸⁸. Acest privilegiu le-a fost contestat de breasla

⁷⁸ G. M. Gottlieb, v. Herrmann, *op. cit.*, p. 126.

⁷⁹ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 47/1736, Anexa 1—9.

⁸⁰ *Ibidem*, Act. Mag., 118/1738, vezi și Act. Mag., 163/1759.

⁸¹ *Ibidem*, Act. Mag., *op. cit.*, 47/1736, Anexa 1—9.

⁸² *Ibidem*, Act. Mag., 91/1757; vezi și Acte Administrative, dos. V, Nr. 8/1758.

⁸³ *Ibidem*, Acte judecătorești, Nr. 2/1763.

⁸⁴ *Ibidem*, Acte dominiale Purcăreni, Nr. 20/1752.

⁸⁵ *Ibidem*, Acte judecătorești. F. I. 12/1757.

⁸⁶ *Ibidem*, Act. Mag., 68/1757.

⁸⁷ *Ibidem*, Acte judecătorești, 63/1757 și 22/1758.

⁸⁸ *Ibidem*, Act. Mag., 25/1709. Vezi și nota urm.

țesătorilor de lână, ajungându-se la conflicte care s-au soldat cu distrugerea dirștelor și pivelor plăieșilor de către breslașii brașoveni⁸⁹. Ancheta întreprinsă în 1709 de o comisie, constată dreptul străvechi al plăieșilor „ab antiqua tempore” în conecționarea postavului, ordonându-se încheierea unei convenții prin care Magistratul se obligă să construiască pive în Tohan și Zărnești pentru nevoile lor, în locul celor distruse⁹⁰. Fabricarea rachiului era, iarăși, o practică mult uzitată de plăieși, ținând cazane de țeacă fără a consimți la plata taxelor⁹¹. Erau scutiți, apoi, de anumite prestații personale ca : îngreunări sătești, lucru la drumuri, lucru la cetate⁹², apoi sălășluirea ostașilor „cortel”⁹³ și de cărăușie „forspantul”⁹⁴. Plăieșii nu erau, însă, scutiți de cele mai importante obligații feudale. Astfel, un act emanat din Alba Iulia, la 11 iulie 1702, sub forma unei scrisori către Magistratul orașului Brașov, comunică organelor în drept obligativitatea ce o au plăieșii de a se supune la prestarea obligațiunilor lor feudale izvorite din raporturile juridice legate de plata terțialității (a treia parte din contribuție), fiind scutiți numai de anumite prestații personale⁹⁵.

Pentru sarcinile întreprinse, plăieșii erau retribuiți în natură și în bani. Astfel, în 1753, 6 plăieși sălișteni primeau anual 3 feldere de grâu, 3 de porumb și cîte o pereche de opinci, iar în anii cu multă ghindă se dădea acestora a 3-a parte din recoltă⁹⁶. Cea mai importantă obligație a lor era plata zeciuielii, cu toate că, în unele cazuri, aceștia au refuzat să o plătească⁹⁷. Plăieșii mai erau obligați să plătească terțialitatea. Rescriptul împărătesc din 1756 care stipula

⁸⁹ C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 297.

⁹⁰ E. Limona, *Industria textilă din Brașov și Țara Birsei, Catalog de documente 1413—1820*, I, București, 1960. Act. Nr. 87. Text integral : „Ignățiu Han comandant general în numele generalului Georg Kriegbaum în prezența inspectorului vămilor din Brașov încheie o convenție cu Magistratul din Brașov în privința plăieșilor, numărul lor, selecția, modul de impunere, jurisdicția în ceea ce privește dreptul străvechi al plăieșilor (ab antiqua tempore) de a face zeghe pentru nevoile casei și pentru vânzare deoarece ei au fost împiedicați în aceasta prin distrugerea pivelor de către breasla țesătorilor de lână din Brașov. Controversa dintre plăieși și breaslă a fost reglementată în felul următor : Magistratul se obligă să construiască cît mai repede în satul Tohan două pive (Walkmühlen) și în satul Zărnești alte două ciocane (Stampae), din aceste pive două să aparțină exclusiv plăieșilor putînd face din ele zeghe pentru nevoile casei și pentru vânzare, ceilalți locuitori din sat care nu sînt plăieși să le rămîină celelalte două pive”. Vezi și actul Nr. 75 și 178 din această lucrare care atestă existența în 1746 la Zărnești a pivelor pentru plăieși.

⁹¹ C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 297.

⁹² I. Moga, *op. cit.*, p. 8.

⁹³ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 9/1702.

⁹⁴ C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 297.

⁹⁵ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 13/1702.

⁹⁶ Arh. st. Sibiu, Protocoalele Săliștei, I, p. 544.

⁹⁷ C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 297.

precis obligațiile plăieșilor, arată clar obligativitatea acestora „de a da terțialitatea care va fi stabilită în mod proporțional și onest”⁹⁸. În 1727 a fost impusă terțialitatea pe plăieșii din Săcele, de pildă ; astfel : 46,66 florini, în 1728 : 43,49 și în 1729 : 41,68 florini⁹⁹.

Pentru serviciul prestat, plăieșii mai primeau și salariu¹⁰⁰. Sistemul de salarizare nu era uniform, ci varia în funcție de timpul prestării serviciului și de locul unde se găseau aceștia¹⁰¹. În Țara Birsei, în anul 1757, îi găsim salariați cu suma de 1 florin de la Magistrat, iar cu 2—3 florini de la Oficiul Tricesimal¹⁰². În mărginimea Sibiului găsim, de pildă, în 1750, pe plăieșii sălișteni salariați cu suma de 4 florini¹⁰³. În districtul Făgărașului salariul plăieșilor era mai mare, ajungându-se în anul 1758 ca fiecare să primească 12 florini anual, vătăfii de plai 24 florini anual, iar inspectorii primeau din venitul munților 50 de florini anual¹⁰⁴.

Din cauza varietății sarcinilor pe care le aveau de îndeplinit, fiind și în număr mic față de aria mare geografică pe care trebuiau să o cuprindă, mai ales în condițiile unei permanente augmentări a sarcinilor de serviciu, plăieșii au încetat să mai devină, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, un pilon important în aparatul de stat feudal austriac. Plăieșia s-a dovedit, după o experiență de câteva decenii, o instituție neviabilă pentru regimul austriac. Plăieșii n-au fost niciodată ciștigați de autoritatea Casei de Habsburg sau de cea a orașelor feudale. Serviciile prestate le efectuau, de cele mai multe ori, sub amenințarea rigorilor legii, fiind deseori susceptibilă arestarea lor dacă se considera că nu-și fac datoria¹⁰⁵. Spre mijlocul secolului al XVIII-lea, nenumărate ordine, sesizări și dispoziții în scris, emise de organele centrale, trădează o neîncredere mereu crescândă față de fidelitatea sarcinilor prestate de plăieși¹⁰⁶. Simptomatic în

⁹⁸ *Die Rechtslage...*, p. 35.

⁹⁹ *Arhiva Magistratului orașului Brașov, inventarul actelor administrative*, București, 1959, I, p. 133.

¹⁰⁰ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 166/1756 și 186 și 189/1756. Vezi și Arh. st. Sf. Gheorghe, F.S., 110/1757.

¹⁰¹ C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 299. Vezi și Arh. st. Brașov, Acte Bran, Nr. 90/1791, Anexa 5 ; idem, *Colecția de documente românești*, Nr. 2, 3, 4, 5, 6.

¹⁰² Arh. Mag. orașului Brașov, p. 278.

¹⁰³ Arh. st. Sibiu, Protocoalele Săliștei, p. 544.

¹⁰⁴ Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 28.

¹⁰⁵ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 165/1759.

¹⁰⁶ *Ibidem*, Act. Mag., 287/1755, 360/1756, 217/1756, 158/1756, 168/1756, 234 și 277/1757, 91 și 120/1757 ; Hurmuzaki, *op. cit.*, I, Nr. 3172, p. 1706 ; Act. Mag., 142/1758. Vezi și Arh. st. Sf. Gheorghe, F. S. 9 și 46/1760 ; Act. Mag., 75 și 122/1768 ; Acte Cumulus, 27—35/1764 și Act. Mag., 33 și 56/1747.

această privință este atitudinea plăieșilor față de regimul austriac încă de la începutul organizării lor în cadrul aparatului de stat austriac. Astfel, în timpul răscoalei curuților din perioada anilor 1703—1711, plăieșii iau o atitudine ostilă față de autoritatea centrală habsburgică, cît și față de cea a orașelor transilvănene. În 1703, vâtaful plăieșilor din Sinpetru împreună cu subalternii lui au trecut de partea curuților. Fiind prinși, au fost trași în țeapă în cartierul Blumăna din Brașov¹⁰⁷. Sugestivă este și atitudinea plăieșilor zărneșteni, în 1705, cînd, împreună cu vâtaful lor și cu încă 30 de oameni, fac front comun cu curuții, percepînd taxele vamale și sfidînd astfel autoritatea orașului Brașov¹⁰⁸. De altfel, în perioada anilor 1705—1709 plăieșii din Țara Birsei nici nu au mai prestat serviciile față de autoritatea centrală, dezertînd la curuți, astfel că vămile au rămas fără păzitori¹⁰⁹. Uneori, autoritățile treceau la hotărîri extreme, atunci cînd nu mai puteau conta pe plăieși. Numai așa se explică faptul că se cerea, uneori, închiderea plaiurilor, potecilor și a trecătorilor chiar prin bolovani și trunchiuri de arbori pentru a le bloca și a le face astfel de netrecut¹¹⁰. Interesant este ordinul emanat de la guvernul din Sibiu, în 24 noiembrie 1747, în care se arată că „din informațiile recente am înțeles că prin neglijarea păzirii de către plăieși a plaiurilor care duc în Țara Românească, oricine a putut să-și mîne vitele dincolo și dincoace de hotar, iar plăieșii au existat mai mult cu numele. Este de netăgăduit că astfel de neglijențe vor fi cauza că și alții vor fi îndemnați a face astfel de încălcări și abateri. Vi se atrage atenția să luați astfel de măsuri pentru ca astfel de treceri libere să nu mai aibă loc...”¹¹¹.

Acestea sînt doar cîteva dovezi care demonstrează neîncrederea crescîndă a autorităților centrale față de serviciul plăieșilor. De aceea, începînd cu anul 1765 prin înființarea regimentelor grănicerești, rolul lor se va diminua treptat. Eliminați din funcția de păzitori ai hotarelor, vor continua să existe ca simpli agenți administrativi fiscali ai autorităților.

¹⁰⁷ *Quellen*, VII, p. 9.

¹⁰⁸ *Ibidem*, VI, p. 105.

¹⁰⁹ *Ibidem*, VII, p. 20.

¹¹⁰ Arh. st. Brașov, Act. Mag., 20/1734.

¹¹¹ Arh. st. Sf. Gheorghe, F. S., 41/1747.

ANGABEN ÜBER DAS GEBIRGSGRENZERTUM IN SIEBENBÜRGEN IM XVII. UND XVIII. JAHRHUNDERT

(Zusammenfassung)

Das Gebirgsgrenzertum ist eine alte Einrichtung, die auf die Notwendigkeit zurückging, die Grenzen der Feudalstaaten Siebenbürgen und Muntenien zu schützen. Eine Reihe von Dokumenten aus dem XVII.—XVIII. Jahrh. belegen das Vorhandensein des Gebirgsgrenzertums beiderseits der Karpaten. Die Ähnlichkeit der Organisationsformen in Muntenien und Siebenbürgen beweist den gemeinsamen Ursprung und das Alter dieser Einrichtung. Im XVIII. Jahrh. übernimmt dann Österreich diese Einrichtung und passt sie seinen besonderen Verhältnissen an.

Die wichtigste Pflicht der Grenzer bestand darin, Deserteure, Diebe u.a. am Überschreiten der Grenze zu hindern und den Schmuggel zu unterbinden. Sie mussten auch über die Zahl der Rinder, die aus Siebenbürgen zur Überwinterung nach Muntenien getrieben wurden, genau Buch führen. 1765 werden die Grenzregimenter gegründet, so dass die Gebirgsgrenzer ihre Funktion einbüßen.

CĂUTAREA URMEI ANIMALELOR FURATE ȘI „COLACUL“, MĂRTURII ALE OBICEIULUI PĂMÎNTULUI ÎN ȚARA BÎRSEI

de

VALERIA CĂLIMAN

Țara Birsei a avut din punct de vedere al legislației o situație destul de complexă. Brașovul, oraș liber crăiesc, se bucura de privilegiile pămîntului crăiesc ca și cele 13 ȋrguri și sate libere din district ¹.

Domeniul cetății Bran, care cuprindea satele săcelene, Crizbavul și Apața, aparținea de drept comitatului Alba, chiar și după intrarea definitivă în posesia orașului Brașov la 1651, și era supus atit jurisdicției comitatense, cit și Brașovului.

Satele Zărnești și Tohan, desprinse din domeniul cetății Bran la 1395 ², centre plăieșești ³, s-au bucurat de anumite privilegii și au fost conduse pînă în secolul al XVIII-lea de reprezentanții obștii, după legile strămoșești.

Hotarul cetății Bran, hotar pe care sînt așezate astăzi satele brănene, a avut din punct de vedere juridic o situație specială.

Hotarul amintit n-a făcut niciodată parte din domeniul cetății. Cînd la 1377 regele Ludovic I al Ungariei mută vama la cetatea nou zidită a Branului ⁴, zona

¹ Ghimbav, Codlea, Cristian, Rîșnov, Vulcan, Prejmer, Hărman, Hălchiu, Feldioara, Bod, Sînpetru, Rotbav, Măeruș.

² Zimmermann — Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Stebenbürgen*, III, Sibiu, 1897, p. 139—141.

³ Arh. st. Brașov, Actele Magistratului, 20/1698.

⁴ Zimmermann — Werner, *op. cit.*, II, p. 479—481.

cetății se găsește situată atât din sus de pas, cât și din jos de pas, care în graiul localnic este denumit Bran sau Poartă⁵.

Zonă muntoasă și împădurită, hotarul a fost — conform uzanțelor feudale — închiriat pe vecie colibașilor. Ei l-au defrișat cu brațele lor, și-au ridicat colibe și l-au populat. Așa apar așezările de pe hotarul cetății, așezări de posesori din „moși“ de munți⁶, „moșii“, finețe și foarte puțin pământ arabil

Închirierea pe veci a proprietății este caracteristica unei instituții feudale, a *emphiteusei*⁷, instituție pe care o întâlnim în hotarul Branului până în secolul al XVIII-lea.

Locuitorii plăteau o taxă de răscumpărare la fiecare transmitere de proprietate — vânzare sau moștenire. Această taxă se numește „năiem“. A zecia parte a năiemului era taxa anuală plătită de colibași pentru proprietatea lor, ca și alte taxe, a capului, a mielului, a munților etc. Acești „proprietari pe veci“ își răscumpărau veșnic proprietatea.

Sumele încasate de pe hotarul cetății nu se confundau cu încasările din domeniu și nu figurau nici în veniturile Brașovului. Încasările hotarului, trecute în „Hatert Register“ formează venitul personal al domnului de pământ, el revenind pîrcălabilor în baza vechiului drept al terțialității acordat de legislația comitatensă⁸.

În cel dintîi urbariu al Branului din 1761 apare foarte lămurit distincția între populația din hotarul cetății și de pe domeniul cetății, cu toate notificările caracteristice stării de drept.

Cetatea avea doi pîrcălabi. Unul administra, celălalt îndeplinea atribuțiile domnului de pământ. Pîrcălabii judecau pe oameni în prima instanță, încasau taxele, înregistrau căsătoriile, țineau evidența cadastrală. Ei judecau pe oameni, pînă tîrziu, în baza dreptului feudal maghiar și al obiceiului pămîntului românesc (*Jus vallahicus*).

⁵ De aici revine în toate documentele specificarea „din sus de Bran“ și „din jos de Bran“, specificare neînțeleasă uneori de editorii documentelor, care au redat-o sub forma „Branul de sus“ și „Branul de jos“, denumiri inexacte.

⁶ Arh. st. Brașov, Acte Administrative, pachet VII. Din 1773 avem o listă de „stăpînii munților“ — erau 20 de munți proprietatea colibașilor — care au cîstîit pe „măria sa Domnul“ cu cîte un galben: Stan Bangălă pentru munții Benghelești, Vlad Țințul pentru Poiana Lungă, Ioan Oproiul pentru muntele Coja, Ion al lui Constantin Porancea pentru Priporul, Ion Țișcă pentru Lupșorul, Stanciu Spîrchez pentru Secătura, Vlad Florescu pentru Jigăra.

⁷ Vezi: Antonius Bartal, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae*, Lipsa, 1901.

⁸ După ce cetatea ajunge în proprietatea Brașovului, judele Brașovului încasează 1/3 din venitul hotarului, 1/3 revine celor 2 pîrcălabi și 1/3 dorobanților.

Oamenii de pe hotar respectau tradiționalele obiceiuri și așezăminte. Pentru nevoile obștești plăteau un bir numit „aruncul satului” pe care îl încasau și utilizau reprezentanții obștii. Sfatul bătrînilor era consultat chiar de pîrcălabi în momente mai dificile.

Din mulțimea proceselor colibașilor brăneni — ajunse în instanță superioară — se desprindea legislația locală aplicată de legiuitor, și anume :

— dreptul de preempțiune și publicarea în fața bisericii în trei duminici consecutive a vânzărilor și zălogurilor ;

— proba jurămîntului, și

— căutarea urmei animalelor furate cu „colac”⁹, proceduri consacrate ale vechiului obicei al pămîntului românesc.

Căutarea urmei animalelor furate este menționată, ca un obicei românesc, de regele Ludovic al II-lea al Ungariei, care scrie în 1526 nobilimii din comitatul Dobîca din Transilvania să nu ceară de la sași, cînd li se fură animalele, să arate urmele cailor ori ale vitelor furate, deoarece acest uz a existat numai la secui și români, dar nu și la sași¹⁰. Această rezoluție regală este atestată și în legislația feudală, care prevede aplicarea acestui uz, numai acolo unde s-a practicat și în trecut. În locurile unde nu există acest obicei, nu se va aplica procedura¹¹. Decretul se referă la vitele care i se fură unui om venit din altă localitate. Reprezentanții locului unde s-a comis furtul sînt obligați, împreună cu păgubașul, să cerceteze urma animalelor furate, pînă unde duce, iar păgubașul este dator să depună jurămint pe urma găsită sau pe pielea animalului — în caz că vita a fost jupuită și i s-a găsit pielea. După îndeplinirea acestor forme, obștea este datoare să despăgubească pe păgubaș sau să predea pe făptaș. După ce făptașul este predat, obștea este scutită de orice obligație. Dacă urma ajunge în hotarul altei comune, locuitorii comunei unde s-a făptuit furtul sînt scoși din cauză, iar reprezentanții obștii unde a ajuns urma, sînt datori să ducă mai de-

⁹ Pentru lămurirea cuvîntului „colac” iată ce zice printre alte sensuri *Dicționarul Limbii Române* al Academiei Române, Tomul I, Partea II, C, p. 644, București, 1940, Universul : „2° + Remunerație : spec. răsplată sau despăgubire pentru cheltuiala cu întreținerea și îngrijirea unei vite de pripas : recompensă (în bani) pentru găsirea unei vite pierdute sau furate”. Acest al doilea sens este cel rezultat din documentele noastre. Dicționarul mai menționează : „Din românește este împrumutat și ung. kalák „recompensă în bani dată pentru aducerea unei vite furate; denunțarea unui hoț”, „kalákpénz” prețul plătit pentru denunțarea unui hoț.”

¹⁰ Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, II/3, București, 1892, p. 533.

¹¹ *Decretum Latino Hungaricum Tripartitum Stephano Verböczy*, edict XXIV și XXV, Alba-Iulia, 1669.

parte cercetarea. Dacă urma rămâne în localitatea lor, ei sînt supuși aceleiași pedepse. În caz că se găsește la ei pielea vitei jupuite, judele locului împreună cu șase oameni din sat trebuie să jure că fapta nu a fost comisă de un localnic. Dacă refuză jurămîntul, sînt siliți să plătească, după procedeul stabilit. Pentru executarea procedurii vor fi chemați la fața locului vicespanul, care va primi plată un florin și judele care va primi douăzeci și patru de dinari, potrivit prevederilor din „vechiul uz”, procedură specificată în edictul XXIV al Decretului Tripartit.

Suma pe care o plătește păgubașul pentru căutarea urmei se numește colac, atît în actele românești, cit și în cele străine. Termenul colac specifică îndeplinirea întocmai a procedurii legale prin depunerea sumei de bani datorate reprezentanților autorităților locale.

Dintr-o jalbă a colibașilor brăneni Ion Gociu și Stoian al lui Dumitru Colța, adresată inspectorului domenal în anul 1792, rezultă că un alt colibaș, Radu Căcășilă le-a furat 19 oi înainte cu 7 ani. Ei au căutat oile furate cu colac și le-au descoperit la dinsul la „cîmpu Țării Românești”. Găsindu-l pe făptaș ei au vrut să-l dea în judecată acolo, dar el i-a rugat să-l păsuiască cu plata pînă va veni acasă. Acum s-a întors acasă și păgubașii cer să li se facă dreptate ¹².

Un alt caz de descoperire a urmei animalelor furate ni se dezvăluie într-un proces dintre castelanul din Bran, M. Draudt și locotenentul Henui, din comuna grănicerească Tohanul Vechi. Într-un litigiu din anul 1778 între persoanele amintite, pentru niște puști, castelanul revendică și o datorie de la locotenentul Henui. Este vorba de o sumă de bani pe care a plătit-o castelanul pentru numitul locotenent, pe care acesta nu i-a restituit-o. În 1776, grănicerii lui Henui au furat din Țara Românească treisprezece cai. Păgubașii, luîndu-se după urma proaspătă a cailor, au găsit la Tohan doisprezece cai. Pe al treisprezecelea negăsindu-l, locotenentul a fost dator să-l plătească. Cum el nu avea destui bani, castelanul l-a împrumutat cu suma necesară, pe care locotenentul nu i-a mai restituit-o ¹³.

Din aceste două documente se desprinde obiceiul pămîntului românesc, practicat pe cele două versante ale Carpaților. În cazul întii, brănenii păgubași își găsesc în Țara Românească, cu ajutorul colacului, oile furate. În cazul al doilea, locuitorii din Țara Românească își obțin dreptatea la Tohanul Vechi, silind pe un ofițer din armata austriacă să accepte o sentință, adusă pe baza unei legi izvorite din obiceiul pămîntului românesc.

¹² Arh. st. Brașov, Acte Administrative, Dosar IX, nr. 19, anexa 19.

¹³ *Ibidem*, Actele Magistratului, 533/1778.

Cel mai interesant document ne relatează însă o întâmplare petrecută la Ghimbav, comună liberă din Țara Birsei, unde acest obicei nu era în uz.

Un țăran, Iuon Hinu, din Șinca — sat din Țara Făgărașului unde cercețarea urmei animalelor furate era lege — întorcându-se în 1774 de la târgul de toamnă din Brașov a înnoptat la Ghimbav, unde i s-au furat din curtea gazdei sale o pereche de boi. El s-a prezentat dimineața în fața juraților din Ghimbav și depunând colacul — trei dinari — le-a cerut acestora să cerceteze urma boilor sau să dezvăluie pe hoț. Jurații n-au făcut nici una, nici alta, ci aflând că el a găsit pe cîmp, unde își căuta boii, urma boilor, l-au sfătuit să meargă cu colac la Țințari să vadă dacă boii nu au luat drumul acela¹⁴. Jurații din Ghimbav au refuzat să facă cercetarea pe motiv că gazda, la care a tras, nu i-a fost stabilită de judele satului, cum cere legea, ci și-a ales-o singur.

Georg Schwalff, birăul din Ghimbav, jurații și bătrînii din sat adevăresc cele petrecute. În dezbaterea din fața instanței judecătorești, pîrișul relatează cele petrecute, iar pîrișii, reprezentați prin Johann Georg Paur, se apără, motivînd că ei nu au certitudinea că omului i s-au furat într-adevăr boii, el nefiind încartiruit la o gazdă fixată de birăul satului și în același timp invocă edictele 24 și 25 din Constituția Compilata partea a V-a, în baza cărora ei nu sînt obligați să cerceteze urma animalelor furate, acel obicei neexistînd la ei în sat.

Instanța judecătorească îi absolvă de orice vină, aducînd următoarea sentință :

„Deoarece în baza Const. Compil. Partea a V-a edict 24 și 25 există obligația luării urmei animalelor furate și urmărirea acestora în afara teritoriului comunei numai în acele localități unde acest obicei exista de mai înainte, iar în districtul Birsei, deci în Ghimbav, neexistînd niciodată acest obicei, nu există în consecință nici în prezent“¹⁵.

Sentința adusă de instanța judecătorească de la Brașov, avînd în subordine Ghimbavul, comună liberă din districtul Brașov, nu recunoaște valabilitatea acestui vechi drept românesc : căutarea urmei animalelor furate și colacul. În schimb, la Tohanul Vechi, comună românească condusă de organe locale în baza obiceiului pămîntului, locotenentul Henui execută pedeapsa dictată de legea străveche.

¹⁴ „Drauf sie ihm gerathen hätten, weil er schon auch dieses gemeldet, dass er aufs Feld um sich zuschauen gegangen wäre, ob die Ochsen nicht etwa dazu bekommen wären. Allwo er Spuren zweyer nebeneinander gegangener Ochsen gefunden hätte, dass er im Szunyogszék mit einer Kolák auf seine Ochsen melden solte...“. Arh. st. Brașov, Acte Judecătorești, 13/1775, anexa 3.

¹⁵ *Ibidem*, 13/1775.

De asemenea locuitorilor de pe hotarul cetății Bran li se aplică această lege, în vigoare și pe celălalt versant al Carpaților.

Din documentele studiate — care nu sînt singurele de această natură — reiese lămurit vechea lege românească : cercetarea urmei animalelor furate, cu colac.

Procedeu simplu și expeditiv, el soluționează cazul pe loc, cu ajutorul obștii, în prezența păgubașului, avînd la bază probe materiale incontestabile și putere executorie.

Obîrșia lui se pierde desigur în negura vremurilor, cînd reprezentanții obștii trebuiau să soluționeze pe loc litigiile dintre indivizi, cu mijloacele ce le aveau la îndemină, folosindu-se de cercetarea pe viu și de proba jurămîntului.

Legislația maghiară a respectat obiceiurile locale, înscriindu-le în legile fundamentale ale țării, sub denumirile de vechiul uz sau „jus vallahicus“.

Uzul vechi, obiceiul pămîntului, s-a menținut în anumite zone pînă foarte tîrziu — cum este cazul zonei brănene — ajungînd în fața instanțelor de judecată brașovene din secolul al XVIII-lea cu tot pitorescul și ineditul lor.

EIN VOLKSTÜMLICHER BRAUCH IM BURZENLAND: DIE VERFOLGUNG DER SPUR EINES GESTOHLLENEN TIERES UND DIE BELOHNUNG DAFÜR („COLAC“)

(Zusammenfassung)

Bis Ende des XVIII. Jahrh. war diese alte Sitte auf dem Gebiet der Törzburg und in den Burzenländer Dörfern Zărnești und Tohan lebendig.

Die Abhandlung bringt Belege über die Verfolgung der Spur gestohlener Tiere, eine alte Sitte, die noch König Ludwig II. von Ungarn 1526 erwähnt. Die Dokumente verweisen auf das Verfahren, das der Geschädigte sowie die Vertreter der Gemeinde einleiteten; der Geschädigte war verpflichtet, dem Vertreter der Gemeinde von vornherein eine Belohnung in Geld zukommen zu lassen, die „colac“ genannt wurde.

Die ungarische Gesetzgebung hat diese Sitte geachtet; sie hatte in den Landesgesetzen ihren Niederschlag gefunden, wo auf den „alten Brauch“ oder „Jus vallahicus“ verwiesen wird. In den freien Gemeinden des Burzenlandes herrschte diese Sitte nicht, da die privilegierten sächsischen Siedlungen des Königsbodens durch das Gesetz nicht dazu verpflichtet wurden.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA SITUAȚIEI SOCIAL-ECONOMICE A COLIBAȘILOR DIN ZONA BRANULUI ÎN SECOLELE XVIII—XIX

de

CONSTANTIN POPESCU și RICA POPESCU

În această lucrare vom face cîteva aprecieri asupra situației sociale și economice a locuitorilor satelor Branului, în perioada secolelor XVIII—XIX, precum și în legătură cu accepțiunea denumirii de colibași, dată acestora de cînelariile vremii.

Așezările din zona Branului se înșiruie pe un teritoriu de 185 km între masivele Bucegi și Piatra Craiului. Cele 11 sate și 3 cătune¹ numite divizii sau plăși, sînt cunoscute documentar sub denumirea de Branul de Sus și Branul de Jos². Populația acestora era formată din păstori și crescători de vite care practicau un păstorit de tranziție caracteristic pentru zonele de finețe, agricultura jucînd un rol secundar.

Micii proprietari, cotețarii, cei cu pînă la 500 de oi, urmau un ciclu bine stabilit în practicarea păstoritului: vărau cu turmele pe pășunile arcului muntos al Țării Birsei pînă la sfîrșitul lunii august, de unde reveneau pentru o perioadă pe terenurile de finețe din zona hodăilor. La începutul lunii octombrie pleau la toamnă în șesul Birsei, perioadă care ținea pînă la sfîrșitul anului

¹ Șirnea, Coacăza, Peștera, Fundata cu cătunul Fundățica, Măgura cu cătunul Toancheș, Moeciu de Jos (cu numele vechi Lungocești), Moeciu de Sus, Simon, Cheia, Sohodol, Poarta, Predeluț.

² Arh. st. Brașov, III. A. 20, p. 501—502.

calendaristic. Iernatul se făcea la hodăi, de unde primăvara plecau cu turmele în munți.

Marii proprietari de oi, mocanii, puțini la număr, arendau munți în Țara Românească, prin intermediul scutarilor* pentru vâratul turmelor, apoi plecau la toamnă și iernat pe Ialomița și în bălțile Brăilei, de unde reveneau primăvara în munți, reîncepând astfel ciclul pastoral.

Păstorii brăneni sînt consemnați în documentele vremii sub numele generic de colibași. Facem de la început precizarea că această denumire nu e legată de starea lor socială și, după cum vom vedea în cele ce urmează, ea are un pronunțat substrat economic, reflectînd aspectele definitorii ale practicării păstoritului și creșterii vitelor, ocupație de bază în trecut în satele zonei Bran.

Despre așezările colibașilor brăneni, care populau satele de tip răsfirat și alungit de pe văile și terasele culoarului depresional cu același nume, vorbesc numeroase documente. În anul 1771 se găseau în Branul de Sus 665 gospodării risipite peste munți și văi³, în 1792 erau 800 de case⁴ „înscrise pe răbojul trabantului... prin creștături”⁵. Despre amplasarea lor în teren, în anul 1771, în raportul generalului O'Donnel către Curtea austriacă se notează că „în virful munților am aflat o mulțime de colibioare ocupate de oameni care... trăiesc din creșterea vitelor”⁶, o colibă fiind așezată „pe un deal înalt — alta — într-o vale adincă”⁷.

Aceste locuințe se identifică în raza satelor Branului de Jos și de Sus, cu construcțiile pastorale din afara vetrei satului: hodăile și hodăițele, ce se învîlnesc și astăzi în zonă. Ele au un pregnant caracter sezonier, servind pentru adăpostul nutrețului, și în special al omului în perioadele șederilor temporare în acele locuri. În această situație, denumirea de colibași dată de cancelaria oficială locuitorilor Branului are aici un caracter propriu, termenul ieșind din sfera aprecierii date acestuia de către Iorgu Iordan, ca referindu-se la „cei care stau în colibe”, „sau vin din colibe”⁸.

Caracterul strict funcțional al acestor construcții a fost preluat și de locuințele din vatra satului, care, ca și în alte zone din țară, au și aici evidente legături cu locuințele temporare din afara satului.

* În anul 1750, li se plătea scutarilor „90 florini... pentru 18 scutari... celor 6 scutari 30 de florini”. (Arh. st. Brașov, III. A. 20, p. 502).

³ Arh. st. Brașov, Actele Magistratului, 466/1771.

⁴ *Ibidem*, *Catalogul documentelor românești*, vol. I, 1521—1799.

⁵ *Ibidem*, Actele Magistratului, 1713/1785.

⁶ C. C. Mușlea, Fond Bran, în *Revista Arhivelor*, București, p. 389.

⁷ Arh. st. Brașov, Actele Magistratului, 562/1772.

⁸ Iorgu Iordan, *Toponimele românească*, Edit. Academiei, 1963, p. 326.

La casele vechi din Bran se mai poate întâlni și astăzi planul vechilor hodăițe completate cu tinda fără tavan, formă arhitectonică „ce amintește de tipul arhaic de locuință... stîna... cu vatra liberă pe pietre, într-un colț”⁹.

Pe măsura dezvoltării economiei și tehnicii pastorale, planul construcțiilor din zonă a evoluat de la formele simple la construcțiile întărite ce cuprind și locuința.

Forma arhitectonică dominantă este casa cu curte închisă, cunoscută în literatura de specialitate sub numele de gospodărie cu ocol întărit. Acest tip de locuință „risipit pe coclauri”¹⁰ înmănunchează într-o singură unitate casa de locuit, polatrele pentru adăpostul uneltelor, atelierul-fierbătoarea, unde se practica îndeletniciri casnice, grajdurile și crosnia.

Din punct de vedere social-economic trebuie precizat că situația colibașilor brăneni nu poate fi asimilată cu starea de țăran sărac, locuitor al unei umile colibe. El este liber, posedînd privilegiile încă din vremea lui Mircea cel Bătrîn¹¹, legate de practicarea păstoritului în munții din Țara Birsei și în Țara Românească.

Procesul de iobăgizare forțată, la care sint supuși colibașii la începutul secolului al XVIII-lea, își are unele rădăcini și în sporirea continuă a cererilor de lînă pe piața internă și la export, fapt confirmat de multiplele știri documentare, care atestă nu numai o puternică stratificare socială în rîndul păstorilor brăneni, dar și o creștere simțitoare a numărului de oi din zonă¹². Astfel, în anul 1710, în urma unei anchete efectuate în rîndul colibașilor, găsim 4.182 de oi, 389 viței, 471 vaci, 251 cai pe 871 finețe la o populație de 194 locuitori „fără neveste”¹³. Populația va crește în 1754 la 300 de familii¹⁴, iar în 1810 la 1.437 familii¹⁵. Numărul oilor care trec în Țara Românească este de asemenea în creștere; în 1745 găsim 88.513 oi, pentru care se plătesc 2.433,02 florini renani dijmă¹⁶. În 1769 numărul oilor se ridică la 350.547, iar la sfîrșitul secolului al XVIII-lea trec în Țara Românească din toată Țara Birsei 1.500.000 ca-

⁹ Gheorghe Focșa, *Muzeul satului*, Editura în limbi străine, București, 1958, p. 72.

¹⁰ C.C. Mușlea, *op. cit.*, p. 397.

¹¹ Ion Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Ungaria în secolele XV—XVI*, București, 1902, p. 12—98.

¹² *Istoria României*, București, 1964, vol. III, p. 408.

¹³ Arh. st. Brașov, C. 2, p. 217—220.

¹⁴ *Ibidem*, IV. C., p. 145—146.

¹⁵ C.C. Mușlea, *op. cit.*, p. 387 (Arh. st. Brașov, Fond Bran, nr. 16/1810).

¹⁶ Arh. st. Brașov, III. A. 20, p. 501—502.

pete, în afară de 80.000 de bovine și cai¹⁷. În anul 1822 se plăteau la vama Bran pentru oile duse de colibași în Țara Românească 680 florini renani¹⁸.

Deci, se poate concluziona, chiar și numai cifric analizând situația, că denumirea de colibași dată de autoritățile vremii păstorilor brăneni, reflectă neîndoiește în primul rând ocupația lor de bază, păstoritul și creșterea vitelor, nicidecum starea lor socială. Acest lucru se poate dovedi și printr-o analiză succintă a evoluției tipologice a stinelor. De la stina cu două încăperi (fierbătoarea și stina foilor), considerată ca fiind cel mai vechi tip de stină în Țara Birsei¹⁹, se trece la cea cu trei încăperi, toate cu rol bine definit în tehnica de prelucrare a laptelui. Ca urmare a dezvoltării relațiilor de obște în cadrul satelor, baciul, meșteșugarul specializat, are și obligații administrativ-jurisdicționale, răspunzând de averea obștii și de retribuția tirlașilor.

Creșterea relativ rapidă a numărului de oi, va pune o serie de probleme în privința locurilor de pășunat.

În anul 1710 colibașii „contra legilor țării au desțelenit pădurile, făcând finețe”²⁰, sau se ajunge la încălcări de hotar, cum se pling „cristolovenii”²¹.

Autoritățile imperiale vor interveni pentru a reglementa „deschiderea de plaiuri noi”²², se va trece la înfundarea acestora, mai ales că se foloseau și pentru trecerea frauduloasă cu vite a graniței, „fără a fi vămuite”²³. Pentru a se preîntîmpina abuzurile, devenite deosebit de frecvente în secolul al XVIII-lea, autoritățile imperiale vor propune „concentrarea” * satelor Branului de Sus în partea de jos a graniței cu Țara Românească.

Măsurile luate de autoritățile imperiale, pentru a le limita vechile privilegii în legătură cu păstoritul și posibilitatea de a-și duce oile în Țara Românească, vor culmina cu înmulțirea obligațiilor față de seniorul feudal, Cetatea Branului și orașul Brașov.

¹⁷ B. Surdu, în *Istoria României*, vol. III, p. 408.

¹⁸ Arh. st. Brașov, II, 1724, p. 91.

¹⁹ Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, Edit. Academiei, 1964, p. 162.

²⁰ Arh. st. Brașov, IV. C. 2, p. 217—220.

²¹ *Ibidem*, Protocolum Magistratuale, IV, C. 4, p. 4.

²² *Ibidem*, IV. C. 2, p. 217—220.

²³ *Ibidem*, IV. C. 2, p. 220.

* Satele Branului de Sus vor fi concentrate în 4 sate. În Valea Simon sînt 83 de case, pot rămîne pe loc, la Podul Simon sînt 30 de colibe, pe de lături 19 case de adus în vale, din Coacăza 87 de colibe se pot muta, din Moeciu de Jos sînt 83 de case, care pot rămîne, de pe lături 9 case de adus, de dincolo de biserica de din sus 38 de case aduse pe șes, din Șirnea 49 de adus, din Moeciu Cald 22 de adus, din Valea Bistricioarei 27 de adus. (Arh. st. Brașov, Fond Actele Magistratului 466/1771, anexa 1).

Între anii 1757—1758, lista acestora cuprindea printre altele :

- dijma mieilor²⁴ în valoare de 50 denari pentru 20—40 oi ;
- florinul stînii, 1 florin de stînă ;
- taxa colibeii, 1 florin, iar văduvele plăteau 50 denari ;
- taxa pe pămîntul arabil, pentru o holdă 12 denari ;
- taxa pentru munți, 1 florin și 2 cași de fiecare munte ;
- taxa după cășărit o plăteau toți cei care aveau oi ;
- taxa după viței se plătea ca preț al răscumpărării untului ;
- taxa de răscumpărare a finețelor ;
- contribuții militare în bani și în natură, de două ori pe an *.

Pentru reliefaarea intensificării procesului de aservire vom urmări succint evoluția uneia din principalele obligații în natură și bani, dijma mieilor și oilor, scontînd printre altele și pe valoarea etnografică deosebită a informațiilor documentare.

Aceasta se plătea în Bran în lunile mai și iunie²⁵ și se ridica la 1 creițar de miel și 3 creițari de capră²⁶. Se încasa pe baza unor documente „încheiate cu oierii” de către comisarii fiscali și dacă păstorii nu aveau acest document, erau considerați „contrabandiști și sufereau confiscarea oilor”²⁷. În anul 1777, pentru a-și scoate aceste certificate, aceștia „au dat generalului comandant al Brașovului... 50 măsuri de unt în natură, măsura evaluată la 24 creițari”²⁸, iar decimatorului dominal „îi revenea a zecea parte din dijmele ridicate în hotarul satului împreună cu întreținerea lui și a 2 cai pînă la 1 decembrie drept salariu”²⁹.

În 1820, pentru iernatul oilor în Bran se plătea după numărul oilor, iar pentru iernatul în Țara Românească se plătea 30 de creițari de tîrlă³⁰, taxa pentru viței fiind de 9 creițari. În cazul cînd se reîntorceau cu turmele din Țara

²⁴ Arh. st. Brașov, Acte Administrative neînregistrate, dosar V., nr. 20.

* Contribuția militară plătită de locuitorii Branului între anii 1791—1818 a evoluat astfel : 1791—2110,10 florini renani ; 1793—3019 fl. ren. ; 1796—3245,78 fl. ren. ; 1799—3619,13 fl. ren. ; 1802—3768 fl. ren. ; 1806—4832,47 fl. ren. ; 1809—5429,20 fl. ren. ; 1812—7433,18 fl. ren. ; 1815—6366,6 fl. ren. ; 1819—7632,20 fl. ren. (Arh. st. Brașov, Acte administrative neînregistrate III. A. 21, p. 493—513, 551. III. A. 24, p. 15, 94).

²⁵ Arh. st. Brașov, Venituri Bran, pac. C., caiet 2.

²⁶ *Ibidem*, Actele Magistratului, 964/1779.

²⁷ *Ibidem*, 537/1776, an. 2.

²⁸ *Ibidem*, Socoteli Dominale nr. 29, an. 7, 8/1769.

²⁹ *Ibidem*, Actele Magistratului, 830/1779.

³⁰ *Ibidem*, Urbariu Bran 1820. 14/II, 15/II, Actele Magistratului.

Românească, ei erau obligați să plătească „tricesima pentru mieii născuți acolo, adică 2 denari și jumătate creștari... iar pentru boi 2 florini renani“³¹.

Dijma mieilor putea fi „răscumpărată“ printr-o taxă specială, numită „datul“ care consta din plata a 5 denari pentru două oi cu lapte, de la 300 oi cu lapte 2 miei sau valoarea acestora „și în plus un caș în natură de la un muls“³².

Intensificarea procesului de iobăgizare, reflectat prin mărirea numărului obligațiilor, a dus la înmulțirea numărului jalbelor către Magistratul orașului Brașov. Cîteva din ele sînt edificatoare. În anul 1778, din jalba oierilor aflăm că „li se ia plata tributului... din 15 oi una... sînt obligați să dea 4 beilicuri într-un an... aveam obiceiul să dăm oi care vom avea de vînzare, și cu voia noastră și cu tocmeală negustorească... ni se ia cașul pentru un preț de nimica și noi cumpărăm brînză pentru trebuința caselor noastre... cerem să ni se ia cașul cu tocmeală“³³. În alte plîngerii ale colibașilor se arată că „pentru a trece dincolo (în Țara Românească) la vite... aveau nevoie de un bilet de liberă trecere pentru care plăteau bani și pierdeau și timp. Trebuiau să-și procure pașapoarte nu numai pentru oi, dar și pentru ciobani, separat pentru fiecare și nu în colectiv cum se făcuse înainte de aceia“³⁴.

Jalbele colibașilor, legate invariabil de respectarea vechilor libertăți în practicarea păstoritului, se vor înmulți la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, cînd formele de protest social ajung în prag de răscoală.

BEITRÄGE ZUR DARSTELLUNG DER SOZIAL- ÖKONOMISCHEN LAGE DER „COLIBAȘI“ DES BRANER (TÖRZBURGER) GEBIETES IM XVIII. UND XIX. JAHRH.

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Arbeit bringt als Teil einer ethnographisch-historischen Studie über das Braner (Törzburger) Gebiet einige Beiträge zur sozial-ökonomischen Lage der dortigen Bergbewohner.

Auf Grund eines reichen Materials werden eine Reihe Fakten festgehalten, die sich auf die Siedlungstypen, die Bauentwicklung im Inneren und ausserhalb

³¹ Arh. st. Brașov, Actele Magistratului, 1486/1784.

³² *Ibidem*, 167/1755.

³³ *Ibidem*, Acte Administrative, pac. VII, nr. 125.

³⁴ C.C. Mușlea, *op. cit.*, p. 403.

des Dorfes sowie auf Tierzucht und Weidewirtschaft, diese wichtigste Beschäftigung der damaligen Bewohner von Bran (Törzburg) beziehen.

Die von der offiziellen Kanzlei ihnen verliehene Benennung „Colibași“ (in der älteren deutschsprachigen Fachliteratur „Kalibaschen“), hat für Bran (Törzburg) einen eigenen Charakter; der Ausdruck verlässt die von Iorgu Iordan zugewiesene Bedeutungssphäre, derzufolge es sich um Leute handelt, die in Hütten wohnen oder aus Hütten kommen. Die Bezeichnung „Colibași“ erhält hier einen betont wirtschaftlichen Charakter und verweist zweifelsohne auf Tierzucht und Weidewirtschaft; diese Beschäftigung brachte ein periodisches Wandern mit sich, und zwar begab man sich aus dem Heimatdorf auf die Bergalm und umgekehrt. Was die Dokumente mit „Hütte“ bezeichnen, erweist sich im Törzburger Gebiet als ausserdörflicher Hirtennutzbau, wie er auch heute noch in dieser Gegend recht oft anzutreffen ist. Das Hirtenlager hat einen betont jahreszeitgebundenen Charakter, es dient der Unterbringung des Futters, der Tiere und der Hirten für eine begrenzte Zeitspanne.

Sozial gesehen, lässt sich die Lage der „Colibași“ nicht mit dem Begriff „armer Bauer“ gleichsetzen, der in einer „Hütte“ wohnt. Es handelt sich hier um freie Bauern, die noch aus der Zeit Mirceas des Alten Privilegien besaßen, die sich auf das Weiderecht in den Burzenländer Bergen und in Muntenien bezogen.

Dass die „Colibași“ zu Beginn des XVIII. Jahrh. mit Gewalt zu Leibeigenen gemacht wurden, geht nicht zuletzt auf den wachsenden Wollebedarf des Innen- und Aussenmarktes zurück. Es steigt zunächst die Zahl der Schafe von 88 513 im Jahre 1745 auf über 1 500 000 Stück zu Ende des Jahrhunderts im Burzenland insgesamt an.

Diese Entwicklung, wie auch das Grösserwerden der feudalen Lasten, hat zu einer Mehrung der Klagschriften an den Kronstädter Magistrat geführt; diese Protestform weist zwingend auf das Bewusstsein früher vorhandener Privilegien zurück. Die Klagen häufen sich noch mehr am Ende des XVIII. und am Beginn des XIX. Jahrh. und führen fast zum Ausbruch eines Aufstandes.

DATE NECUNOSCUTE PRIVITOARE LA VIAȚA ȘI OPERA LUI AUGUST TREBONIU LAURIAN

de

ERHARD ANDRÉE și CORNEL I. SAVU

„August Ioannes, filius Pauli, parochus unitus in Hochfeld”, care va deveni cunoscut sub numele de August Treboniu Laurian, s-a născut în satul Fofeldea (r. Agnita) la 17 iulie 1810¹, în casa preotului greco-catolic Paul August Trifan. Primele noțiuni de limba română le dobîndește în casa părintească, iar apoi urmează cursurile școlii primare germane din Sibiu². În anul școlar 1827—1828 îl găsim printre cei 23 elevi ai clasei I gramaticale a gimnaziului imperial, cu limba de predare latină³ din Sibiu. După ce în vară se pregătește pentru clasa a II-a gramaticală⁴, în anul școlar 1828/1829 figurează printre cei 11 elevi ai clasei a III-a⁵. Termină această școală în 1831⁶, în tot cursul celor cinci clase dobîndind cel mai înalt calificativ, „eminens”.

Că acesta este într-adevăr August Treboniu Laurian, ne-o dovedesc matricolele școlii în care este trecut cu numele de „August Ioannes, filius Pauli Au-

¹ În toate publicațiile anterioare data nașterii lui A. T. Laurian este indicată ca fiind ziua de 20 iulie 1810. Aceasta este însă data botezului. Conform arhivei familiei data nașterii sale ar fi ziua de 17 iulie 1810.

² Iosifu Vulcanu, *Panteonulu Român. Portretele și biografiile celebrităților române*, Tomul I, Pesta, 1869, p. 28.

³ Ioan Stanciu, *Istoricul Liceului Gh. Lazăr din Sibiu la 250 ani de la întemeierea lui 1692—1942*, Sibiu, 1943, p. 57.

⁴ *Ibidem*, p. 105.

⁵ *Ibidem*, p. 58.

⁶ *Ibidem*, p. 61.

gust, sacerdos unitus in Hochfeld". În sprijinul acestei ipoteze vine și „Cartea darurilor pentru Sf. Biserică greco-orientală din Foventea” în care, în pagina a 3-a, August Treboniu Laurian este menționat ca „*fînd fiul preotului greco-catolic de aici Trifan, de unde și numele de Treboniu*”.

Același lucru ni-l dovedesc și arhivele familiei unde tatăl lui este trecut cu numele de Paul August Trifan. Tot din arhiva familiei aflăm că *August Treboniu Laurian avea un frate, Pătru Trifan născut în anul 1807 și care este succesorul tatălui său la parohie în Fofeldea*. Pe piatra de mormînt din cimitirul din satul Fofeldea, găsim într-adevăr inscripția: „Aicea pausează în Domnulu Parohulu greco-catolicu Pătru Trifanu născut la 1807 și Repausatu în 15 augustu 1890”, ceea ce confirmă cele susținute mai sus de noi ⁷, confirmare întărită și de prima biografie alcătuită de *Iosif Vulcan* și publicată la Pesta în anul 1869 ⁸ în care arată că *August Treboniu Laurian este „fiulu parohului Paulu Treboniu”, precum și de „șematismul Bisericii Unite Blaj”*.

În această școală August Treboniu Laurian ciștigă o temeinică cultură. Numai așa se poate explica faptul că mulți dintre foștii elevi ai acestei școli se vor remarca pe diferite tărîmuri. Este cazul lui Gheorghe Lazăr, Ioan Popazu, Iacob Bologa, Ilie Măcallariu, Ioan Pușcariu, Vasile Glodariu, Ioan Sterca-Suluțiu și alții ⁹.

În timpul școlii primare și a gimnaziului August Treboniu Laurian, „folosindu-se de cei mai buni profesori atît publici cît și privați”, se iniția „în limbile classice și moderne, în cea italiana, francesă, ispanică și anglesă, și cu ajutoriulu acestoră si-usioră subsistintia la studiile superioare”, după cum scrie Iosif Vulcan în biografia mai sus citată. Ca urmare *aici se naște dragostea tinărului Ioannes August Trifan pentru filologie și istorie*.

În anul 1831 August Treboniu Laurian își continuă studiile în clasele superioare ale Colegiului catolic din Cluj, unde studiază filozofia și dreptul și unde rămîne pînă în 1834 inclusiv ¹⁰. *În 1835 pleacă la Viena unde se ocupă cu studiul limbii italiene și franceze, înscriindu-se abia în anul 1837, sub numele de Johann August Lauriani, la Institutul Politehnic din Viena și nu la Universitate* așa cum se știa pînă acum (Scrisoarea nr. 13-2-1965/21 iunie 1966 a Uni-

⁷ Aceasta infirmă ipoteza prof. V. Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966, p. 110 (notă).

⁸ Iosifu Vulcanu, *op. cit.*, p. 28.

⁹ Ioan Stanciu, *op. cit.*, p. 11.

¹⁰ Conform datelor din declarația de înscriere la Institutul Politehnic din Viena comunicate prin scris. nr. 2578/19.X.1966 a Inst. Politehnic Viena.

versității din Viena). În anul 1840 el nu mai este trecut în cataloagele de examen.

În declarația de înscriere Laurian indică ca loc de naștere Verona, iar ca an al nașterii, anul 1812. S-ar părea că cele două date de naștere se contrazic și se exclud. Dar să revenim puțin asupra lor. Că este născut în 1810 aflăm din *Enciclopedia Română* a lui Diaconovich, din *Panteonul* lui Iosif Vulcan, din *Dicționarul Enciclopedic Român*, din datele furnizate de familie etc. Dar totodată vedem că în matricolele gimnaziului sibian este trecut ca elev în clasa I gramaticală în anul școlar 1827/1828, în 1828 avînd vîrsta de 16 ani¹¹. Deci după aceste matricole apare ca fiind născut în 1812, dată care corespunde cu anul nașterii sale la Verona, indicat la înscrierea la Institut.

Asupra locului său de naștere se pot face o serie de considerații, care chiar dacă cercetările ulterioare le vor modifica într-o oarecare măsură, ele au meritul de a indica calea pentru rezolvarea acestei probleme.

Johann August Lauriani arată în declarația de înscriere că începînd cu anul 1834 pînă în 1837, anul înscrierii în Institutul Politehnic, s-a ocupat cu studiul limbii italiene și franceze la Viena (fără a se indica la ce școală sau institut anume). Ori, pe de o parte Iosif Vulcan arată în amintita biografie că Laurian s-a ocupat, începînd cu anii de gimnaziu, cu studiul limbii italiene, franceze, spaniole și engleze, studiu ce-l va continua și la Viena¹². Ținînd cont de aceste indicații s-ar părea că Johann August Lauriani și cu August Treboniu Laurian sînt una și aceeași persoană, cu atît mai mult cu cît Iosif Vulcan dînd eronată data trecerii de la Sibiu la Cluj (1830), s-ar putea să fi greșit și în privința anului 1835, ca an al plecării la Institutul Politehnic din Viena.

În sprijinul acestei ipoteze vine și informația din *Enciclopedia Română* a lui Diaconovich, în care se arată că Laurian se întoarce după 1840 la București, după ce în același an, la Viena, a publicat *Tentamenul*, precum și numele de Lauriani pe care Nicolae Bălcescu îl folosește cu exclusivitate în întreaga sa corespondență. De altfel acest an corespunde cu comunicarea Institutului Politehnic din Viena cu privire la Laurian, în care se arată că înscris fiind în Institut, „în 1840 nu mai este înscris în catalogul de examene“, probabil din cauza elaborării „Tentamen-ului critic“, care a cerut un uriaș volum de muncă.

¹¹ Ioan Stanciu, *op. cit.*, p. 57.

¹² Iosifu Vulcanu, *op. cit.*, p. 28—29.

Încă o problemă care trebuie pusă în discuție, dat fiind faptul că studentul de la Viena care a indicat Verona ca loc de naștere, pare a fi unul și același cu August Treboniu Laurian, este aceea a locului de naștere : Fofeldea sau Verona. Încă nu am reușit să găsim nici un document în care să fie înscris locul nașterii sale. Menționăm însă că toate matricolele de la Sibiu îl indică doar ca fiu al preotului unit Paul August Trifan din Fofeldea, fără a se specifica că este și născut acolo.

Ținând seama de realitățile istorice, se nasc două ipoteze, prima fiind aceea, că s-ar fi născut la Verona, tatăl său putînd fi pe atunci preot militar în garnizoana austriacă din Verona, așa cum au fost mulți preoți greco-catolici din Transilvania în toate părțile Imperiului Habsburgic, ca mai apoi familia să revină în Transilvania, stabilindu-se la Fofeldea — probabil locul de origine al familiei.

A doua ipoteză constă în faptul că într-adevăr Laurian s-a născut în Fofeldea, dar că, *din anumite motive politice, ar fi indicat intenționat în mod greșit ca loc de naștere Verona — în imperiu fiind consolidat regimul reacționar de teroare și urmărire al lui Metternich*. În cazul acesta este posibil ca Laurian să fi indicat Verona ca loc de naștere, cu atît mai mult cu cît Verona era unul din principalele centre de rezistență ale mișcării carbonarilor și de luptă pentru libertatea și unificarea Italiei, luptă pe care probabil că Laurian a cunoscut-o din relatările colegilor veniți din Italia și cu care, dat fiind faptul că studia limba italiană, este imposibil să nu fi legat prietenii, care au trezit simpatie și azeziune la lupta împotriva reacționarismului Imperiului Habsburgic, mai ales că în acest timp în capul tinărului ce visase să răstoarne și să schimbe o lume întreagă, se nășteau și se coceau ideile îndrăznețe ale *Tentamen*-ului.

În sprijinul celei de-a doua ipoteze vine și diploma de doctor honoris causa al Universității din Göttingen în care se arată că este „născut în satul Fofeldea din Transilvania Daco-Romană“.

Referitor la numele de Johann August Lauriani, însuși numele ne indică că nu poate fi vorba de un tînăr italian, apărînd ca inexplicabil numele de Johann pentru un italian venit din Verona și care renunță la Giovanni în favoarea lui Johann, dar fără a renunța la August Lauriani, căci presupunînd că acesta și-ar germaniza numele, nu și l-ar germaniza pe cel mic, precum nici nu e verosimil ca un italian să meargă la Viena pentru a studia limba sa maternă

Pe de altă parte este cert că Laurian și-a schimbat numele din August Ioannes în August Treboniu Laurian, nume cu care va reveni în țară în 1840. De ce atunci această schimbare nu s-ar fi petrecut în două etape, căci în prima etapă adoptarea lui Lauriani pare acceptabilă gîndindu-ne la Bălcescu care-l numește Lauriani și la faptul că la Cluj mulți din elevii Colegiului catolic și-au schimbat numele (exemplu G. Bariț). Asupra celei de-a doua schimbări în August Treboniu Laurian, aceasta probabil că s-a produs datorită influenței Veronei prin renunțarea la Johann și adoptarea lui Treboniu prin transformarea din Trifan, *căci însuși tatăl său va apărea după 1848, probabil sub influența fiului, cu numele de Treboniu* ¹³.

În tot cazul, această problemă va putea fi elucidată definitiv numai prin confruntarea arhivelor din Verona cu arhiva Bisericii unite din Fofeldea (care pînă acum nu a putut fi găsită), cu matricolele gimnaziului din Sibiu, ale Colegiului catolic din Cluj și cele ale Institutului Politehnic din Viena. O serie de izvoare lasă de înțeles că *Tentamen criticum...* ar constitui teza cu care August Treboniu Laurian și-a luat doctoratul la Viena, ceea ce nu poate fi adevărat deoarece Iosif al II-lea a suspendat disertațiile de doctorat, ele fiind reintroduse abia în 1873 la Universitatea din Viena, iar la Institutul Politehnic acestea sînt introduse abia în 1901.

Totuși Laurian poartă pe bună dreptate titlul de doctor, dar nu pe baza unei disertații de doctorat, ci ca urmare a faptului că primește din partea regelui George al V-lea al Hanovrei, Principe regal al Marei Britanii și Huberniei, Duce de Cambria, Duce de Brunswick și Lüneburg, Rector al Academiei, din partea „Înaltului Prorector al Academiei, August Heinrich Ritter, Cavaler al Ordinului Guelphiae...” și din partea lui „Georgius Waitz, Decan în filozofie...” titlul de Doctor în filozofie și Magister al Artelor Liberale.. „decernat ca însușire al meritelor sale literare” în ziua de 20 iulie 1855. *Acest titlu se acordă „Celui mai nobil și învățat bărbat Aga Treb. Laurian” cu ocazia vizitei de studii pe care o face din însărcinarea Principei Grigore Alex. Ghica în școlile din Germania, Franța, Anglia și Italia* ¹⁴ în vederea reorganizării școlilor din Moldova.

¹³ Iosifu Vulcanu, *op. cit.*, p. 28 ; cf. și „Cartea darurilor pentru Sf. Biserică greco-orientală din Foventea”, aflată în arhiva parohiei ortodoxe din comuna Hosman, satul Fofeldea, raionul Agnita, reg. Brașov.

¹⁴ *Ibidem*, p. 31.

Demn de relevat este faptul, necunoscut pînă acum, că Laurian continuă după 1848 publicarea *Magazinului istoric pentru Dacia*. Astfel în biblioteca bisericii ortodoxe din satul Țichindeal (r. Agnita) a fost descoperită în vara anului 1966 de către al doilea semnatar al acestor rînduri, *fascicula 1 din tomul VII al „Magazinului istoric pentru Dacia“, editat în 1851 la Viena de către August Treboniu Laurian „cu tipariului veduvei J. P. Sollinger“*. Pe exteriorul ultimei coperte s-a găsește un anunț din care rezultă că în momentul apariției acestei fascicule, tomul VI se afla sub tipar. Tomul VII fascicula 1 cuprinde toate cererile românilor adresate Curții de la Viena și Guvernului maghiar de la Budapesta, precum și răspunsurile la aceste cereri. Menționăm că materialul din fascicula descoperită este cuprins în *Die Romanen der österreichischen Monarchie* (1—3, Wien, Druck von Carl Gerold und Sohn, 1849—1851) numai în proporție de 10—15%, iar în *Documente istorice despre starea politică și ieratică a românilor din Transilvania* (Viena 1850, tip. Văd. lui J. P. Sollinger) aceste cereri lipsesc cu desăvîrșire. Deși cite un exemplar, în urma intervențiilor noastre, s-a găsit atît la Biblioteca Academiei, precum și la Biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu, această lucrare a scăpat neobservată în susnumitele biblioteci și nu este trecută nici în Bibliografia lui Adamescu și nici în *Bibliografia româno-ungară* a lui A. Veress, nefiind folosită și indicată nici ca bibliografie pentru editarea lucrărilor privitoare la revoluția din 1848/49.

În anunțul de pe exteriorul copertei a doua, în care se specifică că „tomul VI se află sub tipar“, se mai arată că se va continua cu publicarea *Magazinului* și că tomul VI, care se află sub tipar, cuprinde ca și tomul VII acte și documente privind desfășurarea revoluției din 1848/49 în Transilvania. *Desigur că găsirea tomului VI și a celorlalte fascicule din tomul VII (în cazul în care acestea s-au publicat) vor aduce noi date privind desfășurarea evenimentelor din Transilvania în anii 1848/49.*

Toate aceste date noi vin să completeze ceea ce s-a cunoscut pînă în prezent despre viața, opera și activitatea acestui mare cărturar și patriot, care în tot decursul vieții sale a luptat pentru realizarea unității naționale. Ultimele cuvinte ale profesorului patriot rostite de la catedră, înainte de a pleca pentru totdeauna din mijlocul studenților lui dragi au fost „*Revoluția anului 1848 n-a fost zadarnică și în tine tineret pun cea mai mare nădejde pentru viitor*“.

ERGÄNZENDE DATEN ÜBER LEBEN UND WERK AUGUST TREBONIU LAURIANS

(Zusammenfassung)

Es ist über den bedeutenden siebenbürgischen Gelehrten und Patrioten August Treboniu Laurian viel geschrieben worden. Es fehlen jedoch Daten über seine ersten Lebensjahre und seinen geistigen Werdegang. Die Verfasser bringen in der vorliegenden Arbeit Ergänzendes über die Jugend August Treboniu Laurians und seine Studienjahre. Es wird die Zeit dargestellt, da er seinen Namen, der Ioan August Trifan lautete, in August Treboniu Laurian abänderte, wobei bemerkenswert bleibt, dass nicht alle Familienmitglieder seinem Beispiel gefolgt sind. Ein Umstand, den die Bibliographen ausser Acht gelassen haben, wird hier hervorgehoben und zwar, dass August Treboniu Laurian nach 1848 in Wien die Bände VI und VII des „Magazinul istoric pentru Dacia“ veröffentlichte. Dieses Werk hat nämlich einen besondern Wert für unsere Geschichtsschreiber. Ein künftiger Beitrag wird weitere Ergänzungen bringen, bietet doch ein genaueres Studium dieser wichtigen Persönlichkeit Aussichten, einige bisherige Unklarheiten richtigzustellen.

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL „REUNIUNII FEMEILOR ROMÂNE” DIN BRAȘOV

de

MIRCEA BALTESCU

Pentru o justă înțelegere a ceea ce a însemnat Brașovul în cultura românească credem necesar să consemnăm acțiunile mai importante care au continuat după anul revoluționar 1848, în noile condiții istorice create de dominația absolutismului austriac și ulterior de dualismul austro-ungar.

Brașovul, — centru cultural al Transilvaniei, a fost orașul care a dat și prima societate românească de femei din țara noastră : „Reuniunea Femeilor Române“, întemeiată în anul 1850, ca o consecință imediată a ecoului revoluției de la 1848—1849.

Ca rezultat al mișcării culturale ce s-a dezvoltat în Transilvania în epoca de renaștere culturală din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, — Avram Iancu, Axente Sever, Simion Balint, conducători ai revoluției de la 1848, au depus 2500 florini pentru crearea unei societăți literare, ceea ce nu s-a aprobat de autoritățile austriece¹.

Stăpînirea habsburgică nu era de acord ca în această perioadă să se creeze societăți culturale, să aibă loc manifestații ale românilor, sau orice altă acțiune politică, cunoscînd că toate acestea au dus la propagarea ideilor revoluției și la izbucnirea ei în 1848. Din această cauză în perioada anilor 1850—1860, de dominație a absolutismului austriac, activitatea culturală a populației românești din Transilvania se desfășura în condiții foarte grele.

¹ Într-o scrisoare adresată de Paul Vasici lui Iacob Mureșianu, manuscris original, Arhiva Mureșenilor.

Totuși după revoluția burghezo-democratică de la 1848—1849 din Transilvania, generația de luptători revoluționari și progresiști brașoveni a continuat lupta pentru ridicarea culturală a poporului, pentru dezvoltarea conștiinței naționale, îndemnind masele să exprime cu forță combativă idealul unității naționale.

Ideea salutară de a pune bazele unei asociații care să aibă scop cultural și să servească interesele românilor, i-a venit lui Iacob Mureșianu, care în acest timp era de fapt unul din fruntașii românilor brașoveni în toate manifestările lor politice și culturale².

La inițiativa personală a lui Iacob Mureșianu și alături de el a fruntașilor vieții culturale brașovene: Ioan Popazu, George Barițiu, Andrei Mureșianu, s-a creat „Reuniunea Femeilor Române”, care pentru a masca intențiile de a desfășura mai ales o activitate culturală și-a stabilit ca scop public ajutorarea orfanilor de pe urma revoluției de la 1848.

² Iacob Mureșianu 1812—1887, *Album comemorativ* de A. A. M. Brașov, 1913. Tipografia „A. Mureșianu”: Branisce & Comp. p. 18—22, 65. Activitatea organizatorică a lui Iacob Mureșianu privind întemeierea Reuniunii a fost susținută de populația românească din Brașov. El a fost unul din primii secretari ai Reuniunii, colaborator apropiat al Mariei Nicolau. În însemnările sale memoriale — Iacob Mureșianu scrie despre modul cum s-a creat Reuniunea Femeilor Române: „Gazeta Transilvaniei și Foaia pentru minte, inimă și literatură sînt martore că spiritul de Reuniune a puterilor pentru înlesnirea înălțării în cultura poporului român a fost nutrită și la timpul său resuscitată de nenumărate ori, în sinul publicului român, ba premergerea cu exemplu încă n-a lipsit din parte-ne, înființînd „Reuniunea Femeilor Române” spre ajutorul creșterii fetițelor române orfane, în Brașov, care îndată după revoluțiunea din anul 1848 își luă începutul. Cu scoaterea la viață a acestei Reuniuni se vîna deodată și scopul de a îndemna și a atrage și partea bărbătească a națiunii române, oriunde s-ar afla cu locuința, la asemenea Asociațiuni de tot soiul și aceasta se făcu cu tot felul de imprimenări și provocări repetate între marginile națiunii dincoace și dincolo de Carpați, numai sub numele de romîn fără deosebire confesională atît între femei cît și între bărbați români. Această concordie asociativă a fost de repetate ori propusă și recomandată ca cea mai necesară, numai unica și singura condițiune de a se putea înălța și românul prin consfătuiri comune între sine la o activitate cît de puternică și prin ea la cultură, glorie și mărire”. (*Gazeta Transilvaniei*, nr. 93, număr jubiliar, 8 septembrie 1926; *Album comemorativ*, p. 23—26; *Carpați*, nr. 339/1926, p. 1, 5); În 1926 Sevastița C. Davidescu — fiica lui Iacob Mureșianu — scria cu privire la activitatea tatălui ei pentru crearea Reuniunii, următoarele: „Fiori de pioase amintiri îmi străbat sufletul cînd mă gîndesc la iubiții mei părinți, la tata, înființătorul acestei Reuniuni pe care parcă îl aud și acum cum ne spunea la toți... faceți Reuniuni peste reuniuni... noi românii numai uniți vom putea propăși”. (*Gazeta Transilvaniei*, nr. 93/1926, p. 1; *Carpați*, nr. 339/1926, p. 1).

Animați de o dragoste nemărginită pentru viitorul națiunii române, cărturarii români brașoveni au stat în fruntea acțiunii pentru crearea acestei societăți feminine, căreia i-au destinat de la început un important rol cultural.

Inițiativa lui Iacob Mureșianu pentru întemeierea „Reuniunii Femeilor Române” a pornit de la necesitatea ridicării culturale a femeilor, pentru atragerea lor la lupta națională și pentru educarea tinerele fete provenite din popor.

„Reuniunea Femeilor Române”, întemeiată la Brașov în anul 1850, a fost prima organizație a femeilor din Transilvania, prima instituție națională de acest gen, o societate care se preocupa de îngrijirea copiilor rămași orfani în timpul revoluției de la 1848—1849, de probleme filantropice, școlare, culturale.

„Reuniunea” a fost un important factor al cooperării spirituale, economice și politice a femeilor din Transilvania, un important for de cultură unde se dezbăteau principalele aspecte ale vieții culturale românești. Ea constituia un puternic mijloc de solidaritate românească pe linie feminină în sprijinul acțiunilor naționale. Meritul ei constă și în faptul că a legat strâns pe toate femeile din toate categoriile sociale, în vederea realizării idealului de unitate națională.

Prin activitatea „Reuniunii” s-a dezvoltat învățămîntul pentru fete din Transilvania, s-a inițiat un larg schimb de păreri al femeilor în cele mai importante probleme sociale, politice, culturale, atrăgîndu-le la lupta generală pentru emanciparea politică și culturală a poporului român.

Întîlnirile, conferințele, adunările, balurile organizate de „Reuniune”, au fost un prilej de afirmare a românilor, de prezentare a valorilor culturale în fața reprezentanților autorității, a populației maghiare și germane³.

Pentru a cunoaște activitatea multilaterală a „Reuniunii Femeilor Române” din Brașov, vom face o scurtă prezentare a modului cum s-a întemeiat această societate feminină, a trecutului său bogat din anii 1850—1918, scoțînd în evidență rolul ei în istoria mișcării feministe din țara noastră și aportul adus în dezvoltarea culturii naționale românești.

Dintre societățile feminine din țara noastră, „Reuniunea” din Brașov este cea mai veche și stă la baza activității de mai târziu a „Uniunii Femeilor

³ La aceste baluri veneau persoane străine, reprezentanți ai autorităților locale, diplomați, oameni de cultură, maghiari, germani, secui, cărora li se arăta prin producțiile culturale prezentate cu acest prilej că poporul român este cult, sociabil și are calități care-l situează alături de celelalte popoare. Printre aceste acțiuni ale Reuniunii, de fapt se făcea o propagandă subtilă în interesul românilor din Transilvania.

Române“ de după 1918, iar pe plan european ea este una din cele mai vechi și de prestigiu organizații feminine ⁴.

Alături de Iacob Mureșianu și ceilalți cărturari brașoveni, o contribuție substanțială la crearea „Reuniunii“ a adus-o Maria Nicolau, prima președintă a acestei societăți feminine ⁵.

Prin activitatea ei, Maria Nicolau a contribuit la crearea acestei instituții naționale românești care în complexul avântului cultural al românilor din acea epocă și-a înscris rolul său de far luminos pentru ridicarea femeilor române, la cerințele impuse de progresul societății, mobilizându-le la lupta contra asupririi sociale și naționale a populației românești ⁶.

Maria Nicolau lansează primul apel pentru întemeierea „Reuniunii“ la 15 decembrie 1849, către femeile brașovene, cerindu-le concursul la înființarea noului așezământ cultural.

⁴ Pentru a înțelege această apreciere, arătăm că cele dintîi asociații de femei au apărut ca urmare a influenței revoluției burgheze din Franța — 1789. Primele organizații ale femeilor au apărut în perioada 1800—1815, în țările din Europa apuseană, cum au fost: „Societatea mamelor din Paris“, „Societatea damelor nobile din Viena pentru promovarea binelui și folosului public din 1811“, „Societatea domnișoarelor germane din 1813“, „Societatea patriotică a femeilor germane“, „Societatea activă a iubirii aproapelui din Roma, 1820“, și multe altele. Una din primele societăți feminine din Europa a fost „Societatea Femeilor Române din Buda“, întemeiată în anul 1817, a „Societății filantropice Ungare“. Printre asociațiile care au avut ca scop emanciparea femeii, amintim pe cele din Anglia și Germania între anii 1860—1865. La sfîrșitul secolului XIX au avut loc primele conferințe și congrese internaționale ale societăților feminine care pun bazele unor organizații mondiale.

⁵ *Album comemorativ*, p. 23—25; *Carpați*, nr. 339/1926, p. 3; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 93/1926.

⁶ Biografia Mariei Nicolau ne arată că această minunată luptătoare a mișcării feministe românești s-a născut în aprilie 1801, fiind unica fiică a lui Ion Căpescu, unul din românii de vază ai Brașovului și ctitor al bisericii Sfintei Adormiri din Cetatea Brașovului. Soțul ei — Dimitrie S. Nicolau — a fost întemeietorul și proprietarul primei fabrici de petrol din Transilvania și unul din primii consilieri municipali români ai Brașovului, descendent al unei vechi familii românești, susținător activ al dezvoltării culturii românești. El posedă și una din cele mai frumoase și dotate biblioteci din timpul său. (*Carpați*, nr. 339/1926). Familia lui Dimitrie S. Nicolau a jucat un rol însemnat în istoria culturală a românilor brașoveni. Frații Zaharia și Nicola Nicolau (bunicul lui D. S. Nicolau) aveau o mare influență în treburile școlare și bisericești. Nicola Nicolau junior, nepotul lui Zaharia (1726—1795) este cunoscut ca autor al „Geografiei românești de la Buda“, în două volume, 1815 — și al traducerii operei lui T. H. Blanchard „Plutarh nou“ în două volume, 1819. Această traducere este amintită de N. Iorga în *Istoria Literaturii române*, vol. II (Arhiva Mureșenilor). La 6 februarie 1860 Maria Nicolau, întemeietoarea și prima președintă a „Reuniunii Femeilor Române“ din Brașov, a încetat din viață. Ea a lăsat o însemnată sumă de bani fondului Reuniunii și următoarele cuvinte: „Ca Reuniunea să desființeze orice apucături prejudicioase creșterii și lățeiri acestui unic institut binefăcător și să nu conceadă a se vîna alte interese restrînse... la Reuniune să fie dreptate! dreptate!“ (*Carpați*, nr. 339/1926).

În apelul adresat „Surorilor române” se arăta : „Suspiniind dimpreună cu toate surorile noastre pentru jertfele suferite în războiul trecut (1848—1849) se cade să punem și noi o jertfă pe altarul națiunii, noi, pe care moartea nu ne-a asuprit de tot în revoluțiunea trecută... trebuie să dăm dovezi la lume, că bărbații noștri, care au făcut atâtea jertfe pentru națiune au de dreapta lor scții demne de mărinimitatea lor. Să dăm dovezi națiunilor străine, că clasa cea mai cultivată a damelor române cunoaște și simțește dimpreună cu bărbații săi trebuințele națiunii”⁷.

Apelul din 15 decembrie 1849 a fost însoțit de o listă de subscripție începută cu cei 15 florini ai Mariei Nicolau. Apelul a avut un larg ecou în rîndul femeilor brașovene, care înțelegînd menirea „Reuniunii” s-au înscris pe această listă, oferind sume însemnate⁸.

Inițiatoarele „Reuniunii” urmăreau ca societatea să aibă un caracter național și cultural și mai puțin filantropic, dar pentru a obține aprobarea guvernului Transilvaniei, în petiția adresată pentru crearea societății, s-a accentuat latura filantropică⁹.

⁷ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 93/1926 ; *Carpați*, nr. 339/1926, p. 1 ; *Album comemorativ*, p. 22—26 ; Arhiva Mureșenilor nr. 5307. *Computu Publicu alu Fondului Reuniunii Femeilor române spre ajutoriulu creșterei fetițelor orfane* scl. de Maria Nicolau, președinte, partea I, pentru anul I și II Brașov 1853 tipăritului Römer și Kamner, p. 1. și 2.

⁸ Scopul urmărit de elementele înaintate din rîndul femeilor brașovene a fost întemeierea unei societăți feminine care să deservească pe toți românii din Ungaria și Transilvania. Pentru întemeierea unei asemenea instituții românești era nevoie de aprobarea guvernului Transilvaniei. În vederea obținerii aprobării, la 10. februarie 1850, Maria Nicolau împreună cu alte fruntașe brașovene adresară o petiție guvernului Transilvaniei, prin guvernatorul țării Ludovic de Wohlgemuth, pentru a încuviința aprobarea societății din Brașov (*Carpați*, nr. 339/1926 ; *Computu publicu*, p. 67—71, 73—76). La 19 martie 1850 comandantul militar al districtului Sibiu, generalul De Chavanne, ce se afla la Brașov, invită la sine pe reprezentantele femeilor române din Brașov și le comunică verbal încuviințarea din partea guvernului pentru întemeierea societății proiectate.

⁹ Femeile române din Brașov au subliniat în petiție latura filantropică, cu scopul de a camufla celelalte laturi politice, sociale și culturale. Pentru a obține mai repede ajutorul din partea guvernatorului Transilvaniei, principalele reprezentante ale acestei acțiuni s-au adresat soției guvernatorului, Sofia Wohlgemuth, în numele femeilor române solicitîndu-i cu multă căldură ca să intervină în vederea obținerii aprobării. Aceasta, o femeie cultă și distinsă, a înțeles acțiunea femeilor române și le-a sprijinit la soțul ei, guvernatorul Transilvaniei. În cuprinsul scrisorii trimisă Mariei Nicolau se arăta : „Doresc din inimă ca institutul filantropic ce cugetați al întemeia odată în favoarea orfanelor române, ca să sporească cu cel mai bun succes, că așa după veacuri să se poată aminti și binecuvînta cu o dulce mulțumire, numele tuturor acelor femei din sînul națiunii române, care astăzi cu un sentiment mărinimos au pus piatra fundamentală la viitorul institut” (*Carpați*, nr. 339/1926 ; *Computu publicu*, p. 72, 73).

Guvernul Transilvaniei a aprobat la 19 martie 1850 întemeierea Societății din Brașov, prin încuviințare verbală, solicitind trimiterea statutelor spre avizare, urmind apoi aprobarea scrisă.

Avind încuviințarea verbală a guvernatorului Transilvaniei, pentru întemeierea „Reuniunii”, s-a ținut în 24 martie 1850 prima adunare constitutivă a societății la care au luat parte 40 de femei, cele mai alese reprezentante ale populației românești din Brașov ¹⁰.

Cu acest prilej s-a ales comitetul „Reuniunii” compus din : Maria Nicolau — președintă, Zoîța T. Ciurcu — secretară, Ana Rudolf Orghidan — casieră și alte nouă membre. Așa s-au pus bazele statutare ale „Reuniunii Femeilor Române” din Brașov, prin zelul, entuziasmul reprezentanților de seamă ai românilor din Brașov, fapt care a constituit totodată un mare succes al mișcării culturale din acea epocă.

Astăzi, privind retrospectiv însemnătatea întemeierii „Reuniunii”, putem arăta că pentru epoca respectivă ea a constituit un exemplu pentru naționalitățile conlocuitoare, influențind și pe femeile din Țara Românească și Moldova, care au trecut și ele la crearea de societăți similare.

Întemeierea „Reuniunii” a însemnat un moment istoric și cultural cu bogate consecințe în dezvoltarea ulterioară a mișcării feministe din Transilvania și întreaga țară. Ea a fost o societate cu o puternică orientare culturală, avind ca țel și dezvoltarea industriei casnice românești, valorificarea creației populare, sădirea în inimile mamelor, a soțiilor și fiicelor, a dragostei față de patrie, de idealul național ¹¹.

Întemeierea „Reuniunii Femeilor Române” din Brașov a constituit un exemplu și pentru mișcarea feministă din Europa, deoarece ea a abordat toate problemele privind creșterea rolului femeii în societate, în raport cu

¹⁰ Adunarea se ținu în casele Mariei Nicolau devenite mai târziu ale lui Iacob Mureșianu.

¹¹ Primele documente și acte ale Reuniunii ne sugerează convingător scopurile Reuniunii care plecau de la o îndrăzită luptă pentru păstrarea ființei naționale. În darea de seamă a Reuniunii pe anul 1853 citim: „de a păstra cu cumpătate toate odoarele și suvenirile străbunilor noștri, ne-a condus de la început la statornică hotărîre ca în lucrările Reuniunii să păstrăm cu sfințenie literele străbunilor noștri romani, fiindcă simțim că noi mamele sîntem conservatoarele suvenirurilor noastre” (*Computu publicu*, p. 1—5; *Carpați*, nr. 399/1926, p. 5—8; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 93/1926; vezi și actul de predare al averii Reuniunii din 7 februarie 1855 în arhiva ei).

cerințele secolului luminilor. Importanța creării „Reuniunii” a fost subliniată de numeroși fruntași ai vieții publice românești ¹².

După întemeierea „Reuniunii” au fost trimise spre aprobare guvernului Transilvaniei, statutele acestei societăți feminine care cuprindeau 12 paragrafe. Vom expune primul paragraf, din cuprinsul căruia se desprinde clar scopul „Reuniunii”: „Noi subsemnatele cugetînd la tristezele urme ce rezebelul civil au lăsat mai virtos în Transilvania, privind la mulțimea orfanilor români ai căror părinți au căzut prin furia rezebelului trecut și știind că națiunea noastră este cea mai lipsită de așezăminte bine făcătoare, țintind apoi și la nobilul țel de a putea mijlocii o creștere mai solidă și mai potrivită cu timpul de față, pentru partea femeiască mai scăpătată, ne-am unit într-o societate cu scop de a ajuta după puțință creșterea fetițelor române mai sărace și mai intii a acelora care au devenit orfane prin moartea în bătaie sau omorul (aminduror părinților în decursul rezebelului civil din anii 1848—1849)” ¹³.

Statutele trimise au fost aprobate la 21 octombrie 1850 de către guvernatorul Transilvaniei, iar ulterior, la 29 octombrie, s-a ținut în orașul Brașov prima adunare generală a „Reuniunii”. La 20 decembrie 1850, după aprobarea statutelor de către guvern, „Reuniunea” a trimis pretutindeni în Transilvania și dincolo de Cărpăți apelul intitulat „Adresare către femeile cele

¹² Intr-o scrisoare din anul 1850 adresată de agentul din Transilvania și Ungaria al refugiaților politici români din Paris — pictorul revoluționar Rosenthal — amicului său C. A. Rosetti, rezultă date și amănunte însemnate despre rolul Reuniunii. Rosenthal comunică lui C. A. Rosetti material documentar pentru un articol destinat cauzei naționale a românilor și care urma să apară în ziarul *Times* din Londra. În acest material trimis la Paris se scria și despre mișcarea feministă din Transilvania: „Povești frumoșul rol pe care femeile l-au jucat pe timpul războiului Transilvaniei pe care Boliac și fratele meu le vor spune. Faceți să reiasă toată importanța Asociației Femeilor Transilvănene, al căror scop este educația orfanilor din războiul pentru independență. A arăta că acest comitet cu reședință la Brașov este compus numai din femei avînd ca președinte o femeie, ca secretar o femeie, casier o femeie. A pomeni numele lor dacă veți putea să vă procurați Gazeta Transilvaniei care vorbește despre aceasta. Este un fapt unic în ambele părți ale lumii, fără precedent în istorie. Este un fapt imens. În ochii mei e cel mai mare fapt al timpurilor moderne, este prima răsărire a aspirațiilor și străduințelor socialiștilor și cugetătorilor, prietenilor umanității...” (*Carpați*, nr. 339/1926).

¹³ *Carpați*, nr. 339/1926, p. 1; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 93/1926; *Computu publicu*, p. 79—86. Pentru a sublinia interesul, spiritul emulativ al femeilor române de atunci, vom evidenția modul cum s-au tipărit statutele, deoarece Reuniunea nu dispunea de fonduri. Fiind vorba de tipărirea statutelor și alte cheltuieli administrative, unele din membrele Reuniunii: Zamfira Juga a ajutat la tipărirea statutelor, Eufrosina I. G. Ivan a plătit chitanțele, Sevastia I. Mureșianu a tipărit invitațiile. Pe cheltuiela Reuniunii nu se făcea nimic, protocoalele și registrele fiind dăruite de principalele întemeietoare.

iubitoare de omenire"¹⁴. Acest apel a fost însoțit și de instrucțiuni pentru colectarea sumelor de bani de către femeile române din diferitele regiuni ale țării, arătându-se: „Spre a putea conlucra la scopul „Reuniunii“ cu mai mare înlesnire, vă rugăm să faceți adunare de femeile române din jur și să întemeiați un comitet filial care să constea din patru membre, o președintă, o casiereasă și o secretăreasă, care să improtocoleze colectele făcute și să îndemne în jurul său la acest scop împărțându-ne toate rezultatele domniilor sale"¹⁵. Prin această chemare înflăcărată „Reuniunea“ a îndemnat pe toate elementele înaintate, din rîndul mișcării feministe, a contribui la dezvoltarea primei asociații de femei din Brașov, creată de la început ca o instituție națională a tuturor românilor de pe cuprinsul patriei noastre. La încheierea apelului adresat întregului popor român pentru sprijinirea acestui așezămînt cultural și educativ, național femeiesc, Maria Nicolau, președinta „Reuniunii“, scria următoarele:

„Noi, mamele, sintem talpa și fîntîna vieții sociale. Prin laptele nostru se nutresc regii și șerbii, principii și cerșetorii, copiii și supușii. Și, o! Cît de mult depinde fericirea națiunei și a statului de la buna creștere casnică, care cu toate că natura ni-o asămănat în inima noastră și religia ea dat o direcțiune socială între noi, ea totuși după cerințele veacului de acum așteaptă o mai mare perfecțiune care pentru partea mai scăpătată în mijlocul națiunei noastre pînă acum a fost cu totul neposibilă“¹⁶.

Aceste înflăcărare și cuprinzătoare cuvinte au găsit un larg ecou în toată țara atît din partea unor cărturari vestiți care au urmărit cu încredere și adînc interes primii pași ai „Reuniunii“, au îndrumat activitatea sa și au acordat concursul, cit și din partea femeilor române de pretutîndeni care au participat la entuziasmul general, aducînd o contribuție însemnată la crearea fondului „Reuniunii“, la dezvoltarea activității sale¹⁷.

¹⁴ *Carpați*, nr. 339/1926, p. 3, 5—6, 8; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 93/1926, p. 1—2; *Computu publicu*, p. 75—78; *Album comemorativ*, p. 22—26.

¹⁵ *Carpați*, nr. 339/1926.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ În primul an al Reuniunii între numele celor care au stăruit pentru întemeiere, susținere și dezvoltare, întîlnim în rîndul femeilor române nume de seamă. Aceste femei proveneau din familiile care au îmbrățișat cauza națională și au militat pentru progresul și ridicarea națiunii române: Juga, Maiorescu, Nica, Mureșianu, Secăreanu, Barițiu, Petric, Ciurcu, Teclu, Cepescu, Dima, Barac și altele din Brașov. În restul Transilvaniei, Banatului, ținuturile Bucovinei întîlnim de asemenea femei devotate poporului din familiile: Aron Florian, Andrei Mureșianu, Pop Vasile, Pavel Vasici, Meteanu, Bădilă, Șuluțiu, Moldovan, Boieru, Balint, Aron Pumnul și altele care alături de cele din Brașov au promovat cu hotărîre realizarea țelurilor Reuniunii.

Putem observa că de la început „Reuniunea Femeilor Române”, s-a întemeiat avînd în vedere interesul întregului popor, așa cum susținea de altfel Elena Dr. A. Mureșianu în emoționantul ei discurs festiv, rostit în ziua de 30 ianuarie 1901, cu prilejul jubileului de 50 ani: „Ea n-a fost o însoțire locală brașoveană, ci a fost înființată pentru toți românii cu menirea de a fi fost pentru toți un izvor de sprijin reciproc și de iubire frățească”¹⁸.

Iacob Mureșianu la al cărui îndemn și sfat a lucrat Maria Nicolau și celelalte colaboratoare ale „Reuniunii”, a scris în fruntea primei broșuri și dări de seamă publice a „Reuniunii”: „Ce mică fu și Roma cînd cauți a ei urzeală”¹⁹.

Aceste cuvinte subliniază mai mult decît un discurs, eforturile depuse de poporul român în lupta sa culturală și națională din epoca de după 1848.

Răsunetul stîrnit de întemeierea „Reuniunii” este ilustrat prin modul cum au fost primite apelurile din 1849 și 1850 de către publicul românesc de pretutindeni. Femeile române se grăbiră a face colecte și a trimite importante sume de bani pentru fondul noului așezămînt femeiesc din Brașov, care avea scopuri atît de mărețe²⁰.

¹⁸ *Carpați*, nr. 339/1926, p. 9—10; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 93/1926.

¹⁹ *Computu publicu*, p. 1—5; *Carpați*, nr. 339/1926, p. 1—2, 5, 8.

²⁰ Printre primele sprijinitoare au fost: Emilia Porumbescu din Bucovina, soția distinsului preot și scriitor Eraclie Porumbescu și mama compozitorului Ciprian, care în scrisoarea trimisă a menționat: „Cu data de 10 noiembrie a.c. care o ceta din *Gazeta Transilvaniei* nr. 29 deșteaptă și în mine forța și adevărata dorință ca și eu, deși bucovineancă, să nu rămîn măcar pentru viitor cu mîinile în sîn acolo unde surorile mele din Transilvania lucesc în față, ci în fața națiunei române cu o virtute deamă de toată lauda și recunoștința”. Din alte centre ale țării: București, Lugoj, Năsăud, Munții Apuseni, Tg. Mureș, au fost trimise sume însemnate Reuniunii. Semnificative sînt scrisorile trimise de femeile române colectante pentru fondul Reuniunii și susținătoare a acțiunilor ei. Patriota Eva Moldovanu din Deva trimite la 31 august 1851, Reuniunii o sumă însemnată pentru fondul ei (211 florini) împreună cu o scrisoare în care-și manifestă adevărată față de societate: „Glasul cel îndreptățit către femeile bine simțitoare din toate părțile României spre a sursă fetei orfane lipsite de ajutorul și adăpostirea părintească răsună un Echo de bucurie și în citadela Devei! Surorile voastre de aici pătrunse de sfințenia însoțirii femeilor Reuniunii, își ținură de cea mai strînsă datorință a pași ca membre ordinare și ca binefăcătoare la acea însoțire patriotică națională... Aceste picături mici să crească prin decurgerea timpului în acel ocean mare, care să îndestuleze cu adăparea sa pe fetele orfeline și lipsite din toate unghiurile României”. (*Computu publicu*, p. 114—115, 117, 128—129, 131—132; Arhiva Mureșenilor nr. 9838, 9068, 9069 1018; *Carpați*, nr. 339/1926, p. 1, 2, 5, 8). Una din filialele cele mai active ale Reuniunii a fost cea din Deva. Aici a activat Elena Hosu Longin, care a creat la Orăștie un atelier pentru confecționarea obiectelor de artă populară românească. Dintr-un alt centru cultural de seamă al Transilvaniei, Sibiu, a venit un ajutor prețios din partea familiei Dr. Vasici, cunoscută pentru colaborarea fructuoasă la „*Gazeta Transilvaniei*”. Din

Mărturii privind importanța întemeierii „Reuniunii” ne aduc și elogiile adresate acestei societăți feminine, de cei doi bărbați de seamă ai vieții culturale și publice ardelene — Alexandru Sterca Șuluțiu — cel care a lăsat prin testament toată averea sa pentru înființarea unei universități române și care a pus să i se scrie pe mormint cuvintele memorabile : „Numai moartea mă desparte de națiune” și Andrei Șaguna — personalitate de seamă a culturii românești, care a contribuit la dezvoltarea activității „Reuniunii” și recunoașterea ei.

În mod deosebit subliniem faptul că numai datorită stăruințelor lui Andrei Șaguna și ale lui Sterca Șuluțiu această instituție națională feminină cu sediul la Brașov a putut să existe și să-și îndeplinească rolul ei filantropic și educativ, dar și a celui de libertate și dezrobire a poporului român.

Documentele existente — scrisori, protocoale, dări de seamă, liste cu bani adunați, adrese de mulțumire, ne ilustrează premisele care au stat la baza întemeierii „Reuniunii Femeilor Române”, prima perioadă a activității sale, principalii sfătuitori și colaboratori : Ioan Popazu, Andrei Șaguna, Sterca Șuluțiu, Iacob Mureșianu (fondatorul și secretarul 1850—1856); iar mai târziu Dr. Aurel Mureșianu, Andrei Birseanu, Virgil Onițiu, Dr. Iosif Blaga, Dr. Ioan Meșotă, Dr. Niculiță Pop, Gavril Munteanu.

Perioada întemeierii „Reuniunii”, activitatea sa, a colaboratorilor din rindul celor mai de seamă reprezentanți ai culturii românești, ne arată lupta nemijlocită patriotică a românilor pentru organizarea lor, pentru susținerea revendicărilor lor, transpunerea în viață a concepțiilor înaintate despre femeie

toată Transilvania n-a fost un centru mai însemnat care să nu trimită o sumă de bani pentru fondul Reuniunii, o scrisoare de mulțumire sau felicitări. Între ele se disting Clujul, Năsăudul, Beiușul. Dincolo de munți, în Țara Românească, întemeierea Reuniunii a găsit un larg ecou, sprijin substanțial și o contribuție însemnată bănească pentru fondul ei. Într-o colecție de bani pentru acest fond s-au distins : Nicolae Butculescu, Constantin Caribolu, Teodorița Băleanu, Zinca Maior Stoica etc. La Craiova — Elena Strîmbeanu s-a evidențiat în susținerea societății, iar în Cîmpulung-Muscel un vechi colaborator al „Gazetei Transilvaniei”, Nicolae Rucăreanu. Unul din remarcabili cărturari români, cunoscut pentru participarea sa pe frontul luptei naționale — C-tin Hurmuzachi, mare patriot din Moldova, va trimite consecutiv importante ajutoare în bani colectate de la familia sa sau de la alte familii, care s-au ridicat la imensa sumă de 3000 florini argint sau 500 galbeni. C-tin Hurmuzachi scrie cu prilejul trimiterii primei sume de bani lui Iacob Mureșianu în 16—28 iunie 1852 : „Acești bani s-au adunat fără a aștepta invitațiune din partea onorabilului comitet. Autorizațiunea am luat-o de la dorința ce am pentru prosperitatea națiunei și de la conștiința datorieiilor ce toți avem în privința ei” (scrisoare-manuscris original în Arhiva Mureșenilor ; *Carpați*, nr. 339/1926, p.1 ; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 93/1926).

de către militanții progresiști brașoveni, susținerea inițiativelor feminine în domeniul organizării ²¹.

Scriind astăzi despre întemeierea „Reuniunii Femeilor Române”, evocăm una din paginile frământatei istorii a națiunii române din Transilvania în perioada anilor 1850—1918. Epoca în care fruntașii scrisului românesc din Brașov, vrednici bărbați luminați ai poporului, a căror întreagă activitate și luptă a fost străbătută de cel mai deplin și cald devotament pentru poporul său, care împreună cu elementele cele mai valoroase ale femeilor române, au întemeiat „Reuniunea” și au clădit-o pe baze organizatorice naționale, a fost o epocă de însuflețire pentru ridicarea neamului românesc atât de zbuciumat și asuprit ²².

Vechile legături culturale dintre cele trei țări române au constituit un factor de seamă al sprijinului pe care domniile Moldovei și ai Țării Românești l-au acordat „Reuniunii Femeilor Române” din Brașov.

În scrisoarea trimisă de Maria Nicolau către domniile Munteniei și Moldovei se face un apel călduros la sprijinirea „Reuniunii” în virtutea străvechiei conștiințe a originii comune a tuturor românilor ²³.

Rîndurile scrise ilustrează unicitatea și organicitatea culturii românești, care a jucat un rol atât de însemnat în dezvoltarea conștiinței naționale, în realizarea năzuințelor maselor populare care trăiau sub stăpînirea habsburgică, de a întări legăturile cu țările române, condiție vitală pentru păstrarea ființei naționale a poporului român.

Parcurgînd filele istoriei „Reuniunii Femeilor Române” din Brașov, constatăm că de la întemeierea sa, se pot distinge trei perioade mai însem-

²¹ Ambii reprezentanți ai bisericii au susținut cu fonduri din veniturile personale sau strînse din contribuțiile date de conducători ai bisericii, ajutînd și astfel fondul Reuniunii pentru atingerea țelurilor sale.

²² În discursul rostit de Elena Dr. A. Mureșianu, cu ocazia jubileului de 50 ani al Reuniunii, se arată lupta patriotică a făuritorilor acestei asociații, elanul general care a cuprins femeile române: „Cum au fost cugetată nobila și generoasa întreprindere, așa a fost ea primită și de întreg publicul român. După cum au strigat cu glasul duios și rugător femeile române din Brașov în codrii și văile noastre, așa li s-a răspuns de către surorile lor cu dorul aprins de a se însoți și de a ajuta... Tot ce a fost pe atunci mai de seamă, femei și bărbați, de la Bîrsa pînă la Crișuri, de la Olt pînă la Mureș și Tisa, au îmbrățișat cu entuziasm scopul cel măreț” (*Carpați*, nr. 339/1926, p. 9, 11, 12).

²³ Redăm mai jos conținutul scrisorii pentru a susține cele afirmate în privința aceluiași năzuințe ale populației românești de o parte și de alta a Carpaților: „Acel nume mare ce purtați, inima cea mult ajutătoare de sărăcime, răsună și peste munții Carpați în Patria noastră. O! am fi cele mai fericite mume dacă prin munificența înălțimii voastre s-ar mijlocii și între institutul nostru un izvor neseacă de alinarea sorții orfelinelor celor părăsite” (Manuscris original în Arhiva Mureșenilor).

nate, pe care le vom analiza în sinteză pentru a sublinia lupta acestei organizații pentru promovarea culturii românești și a dezvoltării învățământului în Transilvania.

Prima perioadă se referă la anii 1850—1855, când „Reuniunea” și-a îndreptat atenția spre ajutorarea orfanelor din frământările anilor 1848—1849 (în bani, haine, încălțăminte). Tot în această perioadă s-au înființat două instituții școlare de către „Reuniune” în Brașov și Blaj, care erau școli de lucru și educație națională. Procesul de creare a școlilor pentru fete în toate centrele Transilvaniei a fost îndelungat și a necesitat mari eforturi.

Pe plan organizatoric după întemeierea „Reuniunii”, s-au ținut regulat adunările generale mai ales duminica sau în sărbători²⁴, întotdeauna în prezența unui comisar al poliției locale care controla înainte și socotelile „Reuniunii”. Deci, orice mișcare se afla sub controlul autorităților habsburgice; din această cauză trebuia multă abilitate și diplomatie, pentru a putea realiza programul „Reuniunii” și a înșela vigilența autorităților.

În primii săi ani de activitate „Reuniunea”, prin sumele primite din toate părțile a reușit să asigure desfășurarea unei activități normale; interesul stîrnit de crearea acestei societăți unice pe țară a făcut ca în primii doi ani ai existenței sale, fondul să crească la o sumă echivalentă eu a patra parte a averii agonisite în cei 50 de ani viitori.

Printre manifestările artistice care au adus un frumos renume „Reuniunii”, au fost și balurile organizate pentru obținerea fondurilor necesare și atragerea familiilor românești la aceste petreceri unde se dezbăteau probleme culturale și sociale.

Multe din aceste baluri se organizau în casa lui Iacob Mureșianu sau a altor cărturari. În scopul trezirii dragostei față de folclorul românesc, Iacob Mureșianu compune în 1850 elegantul dans de salon „Romana”, bazat pe motive românești, care se prezintă prima oară în iarna anului 1851 și apoi se răspîndește la toate balurile, fiind însușit și de străini.

Importanța acestui dans coregrafic „Romana”, care era cel mai expresiv dintre toate dansurile românești, consta în aceea că cuprindea părți din toate jocurile populare, și a avut un mare succes, fiind unicul joc românesc dansat la balurile celorlalte națiuni ale Transilvaniei²⁵.

²⁴ De obicei în biserica română din Cetatea Brașovului.

²⁵ *Album comemorativ*, p. 23—26.

Prin înființarea școlilor de la Brașov și Blaj, una din însemnatele realizări ale învățămîntului din Transilvania, se încheie o perioadă de activitate productivă și rodnică a „Reuniunii din Brașov”²⁶.

O altă perioadă însemnată a „Reuniunii” este între anii 1856—1912. Această epocă din activitatea „Reuniunii” a fost deosebit de grea datorită atitudinii stăpînirii austriece față de această instituție națională, care după concesiile făcute la întemeierea „Reuniunii”, începuse să creeze tot felul de greutăți, refuzînd să acorde vreun ajutor școlilor create, în general învățămîntului românesc²⁷.

Guvernul Transilvaniei după multe tergiversări a aprobat la 27 noiembrie 1860, planurile de învățămînt ale școlilor create de „Reuniune” și statutele, ceea ce a asigurat prezența activă a acestei asociații în problemele vieții sociale, culturale și politice ale Transilvaniei; de asemenea, s-a putut da o formă definitivă școlii din Brașov, care a început activitatea încă în anul 1855. „Reuniunea din Brașov” a susținut școlile din Brașov, Blaj și Sibiu; a acordat importante ajutoare bănești orfanelor din județul Alba Iulia, unde s-au resimțit cel mai mult urmările evenimentelor din anii 1848—1849, precum și în alte județe. Prin cele trei școli create, sute de eleve provenite din rîndul orfanelor și familiilor sărace de români au fost pregătite temeinic, creîndu-li-se posibilitatea să devină instruite, cu o profundă educație patriotică și folositoare societății.

Una din manifestările cele mai frumoase ale „Reuniunii” a constituit-o participarea la prima expoziție de manufactură și artă românească ținută la Brașov în anul 1862 cu prilejul Adunării generale a „Astrei”, în prezența lui Andrei Șaguna și a scriitorului Alexandru Odobescu²⁸.

²⁶ Din anul 1855 conducerea Reuniunii a fost încredințată Mariei Secăreanu, soția luptătorului revoluționar și tribun de la 1848, care va conduce destinele asociației mulți ani de zile pe făgașul deschis de inițiatorii ei. În același timp Iacob Mureșianu primul secretar al Reuniunii predă întreaga corespondență și arhivă noului Comitet ales, rezultatul activității sale neobosite și fructuoase alături de Maria Nicolau.

²⁷ Începînd cu anul 1856 pînă în 1860 fiecare adunare generală a Reuniunii se făcea în prezența prefectului districtului Brașov, Ignatie de Grüner. Însuflețite de același elan patriotic, femeile române din Brașov care au pus bazele Reuniunii, nu au cedat presiunilor autorităților austriece și au continuat lupta. În 1857 s-a ales un nou comitet al Reuniunii, ca președintă Ana Rudolf Orghidan, iar după plecarea sa în 1858 la București, fu înlocuită cu Zoe I. Petric. În anul 1859 s-a întocmit un nou proiect de statut cu toate modificările cerute prin ordinul guvernului Transilvaniei. Împreună cu statutele s-a înaintat și planul de învățămînt al Școalelor Reuniunii, întocmit de Iacob Mureșianu și aprobat de Mitropolia Andrei Șaguna și Sterca Șuluțiu.

²⁸ Arhiva Mureșenilor, nr. 9210/1910.

La această expoziție, prima manifestație românească de acest gen din Transilvania, școlile „Reuniunii” au prezentat lucruri de mină minunat executate, cu multă măiestrie și finețe, din vinzarea lor ajutându-se apoi în continuare elevele școlilor din Brașov, Blaj și Sibiu.

„Reuniunea” se preocupa și de ajutorarea familiilor românești care aveau condiții materiale grele, de antrenarea femeilor în activitatea școlilor și în dezvoltarea industriei casnice; răspindea ideile pedagogice în rîndul mamei-ior și cele progresiste privind educarea și instruirea tineretului feminin.

Între anii 1865—1866, secretarul „Reuniunii” a fost doctor Ioan Meșotă, un renumit dascăl și om de cultură, directorul gimnaziului din Brașov, care a sprijinit ridicarea calității învățămîntului în școlile de fete ale „Reuniunii”, a stimulat preocupările existente pentru înființarea de noi institute școlare în diferite centre ale Transilvaniei, a susținut sporirea contribuțiilor bănești pentru fondul „Reuniunii”.

Avînd în vedere extinderea activității „Reuniunii”, mai ales în domeniul școlar, comitetele noi alese în această perioadă se adresară din nou femeilor române din toate părțile pentru a-și putea aduce aportul la fondul „Reuniunii”, larg utilizat în scopuri culturale și de propagandă națională²⁹. Sub influența activității „Reuniunii” din Brașov se creează și în România două societăți similare: „Reuniunea Femeilor Române din Iași” în anul 1868, datorită stăruințelor depuse de Cornelia Emilian, soția profesorului Ștefan Emi-

²⁹ În anul 1864 pe baza noilor statute ale Reuniunii se aleg „patru bărbați de încredere”: Iacob Mureșianu, Ioan G. Ioan, Damian Datcu, George Barițiu, care să susțină activitatea acestei asociații pentru a lua parte la toate acțiunile naționale ale românilor. În raportul prezentat la Adunarea din 7/19 noiembrie 1865 de Anastasia Datcu, președinta Reuniunii, observăm sublinierea preocupărilor pentru educarea femeilor române și mobilizarea lor la lupta pentru cauza națională: „Să îngrijim cu toate puterile pentru această Reuniune, cu atît mai virtos ca în țările locuite de români, se face neasemănat mai puțin pentru învățămîntul sexului femeiesc, decît pentru a celui bărbătescu, cînd tocmai din contră interesul drept înțeles și viitorul națiunii românești juste, tot depinde în mod imperativ, ca în proporțuirea în care o parte însemnătoare a jumimii bărbătești propășește în știința și în cultura inimii să propășească și sexul femeiesc alături, pentru ca nu cumva în generațiunile următoare din o diferență prea mare în cultura cea adevărată, să urmeze o depărtare totală a unui sex de către celălalt... De aceea scopul Reuniunei va fi ajuns în cîțva numai atunci cînd ea din veniturile sale va fi în stare, înzecindu-i-se capitalul, de a înființa în diferite ținuturi românești mai multe școale de fete și cînd va avea totodată un institut pedagogic al său, o pepinieră sau seminar din care să iasă profesori bine învățați și bine educate pătrunse de însemnătatea chemării lor și care plătite totodată cuviincios să ocupe posturile respective pe la școalele de fete...” (Carpați, nr. 339/1926, p. 5, 8; *Album comemorativ*, p. 22—26; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 93/1926).

lian, unul din principalii inițiatori și colaboratori ai „Reuniunii din Brașov”³⁰ și „Societatea de binefacere a Femeilor Române din orașul Ploiești, pentru ajutorarea la instrucția și educațiunea copilelor sărmăne” (creată tot în 1868).

Întemeierea celor două societăți a avut consecințe însemnate pentru dezvoltarea mișcării feministe, pentru emanciparea femeii și atragerea ei la lupta pentru progresul țării³¹.

Între anii 1879—1886, activitatea „Reuniunii” s-a canalizat spre crearea unui mare internat de fete și a unui orfelinat la Brașov, susținerea materială și morală a celorlalte școli existente (Blaj și Sibiu), crearea de noi școli.

Pentru creșterea fondurilor „Reuniunii” care avea acum de subvenționat mai multe institute școlare, în anul 1872, se organizează un ciclu de conferințe științifice și literare, de către fruntașii vieții culturale brașovene: Dr. Ioan Meșotă, Ipolit Ilasievici, Ion Lengheru, precum și Emilia Humpel din Iași (sora lui Titu Maiorescu). Aceste conferințe, pe lângă scopul lor educativ și cultural, — deoarece atrăgeau un însemnat public care lua cunoștință cu problemele variate de cultură, — asigurau venituri „Reuniunii” destinate școlilor sale.

Pe această linie a preocupărilor sale în 1876, pe lângă cele patru clase ale școlii de fete din Brașov, se înființează a cincea, mărindu-se și subvenția anuală în acest scop.

În anul 1875 se comemorează 25 de ani de la înființarea „Reuniunii”, prilej de a trece în revistă activitatea sa de la întemeiere, aportul adus la trezirea conștiinței și demnității naționale a femeilor române, organizarea școlilor pentru fete și sprijinirea tuturor acțiunilor privind dezvoltarea învățămîntului din Transilvania³².

Cu sprijinul „Astreii”, în anul 1876, „Reuniunea din Brașov” a înființat școala de fete din Cîmpeni, pe care a subvenționat-o mulți ani de zile. Pentru a da școlilor sale o orientare pedagogică corespunzătoare și a urmări conținutul învățămîntului „Reuniunea” organiza periodic inspectarea și îndrumarea lor, cu cadre de specialitate.

³⁰ Maria Popescu Bogdan, *Istoricul Școalei Reuniunii Femeilor Române din Brașov*, în *Țara Birsei*, IX, noiembrie — decembrie 1937, 6, p. 538; *Carpați*, nr. 339/1926, p. 5—12; Arhiva Mureșenilor, nr. 9102, 7178, 7179.

³¹ În raportul adunării generale din 7/19 noiembrie 1868, președinta Reuniunii Eufrosina I. Ioan, spunea: „Reuniunea după o viață frumoasă și binefăcătoare de 18 ani, nu numai că n-a stagnat vreodată în activitatea ei, ci a înaintat tot mai mult, încît a cîștigat renumele de cel mai frumos și mai bine organizat institut național românesc” (*Carpați*, nr. 339/1926).

³² *Carpați*, nr. 339/1926, p. 5—12.

În timpul războiului pentru independența de stat a României, din anii 1877—1878, „Reuniunea din Brașov“ a dat dovadă de sentimente patriotice, colectînd importante sume de bani, daruri, medicamente necesare armatei pe front. Pentru contribuția lor deosebită în susținerea războiului: Sevastia I. Mureșianu, Maria Nica, Victoria C. Juga, Areti T. Stănescu, Elena Moraitu, primiră din partea României, prin înalt decret, Crucea Comemorativă „Elisabeta“, semn al prețurii și devotamentului lor în lupta pentru cîștigarea independenței naționale.

Între anii 1878—1886, activitatea „Reuniunii“ s-a desfășurat sub președinția Mariei Secăreanu, una din întemeietoarele societății și perseverentă animatoare a ei, care reuși să înființeze prima școală-internat de fete din Transilvania, la Brașov, punînd la dispoziție pentru adăpostirea acestei noi școli profesionale a „Reuniunii“, propriile sale case. Această acțiune de interes național a stîrnit un mare entuziasm în rîndul intelectualelor române. „Societatea de lectură a domnișoarelor române din Brașov“, a dat o reprezentare teatrală în folosul noii școli create.

Planul de învățămînt pentru noua școală profesională internat a „Reuniunii“ a fost elaborat de o comisie de profesori și reprezentante ale femeilor române din Brașov, el fiind adaptat pregătirii practice a fetelor în vederea dezvoltării industriei naționale românești și totodată a pregătirii lor pentru viață, fiind stabilite și obiecte pentru cultura generală a elevelor. În programul școlii s-au mai făcut unele modificări în anul 1890 introducîndu-se noi obiecte de învățămînt³³.

În timpul procesului memorandiștilor s-a creat la Brașov în casa Dr. A. Mureșianu, „un comitet politic“ al femeilor, care avea misiunea să spri-

³³ În această perioadă se crează în Transilvania reuniuni independente în toate centrele însemnate ceea ce a constituit un mare succes al activității femeilor române pentru organizarea lor. Comitetul Reuniunii de la Brașov s-a străduit să crească numărul elevelor la școala profesională internat și să creeze orfelinatul. O comisie formată din Ecaterina Pușcariu, Elena Mureșianu, Iulia Lemeny, Maria Maxim, Neti Petrescu, a elaborat proiectul de reorganizare a internatelor, care fu aprobat în iunie 1893. În adunarea generală a Reuniunii din 24 iunie 1893 s-a aprobat regulamentul nou al internatului-orfelinat și s-a hotărît ca subvențiile acordate școlilor sale din Brașov și Blaj, să fie retrase, ele urmînd să fie susținute de Eforia Școalelor centrale din Brașov și Mitropolia de la Blaj. Printre profesoarele care au activat în cadrul școlii internat-orfelinat din Brașov s-au distins: Carolina Teclu (sora renumitului chimist Nicolae Teclu), Maria Popescu Bogdan, care au ridicat prestigiul acestei unități de învățămînt, au introdus noi discipline în planul de învățămînt, au mărit numărul orelor de instrucție practică, au format generații de eleve. Au continuat expunerea conferințelor publice în folosul fondului Reuniunii: Virgil Onițiu, Dr. Iosif Blaga, Pompiliu Dan, Augusta Glodaru.

jine lupta patrioților români care au înaintat „memorandul” Curții de la Viena.

Comitetul Femeilor Române din Transilvania a protestat față de crunta asuprire națională a poporului român de către clasele dominante din monarhia austro-ungară, trimițând scrisori diferitelor parlamente ale țărilor din apusul Europei. Parlamentul italian a luat atitudine față de politica dusă de imperiul austro-ungar față de români și le-a susținut manifestările protestatare. Această poziție a parlamentului italian a determinat „Comitetul politic secret al femeilor din Brașov”, să trimită președintelui parlamentului italian o scrisoare, întocmită de Elena Dr. Aurel Mureșianu și semnată de 920 de femei române³⁴.

³⁴ *Carpați*, nr. 339/1926, p. 7; Arhiva Mureșenilor în original: „Ilustre Domnule Președinte! Ca mame române, mîndre de gloria străbunilor noștri, cari au adus pe legionarii Romei aici, pe pămîntul vechii Dacii traiane, ca să păzească civilizațiunea romana în Carpați și la Dunăre; ca Romance geloase de românismul nostru și însușite de iubirea pentru limbă, datinele și cultura noastră romana; ca fiice tîdele ale gînteii latine de la răsăritul Europei, ne simțim foarte fericite de-a putea întîmpina generoasele simpatii, ce le-au manifestat pentru românii asupriți din Transilvania și Ungaria cu atîta căldură 217 iluștri membri ai camerei italiene, în moțiunea subscrisă de ei și prezentată zilele trecute biroului acestei camere. Aceste simpatii ne mișcă și ne umple inima de bucurie. Ele ni sînt îndoite scumpe, pentru că vin din țara mamă, leaganul naționalității române, și pentru că vin de la o națiune cultă, mărinimoasă și iubitore de libertate, de care ne leagă originea comună latină. Doar și din alt punct de vedere ele sînt de mare valoare pentru noi românii, dacă vom considera, că odinioară, cînd maghiarii se aflau și ei într-o situație strîmtoată, luptînd pentru revendicarea drepturilor și a libertății lor, generoasa Italie n-a ezitat de-a sprijini cu simpatiile sale năzuințele lor de liberare. Manifestația celor 277 deputați italieni în favoarea libertății poporului român, care azi e tratat mult mai mășter și dușmănos de regimul maghiar, de cum a fost tratat atunci poporul maghiar de regimul austriac, conține prin urmare, în același timp, și un avertisment la adresa celor ce față cu popoarele conlocuitoare, desconsideră și calcă azi marile principii de libertate, cărora le datoresc emanciparea lor proprie națională, și o încurajare pentru cei ce luptă în contra intoleranței naționale și a sistemului de opresiune pentru valoarea și învingerea acelor principii. Răspunzînd la aceste dovezi de simpatie și la această încurajare, femeile române din Transilvania și Ungaria cari în toate timpurile au fost cel mai credincios reazim al bărbatilor și al fiilor lor în luptele pentru libertate, pentru limba și naționalitatea lor latină, își țin de cea mai plăcută și sînt datorice, a exprima, prin noi, iluștrilor reprezentanți ai Italiei, semnați în moțiunea amică cauzei românilor, cea mai adîncă mulțumire și recunoștință a lor, rugîndu-i a o primi ca gagi al iubirii neștrămătate și al admirațiunei, ce-o păstrează strănepoții divului Traian pentru vechea Romă și nobila națiune italiană. Binevoiți, vă rugăm, Domnule Președinte, a comunica această mulțumire a noastră cu amintirii domni deputați și colegi ai Voștri din cameră și a primi asigurarea înaltei noastre stime și venerațiunii, Brașov, 30 Decembrie 1894, Iluștrului Domn M. Biancheri, Președintele Camerei Italiene, Roma”.

Din anul 1901 „Reuniunea Femeilor“ din Braşov, cu toate greutăţile ei economice şi financiare, a sărbătorit 50 de ani de la întemeiere. Cu acest prilej au fost prezentate diferite materiale care au subliniat istoricul „Reuniunii“, forţa ei de atracţie în rîndul femeilor române, meritele ei în organizarea învăţămîntului profesional pentru educarea fiicelor poporului român, acţiunile întreprinse pentru răspîndirea culturii în rîndul maselor feminine.

Între anii 1904—1908, preşedinta „Reuniunii“ din Braşov a fost Elena Săbădeanu, cunoscută pentru activitatea sa, devotată intereselor şi cauzei femeilor române, iar în anul 1908, preşedintă fu aleasă Maria B. Baiulescu, o veche colaboratoare a „Reuniunii“, scriitoare de talent şi reprezentantă de seamă a culturii româneşti.

Ultima perioadă a activităţii „Reuniunii Femeilor Române“ din Braşov, pe care o descriem, este între anii 1912—1924³⁵. Încă din anul 1911, la Adunarea generală cînd s-a serbat a 60-a aniversare, Maria Baiulescu, într-un discurs a enunţat ideea creerii „Uniunii Femeilor Române“, ca o necesitate obiectivă impusă de dezvoltarea mişcării feministe de pe întreg teritoriul patriei, subliniind că această organizaţie ar trebui să cuprindă toate societăţile din ţară şi trebuie să se înfiinţeze prin activitatea „Reuniunii“ din Braşov, „că acestei Reuniuni i se cuvine gestul însemnat de a întinde mina tuturor Reuniunilor, ca de sub steagul său să se încopcie Uniunea Femeilor Române, care ar avea ca scop ca întrunindu-se în congrese anuale să poarte grijă în unitate de gîndire, de creştere a femeii române, de soarta ei socială şi de ridicarea ei pe cale economică şi de bunăstare“³⁶.

Primii paşi în crearea Uniunii Femeilor Române s-au făcut în zilele de 3—4 iunie 1913 la Braşov, cînd a avut loc prima adunare constitutivă a „Uniunii“, fiind reprezentate în majoritatea lor toate Reuniunile de femei din Transilvania şi Ungaria³⁷.

³⁵ Dintre evenimentele mai însemnate ale acestei perioade, amintim adunarea generală din noiembrie 1912 cînd Maria Baiulescu, preşedinta Reuniunii, şi-a încheiat cuvîntarea astfel: „Astăzi noi ne-am întîlnit să culegem rodul ostenelilor vrednicelor noastre antecesoare, dar şi pentru ca să-l înălţăm, stăruind să întrunim puterea tuturor Reuniunilor Române din patria noastră şi să formăm un orfelinat comun tuturor românilor. Dacă fiecare dintre noi îşi va jertfi obolul pe altarul naţiunii, în curînd ne vom vedea în mijlocul unui congres al tuturor Reuniunilor“ (*Carpaţi*, nr. 339/1926, p. 9—11; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 93/1926).

³⁶ *Carpaţi*, nr. 339/1926, p. 9—11.

³⁷ S-a discutat şi proiectul statutelor Uniunii care s-a trimis guvernului maghiar de la Pesta spre aprobare. A urmat alegerea Comitetului central: preşedintă fiind aleasă Maria Baiulescu; vicepreşedintă Maria Cosma şi Elena Pop Hoşu, casieră Virginia Vlaicu, secretară Sidonia Petrovici. Sediul Uniunii a fost sta-

Al doilea congres al Uniunii a avut loc la Sibiu în zilele de 26—27 mai 1914, unde au fost reprezentate 46 de organizații din Transilvania și două din România. În anii următori, 1914—1918, au apărut piedici serioase în desfășurarea activității „Uniunii” din cauza războiului și a represiunii autorităților³⁸.

Începînd din anul 1918, activitatea „Reuniunii Femeilor Române” din Brașov, se desfășoară în condiții normale, cu sprijinul autorităților românești, fără îngrădiri naționale și politice.

Maria Baiulescu, întoarsă în orașul Brașov, întreprinde cu celelalte membre ale Comitetului Reuniunii o serie de acțiuni pentru realizarea marelui orfelinat; visul ei se realizează cu ajutorul contribuției statului român.

Pentru refacerea rîndurilor Uniunii Femeilor Române se convoacă în 1921 al III-lea Congres la Arad, în 1923 al IV-lea Congres, la care participă delegate ale societăților feminine din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și din vechiul regat. Congresul se ține la Alba-Iulia și adoptă hotărîri importante privind organizarea mișcării feministe din țara noastră și educarea tineretului.

În anul 1924 se ține al V-lea Congres la Baia Mare, iar în anul 1925 Congresul al VI-lea în orașul Timișoara, unde aderă societățile din Muntenia, Moldova, Transilvania, ceea ce reprezenta un succes deosebit pe linia creerii unei Uniuni a tuturor femeilor române.

În orașul Brașov are loc în 1926 sărbătorirea a 75 de ani de la întemeierea „Reuniunii Femeilor Române” și Congresul Uniunii Femeilor Ro-

bilit la Brașov. Cu acest prilej delegatele la congres au donat importante sume de bani pentru fondul internatului-orfelinat.

³⁸ Femeile române n-au încetat lupta lor; ele au constituit în 1916 (15 august) „Societatea Crucii Roșii”, îngrijind armata română care ocupase în acel an Brașovul și o mare parte din ținuturile din jurul său. Armata română la intrarea ei în Brașov la sfîrșitul lunii august 1916 a fost primită cu mare bucurie, femeile române i-au întîmpinat pe ostași și ofițeri cu flori și daruri, iar apoi s-au îngrijit de primirea lor în condițiile cele mai bune. După retragerea armatei române, o mare parte din frunțașele Reuniunii Femeilor Române din Brașov (în frunte cu Maria Baiulescu) s-au retras în Moldova, cele care au rămas au avut de suferit, fiind arestate, închise, torturate. Astfel Elena Săbădeanu, una din activiste de frunte ale Reuniunii a fost condamnată la 2 ani închisoare la Cluj de unde a fost eliberată prin intrarea armatei române în Transilvania. De asemenea autoritățile maghiare au voit să desființeze „Reuniunea” acuzînd-o de înaltă trădare și numai cu un suprem sacrificiu, vicepreședinta ei — Virginia Vlaicu și Ana Broșteanu — directoarea școlii, au reușit să salveze această organizație progresivă a femeilor române care-și continuă apoi activitatea după 1918 în condițiile noi create prin desăvîrșirea unității naționale. „Reuniunea Femeilor Române” din Brașov și-a trimis delegatele Elena Pricu și Ana Percea la Marea Adunare Populară de la Alba Iulia, manifestîndu-și și pe această cale marile ei sentimente patriotice, participînd la proclamarea Unirii Transilvaniei cu România.

mâne. Cu acest prilej au participat delegate ale tuturor societăților din țară, s-au prezentat programe artistice, au fost organizate expoziții și vizite.

Lucrările Congresului Uniunii Femeilor Române s-au ținut în sala festivă a Liceului Andrei Șaguna. Președintă a fost aleasă Maria B. Baiulescu, cunoscută pentru activitatea ei în fruntea Reuniunii din Brașov, publicistă și scriitoare democrată, autoare a unor volume de versuri, proză, dramaturgie, traduceri, renumită conferențiară și pedagogă, care a reorganizat școala (internatul-orfelinat) „Reuniunii” prin transformarea ei într-o școală de me-naj și industrie casnică națională, întocmind un nou regulament al școlii³⁹.

Putem afirma în concluzie că activitatea „Reuniunii Femeilor Române” din Brașov a înlesnit propagarea în rîndul maselor a ideilor progresiste și înaintate, a creat un puternic curent de renaștere națională, care a favorizat ridicarea conștiinței femeilor române, atragerea lor la viața politică și socială, manifestarea lor pe frontul luptei de eliberare națională.

Acordînd o deosebită atenție pregătirii culturale a femeilor, dezbaterii problemelor de învățămînt și educație, „Reuniunea Femeilor Române” din Brașov, a reușit să insufle maselor de femei, dragostea față de tradițiile popo-rului nostru, înțelegerea modului cum trebuie făcută educația fetelor pentru a fi pregătite în viață, a transmis ideea de unitate națională spre realizarea căreia năzuiau masele populare românești.

Prin toate manifestările ei de-a lungul anilor 1850—1926, „Reuniunea Femeilor Române” din Brașov a constituit un minunat exemplu de slujire devotată a poporului și a patriei.

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DES „VERBANDES RUMÄNISCHER FRAUEN“ IN KRONSTADT

(Z u s a m m e n f a s s u n g)

In Kronstadt wurde 1850 der landeserste rumänische Frauenverband ge-gründet; diese Gründung kann als ein Nachhall der Revolution 1848—1849 angesehen werden.

Der „Verband Rumänischer Frauen“ ist eine Schöpfung des selbstlosen Kampfes der Führer des Kronstädter Kulturlebens und ihrer unbegrenzten Liebe, die sie der Zukunft der rumänischen Nation entgegenbrachten. Es sind dies Iacob Mureșianu, Ioan Popazu, George Bariț, Maria Nicolau u.a.

³⁹ *Carpați*, nr. 339/1926, p. 11 ; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 93/1926.

Der „Verband Rumänischer Frauen“ war die erste Organisation der Frauen Siebenbürgens, die erste nationale Institution dieser Art, eine Gesellschaft, die es sich zum Ziel setzte, für die während des Bürgerkrieges 1848—1849 elternlos gebliebenen Kinder zu sorgen und andere Kultur- und Schulfragen im Auge hatte.

Dank der reichen und fruchtbringenden Tätigkeit des Verbandes entwickelte sich in Siebenbürgen der Schulunterricht für Mädchen; es wurde ein breiter Meinungsaustausch der Frauen zu den wichtigsten sozialen, politischen und Kulturfragen aufgezogen. Man veranstaltete Zusammenkünfte, Vorträge und regelmässige Versammlungen im Hinblick auf die Hebung des Bildungsstandes und die Entwicklung des Nationalbewusstseins.

Der Kronstädter Verband ist unter den Frauenorganisationen des Landes die älteste und bildete den Ausgangspunkt für die spätere Tätigkeit des „Verbandes Rumänischer Frauen“, der also den gleichen Namen trug und nach 1918 im Landesmassstab seine Tätigkeit aufnahm. Der Kronstädter Verband gehört sogar im europäischen Massstab zu den ältesten.

Seine Gründung hatte eine beachtliche kulturelle und geschichtliche Bedeutung für die spätere Entfaltung der Frauenbewegung in unserem Land, handelte es sich doch um eine Gesellschaft von kultureller Ausrichtung, die es sich ausserdem zum Ziel gesetzt hatte, die rumänische Hausindustrie zu entwickeln, das Volksschaffen zu verwerten, die Mütter, Gattinnen und Töchter zur Vaterlandsliebe zu erziehen, sie für die Traditionen des rumänischen Volkes zu gewinnen. Der Verband hat im Hinblick auf die Forderungen des Fortschritts die wachsende Rolle der Frau in der Gesellschaft verfochten.

Er entfaltete seine Tätigkeit zwischen 1850 und 1918, um sich dann, gemeinsam mit den übrigen Verbänden gleicher Art, in den Landesverband einzugliedern.

Organisatorisch gesehen lagen seiner Tätigkeit Statuten von 1850 zugrunde, die im Laufe der Jahre abgeändert wurden. Seine Leitungsorgane waren: die Jahresvollversammlung und ein Ausschuss der aus einer Vorsitzenden, einer Sekretärin, der Kassierin und gewählten Mitgliedern bestand.

Durch sein Wirken in der Zeit von 1850—1918 hat der „Verband Rumänischer Frauen“ in Kronstadt einen wichtigen Beitrag zur Verwirklichung der nationalen Einheit geleistet.

ARTĂ POPULARĂ ȘI ETNOGRAFIE

COLECȚIA DE PORT POPULAR FEMEIESC A MUZEULUI REGIONAL BRAȘOV

de

OLIVIA MORARU

Înainte de a intra în tratarea propriu-zisă a temei, considerăm necesară o scurtă incursiune în istoricul formării colecțiilor ce stau la baza activității științifice a colectivului Muzeului regional din Brașov.

Preocupări pentru colecționarea obiectelor valoroase din punct de vedere documentar, precum și pentru organizarea unor expoziții cu caracter permanent, au existat în orașul Brașov încă de la sfârșitul secolului trecut. Dar abia la începutul secolului XX (1908) se obține un spațiu corespunzător organizării unei expoziții cu obiecte de o deosebită însemnătate documentară.

În anul 1913 se pun bazele unui muzeu propriu-zis, sub denumirea de Muzeul Țării Birsei și, totodată, se începe o muncă sistematică de cercetare și depistare de obiecte.

După primul război mondial, din inițiativa Asociațiunii culturale brașovene — ASTRA —, se manifestă un viu interes și pentru prezentarea tezaurului culturii românești, tratată doar tangențial în sălile de expoziție ale Muzeului Țării Birsei. După anul 1938, când Asociațiunea primește un local propriu, munca intelectualității românești brașovene se intensifică și în direcția cercetării și colecționării obiectelor de port popular. Această muncă, întreruptă de cel de-al doilea război mondial, va fi reluată la scurt timp după 23 August 1944.

În urmă cu două decenii, în plină desfășurare a revoluției culturale, au fost centralizate colecțiile amintite mai sus în cadrul Muzeului regional

din Braşov. Astfel că, la începutul anului 1950, au fost deschise primele două secţii de artă plastică şi de etnografie. Cu puţinele obiecte existente în colecţia de etnografie s-a reuşit, totuşi, să se prezinte aspecte ale culturii şi artei populare, ca : ocupaţii, îmbrăcăminte, textile, ceramică, obiceiuri, folclor. La sfîrşitul aceluiaşi an, ambele secţii şi-au întrerupt activitatea expoziţională, prima doar temporar, iar ultima, din lipsă de spaţiu de expunere, nu s-a mai redeschis, rezumîndu-şi activitatea la probleme de cercetări şi de îmbogăţire a colecţiilor patrimoniului etnografic al muzeului. În continuare nu ne vom mai ocupa de colecţiile ce stau la baza celorlalte secţii, ci de aceea de port popular care constituie obiectul prezentului material.

Începînd cu anul 1954, colectivul ştiinţific al Muzeului regional s-a preocupat, insistent, de îmbogăţirea colecţiei, de păstrarea celor mai valoroase şi reprezentative creaţii ale artei populare tradiţionale.

Desigur că, vorbind despre colecţii, primul şi poate cel mai concludent indice cu privire la ceea ce reprezintă acestea, este numărul şi compoziţia obiectelor. Patrimoniul Muzeului regional, în domeniul etnografic, însumează în prezent un număr de cca. 3.500 obiecte originale, număr relativ restrîns faţă de bogatele resurse ale regiunii noastre, dar deosebit de important din punct de vedere documentar. Raportat la totalul obiectelor etnografice, cele peste 750 de piese textile, cu cele trei categorii principale : de port, pentru interiorul casei şi pentru uz gospodăresc, sînt în măsură să satisfacă cerinţele unui studiu, pe zone.

Cercetarea portului popular din regiunea noastră constituie o problemă de etnografie ce interesează atît pentru cunoaşterea evoluţiei modului de viaţă, a culturii poporului, cît şi pentru relevarea unor înriuriri culturale, ca urmare a unor îndelungate relaţii etnice reciproce cu naţionalităţile conlocuitoare. Colecţia de port popular reprezentînd aproximativ trei pătrimi din cea a textilelor, cuprinde piese de port româneşti, săseşti şi maghiare, ca : cămăşi femeieşti, crătinţe, fote, şorţuri, fuste, rochii, piese de gîteala capului, poadoabe anexe portului femeiesc, pieptare, haine pentru anotimpurile reci etc.

În materialul de faţă vom prezenta numai costumul femeiesc românesc din punct de vedere morfologic, ca şi aspecte ale ornamentice.

Spiritul creator al poporului din regiunea noastră ca de altfel de pretutindeni din ţară, este viu ilustrat, îndeosebi de costumul popular. Ţinînd seama de anumite piese de port din colecţia muzeului, costumul femeiesc apare sub trei tipuri : cu crătinţe, cu fotă şi cu rochie (sumnă).

Primul tip este cel mai bogat prezentat în colecţie, el fiind şi cel mai reprezentativ şi mai răspîndit, cum este cel din Mărginimea Sibiului, „Ceea

ce impresionează în mod deosebit la costumul mărginenilor este simplitatea cromatică, sobrietatea și finețea ornamentală. Efectul de culoare al acestui costum este cu totul particular, fapt determinat de folosirea a două culori de contrast: albul pinzei și culoarea neagră a ornamentelor" — menționează Boris Zderciuc în una din Publicațiile Muzeului Satului ¹.

Din ansamblul costumului femeiesc amintit mai sus (nr. inv. 1—7) format din iie, poale (fustă), pieptar, două șorțuri negre, pahiolul și cingătoarea, achiziționat în anul 1954 din Săliște, cea mai valoroasă piesă, este fără îndoială, iia. Făcută din „giolgi“, material cumpărat din comerț, ea se încadrează în tipul morfologic de dată mai recentă al iiei cu „fodori“, la mîneci, tipul mai vechi fiind iia bătrînească cu pumnași.

În colecția muzeului nostru se găsesc ambele tipuri de iie. Între acestea se constată deseori deosebiri atât în croi cît și în ornamentație. Mîneca iiei cu pumnași este confecționată dintr-un metru de giolgi, pe cînd cealaltă este puțin mai îngustă și mai scurtă. Deosebirile esențiale le găsim, însă, în ornamentație. La iia cu fodori ornamentația constă din patru șire de ciocănele ce se desprind din bentița de la gît și care străbat pe toată lungimea mînecii. Tot patru șire de ciocănele împodobesc și pieptul iiei, acestea pornind din ciupag. Ca și la mînecă, ciocănelele de pe piept sînt „podoghite“ pe margini cu motivul „trandafirul“ și „frunza cucuruzului“. Între ciccănele, pornind din altița spre fodori, sînt cusute cu arnici negru și fir auriu cinci șire cu motivul „măghiranul“. Străduința posesoarei și totodată a informatoarei de a-și coase o iie de mireasă „cum alta n-a mai fost“, a făcut din această piesă o adevărată operă de artă populară, de un deosebit gust artistic.

Revenind la tipul de iie cu „pumnași“, pentru a arăta deosebirile de celălalt cu fodori, vom încerca să exemplificăm prin descrierea ornamentală a piesei cu nr. de inventar 15. Iia face o excepție în ceea ce privește ornamentația, deoarece, în general, la iile bătrînești nu se obișnuiesc ciocănele, pe cînd aceasta are brodate, dar numai pe piept, două șire. În rest iia se încadrează perfect în tipul de iie bătrînească, așa numit cu pumnași. Ornamentația mînecii constă din altița mai îngustă decît la tipul mai nou, din care se desprind cinci șire de flori cusute cu arnici negru și foarte puțin roșu. Aceste șire alternează cu cheițe migălos lucrate din mătase galbenă și brodate cu un motiv geometric și floral întrerupt, de un deosebit rafinament și delicatețe.

¹ Boris Zderciuc, *Tilișca, un sat din mîrginimea Sibiului*, în *Publicațiile Muzeului Satului*, 1963, p. 45.

Peste fusta sau poalele din pînă albă (nr. inv. 7 și 26), plisate, prinse în „bierchină“² cu un rînd de găurele la poale, în față și în spate se pun șurțele de culoare neagră (nr. inv. 3—4 și 24—25), făcute din postav procurat din comerț. Șurțele din față se deosebesc de cele din spate prin ciucurii de mătase neagră și fir auriu și prin cheițele cu care, cele mai vechi, de sus și pînă jos, sînt cusute. Întotdeauna motivul decorului este același, atît la șorțul din față cit și la cel din spate, precum și dantela ce mărginește laturile acestora.

Din informațiile culese pe teren s-a constatat că „iile bătrînești se purtau cu șurțe de postav țesute din lînă și apoi vopsite negru și învărgate cu lînă albă trasă cu acul“³.

În colecția de port a Muzeului regional se află și un costum de fetiță reprezentativ pentru zona Sibiului, în componența căruia intră: iia cu ciocănele și fodori (nr. inv. 8), fusta (nr. inv. 11), crătînțele (nr. inv. 9 și 10) și laibărul (nr. inv. 12). Pentru studiul evoluției portului femeiesc din marginea Sibiului este important acest costum, deoarece la el se mai păstrează încă acele crătînțe vinete, în cazul nostru, (erau și roșii), despre care femeile bătrîne ne înțormează ca fiind cel mai vechi port. Ambele „crătînțe vinete“ sînt identice ca material și ca ornamentație. Decorul în vârgi alese este dispus pe întreaga piesă, spre deosebire de cele descrise mai sus al căror cîmp ornamental se desfășoară doar pe jumătatea inferioară.

Din gîteala capului păstrăm „pahiolul“⁴ (nr. inv. 1) din borangic, de culoare gălbuie, purtat atît de către fete, cit și de nevestele tinere în trecut, iar în ultimul timp cu exclusivitate de mirese. El constituie una din piesele ce definesc cel mai elocvent categoria socială a aceleia care îl posedă prin numărul mai mic sau mai mare de dungi.

Obiectul în discuție indică, prin felul în care sînt dispuse grupele de cîte șapte dungulițe din fir auriu pe tot cîmpul ei, că a aparținut unei femei înstărite.

Pentru a întregi costumul specific mărginimii Sibiului, vom face o succintă prezentare a „pieptarului spintecat“ înregistrat cu nr. de inventar 5. Deoarece el este o piesă care nu lipsește din ansamblul costumului de nuntă,

² „bierchină“ bentița de la poale sau fustă în care sînt prinse pliseurile sau încrețiturile.

³ Informatoarea Ana Bunea, Tilișca, r. Sibiu.

⁴ Smărăndița Stanciu, *Portul popular din comuna Tilișca — Sibiu, regiunea Brașov*, în *Studii și cercetări de etnografie și artă populară*, București, Editura științifică, 1965.

la nașă, dar mai ales la mireasă, se mai numește și pieptar de mireasă, primit, de obicei, în dar de la mire. Decorul aplicat și brodat în mai multe culori împodobește și buzunarul pe care găsim indicat anul confecționării, 1891, intercalat cu inițialele miresii și a mirelui, I.M. D.P.

O altă zonă etnografică, integrată complet în cuprinsul regiunii noastre, este aceea a Văii Hirtibaciului. În literatura de specialitate este doar amintită că ar forma, prin originalitatea și bogăția artistică a materialului, o zonă aparte. Iată ce se spune în vol. „Costumul popular românesc din Transilvania și Banat“ : „...Pe lângă aceste zone, mai există o serie de alte zone în care, până în prezent, nu s-au făcut de loc cercetări sau au fost făcute într-o măsură insuficientă. Pe o hartă completă a costumului din Transilvania și Banat nu vor putea, însă, lipsi în viitor următoarele zone“⁵. Printre zonele necercetate, enumerate în continuare, la nr. 28 figurează Valea Hirtibaciului.

În urma cercetărilor efectuate pe teren, colecția de port a Muzeului regional s-a îmbogățit cu un suficient număr de piese, pentru a putea trasa câteva caracteristici esențiale, din care să reiasă specificul zonei respective și modul în care aceasta se încadrează organic în ansamblul problemelor de cultură și artă populară a regiunii noastre, și chiar a întregii Transilvanii.

În cele ce urmează vom prezenta câteva din cele mai reprezentative obiecte care au îmbogățit, de curind, colecția de port popular a Muzeului nostru. Considerăm, în urma cercetărilor efectuate pe teren, până în prezent, că cel mai reprezentativ costum femeiesc din această zonă este cel ce se poartă în satul Săsăuși — raionul Agnita, sat al cărui locuitori au o componență pur românească și deci cu puține influențe străine. Portul femeiesc din Săsăuși este cel care a servit ca model și a influențat și dezvoltarea costumelor din satele învecinate, ca de exemplu : Ilimbav, Chirpăr etc. De aceea, atenția noastră s-a îndreptat în vederea îmbogățirii colecției cu cât mai multe exemplare din piesele de port dintre cele mai reprezentative, care să constituie, totodată, documente cu individualitate bine conturată și care, totuși, să se încadreze perfect în tipul de costum specific.

Cele două tipuri de costum femeiesc delimitat, ca și la cel din zona Sibiului, de formatul mincii iiei, iia cu fodor și iia întoarsă sint prezente în colecția muzeului cu toate piesele componente, chiar și cu unele variante, cu

⁵ Paul Petrescu, *Costumul popular românesc din Transilvania și Banat*, Edit. de Stat didactică și pedagogică, București, 1959, p. 17—18.

excepția unora din găteala capului, ca de exemplu „bortița”⁶ și „bălțișorii”⁷, încălțăminte și piese de îmbrăcat în anotimpuri reci, ca laibărul de lână cu hăstrăgan. În cadrul celor două tipuri de costum găsim variații de ornamentație și chiar de piese componente, variații determinate de vîrstă, ocazie, epocă și, uneori, de stare socială.

În ansamblu, costumul femeiesc de Valea Hirtibaciului este bogat, cu o gamă cromatică largă, în care predomină culorile negru, roșu, galben, iar în detaliile ornamentației albastru, mov, și uneori verdele. Aceste trăsături trădează viața și firea optimistă, deschisă și sinceră a oamenilor ce-și duc traiul între dealurile împădurite ale podișului Hirtibaciului.

Costumul femeiesc este format din iie, laibăr sau pieptar, șorț⁸, cră-tință, fustă numită și rochie. Din găteala capului nu lipsește vâlitoarea, giol-giul, năframa și unicul exemplar ce s-a mai găsit în sat „coiful de mireasă”.

La costumul de Săsăuși se observă o deosebită grijă în a împiedica acele părți ale piesei mai expuse, ca de ex.: iia, șorțurile, crătințele, găteala capului.

În general, denumirea de iie întoarsă atrage după sine atributul de „iie cu munții”, iar cea cu fodor, de „iie cu alțiță”.

Iia, croită din două ciupage (unul în față și unul în spate), mîneacă și poale, este alită cea cu fodor cit și cea cu mîneacă întoarsă. Între ciupage, de o parte și de alta sub braț, se introduce o bucată de pînză de formă drep-unghiulară, numită „păvuță”, iar deasupra acesteia este intercalată așa-numita „broască”, de formă romboidală, pentru a permite mișcarea lejeră a brațului. La unele ii ciupagele sînt încheiate de păvuțe cu punctul numit „purecelul”, denumire înlînită și la costumele din alte zone etnografice ale regiunii noastre. Ca structură, între cele două tipuri de cămăși femeiești se constată deosebiri; la iia cu alțiță mîneca este prinsă de umeri direct, iar la cea cu pui peste cot mîneca este prinsă din obînzală⁹. Fără nici o excepție mîneca este croită dintr-o singură bucată de pînză de bumbac (fie de cumpărat, fie țesu-tă în casă). Cele două laturi ale foi mînecii sînt încheiate, de-a lungul bra-

⁶ „bortița” cununiță executată din flori artificiale, ace de podoabă cu gămălia din sticlă colorată, sîrmă, fir auriu și oglinjoare.

⁷ „bălțișori” șiraguri de mărgelă din sticlă colorată sau chiar din piatră. Se prind de vâlitoare și trec pe sub bărbie, încadrînd ovalul feței.

⁸ În zilele deosebite de sărbătoare, femeile din Săsăuși, r. Agnita, poartă în față cîte două șorțuri suprapuse: unul cu motive decorative alese în război, iar celălalt, influențat de șorțul de pe Tîrnave, are decorul aplicat din fir auriu sau argintiu.

⁹ „obînzală” bentiță, ce se adaugă și se suprapune peste crețul de la brățara din jurul gulerului.

țului, la unele ii cu „prinsătură“, dantelă lucrată cu acul de cusut, din arnici alb sau galben, sau cu fir de mătase, pe cînd la altele este introdusă „umbreață“ (dantelă de cumpărat).

În ceea ce privește ornamentația se disting, de asemenea, două tipuri de iie: iia cu altiță (nr. inv. 1982, 1984, 1993, 1994, 2000, 3959, 3971, 3981, 4074) și iia „cu puii peste cot“ (nr. inv. 1981, 1983, 1995, 4070, 4078). De obicei, și denumirile puilor peste cot indică sursa de inspirație, cum ar fi: munții întregi, munții de jumătate, sau munții ai mari, brodați, în general, cu fir de culoare neagră. În privința ornamentelor de la altiță, obinzală, brătară și luncet, reține atenția, în primul rînd, o foarte variată gamă de culori de bun gust din numeroasele motive decorative. De la prima privire, iia de Săsăuși încintă ochiul și predispune la o stare sufletească de optimism și voie bună. Motivele de inspirație în ornamentație sînt luate din mediul înconjurător, avînd diferite semnificații. Cel mai des, am putea spune aproape nelipsit d.n decorul iilor, crăuținelor sau văliturilor, este cel numit „virtelniță“¹⁰. Acest motiv care poate simboliza succesiunea anctimpurilor ce preocupă atît de conștient pe fiecare agricultor sau crescător de vite, este întîlnit nu numai în decorul pieselor de port sau de uz casnic din Valea Hirtibaciului, dar și în alte zone etnografice atît din regiune, cit și din întreaga țară, ceea ce dovedește, totodată, vechimea acestuia și unitatea de cultură a poporului nostru.

În continuare vom prezenta mai în amănunt două ii, reprezentative pentru cele două tipuri, și anume: iia cu numărul de inventar 1982 și cea cu numărul 1983, prima cu mîneca întoarsă, iar a doua cu fodori.

Iia întoarsă are în decorul obinzalii motivul căii cu cruciulițe, în brătară motivul „feldiorenița“, pe care-l găsim, de altfel, și în luncetul minecii iiei cu fodori. La obinzala iiei cu fodori întîlnim motivul așa numit „bojorele“, iar la brățara de la git „calea rătăcită“. Motivul munții este armonios îmbinat cu motivul atît de des întîlnit, „brînca albă“, sau „brînca în jos și brînca în sus“. Motivele „bățul“ și „măciuca călugărului“ completează cîmpii ornamentali ai minecii, fiind plasate la fodori. Părțile componente ale iiei sînt încheiate cu un punct de cusătură, rar întîlnit, numit „bonul fisăicii al mic“, cusut cu arnici negru și roșu. Cu o deosebită măiestrie și gust artistic este realizat decorul iiei cu mîneca întoarsă. Mîneca este încheiată cu umbreață de culoare albă, brodată cu strîmbulițe negre. În altiță, realizată prin tehnica

¹⁰ „virtelniță“ vezi: *Arta populară din Valea Jiului*, Edit. Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. 271.

cusutului în cruciulițe, alternează motivele „steluța“, în diferite culori. De o deosebită delicatețe, intrat în denumirea populară de „puii ai cu gaură cu cruce“, motivul este plasat în partea de sus a alțiței. Atît în luncețul alțiței cît și în cel al minecii este din nou prezent motivul feldiorenița, iar în obinzala minecii aceeași virtelniță. De la alțiță în jos, pe o porțiune de aproximativ 10 cm, sînt brodate „capetele ale mari“, executate tot în punctul cruciulițe, formînd două șire a cîte trei flori de o parte a umbrejei și unul de cealaltă. De o parte și de alta a strîmbuliței, pe aceeași porțiune, sînt brodate „capetele ale mici“ cu motivul numit „limbășenii ai mici“.

Iată deci, că numai din descrierea ornamenticeii a două piese putem trage concluzia, care de fapt am enunțat-o mai înainte, în sensul că, creatoarele acestor comori de artă populară s-au inspirat din mediul înconjurător. Mai menționăm motivele din ornamentația diferitelor părți ale altor ii, tot atît de valoroase, din colecție, motive des întîlnite, ca : „bujorul al mare“, „puii ai cu gaură umpluți“, „floarea ai lungă“, „dirgulețul“, „zălița“, „foile trifoiului“, „bănuțul“, „cornul berbecului“, „sîmburul prunei“, „calea rătăcită“. Acest din urmă motiv tradițional, reprodus în proporții și colorit propriu, atît de răspîndit în ornamentația portului, precum și a textilelor de interior românești, este des întîlnit nu numai în Transilvania ci și în Muntenia și Moldova.

Șorțurile și crătințele din spate, piese tot atît de caracteristice, constituie alte obiecte care determină caracterul specific al Văii Hirtibaciului. Din colecția existentă la muzeu, mai puțin bogată ca număr decît al iilor, dar la același nivel în ceea ce privește valoarea documentară, ne vom referi doar la cîte un exemplar din tipurile de șorțuri și crătințe purtate de femeile săsăușence.

Crătința din față sau șorțul este țesut în patru ițe, din linișoară, băteala, iar urzeala din arnici negru. Motivele decorative se aleg în război, florile alternînd cu vîrgile, din linișoară sau fir auriu și argintiu. Șorțul (nr. inv. 4075) este format din trei foi încheiate cu „deresătură“, iar jos din „bercăna cu ciucuri“¹¹. Pe cele două părți laterale este prinsă dantela cu colțișori tot din linișoară sau păr, și panglica cu strîmbuleț din fir auriu. Atît cîmpii ornamentali, cît și cromatica sînt subordonate liniei piesei. Pornind de sus înspre poală, decorul creează cîmpii ornamentali astfel : un rînd de ciucurei trași cu acul, din mătase de diferite culori, urmează o vargă îngustă cu

¹¹ „bercăna“ șorțul de Săsăuși, are în partea de jos a celor trei foi o dantelă lucrată de mînă din lînă colorată și fir auriu.

flori numite „brînca în sus și brînca în jos“, apoi varga mare constituind decorul principal cu motivul numit „brutacăn“¹². Aceste trei vârgi se succed, apoi, pînă la bercăna cu ciucuri, în afară de motivul principal care este înlocuit cu cel al „pasărei cu pomul“, un motiv pe cît de vechi și tradițional, pe atît de des întîlnit în decorul pieselor de port, cît și cel al textilelor pentru decorul interiorului, cum sînt ștergarele de ferești și fețele de pernă. Bogăția ornamentice și gama variată a coloritului dovedesc că această piesă a aparținut unei fete sau neveste tinere cu bunăstare materială deosebită.

Mai mult decît șorțul, categoria socială, vîrsta și chiar sezonul o indică crătînța din spate. Perechea șorțului descris mai sus, crătînța (nr. inv. 4076), aflată în depozitul nostru, are cîmpul ornamentat învîrgat pe întreaga piesă. Vîrgile alternează cite trei rînduri de flori, după cum urmează : „ridicătura cu spetează“, „brutacăn cu cruce“, „fluturi“. Între aceste trei rînduri de vârgi cu decor principal se interpune motivul numit „șerpălău“, realizat prin imbinarea mai multor culori de linișoară, fir auriu și „schinteuțe“¹³. Crătînța de dinapoi este confecționată întotdeauna, spre deosebire de șorț, numai dintr-o singură foaie. Ambele se leagă în jurul mijlocului cu „bertițe“, țesute în război, tot din lînă, de lățimea a două degete, din diferite culori.

Colecția muzeului nostru posedă și un costum de zile de lucru pentru fete și femeile tinere, uneori purtat, însă, chiar de către femeile în vîrstă în zilele de sărbătoare. Se remarcă printr-un colorit mai puțin accentuat în ornamentație, al cărui decor al iiei este brodat cu arnici și cu fir de lînă numit „strămătură“. Găsim deosebiri mai accentuate la piesele ce acoperă partea inferioară a corpului, la șorțul din față, numit și crătînța neagră din față, dereasă cu ciucuri sau fără ciucuri. Însăși denumirea indică simplitatea piesei. Ansamblul este completat în spate cu „crătînța oacheșă“, dintr-o singură foaie învîrgată cu roșu, negru și foarte puțin doar punctate vârgi de culoare albă și galben discret.

În anul 1966 colecția de port popular femeiesc a fost completată cu alte piese, ca de ex. : „crătînța românească cu pupejoare“, apoi cu piese ce formează costumul ce se îmbracă la nunți și sărbători deosebite de peste an.

¹² „brutacăn“; considerăm numirea motivului de influență săsească, ca derivînd de la cuvîntul german Brautauge (ochiul miresii), motiv stilizat des întîlnit în decorul șorțului săsesc de mireasă, din comunele : Marpod, Nocrich și Vărd (r. Agnita).

¹³ „schinteuțe“ paiete, argintii, aurii sau chiar colorate în roșu ; se aplică pe diferite piese de port.

Deosebirile de vîrstă, stare socială și economică sînt pregnante în gîteala capului, compusă din : vîlitoare de femeie tînără, în a cărei ornamentație distingem „puii ăi întorși și ăi negri”, cu giolgi și aceea cu flori, „vîlitoare albă” pentru femeile în vîrstă, cu decor simplu, geometric, executat din țesut ; în bălțișori, în bortiță și în coiful de mireasă.

La începutul secolului XX pătrund în costumul original al Săsăușului piese întregi din cel al mărginimii Sibiului. Se înlocuiește laibărul femeiesc din „zumân”¹⁴ sau din postav țesut în casă, cu pieptarul femeiesc din miel, procurat de la Ocna Sibiului sau din comuna Bruiu.

Ca piese vechi ale costumului din Săsăuși au fost achiziționate „cureaua cu inele și zurgălăi” ce se punea în spate, peste crătință, de către femeile căsătorite, la diferitele sărbători de peste an, apoi „cingătoarea cu ciucuri” de diferite culori, de prins tot la spate. De cureaua prevăzută cu 29 bănuți sînt prinse patru lănțișoare pe care sînt înșirate 13 inele de aramă.

Din încălțăminte păstrăm doar o pereche de „cioareci de muiere”. Se purtau mai ales în timpul friguros cu opinci și obiele din lînă, dar și vara la seceriș pentru protejarea gleznei, cu opinci și obiele albe din pînză. Singurul decor al acestor piese era cheița neagră și cusătura de la manșetă, realizată cu lînă de culoare neagră în punctul numit „încălecușul”. Portul cioarecilor de către femei este întilnit nu numai în zona Văii Hirtibaciului, ci și în cea învecinată, a Țării Oltului — respectiv a Făgărașului — sub denumirea de „cioareci boresăști”¹⁵.

O altă zonă prezentă în colecția de port femeiesc a muzeului nostru este cea a Țirnavelor, prin costumele specifice Țirnavei Mari și cele ale Țirnavei Mici. Putem afirma că proporția de deosebiri ce se constată între costumul de Sibiu și cel de Hirtibaci este aceeași în ceea ce privește asemănările dintre cel de Hirtibaci și Țirnave. Asemănările sînt mai elocvente între tipurile de costum femeiesc atît ca structură morfologică, cît și cromatică și ornamentație, dovadă o unitate de cultură mult mai apropiată ca dezvoltare. Tocmai datorită acestor asemănări, unii cercetători includ Valea Hirtibaciului în zona etnografică a Țirnavelor, ignorînd tipul de port popular femeiesc specific Țirnavei Mici.

Tot încheiată într-o parte, și iia de Paloș ca și cea de Săsăuși cu foțuri la mîneci și cu pui peste cot, este prevăzută atît la decorul de pe piept cît și la crețul de la mîneacă cu acel luncet, atît de frecvent și la Săsăuși.

¹⁴ „zumân” catifea neagră întrebuintată la confecționatul laibărelor.

¹⁵ Cornel Irimie, *Portul popular din Țara Oltului, zona Făgăraș*, Caiete de artă populară, Edit. de Stat pentru literatură și artă, București, 1956, p. 16.

Se constată o similitudine și între șorțuri. Și cel de Paloș este confecționat din țesătură de lână neagră, din trei foi, dar decorul nu este ales în război, ci este aplicat, denumirea revenindu-i motivului aplicat numit „ruje“.

În gâteala capului se remarcă portul vălitorii, țesută din bumbac foarte îngrijit, împodobită la capete cu alesături, ea servește la învelitul capului după ce se răsucește pe un carton, formind o calotă înaltă de 5—7 cm. În partea din față se prind flori artificiale formind o cunună, iar între acestea, ace cu gămălie, ornamentale, de diferite culori, amintind podoabele din costumul săsesc al aceleiași zone.

Dacă în costumul de Tîrnava Mare se observă unele elemente de contact cu zonele învecinate, a Hîrtibaciului și Țării Oltului, la costumul de Tîrnava Mică găsim note ale costumului de Sibiu. Totuși o cercetare atentă a pieselor de port popular femeiesc, de ex.: din comuna Spini sau Cergăul Mare — raionul Mediaș, piese ce se găsesc și în colecția muzeului nostru, permite stabilirea unor caracteristici proprii acestora (nr. inv. 4022). Ca structură morfologică, costumul de Tîrnava Mică are nota celui de Sibiu; analizînd, însă, fiecare piesă în parte, constatăm deosebiri. În decorul pieselor de port, ca iie, crătințe, pieptar, sînt prezente, discret însă, culorile roșu, albastru, galben și chiar maron, culori calde ce dau viață și individualitate acestui costum.

Costumul femeiesc de Bran, cel de Rîșnov și cel din Scheii Brașovului, diferite ca structură morfologică, cromatică și ornamentală, fac prezentă în colecțiile muzeului zona etnografică a Țării Birsei.

Primul, ale cărui piese constitutive: căița din postav colorat, ștergarul din pînză subțire sau din borangic, cu frumoase alesături, apoi iia, cea mai valoroasă creație din ansamblu, și fota cu pulpene, piesă ce determină caracterul specific al portului brănean, relevă trăsăturile caracteristice de bază ale costumului popular românesc din zona muntoasă (nr. inv. 347, 108, 3887, 3948). Prezente sînt și acele piese de port care, cu timpul, au tins să înlocuiască portul vechi, fota strîmtă, de influență musceleană.

La costumul de Rîșnov se observă existența unor elemente de tranziție de la cel de Bran (fota, brăciile, iia), la cel de Brașov (laibărul, androcul, gimbirul). Iia de Rîșnov (nr. inv. 36) este confecționată din pînză albă de cumpărat, descheiată în față, este brodată cu arnici roșu atît la guler cît și peste umăr și pe piepți cu motive ornamentale geometrice compacte, dar în-

trerupte ; fota, țesută din lină de culoare neagră (nr. inv. 39), are decorul ales în război tot în motive geometrice dispuse pe cîmpul ornamental alternativ, în culori vii ca : roșu, galben, verde, portocaliu.

Deosebit de valoroase pentru studiul portului din Scheii Brașovului sînt cele două costume de sărbătoare femeiești compuse din : gimbir (nr. inv. 271—273), maramă borangic (nr. inv. 347—350), iia din „șimizet cu șpițură“ (nr. inv. 327, 3947), sumna din brocard de mătase naturală (nr. inv. 360—361) șonțul (nr. inv. 363, 3945), laibăr (nr. inv. 368, 394) și briul metalic (nr. inv. 3949). Întreg ansamblul de piese ce a intrat în portul de sărbătoare al femeilor scheience la începutul secolului al XIX-lea, denotă o stare materială înfloritoare a locuitorilor din „Orașul de sus“, situație menționată în nenumărate documente ale vremii. Din îmbrăcămintea pentru anotimpurile mai friguroase păstrăm exemplare reprezentative, ca : scurteica, giubeaua și maloteaua. Cea dintii se îmbracă mai mult primăvara și toamna, fiind confecționată dintr-o mătase groasă de culoare neagră, fără mineci și căptușită cu blană de hîrciog sau postav de culoare închisă. La forma minecilor, cit și la guler și pe piept are aplicată blană de jder. Cu ajutorul celor două buzunare, prinse în partea superioară, pe dosul piepților, scurteica era ținută pe spate și nu îmbrăcată pe mineci. Tot îmbrăcate pe umăr, adică „împlășcate“ se purtau și maloteaua și giubeaua. Confecționate din același material, nota deosebită a acestora o dă, însă, lungimea lor pînă la călcîie. Ambele căptușite cu blană, se deosebesc, însă, între ele prin decorul malotelei de la gît, mineci și piepți, din blană de jder sau vidră, piesă ce aparținea numai femeilor înstărite.

Din portul fetelor din Scheii Brașovului, muzeul nostru dispune doar de așa-numita „vizită“ (nr. inv. 287), confecționată tot din brocard de mătase naturală, distingîndu-se prin croiul deosebit ce marchează în mod accentuat talia.

În cele de mai sus am încercat o succintă prezentare a pieselor de port popular femeiesc românesc din regiunea Brașov, existente în colecția Muzeului regional, precum și unele considerații analitice asupra acestora, urmînd ca portul popular bărbătesc ca și textilele populare, atît de uz gospodăresc cit și cele pentru decorul interiorului, să formeze subiectul altor lucrări.

DIE SAMMLUNG WEIBLICHER VOLKSTRACHTEN DES KRONSTÄDTER REGIONSMUSEUMS

(Zusammenfassung)

Indem die Verfasserin die wichtigsten weiblichen Volkstrachten der Sammlung des Kronstädter Regionsmuseums beschreibt, behandelt sie auch einige Fragen, die zum Verständnis der Kulturentwicklung in den ethnographischen Zonen der Region Kronstadt beitragen. Es wird auch auf einige Kultureinflüsse aufmerksam gemacht, die sich aus dem Zusammenleben mit den nationalen Minderheiten ergeben haben.

Die Sammlung bietet Trachten von unbestreitbarem künstlerischem und Dokumentarwert wie beispielsweise jene aus Săliște und Tilișca, die für das Randgebiet von Sibiu — Hermannstadt (die sog. „Mărginime“) kennzeichnend sind; die Schönheit dieser Trachten beruht vorwiegend auf dem Kontrast zwischen der weissen Leinwand und dem Schwarz der Stickereien. In der gleichen Weise wertvoll sind die Trachten aus dem Hirtibaciul (Harbach) Tal; sie sind durch ihren Reichtum an Farben und Mustern kenntlich. Ebenso die Trachten aus dem Gebiet der Țirnavă (Kokel) mit ihren filigranen Stickereien, den lebhaften und geschmackvollen Farben, und schliesslich diejenigen aus Țara Birsei (Burzenland), die sich voneinander stark unterscheiden, jedoch kennzeichnend für die Landstriche Bran (Törzburg), Brașov-Schei (Kronstadt-Schei), Râșnov (Rosenau) sind.

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb.1 Junge Frau aus Săsăuși, Rayon Agnita (Agnetheln) in Festtracht mit Bockeltuch, weissem Hemd mit umgeschlagenem Ärmel und zwei Schürzen vorne
- Abb.2 Frau aus Săsăuși mit Häubchen, Halstuch, Samtleibchen und Hemd mit Gebirgsmotive aufweisenden Ärmelstickereien
- Abb.3 Schürze aus dem Gebiete Hirtibaciul (Harbachtal) mit dem Motiv „Vogel und Baum“
- Abb.4 Tracht mit Leibgurt, Schellen und Schnalle aus Săsăuși
- Abb.5 Hochzeiter aus der Gemeinde Paloș, Rayon Rupea (Reps)
- Abb.6 Frauen aus Brașov-Schei (Kronstadt-Schei) in Wintertracht
- Abb.7 Hemdärmelstickerei aus dem Gebiet Țirnavă Mică (Kleine Kokel)

Fig. 1. Femeie tinăra din Săsăuși, raionul Agnita, în costumul de sărbătoare cu „vălitoare“, iie cu mîneacă întoarsă și două șorțuri suprapuse în față.

Fig. 2. Săsăușeancă cu căiță, bortiță, bălțișori, laibăr din zumăn și iie cu motivul „munții în-tregi“ brodați pe mîneacă.

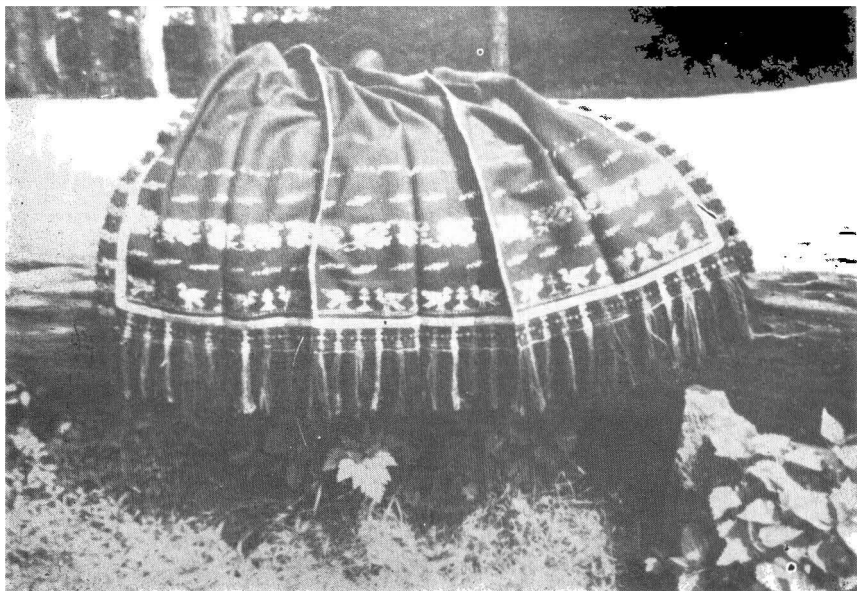

Fig. 3. Șorț din valea Hiribaciului cu motivul „pasărea cu pomul”.

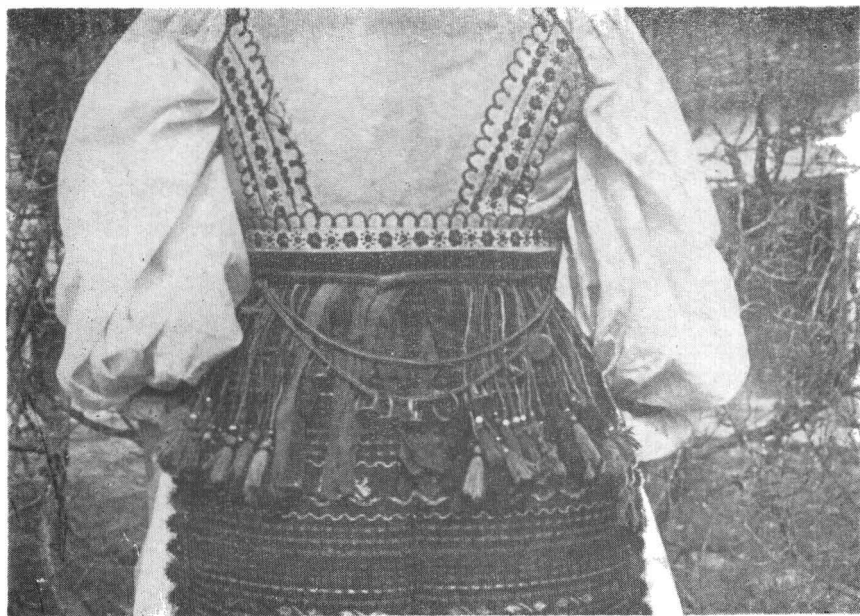

Fig. 4. Portul cingătorii și al curelei cu zurgălăi din Săsăuși.

Fig. 5. Nuntași din comuna
Paloș, raionul Rupea, în cos-
tume de sărbătoare.

Fig. 6. Scheence (Brașov)
în port de iarnă.

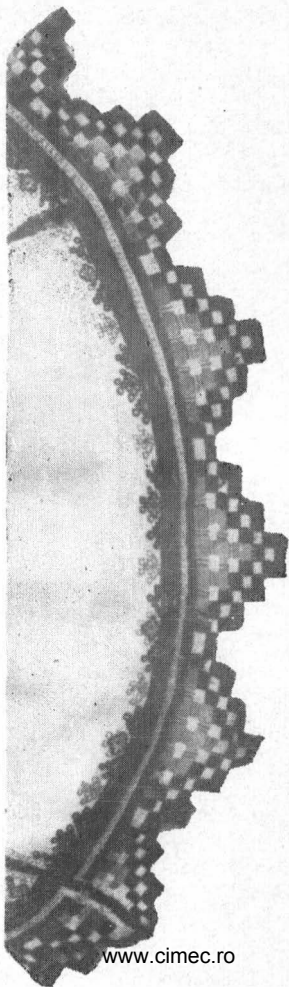

Fig. 7. Detalii de decor de la mîneca cu fodor a iiei din zona Tîrnavei Mici.

ORNAMENTICA OBIECTELOR DIN CORN PENTRU PRAF DE PUȘCĂ

de

ION I. DRĂGOESCU și FLORICA VAINER

Din cele mai vechi timpuri cornul de vită domestică și cel de animal sălbatic a găsit la noi o largă întrebuințare în confecționarea obiectelor de uz personal, casnic sau gospodăresc. Mărturie sînt numeroasele obiecte de tot felul care îmbogățesc muzeele și colecțiile de stat sau particulare, din țară și de peste hotare ; atestarea lor în documentele istorice și chiar în folclor constituie pentru etnografi un prețios izvor documentar. Nemuritoare ca măiestrie artistică dar și ca atestare documentară rămîn versurile dintr-un vechi colind în care cerbul care la început se lăuda că el întrece :

C'u coarnele lui

F'ala bradului,

atunci cînd este prins de ciinii vînătorului, întocmai datorită faptului că l-au incomodat coarnele, să zică :

C'ornițele mele,

Crăci și rămurele,

Fîindcă m-ați oprit

În codru-nfrunzit

Voi să tot faceți
 Cornuri de băeți,
 Buciume frumoase
 De cîntări duioase ¹.

Mai notăm că tot cornul de cerb este folosit și invocat și în unele variante ale descîntecului de năjit ².

Cît privește atestarea istorică a obiectelor de artă populară din corn amintim că despre împăratul Traian, cuceritorul Daciei, se spune că ar fi luat printre alte trofee și „un corn de zimbru împodobit cu pietre scumpe“, probabil cornul de băut al lui Decebal ³. Tot în antichitate, după Gr. G. Tocilescu, cornul era folosit, alături de os, de către daci pentru confecționatul unor unelte ca: ciocane sau topoare, cîrlige de undiță, ace, vîrfuri de lănci, săgeți, pumnale, cuțite, scule, răzuitoare, patine etc. ⁴, pentru cadinevul mediu să cunoaștem chiar cazuri de alte obiecte confecționate din corn ca unele solnițe ⁵, un chipelu ⁶ — deci un corn, numirea venind probabil de la Kipfel ⁷ — precum și minere de cuțit ⁸, nasturi ⁹, piepteni obișnuiți ¹⁰, piepteni popești cu dinți mari ¹¹, diferite categorii de cuțite și furculițe cu cerb ¹². De altfel, încă din timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu, se făceau tacimuri din os de cerb ¹³. Dar dacă din această perioadă cunoaștem atestarea documentară a lor, nu este exclus ca asemenea obiecte să se fi confecționat și în trecut. În orice caz important rămîne faptul că sînt atestate o bună parte din acele obiecte pe care le găsim neîntrerupt, pe teritoriul patriei noastre, din cele mai vechi timpuri și pînă în prezent. Evident, într-o lucrare de proporțiile celei de față nu putem epuiza toate problemele pe care le ridică prelu-

¹ G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare românești*, Editura librăriei „Universala”, p. 101.

² E. Hodoș, *Descîntece*, Sibiu, 1912, p. 61.

³ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Editura Cartea Românească, I, p. 59.

⁴ Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, Tipografia Academiei Române, 1880, p. 425.

⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, V. 1903, p. 260.

⁶ *Ibidem*, XII, 1906, p. 83.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Nicolae Iorga, *Brașovul și românii*, București, 1905, p. 22.

⁹ *Ibidem*, p. 24.

¹⁰ *Ibidem*, p. 25.

¹¹ *Ibidem*, p. 26.

¹² *Ibidem*.

¹³ Nicolae Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, Vălenii de Munte, 1910, p. 104.

crarea artistică a cornului. Pentru aceasta ne propunem să insistăm numai asupra ornamenticii coarnelor pentru păstratul prafului de pușcă. Ele apar la noi cu această funcție mult mai târziu, din cauză că târziu s-a introdus și pulberea în uz. La noi întrebuințarea armelor de foc portative se face pe scară mai mare de la începutul sec. al XVI-lea¹⁴. Desigur acestea erau foarte scumpe și greu accesibile, iar țăranii nu-și puteau fabrica singuri pulberea¹⁵ și în general românii, așa cum menționează Nicolae Bălcescu „iubeau prea puțin aceste arme“¹⁶.

Mai intervin și alți factori care în Transilvania, de exemplu, împiedică răspindirea armelor în general și a celor de foc în special. Se știe că în perioada care a urmat înfringerii de la Mohács¹⁷ (29 august 1526), de teamă că românii ar putea folosi prilejul să se răscoale pentru a-și cuceri independența națională, în imperiul habsburgic se introduc noi legi prin care românilor „nu le iartă a umbla cu sabie, paloș sau altă armă, pedepsind cu tăierea de mână dreaptă pe acela la care se va găsi o pușcă“¹⁸. Cu toate acestea armele de foc cuceresc teren și cornul pentru păstratul pulberii devine tot mai necesar. El este acum obiect de artă populară pentru toate popoarele din sud-estul Europei. Judecând după materialul de care ne-am servit în tratarea acestui aspect al artei noastre populare¹⁹, ornamentele cele mai frecvente sînt următoarele :

Geometrice, florale, animaliere, figurale și astrale.

Ornamentica coarnelor de praf de pușcă prezintă o mare varietate de motive. Acest fapt se datorește nevoii instinctive și absolute a țăranului român de a-și împodobi obiectele ce-l înconjoară. La aceasta se adaugă și posibilitățile pe care le oferă materialul. Prin duritatea lui, cornul permite să fie lucrat cu unelte foarte fine, ascuțite, decorația obținută ajungînd adesea la delicatețea unei dantele. Gama motivistică trece de la cea geometrică, la cea florală, astrală, pînă la cea animalieră și antropomorfă. Neavînd posibili-

¹⁴ Radu Rosetti, *Evoluția armamentului la români de la 1504 la 1564*, în *Memoariile secțiunii istorice*, seria a III-a, tom 11, p. 180, nota 1.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 189.

¹⁷ N. Bălcescu, *Puterea armată și arta militară la români*, Editura P. Haneș, p. 60.

¹⁸ N. Bălcescu, *Românii sub Mihai Voevod Viteazul*, București, 1908, p. 227.

¹⁹ Pentru ornamentică am folosit piesele culese de noi pe teren precum și obiecte din colecțiile următoarelor muzee: Muzeul de artă populară al Republicii Socialiste România, Muzeul etnografic al Transilvaniei — Cluj, Muzeul satului, Muzeul Brukenthal, Muzeul regional Brașov și Muzeul regional Alba-Iulia. Autorii mulțumesc și pe această cale personalului acestor muzee pentru amabilitatea cu care le-au pus materialul la dispoziție.

tatea colorării motifelor decorative, artistul popular a recurs la umplerea unora dintre spațiile desenului cu hașuri simple sau duble, dînd astfel iluzia unei valorificări cromatice și chiar a volumului sau materialului. Dacă de multe ori, decorînd cornul de praf de pușcă, artistul a făcut-o cu scop pur decorativ, ca în alegerea motifelor geometrice, florale sau astrale, credem că atunci cînd decorul este antropomorf sau mai ales animalier, intervine și un alt factor. Frecvența motifelor ce reprezintă animale căutate de vînători, ca cerbul, căprioara, vulpea sau iepurele, ne face să credem că această alegere nu este întîmplătoare, ci reprezintă o reminiscență preistorică a credinței că desenarea animalului căutat facilitează vînarea lui, reprezentînd astfel un fel de fetiș al vînătorului. Tot astfel motivul antropomorf ce reprezintă un vînător cu toate atributele meseriei, ni se pare a fi folosit în același scop.

Vom încerca să prezentăm o parte din gama variată a motifelor folosite pentru decorația coarnelor de praf de pușcă.

a) Motivele geometrice pot fi liniare sau circulare, de multe ori combinîndu-se între ele. Folosirea liniei drepte sau a cercului prin sistemul repetiției sau alternanței a dus la crearea unor decorații originale și foarte plăcute ochiului (fig. 1/8—22).

b) Motivele astrale au o gamă largă și pornesc de la simplu la complex, de la cercul simplu cu sugerarea unei stele în interior pînă la combinarea unui joc de linii simple și hașuri ce duc la niște motive foarte bogate și deosebit de interesante (fig. 2/1—16).

c) La motivele florale acest drum de la simplu la complex este și mai vizibil. Elementul primar pare a fi bradul, crenguța de brad, element decorativ specific artei noastre populare ce a fost folosit încă din preistorie pe oalele de lut (fig. 3/1, 2, 3, 6, 8). Element tradițional, el este folosit și pe cornul de praf de pușcă cu același efect decorativ deosebit, și poate, după unii autori, și ca simbol al elevației omului spre mai bine, mai frumos. Întîlnim apoi arbori stilizați (fig. 3/9, 10, 11), flori stilizate cu o mare varietate de forme, și care uneori ajung la adevărate compoziții decorative (fig. 4/7, 8, 9, 10, 13, 15). Dintre florile cele mai des folosite ca inspirație se află laleaua, ghiocelul, floarea soarelui, mîrgăritarul.

d) Elementul animalier apare de asemenea frecvent în decorația coarnelor de praf de pușcă. De la animalul întîlnit în viața zilnică de țaran, ca iepurele, căprioara, cerbul, șarpele sau diferite păsări (fig. 5/1—12) tratate în mod cit se poate de realist, și pînă la animalele fantastice, cu cozi terminate în chip de corolă de floare sau motiv solar, cu o lea de stilizată

în loc de coarne sau cu limbă de șarpe (fig. 5/14, 15, 16) imaginația artistului popular s-a dovedit neasemuit de bogată.

e) În sfârșit, elementul antropomorf, întâlnit și el destul de frecvent pe coarnele de praf de pușcă, a dat naștere la variate și extrem de interesante motive ornamentale. Astfel, putem întâlni elementul om, realist tratat, șezând pe o buturugă, în preajma unui copac (fig. 1/7) așa cum alteori vom găsi omul, foarte schematic desenat, dar în același timp extrem de sugestiv, cu toate atributele meseriei de vânător și surprins chiar în momentul în care împușcă o pasăre (fig. 1/5). Alături de această tratare realistă întâlnim adesea o stilizare foarte interesantă a elementului om, atit prin ingeniozitatea cit și prin, am putea zice, rafinamentul viziunii (fig. 1/2, 3, 4, 6). Stilizarea maximă o găsim atunci când ea este dusă atit de departe, încit se confundă cu imaginea bradului (fig. 1/1). Poate că și aici ar fi de menționat, credem, aceeași apariție a tradiționalului element brad, de data aceasta poate cu dorința de a simboliza înfrățirea dintre om și natură.

În concluzie, se poate afirma cu toată certitudinea că prelucrarea artistică a cornului, în cazul de față numai a cornului cunoscut în literatura de specialitate sub termenul de corn de praf de pușcă, ocupă un loc important în arta noastră populară dînd implicații și analogii cu arta populară sud-est europeană, demonstrînd capacitatea creatoare a poporului nostru în această direcție. Toate acestea justifică, credem, și materialul de față.

PULVERHORNVERZIERUNGEN

(Zusammenfassung)

Indem die Verfasser die Pulverhornverzierungen untersuchen, verweisen sie darauf, dass seit den ältesten Zeiten das Horn des Hausrindes sowie das Horn wilder Tiere zu häuslichem und persönlichem Gebrauch verarbeitet worden sind.

Das Hirschhorn wurde nicht nur zur Herstellung von Gebrauchsobjekten, sondern auch in manchen Fällen zur Entzauberung und anderen abergläubischen Riten gebraucht. Volkskunstgegenstände aus Horn sind bereits aus der Zeit vor der römischen Eroberung Daziens belegt. Es handelt sich um Hämmer, Äxte, Angelhaken, Nadeln, Speer- und Pfeilspitzen, Dolche, Messer, Schaber usw.

Im Mittelalter wird die Zahl der aus Horn gefertigten Gegenstände noch grösser. Es wird in diesem Zusammenhang auf die aus Hirschhorn gefertigten Bestecke aus der Zeit von Matei Basarab und Vasile Lupu hingewiesen.

Der enge Rahmen der Arbeit gestattet es den Verfassern nur, das Pulverhorn zu behandeln; es ist in unserem Land später aufgetaucht als die übrigen aus Horn gefertigten Gegenstände.

Das Bedürfnis des Bauern, die Gegenstände seiner Umgebung zu schmücken, bewirkt, dass auch auf dem Pulverhorn bald Verzierungen erscheinen. Es sind dies geometrische Verzierungen (Linien- und Kreismotive), Stern- und Blumenmotive. Als Blumen vermerken wir Tulpen, Schneeglöckchen, Sonnenblumen u.a. Als Tiermotive Hasen, Rehe, Hirsche, Schlangen und Vögel. Es gibt auch antropomorphe Motive (der Mensch als Jäger, der Mensch als Baummotiv stilisiert).

Die Verzierung der Pulverhörner nimmt demnach in unserer Volkskunst einen wichtigen Platz ein und lässt Analogien und Einflüsse der südosteuropäischen Volkskunst im allgemeinen erkennen. Der Arbeit sind auf 5 Tafeln Abbildungen mit Pulverhornverzierungen beigegeben (Tafel 1 Antropomorphe und geometrische Motive; Tafel 2 Sternmotive; Tafel 3 und 4 Blumenmotive; Tafel 5 Tiermotive).

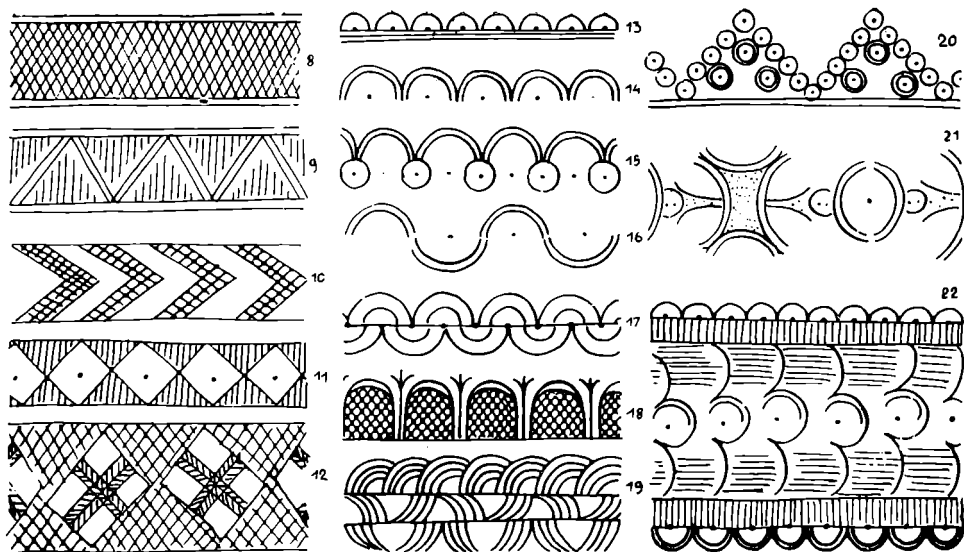
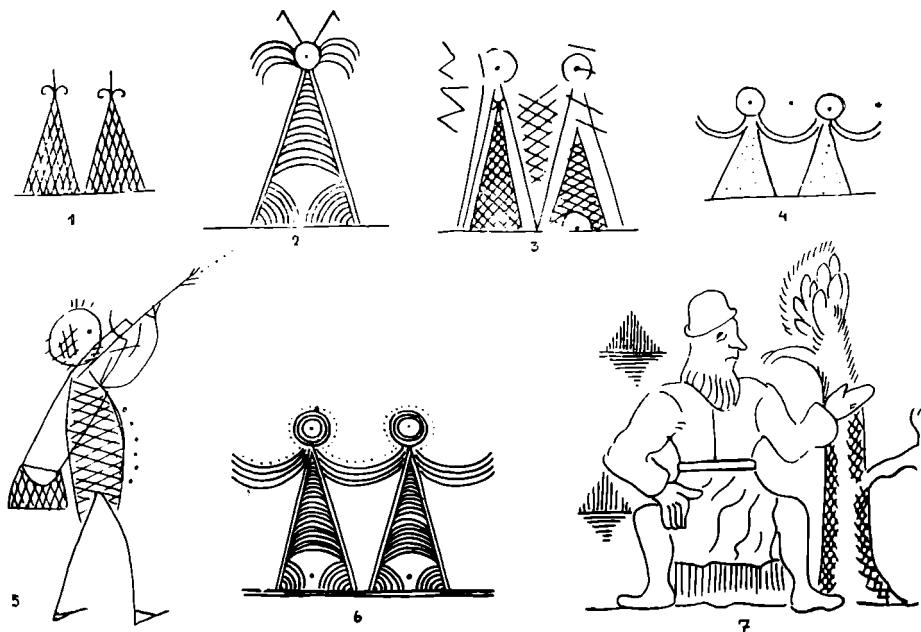

Fig. 1. Motive antropomorfe și geometrice.

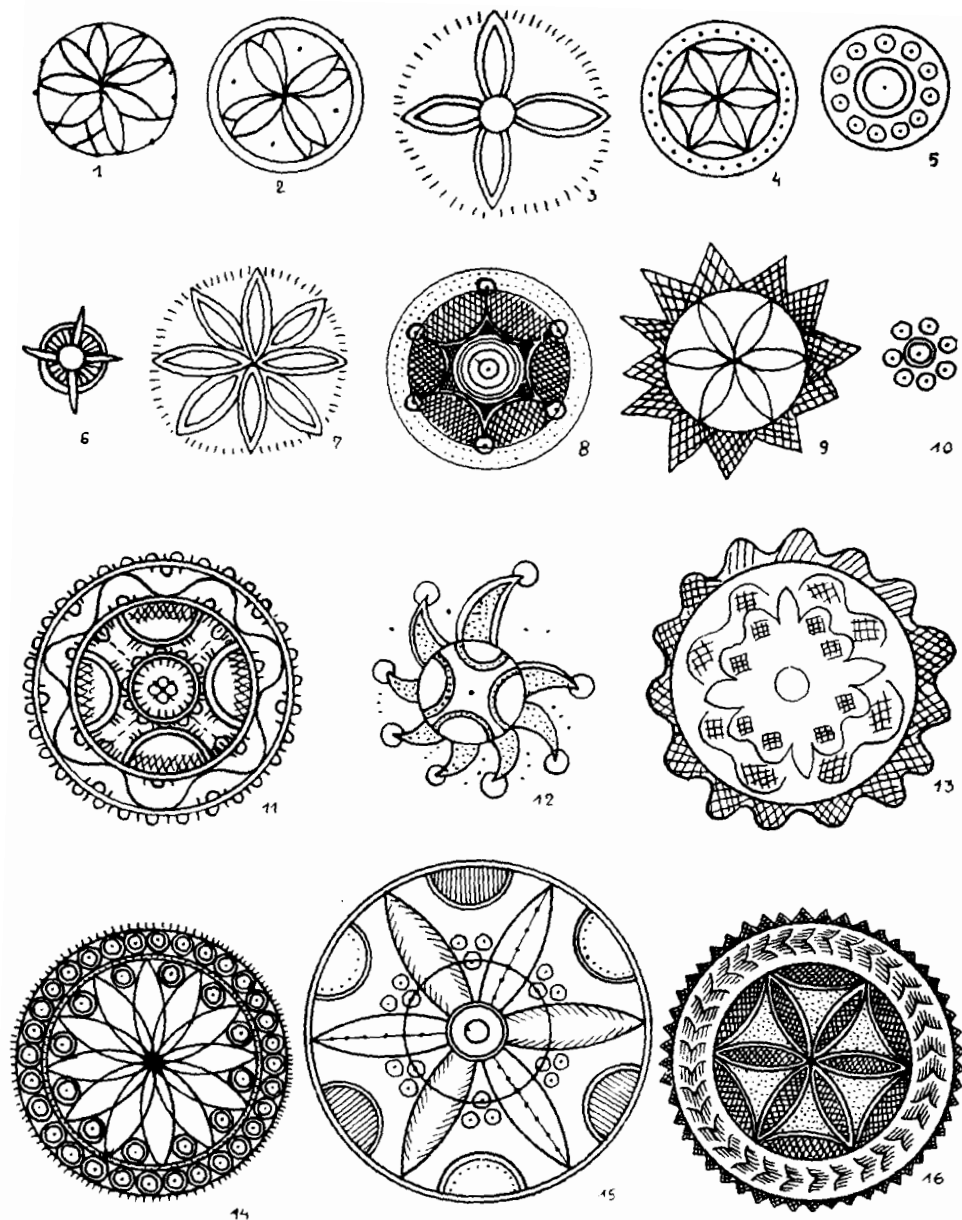

Fig. 2. Motive astrale.

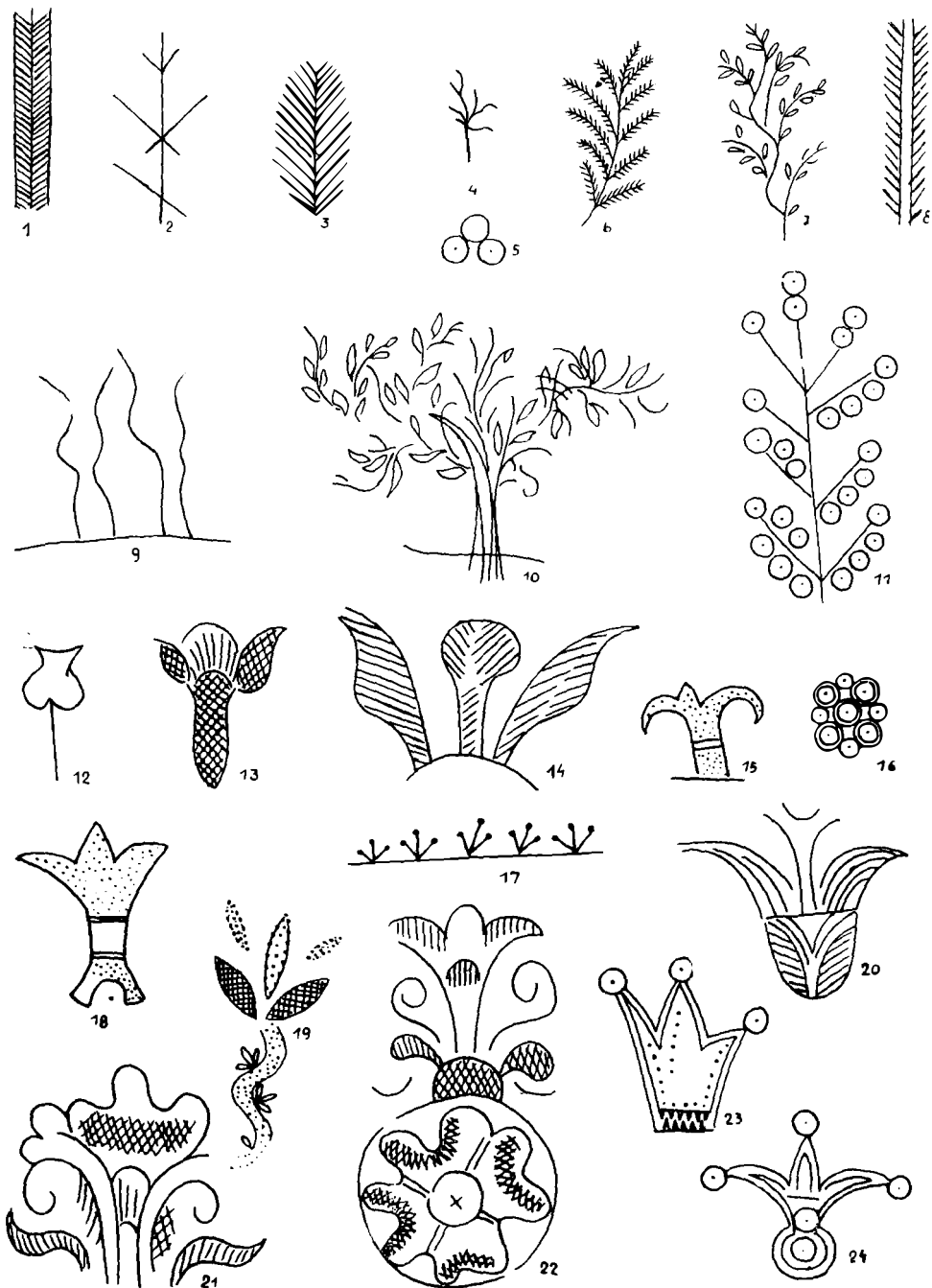

Fig. 3. Motive floralc.

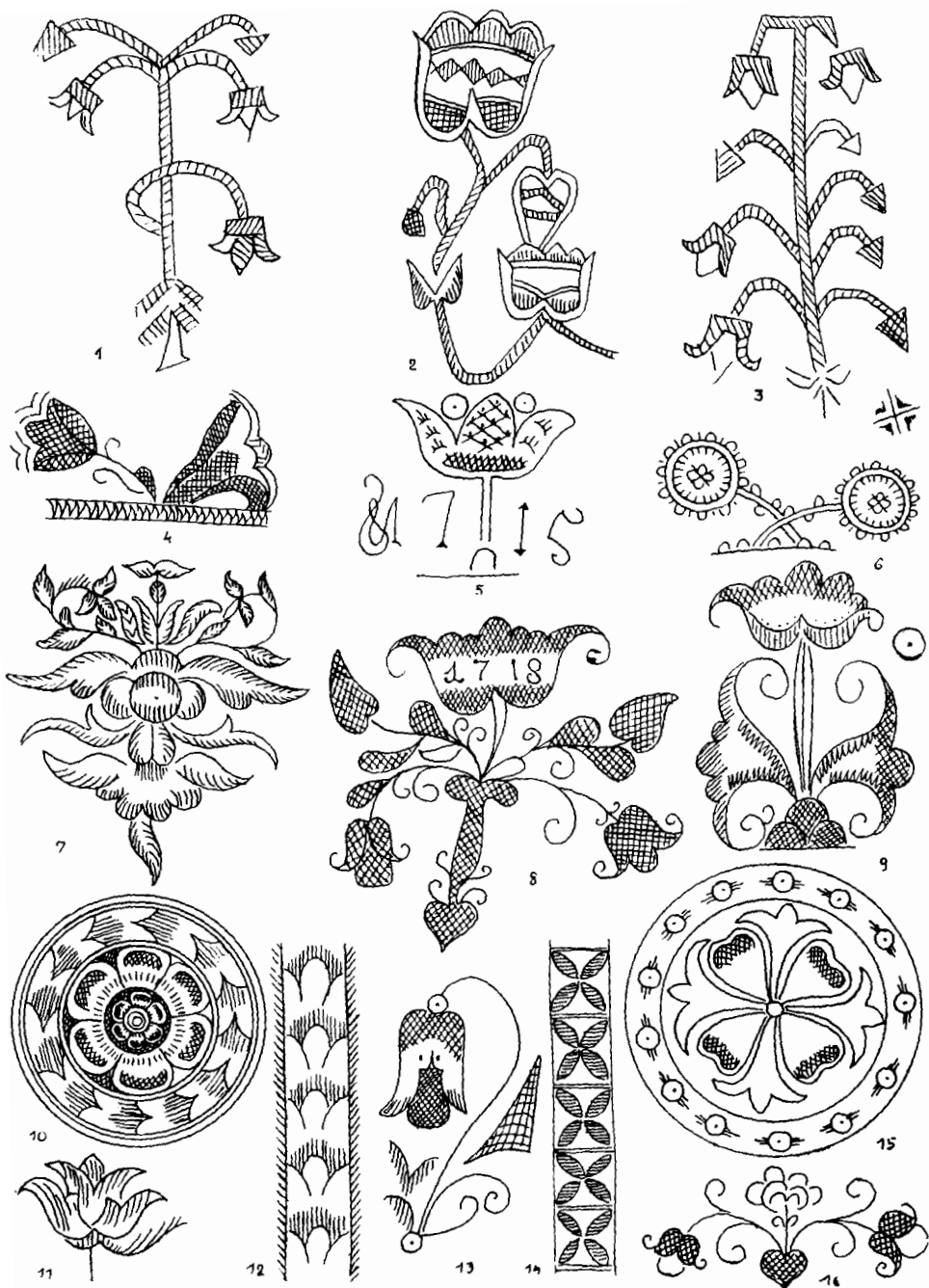

Fig. 4. Motive florale.

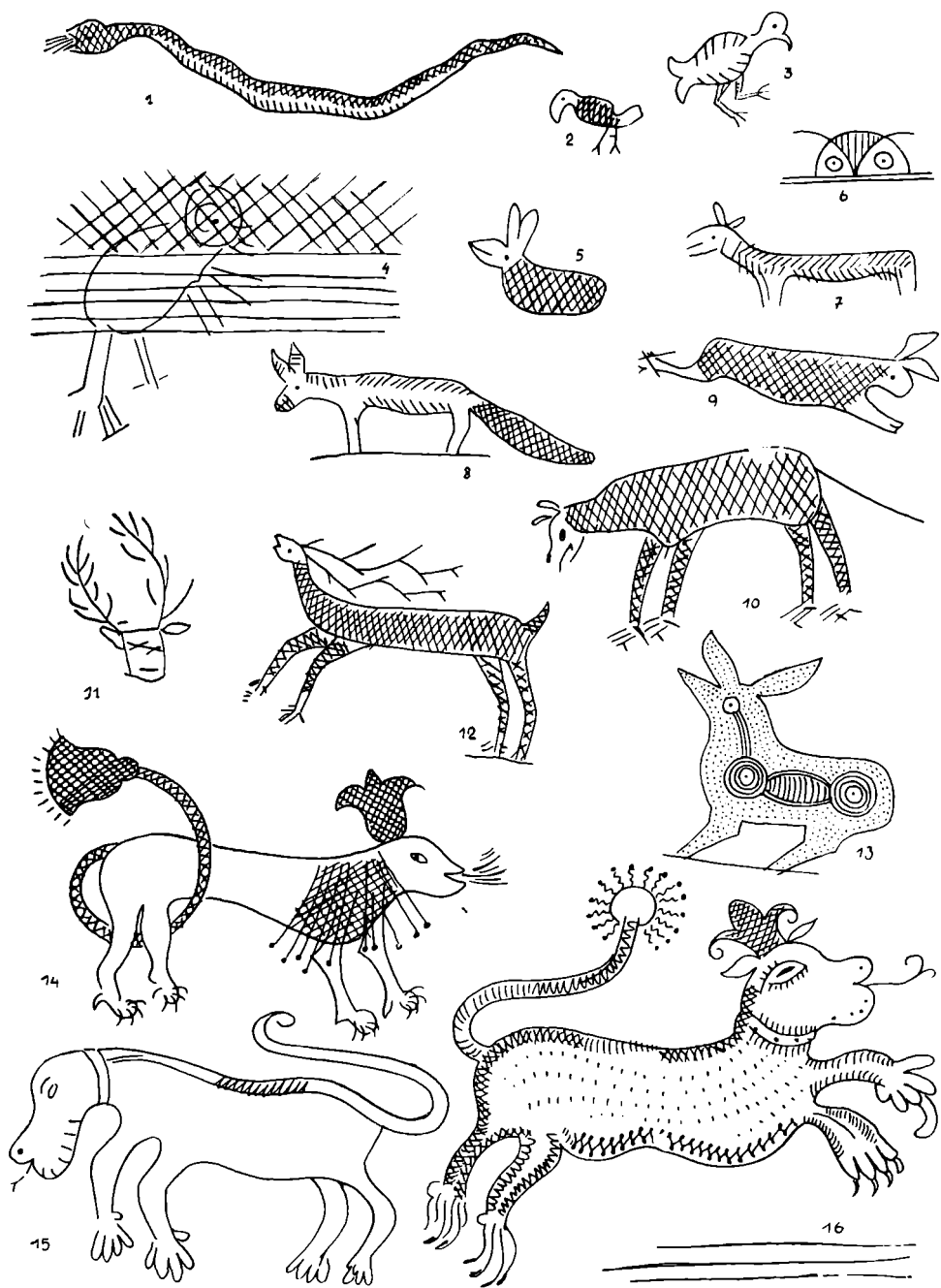

Fig. 5. Motive animale.

ARTĂ PLASTICĂ

IDEALUL DE LIBERTATE ȘI UNITATE NAȚIONALĂ MANIFESTAT ÎN ARTA PICTORILOR BRAȘOVENI CONSTANTIN LECCA ȘI MIȘU POPP

de

DINU VASIU

În studiul de față ne vom referi la perioada de tinerețe a formării statului român, acea agitată perioadă a Revoluției din 1848 și a Unirii Principatelor Române din 1859, cînd plastica brașoveană este prezentă în toiul luptelor pentru libertate și unitate națională prin însuflețita activitate a pictorilor brașoveni Constantin Lecca și Mișu Popp.

Amîndoi au luat parte activă la revoluție și au suferit rigurile crîncenelor evenimente.

Pe Constantin Lecca, refluxul ce a urmat după zilele tulburi ale anului 1848, îl rupe de catedră și de activitatea cultural-artistică dusă la Craiova, și-l obligă să se refugieze citva timp la Brașov, orașul său natal.

Un document al vremii arată că : „în loc să se mărginească a preda școlarilor moralul și învățăturile trebuincioase, s-a abătut din drepturi cu luarea de parte la cauza revoluției“¹.

Ceva mai tirziu pe Mișu Popp din Brașov, același val al reprimării revoluției îl împinge, în sens contrar, către București.

Amintim numai în treacăt, că după ce termină de zugrăvit biserica din Schei, împreună cu Constantin Lecca, Mișu Popp se alătură centuriilor românești revoluționare care reușesc să respingă armatele dușmane din munții Perșani în șesul Birsei. Dar Brașovul este evacuat de autorități și Mișu Popp,

¹ Jack Brutaru, *Constantin Lecca*, monografie, Editura de stat pentru cultură și artă, București, 1956, p. 12—13.

nevoit să se refugieze, este prins la Ploiești și purtat sub escortă pînă la București².

Nedespărțind faptul de viață, de pictura pe care o fac, și Constantin Lecca și Mișu Popp au înțeles de la început să se facă folositori, cu mijloacele artei lor, țelurilor naționale și democratice pentru care luptau.

Dar o artă națională, cu adevărat reprezentativă încă nu era cu putință de realizat în acele vremuri, lipsite de o tradiție artistică și culturală, cînd abia se înființau primele școli românești de pictură și se făceau primii pași de la pictura religioasă către o pictură laică, mai liberă.

Cu naivitatea, elanul și visurile adolescenței noastre naționale, grăbiți să învățăm de la alții din setea de a cunoaște, am învățat tot ce s-a nimerit să întîlnim, fără multă alegere și să aplicăm nevoilor interne cu multă bună intenție, dar și lipsă de experiență. Sursele de învățatură și inspirație au fost neoclasicismul italian și german, la modă pe atunci în estul Europei, care aduceau o seacă laicizare picturii religioase și o convențională și artificială prezentare a compoziției istorice, picturilor de gen, peisajului sau portretului.

O asemenea educație artistică au avut-o și pictorii brașoveni Constantin Lecca și Mișu Popp, dobîndită cu destule greutăți la Budapesta, la Viena și în scurte călătorii în Italia.

Cercurile conducătoare erau ostile unei arte naționale, în care putea încolți sămînța răzvrătirii și nu slăbeau friul restricției decît pentru pictura religioasă, în mică măsură compoziția istorică și portretul, genuri în care mai greu se puteau strecura manifestări periculoase. Amîndoi pictorii brașoveni s-au bucurat de multă faimă din partea unui public, însă, în mare parte lipsit de gust și cultură artistică, cu preocupări mai mult practice și politice. Aceasta este, însă, generația care s-a călit în focul revoluției din 1848 și, în ciuda lipsurilor și scăderilor inerente, a realizat Unirea Principatelor, a pus temeliiile statului român.

Avîntul patriotic, revoluționar al unor artiști care luptau pentru emanciparea națională și democratizarea structurii sociale, a apropiat arta de popor, de nevoile lui de viață, și a adus o contribuție trainică, de mare importanță la dezvoltarea socială și artistică a țării.

În această lumină și în circumstanțele vitrege ale epocii, în care au trăit și lucrat, sîntem îndemnați să descifrăm patriotismul operei vrednicilor pictori brașoveni Constantin Lecca și Mișu Popp.

² Ion Frunzetti, *Mișu Popp*, monografie, Editura de stat pentru cultură și artă, București, 1956, p. 12.

Încă de la vîrsta de 20 de ani, alături de Zaharia Carcalechi în mișcarea românească de la Budapesta, Constantin Lecca publică în „Biblioteca Românească” numeroase desene litografiate cu chipurile domnitorilor Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, Radu Negru sau Dragoș Vodă³.

Desenele sale, încă stingace și naive, dar executate cu multă acuratețe, excelent litografiate, reușesc să exprime un viu patriotism, și avînd o largă răspîndire, își implinesc cu succes misiunea.

În toiul pregătirii revoluției din 1848, apar pînzele lui Lecca „Uciderea lui Mihai Viteazu” și „Moartea lui Brîncoveanu” (1845), momente tragice din istoria Țării Românești, redată cu mișcare și dramatism, cu vădită intenție de a trezi și exalta sentimentul de revoltă, de a mobiliza conștiințele pentru revoluție.

Cînd hotărîrea Convenției de la Paris, din 1856, de a se convoca Divanurile ad-hoc, trezește în sufletele patrioților nădejdea înfăptuirii mult visatei Uniri, artistul se avîntă, din nou, în compoziția istorică.

De data aceasta alege anume momente glorioase, luminoase din istoria țării, care să aducă în conștiința întregului popor măreția trecutului și să slujească de suport moral pentru împliniri viitoare. Picturile au fost cromolitografiate și răspîndite în mase chiar în perioada convocării Divanurilor ad-hoc, popularizînd astfel ideea pentru care erau întrunite aceste adunări și de la care poporul aștepta hotărîrea unificării. Multă vreme au fost folosite și ca material didactic în școli.

Cele mai importante compoziții istorice din această serie, mobilizatoare în vederea unirii, sînt: „Mihai Viteazu intrînd în Alba Iulia” și „Întîlnirea dintre Bogdan cel Orb și Radu cel Mare”. Mihai Viteazul este înfățișat călare, într-o ținută falnică, cu alaiul său de oșteni, în frunte cu steagul, în fața porții cetății Alba Iulia, unde este primit de mulțime cu osanele. Aici se va proclama domn al Munteniei, al Moldovei și a toată Țara Românească. Pictura este un grăitor și inflăcărat îndemn la unire a tuturor românilor.

Întîlnirea dintre Bogdan cel Orb, domn al Moldovei și Radu cel Mare, domnitorul Munteniei, consfințește încheierea unei păci durabile între cele două țări surori. Pictura concretizează prin concepția de compoziție ideea unirii. În mijloc, cortul de onoare al prieteniei, cu cele două steme reunite, în fața cărora domnitorii își strîng mîna frățește. De o parte și de alta, curteni și oșteni ai ambelor tabere, fără nici o deosebire de port și de fizionomie. În

³ Jack Brutaru, *op. cit.*, p. 8—9.

prim plan, grupare ornamentală de arme și steaguri moldovenești și munte-nești, care parcă fraternizează învălmășite.

Din seria compozițiilor istorice mai fac parte „Parastasul de la Valea Albă“, „Bătălia de la Călugăreni“, „Dragoș Vodă la vânătoare“, „Împăcarea dintre Matei Basarab și Vasile Lupu“, toate picturi care grăiesc despre vitejia strămoșilor, cultul eroilor și, mai ales, despre unire.

Remarcabile întru totul ca intenție, aceste compoziții au și unele stângăcii, de multe ori inexacte din punct de vedere al redării istorice, confundându-se epocile în înfățișarea portului, avînd însă acel farmec unic, de poezie idilică și naivă, apropiată de baladele lui Bolintineanu, cu care pictorul are mari afinități.

La vremea lor, aceste imagini s-au bucurat de mare popularitate, cu un efect practic de-a dreptul extraordinar, așa încît publicistul francez Ulisse de Marsillac, autorul unui ghid „Guide du voyageur à Bucarest“, după 1861, găsește că „tablourile lui Lecca ar putea sluji pentru ilustrarea unei istorii a României“⁴.

Se pare că Lecca nu a folosit alegoria și nu cunoaștem picturi alegorice ale artistului. Dar în bogata sa carieră de portretist, o mare importanță au portretele de oameni de seamă din vremea sa, care au ajutat la propășirea țării noastre. Astfel amintim portretul lui Ștefan Golescu, unul dintre fruntașii revoluției de la 1848, portretul lui Matei Millo, ctitor al teatrului românesc, portretul lui Petrache Poenaru, efor al școlilor naționale, sau portretul lui Alexandru Racotă, adjutant al domnitorului Cuza, unul dintre înfăptuitorii primei reforme agrare din țara noastră.

Prin compozițiile sale istorice și numeroasele portrete care popularizau figurile marilor personalități ale istoriei și culturii patriei, Constantin Lecca aduce o contribuție de seamă în făurirea idealului de libertate și unitate națională.

Pe Mișu Popp îl atrag mai puțin compozițiile istorice. În afară de pictura religioasă, marea sa vocație este portretul, pe care îl ridică la un meșteșug chiar superior lui Constantin Lecca. Cînd împrejurările o cer, se folosește bucuros și de alegorie.

În portret, Mișu Popp își pune întreg elanul său patriotic. Cu același zel de a populariza pe oamenii mari din istoria țării și pe contemporani, militanți de seamă ai luptei pentru unitate și emancipare națională, pictorul

⁴ Ion Frunzetti, *Pictorii și unirea țărilor române*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, nr. 1, 1959, p. 85.

execută, după fotografii și stampe, o seamă de portrete de voievozi, cronicari, scriitori, cărturari ai Școlii Ardelene sau dintre cei de peste Carpați, revoluționari din Principate și din Transilvania, oameni politici și progresiști.

Muzeul regional Brașov adăpostește cea mai bogată colecție din țară cu cele mai reprezentative opere de Mișu Popp.

Din colecția muzeului menționăm, în primul rând, figura impunătoare a lui Mihai Viteazul, primul înfăptuitor al unității noastre naționale. Este o pictură remarcabilă, superioară imaginilor create de Constantin Lecca și Gheorghe Tattărăscu. Mihai Viteazul este înfățișat în armură, cu o pelerină albă peste umeri, drapându-l maiestuos. Pentru redarea exactă a trăsăturilor chipului mîndru și oțelit al voievodului, Mișu Popp s-a folosit de gravura contemporană a lui Sadeler, copiată mai întîi de Barbu Iscovescu, după indicațiile lui Nicolae Bălcescu, și adusă în țară spre a servi ca document⁵.

Tot în galeria de artă a Muzeului regional Brașov se află portretul domnitorului Cuza Vodă, imagine din primii ani de domnie cînd purta favoriți. În acest portret domnitorul poartă costum de paradă, cu decorații, lentă și mantie. Figura exprimă demnitate și energie.

Continuînd exemplificările din colecția muzeului din Brașov, amintim pe Vasile Alecsandri, primul mare poet al țării noastre, pe Mihail Kogălniceanu, sfetnicul lui Cuza și înfăptuitorul reformei agrare, pe C. A. Rosetti, stegarul pozițiilor înaintate în lupta socială și politică, pe Edgar Quinet și Jules Michelet, istorici și oratori, pe Nicolae Golescu, Iacob Mureșianu, Barbu Știrbei și alții. O altă figură istorică este Avram Iancu, reprezentat în uniformă, cu părul încăruntit, cu figură meditativă, întristată, dar încă energică, și figurile supte, osoase, dirze de martiri ale lui Horia, Cloșca și Crișan.

Mișu Popp a mai pictat portretul lui Alecu Russo, autorul Cîntării României, portretele lui Gheorghe Lazăr și Andrei Mureșianu, inflăcărați mesageri ai redeșteptării conștiinței naționale, cu scopul de a strînge toate aceste luminoase figuri într-un Pantheon al neamului românesc. La dimensiuni mai modeste, Mișu Popp reușește, totuși, să realizeze — prin anii 1882—1883 — un asemenea panteon în locuința sa din Brașov, situată aproape de liceul Șaguna⁶. Într-un chioșc construit în acest scop, Mișu Popp așează două rinduri de picturi în ulei pe pînză, la dimensiunea de 15/18 cm, deci miniaturale, înfățișînd pe toți bărbații mai de seamă ai românilor de pretutindeni, din vre-

⁵ Ion Frunzetti, *Mișu Popp*, p. 18.

⁶ Constantin Popp, *Din viața lui Mișu Popp*, în revista *Țara Bârsei*, IV (1932), 402 (martie-aprilie), p. 132—141.

muri vechi și contemporani. Aici aflăm pe cronicarii Grigore Ureche, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, pe istoricii și literații B. P. Hașdeu, Nicolae Bălcescu, Eliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Alexandru Odobescu, Gheorghe Lazăr, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Gheorghe Barițiu și alții. De asemenea, pe oameni politici, ca Enăchiță Văcărescu, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Golescu, I. C. Brătianu, Avram Iancu și pe domnii români Ștefan cel Mare, Mircea cel Bătrîn, Mihai Viteazul, Al. I. Cuza și chiar pe regele Carol I, care, desigur, nu face figură bună alături de ceilalți precursori, dar nu știrbește cu nimic intenția fără pată a lui Mișu Popp, ci caracterizează o epocă cu luminile și umbrele ei.

În panteon își primea Mișu Popp prietenii și numeroși vizitatori dornici de o înaltă reculegere spirituală.

Faima panteonului său avea o largă răspindire în întreaga țară. După moartea pictorului, panteonul a fost demontat și galeria de tablouri în miniatură a ajuns în proprietatea lui Iuliu Roșca, publicist în București.

O importantă operă de culturalizare și întreținere a sentimentului patriotic reprezintă și numeroasele portrete de țărani și țărănci — mocani — lucrate de Mișu Popp mai în toate comunele unde a poposit pentru zugrăvirea bisericilor. Pictate în mărime naturală, cu aceeași grijă de meșteșug ca și pentru cele mai bine plătite portrete de comandă, vădesc un mai mare atașament sufletesc al artistului pentru modelul pictat, ceea ce le aduce un spor de expresivitate, o mai pronunțată caracterizare psihologică. Dintre cele mai realizate sînt portretele din Galeria muzeului din Brașov — Voica Popea din Săcele, portretul Mariei Găetan și un foarte frumos cap de june din Schei.

Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România din București deține chipul de legendă al haiducului Radu Anghel, împușcat de poteră, la 1860, în comuna Moșteni-Greci. Mișu Popp îl înfățișează pe haiduc la margine de pădure, în picioare, îmbrăcat țărănește, căptușit cu un întreg arsenal de arme de foc, hangere și cuțite, în așteptarea dușmanului — o figură semeață, avîntată, eroică.

În jurul anului 1881 intelectualii brașoveni iau inițiativa executării unui bust al lui Andrei Mureșianu⁷. Pentru stringerea fondurilor necesare, Mișu Popp este solicitat să compună un desen alegoric cu tema „Deșteaptă-te române” care să fie litografiat și răspîdit. Dintre cele două proiecte create, unul a fost ales și litografiat. Desenul reprezintă pe Andrei Mureșianu în picioare, pe un pedestal de piatră lingă două coloane antice. În zări strălucește soarele

⁷ Constantin Popp, *op. cit.*, p. 132—141.

libertății. În atitudine de orator și vestitor, poetul cu un pergament în mină vestește poporului român principiile: „Dreptate, Egalitate, Frățietate“ exclamând: Deșteaptă-te române. Jos, în țarină, un iobag ferecat în lanțuri grele, se deșteaptă din somnul de veacuri și rupe cu putere lanțurile robiei.

Deși la puțin timp după apariție răspindirea litografiei a fost oprită de autorități, ea a adus totuși mulți bani pentru fondul monumentului.

O altă pictură alegorică de Mișu Popp, „România triumfală“, face parte din colecția muzeului nostru. Este, parcă, participarea artistică entuziastă a lui Mișu Popp la triumful năzuinței de veacuri a tuturor românilor — unirea și constituirea statului român. Scena alegorică reprezintă silueta în alb și roșu a unei femei în picioare, o figură energică, aproape bărbătească, la capătul unor trepte care sugerează ideea de înălțare. Poartă veșminte romane, ca simbol al originii noastre latine, cu falduri largi la picioare și în jurul brațelor. Mîna stîngă se sprijină pe o urnă așezată pe un pedestal; mîna dreaptă ridicată într-un gest avîntat arată, parcă, o direcție, o cale de urmat. În dreapta, lîngă pedestal, un bust reprezentînd pe C. A. Rosetti. În stînga o roată cu plug și catarge cu steaguri. Fundalul pe care se profilează figura simbolică a României este un cer în culorile aurorei. Deasupra capului femeii o stea luminoasă, lucefărul dimineții, ca simbol al destinului patriei. Este o apoteoză închinată țării sale, care întruchipează, deopotrivă, spiritul epocii și patosul revoluționar colectiv, purtînd în cel mai vădit mod amprenta personalității artistice a lui Mișu Popp și a devotamentului patriotic din întreaga sa operă.

Aruncînd o ultimă privire retrospectivă asupra epocii și strădaniilor artistice care au însușit-o și înnobilit-o, chiar privind de pe treapta înaltă de evoluție la care ne-am ridicat în pictura modernă și contemporană, cu toate strălucirile ei de culoare și fantezie, virtuțile ei de sinteză și analiză, nu se poate să nu ne impresioneze arta sobră și exactă, serioasă și demnă a secolului trecut. În ea simțim migala pasionată a unor miini harnice, credința devotată în valoarea și menirea muncii artistice.

Alături de pleiada revoluționarilor Constantin Daniel Rosenthal, Ion Negulici și Barbu Iscovescu și a altor vrednici artiști ai secolului trecut, Constantin Lecca și Mișu Popp au știut, potrivit condițiilor și mentalității vremii lor, să găsească mijloacele plastice de a-și spune gîndul întreg, de a se adresa poporului cu îndemnul la unire și libertate.

Mesajul artei lor răsună și pentru noi, cei de astăzi, la fel de entuziast și convingător, și viitorul îl va face tot mai viabil.

DAS IDEAL DER FREIHEIT UND DER NATIONALEN EINHEIT IN DEN WERKEN DER KRONSTÄDTER MALER CONSTANTIN LECCA UND MIȘU POPP

(Zusammenfassung)

Constantin Lecca und Mișu Popp haben ihre künstlerische und patriotische Tätigkeit in der Zeit der Entstehung des rumänischen Staates ausgeübt; es ist dies die bewegte Periode der Achtundvierzigerrevolution und der 1859 erfolgten Vereinigung der Rumänischen Fürstentümer.

Die Forderung dieser Zeit, der sie mit ganzer Seele dienten, war, den breiten Massen die Tugenden der Väter nahezubringen, das Volk zum Kampf für nationale Einheit und Freiheit aufzurufen.

Da es ihnen nicht möglich war, ihre Ideen offen auszudrücken — die führenden Kreise widersetzten sich dem — gebrauchten Constantin Lecca und Mișu Popp die historische Komposition, die Allegorie und das Porträt bedeutender Persönlichkeiten aus der Geschichte und Kultur der Heimat als Ausdrucksmittel.

Bereits als Zwanzigjähriger veröffentlicht Constantin Lecca in der in Budapest erscheinenden Zeitschrift „Biblioteca Românească“ zahlreiche Stein- druckzeichnungen mit den Bildnissen der Herrscher Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, Radu Negru und Dragoș Vodă.

In der Zeit der Vorbereitung der Achtundvierzigerrevolution malt er die Bilder „Die Ermordung des Mihai Viteazul“ und „Der Tod Brincoveanus“.

Als die „Divan ad hoc“ genannten Versammlungen im Hinblick auf die Vereinigung der Fürstentümer zusammentreten, erscheinen seine historischen Kompositionen „Der Einzug des Mihai Viteazul in Alba Iulia“ und „Die Zusammenkunft zwischen Bogdan cel Orb und Radu cel Mare“. Diese Bilder erschienen in farbigem Steindruck und wurden in grosser Anzahl verbreitet. Lange Zeit hindurch gebrauchte man sie in den Schulen als Anschauungsmaterial.

Zu den bedeutenden Arbeiten Constantin Leccas gehört auch das Bildnis von Matei Millo, dieses Vorkämpfers des rumänischen Theaters, des grossen Schulmannes Petrache Poenaru, das Bildnis von Alexandru Racoviță, der Adjutant des Herrschers Cuza war.

Mișu Popp widmet sich mit all seiner Vaterlandsliebe der Verherrlichung unserer grossen historischen Persönlichkeiten und der zeitgenössischen Kämpfer für Einheit und nationale Emanzipation.

Er setzt sich zum Ziel, all diese Gestalten in einem grossen Pantheon des rumänischen Volkes zusammenzufassen. Es gelingt ihm, ein solches Pantheon mit Miniaturporträts in seiner Kronstädter Wohnung zu schaffen.

Mișu Popp greift auch zur Allegorie.

Aus der Sammlung des Kronstädter Regionsmuseums, die die reichste an repräsentativen Porträten von Mișu Popp ist, erwähnen wir die Bilder: Mihai Viteazul — der erste Schöpfer unserer nationalen Einheit; der Herrscher Cuza Vcdă, der Begründer des modernen rumänischen Staates; der Dichter Vasile Alecsandri; der Berater Cuzas, Mihail Kogălniceanu, C. A. Rosetti, Edgar Quinet, Jules Michelet, Nicolae Golescu, Iacob Mureșianu, Barbu Știrbei u.a., desgleichen Avram Iancu, Horia, Cloșca und Crișan.

Eine Allegorie von Mișu Popp, die im Steindruck erschien und weit verbreitet ist, trägt den Titel „Rumäne, erwache!“ und zeigt den Dichter Andrei Mureșianu beim Vortrag dieser aufrüttelnden Verse.

Das Kronstädter Regionsmuseum besitzt das allegorische Bild „Triumphierendes Rumänien“, das den Triumph des jahrhundertealten Wunsches aller Rumänen, sich zu vereinigen und einen einheitlichen rumänischen Staat zu bilden, symbolisch darstellt.

Die Malerei von Constantin Lecca und Mișu Popp ist in der Art der italienischen und deutschen Neuklassik gehalten, die mit all ihren Mängeln in Osteuropa damals Mode war. Dennoch haben diese Bilder seinerzeit grosse Wirkung gehabt und übermitteln die Botschaft der Vaterlandsliebe auch uns Heutigen.

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb. 1. Mișu Popp: Mihai Viteazul, Bildergalerie des Kronstädter Regionsmuseums
- Abb. 2. Mișu Popp: Alexandru Ioan Cuza, Bildergalerie des Kronstädter Regionsmuseums
- Abb. 3. Mișu Popp: Junger Mann aus dem Kronstädter Schei-Viertel, Bildergalerie des Kronstädter Regionsmuseums
- Abb. 4. Mișu Popp: Das triumphierende Rumänien, Bildergalerie des Kronstädter Regionsmuseums
- Abb. 5. Mișu Popp: Der Haiduc Radu Anghel, Kunstmuseum der Sozialistischen Republik Rumänien, Bukarest.

**Fig. 1. Mișu Popp : Mihai Viteazul.
Secția de Artă a Muzeului regional
Brașov.**

**Fig. 2. Mișu Popp : Alexandru Ioan
Cuza, Secția de Artă a Muzeului
regional Brașov.**

Fig. 3. Mișu Popp : Tînăr scheian.
Secția de Artă a Muzeului regional
Brașov.

Fig. 4. Mișu Popp : România
'Triumfală', Secția de Artă a Muzeului
regional Brașov.

Fig. 5. Mișu Popp : Haiducul Radu Anghel, Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, București.

CONTRIBUȚII CU PRIVIRE LA TABLOUL JUDELUI BRAȘOVULUI LUCAS HIRSCHER*

de

GERNOT NUSSBÄCHER

Tabloul judelui Brașovului Lucas Hirscher, astăzi una din picturile de valoare din colecția galeriei de artă a Muzeului Brukenthal din Sibiu, a reținut atenția istoricilor încă din secolul al XVIII-lea.

Acest tablou face parte din colecția inițială a baronului Samuel von Brukenthal, fiindu-i dăruit de judele Brașovului, Joseph Traugott von Scho-beln († 1783)¹.

* Lucrarea prezintă rezultatele cercetărilor întreprinse în anul 1963 la îndemnul conducătorului galeriei de artă de la Muzeul Brukenthal din Sibiu, Teodor Ionescu, care, printr-o scrisoare din 30 septembrie 1963, ne-a cerut sprijinul pentru lămurirea unor probleme ridicate de tabloul judelui Brașovului Lucas Hirscher de la Muzeul Brukenthal.

Un prim rezultat al cercetărilor l-am publicat în ziarul „*Volkszeitung*” nr. 370 din 11 octombrie 1963, în articolul „*Wer malte Lukas Hirscher?*”.

O a doua lucrare mai amplă am întocmit la 9 octombrie 1963, lucrare care stă la baza celor ce urmează.

În „*Tribuna*” nr. 27 (440) din 8 iulie 1965 a apărut un studiu asupra tabloului în cauză, intitulat „*Un vechi portret de șevalet*” de Teodor Ionescu, care analizează amănunțit din punct de vedere al istoriei artei tabloul și pune la punct o serie de probleme ridicate de bibliografia de specialitate.

Un scurt articol de popularizare a problemei am publicat sub titlul „*Gregorius Pictor*” în ziarul „*Ūj Idő*” nr. 193 din 3 noiembrie 1966.

¹ Hermann Tontsch, *Stadttrichter von Kronstadt*, manuscris la Arhiva Bisericii Negre Brașov (în continuare Arhiva B.N.B.), IV F. 256, vol. XII, fasc. I (1235—1399), Lucas Hirscher I, fila c.

Istoricului brașovean Georg Michael Gottlieb von Herrmann îi datorăm prima știre publicată despre un portret al judeului Lucas Hirscher care, în anul 1785, era în posesia „doamnei Albrichin“ din Brașov ².

O a doua mențiune, de la începutul secolului al XIX-lea, care o găsim la scriitorul Christian Heyser, ne arată că pe lângă originalul acestui portret care se află în colecția de tablouri ale lui Brukenthal, exista o copie între portretele familiei von Schobeln din Brașov ³.

În primul ghid al galeriei de pictură a muzeului, apărut în 1844, tabloul nostru este atribuit școlii germane, mai precis, unui elev al lui Lucas Cranach cel bătrîn (1472—1553) ⁴.

Istoricul de artă vienez Theodor von Frimmel, în 1894, atribuie tabloul unui maestru german sau transilvănean care a stat sub influența tinărului Holbein, iar fostul custode al Muzeului Brukenthal, Michael Csaki, în ghidul galeriei de artă publicat în anul 1901, consideră că tabloul judeului Lucas Hirscher a fost pictat de maestrul transilvănean G. R. ⁵.

Acad. G. Oprescu în 1960 atribuie tabloul unui maestru german necunoscut, din secolul al XVI-lea ⁶; revine însă asupra acestei încadrări în 1963, când tabloul este considerat operă a unui maestru indigen ⁷.

O reproducere în culori a tabloului a apărut prima dată într-un calendar din 1936 ⁸.

² Georg Michael Gottlieb von Herrmann, *Beschluss der Topographie von Cronstadt*, în *Siebenbürger Zeitung*, nr. 20, Sibiu, 10 martie 1785, p. 162. Pentru comunicarea acestei știri mulțumim lui Teodor Ionescu.

³ Christian Heyser, *Historische Anmerkungen zu dem Drama „Meinhard oder die Kreuzritter in Burzenland“*, manuscris în Arhiva Istorică a Filialei Academiei R.S.R. din Cluj, Josephi C. Kemény Collectio minor manuscriptorum historicorum tom. XLI. Varia.

⁴ *Die Gemälde-Galerie des freiherrlichen von Brukenthalischen Museums in Hermannstadt*, Sibiu 1844, p. 100 (școala germană, camera 1, nr. 7).

⁵ Cf. Teodor Ionescu, *Un vechi portret de șevalet*, în *Tribuna*, nr. 27 (440) din 8 iulie 1965, p. 11.

⁶ Acad. G. Oprescu, în prefață la *Meister der universellen Malerei in den Museen Rumäniens*, Verlag für fremdsprachige Literatur, București, 1960. Ca notă la descrierea tabloului este preluată de la Csaki o notiță după care pe reversul său s-ar afla un desen în peniță reprezentînd un bărbat bărbos. Cu ocazia restaurării tabloului — ne informează Teodor Ionescu — acest desen s-a distrus fără să fi fost fotografiat în prealabil.

⁷ *Maeștri ai picturii universale în muzeele din România*, Prefață de Acad. G. Oprescu, Ediția a III-a revăzută, Editura Meridiane, București, 1963, nu mai conține tabloul lui Lucas Hirscher, care figurează în ediția din 1961; cf. Teodor Ionescu, *op. cit.*

⁸ *Kalender des Siebenbürger Volksfreundes 1936*, p. 186; cf. Teodor Ionescu, *op. cit.*

Julius Bielz, regretatul custode al Muzeului Brukenthal, atribuie comanda tabloului, judeului brașovean Lucas Hirscher IV (1519—1590) și datează în consecință execuția tabloului în a doua jumătate a secolului al XVI-lea⁹.

Prin articolul nostru din 1963 a fost rezolvată problema pictorului tabloului, constatându-se că acesta a fost Gregorius Pictor din Brașov¹⁰. Identificarea noastră, însușită de literatura de specialitate, a apărut într-un album cu reproduceri din galeria de artă a Muzeului Brukenthal, editat în 1964, unde tabloul judeului brașovean Lucas Hirscher este deja menționat cu indicarea pictorului Gregorius¹¹.

În legătură cu tabloul nostru vom trata următoarele probleme :

- pictorul tabloului ;
- persoana reprezentată ;
- persoana care a comandat executarea tabloului.

Înainte de tratarea acestor probleme, dăm o scurtă descriere a tabloului. După cum reiese din inscripția de pe tăblița care atâră pe un stejar în partea stângă a tabloului, cel reprezentat este „LUCAS HVRSER IVDEX BRASSOVIENS. ANNORVM ETATIS LIII ANNO CRISTI MIL.DVCE.XXXV“¹². Pe muchia de jos a tăbliței cu inscripția, pictorul s-a semnat cu o monogramă GR și încă o literă, interpretabilă „F“ (fecit)¹², dar însemnind — după părerea noastră — mai degrabă „P“ (pinxit).

Ca alt element de reper ne poate servi blazonul din colțul stâng de jos al tabloului, avînd în scut albastru un leu auriu cu o coadă împletită, ținînd o săgeată în laba dreaptă. În colțurile de sus ale tabloului se găsesc reprezentările castelului Bran și a capelei Sf. Martin din Brașov.

Problema identificării pictorului a fost rezolvată plecîndu-se de la ipoteza că tabloul putea să fie contemporan cu stema familiei Hirscher de pe Casa Hirscher din Brașov, construită în 1545¹³. Cercetînd socotelile orașului Brașov și documentele breslei unite a tîmplarilor, pictorilor și sculptorilor în lemn din Brașov, am putut constata că în tot decursul celui de-al doilea sfert al secolului al XVI-lea la Brașov au lucrat numai doi pictori, și anume unul

⁹ Julius Bielz, *Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, vol. XLIX, Sibiu, 1936, p. 43, nr. 488 ; cf. și Teodor Ionescu, *op. cit.*

¹⁰ Gernot Nussbächer, *Wer malte Lukas Hirscher ?*, în *Volkszeitung*, nr. 370 din 11 octombrie 1963.

¹¹ *Das Brukenthal-Museum, Die Galerie der Bildenden Künste*, Verlag Meridiane, Bukarest 1964, nr. 131.

¹² cf. Teodor Ionescu, *op. cit.*, respectiv Gernot Nussbächer, *op. cit.*

¹³ Erich Jekelius, *Das Burzenland*, III/1, Kronstadt, Brașov, 1928, pl. 74, fig. 203.

Dominicus Moler, începînd din 1520 ¹⁴, și celălalt Gregor Moler, începînd din 1523 ¹⁵. Dată fiind semnătura de pe tablou: „GR“, trebuie ca pictorul tabloului nostru să fie Gregor Moler sau, cum este denumit în documentele latinești, Gregorius Pictor.

Urmărindu-i activitatea de-a lungul anilor, am putut constata următoarele :

În anul 1523 se căsătorește ¹⁶ și este unul din membrii breslei timplariilor, pictorilor și sculptorilor în lemn, care obțin de la sfatul orașului confirmarea statutelor breslei ¹⁷.

După o mențiune din anul 1525 ¹⁸ îl întîlnim pe Gregorius Pictor în lista membrilor comunității centumvirale a Brașovului din anul 1532 în calitate de reprezentant al cartierului Portica ¹⁹. La 15 iulie 1532 Dominicus Maler, Gregorius Maler și Leonhart Tyschler obțin de la sfatul orașului Brașov confirmarea statutelor breslei timplariilor, pictorilor și sculptorilor în lemn din 1523 ²⁰.

Socotelile orașului Brașov ne-au păstrat mai multe știri despre diferite comenzi executate de Gregorius Pictor. Între 12 și 14 noiembrie 1534 i se plătesc 80 florini pentru pictarea unui steag pentru regele Ioan Zápolya ²¹. La 11 mai 1535 sfatul Brașovului cumpără de la Gregorius Pictor pentru 25 aspri o lance („vulgo copia“), care este oferită în dar boierului Drăguș, sol al voievodului moldovean Petru Rareș ²². La porunca lui Ștefan Mailath, voievod al Transilvaniei, Gregorius execută în octombrie 1535 pentru 16 florini un steag pentru mormîntul fratelui voievodului, Ioan Mailath ²³. La 13 noiembrie 1535, pictorul primește o remunerație de 4 aspri pentru repararea stea-

¹⁴ Arhiva B.N.B., IV Hd 27/1, p. 17.

¹⁵ *Ibidem*, IV E 90 din 13 ianuarie 1523.

¹⁶ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt* (în continuare *Quellen*), I, Brașov, 1886, p. 515.

¹⁷ Arhiva B.N.B., IV E 90. Petiționarii sînt următorii : „Magister Nicolaus vnser Statschreiber, Mayster Dominicus Mo'ler, Mayster Wolffgang vnnser Orgelmayster vnd glaser, Mayster Gregor Moler, Mayster Lucas vnd Mayster Barthelme Tyschler, Mayster Veytt Stoss Piltschniczler“; cf. fragmentul publicat de Fr. W. Seraphin, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, XXIX, Sibiu 1906, p. 99; un rezumat al documentului, în *Verzeichniss der Kronstädter Zunft-Urkunden*, Brașov 1886, p. 41—42.

¹⁸ *Quellen*, I, p. 614.

¹⁹ *Ibidem*, II, Brașov 1889, p. 281.

²⁰ Arhiva B.N.B., IV E 92; rezumat în *Verzeichniss der Kronstädter Zunft-Urkunden*, Brașov 1886, p. 42.

²¹ *Quellen*, II, p. 377.

²² *Ibidem*, p. 405.

²³ *Ibidem*, p. 425.

gului trabanților orașului Brașov, plecați în campanie²⁴. Tot în anul 1535, el pictează patru steme în sala mare a castelului Bran și renovează pictura a două ceasuri solare²⁵. O comandă mare pe seama orașului Brașov a executat-o Gregorius Pictor în toamna anului 1536 și anume, orpămentarea pereților Porții Mănăstirii cu fresce reprezentind scene din Vechiul Testament: istoria Judithe și a soliei regelui Solomon către Hiram, regele Tirului, spre a cere lemn de cedru pentru construcția templului din Ierusalim. Lucrarea a fost retribuită cu suma de 22 florini²⁶. În anul 1538 execută vopsirea porților orașului și alte lucrări mai mici²⁷. O comandă mare a fost însă caleașca regelui Ioan Zápolya pe care a pictat-o și a aurit-o în anul 1538 ceea ce i-a adus venituri importante de peste 150 florini²⁸.

Stima crescindă față de Gregorius Pictor a determinat și alegerea lui în funcția de staroste al breslei în anii 1540 și 1541²⁹. Din anul 1541 ni s-au păstrat mai multe știri despre Gregorius, dintre care una ne arată că el a fost posesorul unui loc de casă în strada Lungă³⁰; alta ne arată că a confecționat o lance și un scut, oferite ca dar din partea sfatului brașovean unor oaspeți³¹; a treia știre ne dovedește că serviciile sale erau solicitate și pentru vopsirea cu miniu a turnurilor³².

În anul 1542, împreună cu alte daruri, sfatul Brașovului a trimis voievodului muntean Radu Paisie niște lănci cumpărate de la Gregorius Pictor³³. În același an, meșterul a pregătit lăncile din depozitul de armament al orașului Brașov pentru suma importantă de 50 florini³⁴.

Pentru voievodul moldovean Petru Rareș, Gregorius a pictat și a aurit o caleașcă în anul 1545, primind ca retribuție din partea sfatului brașovean 25 florini³⁵. În același an a pictat și patru sfeșnice pentru Mircea Ciobanul, voievod muntean³⁶. Pentru membrii unei solii poloneze, în anul 1546 a pictat douăzeci de blazoane³⁷. La începutul anului 1546, sfatul Brașovului a donat

²⁴ *Quellen*, II, p. 426.

²⁵ *Ibidem*, p. 490.

²⁶ *Ibidem*, p. 439 și Erich Jekelius, *op. cit.*, p. 84.

²⁷ *Quellen*, II, p. 542, 569.

²⁸ *Ibidem*, p. 569 și 605.

²⁹ Arhiva B.N.B., IV Hd 27/1, p. 32 și 36.

³⁰ *Quellen*, III, Brașov, 1896, p. 130.

³¹ *Ibidem*, p. 108.

³² *Ibidem*, II, p. 647.

³³ *Ibidem*, III, p. 171.

³⁴ *Ibidem*, p. 180.

³⁵ *Ibidem*, p. 257, 258, 260.

³⁶ *Ibidem*, p. 273.

³⁷ *Ibidem*, p. 335.

domnului Moldovei, Iliș al II-lea Rareș, două scuturi pictate de Gregorius Pictor ³⁸.

În anii 1547 și 1548, Gregorius a pictat cadranele ceasurilor de la turnurile porților Străzii Porții și Străzii Mănăstirii ³⁹. Cîteva comenzi mai mici executate de el sînt atestate în anii 1550 și 1552 ⁴⁰. Ultima mențiune directă referitoare la Gregorius Pictor pe care o cunoaștem este din 21 septembrie 1553, cînd primește 3 florini pentru vopsirea unui car ⁴¹. La 23 noiembrie 1553, sfatul orașului cumpără un scut de la fiul lui Gregorius Pictor ⁴².

Lipsa numelui său în socotelile ulterioare ne face să credem, că la data de 23 noiembrie 1553 Gregorius Pictor nu mai era între cei vii. În sprijinul acestei ipoteze putem aduce argumentul că, potrivit cronicilor, la 28 iulie 1553 la Brașov a început să bîntuie o epidemie de ciumă care a durat pînă la 21 februarie 1554, în care perioadă au murit peste 4000 de locuitori ai orașului ⁴³. Este foarte probabil, că și Gregorius Pictor a fost una din victimele acestei epidemii.

Din înșirarea datelor privitoare la viața și activitatea maestrului nostru, Gregorius se profilează ca un pictor-meșteșugar al Renașterii, el fiind și autorul tabloului judeului Lucas Hirscher, operă care are desigur un nivel artistic mai ridicat decît lăncile, ușile, steagurile etc. și, poate, chiar frescele de la porțile orașului, care nu ni s-au păstrat în original.

În privința persoanei reprezentate, inscripția tabloului afirmă că ar fi vorba de Lucas Hirscher, jude al Brașovului la 1235, în al 53-lea an al vieții sale. Această afirmație o găsim mai întîi reproducă la Joseph Teutsch, care identifică castelul din stînga persoanei cu castelul „Dietrichstein“, care ar fi existat pînă la invazia tătară din 1345 în locul unde s-a construit în 1377 castelul Bran, și biserica din dreapta ca fiind biserica Sf. Martin din Brașov, fondată probabil de strămoșii persoanei reprezentate, asupra căreia familia Hirscher a avut dreptul de patronat ⁴⁴. Istoricul Thomas Tartler stabilește, bazat pe tradiție, sfîrșitul vieții și activității acestui Lucas Hirscher în anul

³⁸ *Quellen*, III, p. 337.

³⁹ *Ibidem*, p. 423 și 456 ; cf. și Erich Jekelius, *op. cit.*, p. 82 și 84.

⁴⁰ *Quellen*, III, p. 565, 581, 537, 538.

⁴¹ Arh. st. Brașov, Fond Magistratul Brașov, Socoteli Alodiale V/8 (Cota veche III. C. 9), p. 467.

⁴² *Ibidem*, p. 480.

⁴³ *Quellen*, V, 1909, p. 6 ; cf. și *Quellen*, IV, 1903, p. 80, 404, 515.

⁴⁴ Joseph Teutsch (1702—1770), *Richter von Kronstadt, nebst den unter ihnen vorgefallenen Begebenheiten*, în *Sächsischer Hausfreund*, 1884, p. 81—82. Manuscrisul original, datînd de la mijlocul secolului al XVIII-lea, se află la Arhiva B.N.B., T.f. 83.

1250 ⁴⁵. Alte date extreme — 1238 în loc de 1235 — le găsim la Thomas Tartler ⁴⁶, la Lucas Joseph Marienburg ⁴⁷, și — 1256 în loc de 1250 — la Eduard Morres ⁴⁸.

Trebuie să menționăm aici, că Joseph Teutsch ne-a lăsat în manuscrisul său un desen colorat, care reprezintă pe acest Lucas Hirscher în felul tabloului nostru, însă în toată lungimea corpului, avînd în picioare „pantofi cu cioc“ (Schnabelschuhe) ⁴⁹.

Informațiile care ne stau la dispoziție arată că toate știrile privitoare la Lucas Hirscher din secolul al XIII-lea își au originea în tabloul nostru și au fost preluate drept date autentice de către istoricii brașoveni din secolul al XVIII-lea pînă în secolul al XX-lea ⁵⁰.

Cercetările privind evoluția instituției de jude al Brașovului au arătat că ea a fost introdusă la începutul secolului al XIV-lea ⁵¹, iar documentar această funcție apare prima dată în anul 1368 ⁵². Așa că deja din această stare de lucruri se poate vedea că inscripția este evident apocrifă, referindu-se la un anacronism ⁵³.

Alte informații despre reprezentanții familiei Hirscher ⁵⁴ se dovedesc a fi neveridice și probabil o invenție din secolul al XVIII-lea ⁵⁵.

De asemenea, nu rezistă unei critici științifice afirmația cuprinsă în inscripția funerară a ultimului Lucas Hirscher, decedat în 1674, că familia Hirscher a „stăpînit“ la Brașov 500 de ani ⁵⁶, deoarece aceasta ar însemna că familia Hirscher ar fi existat la Brașov deja pe la 1174, deci cu peste

⁴⁵ Joseph Trausch, *Schriftsteller-Lexikon*, II, Brașov, 1870, p. 162, nota 1.

⁴⁶ Thomas Tartler, *Collectanea zu einer Particulär Historie von Kronstadt*, I, 1741; Arhiva B.N.B., T. q. 100, p. 175.

⁴⁷ Lucas Joseph Marienburg, *Die Oberbeamten zu Kronstadt in Siebenbürgen*, în *Siebenbürgische Provinzial-Blätter*, II, Sibiu, 1807, p. 29.

⁴⁸ Eduard Morres, *Die kleinen Kirchen*, la Erich Jekelius, *op. cit.*, p. 154.

⁴⁹ Vezi nota 45 și *Quellen*, IV, p. XXXIX, care se referă la o copie a acestui desen.

⁵⁰ Friedrich Stenner, *Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt)*, Brașov, 1916, p. 69.

⁵¹ Georg Ed. Müller, *Stille und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch Deutschen Nationsuniversität*, Sibiu 1941, p. 211.

⁵² Fr. Killyen, *Formarea și evoluția comitatului Brașovului*, în *Studii și articole de istorie*, VII, București, 1965, p. 18.

⁵³ Cf. Teodor Ionescu, *op. cit.*

⁵⁴ Vezi notele 46 și 47; la Stenner, *op. cit.*, p. 68—69, Christoph Hirscher 1345—1353; Christian Hirscher 1353; Lucas II Hirscher 1358.

⁵⁵ Cf. Franz Zimmermann, Carl Werner și Georg Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II, Sibiu, 1897, p. 674 s.v. Brasso și p. 683 s.v. Corona.

⁵⁶ Vezi nota 45,

treizeci de ani înaintea colonizării populației germane în Țara Birsei de către cavalerii teutoni la începutul secolului al XIII-lea.

Toate aceste informații ireale duc la concluzia că familia de patricieni brașoveni Hirscher, începînd din secolul al XVI-lea, care a însemnat un apogeu în puterea politică și economică a ei, a încercat să impună o legendă despre strămoșii săi îndepărtați. Acest procedeu este tipic Renașterii ca de exemplu genealogia lui Matei Corvinul, scrisă de Bonfinius⁵⁷ și, fără un subiect propriu-zis genealogic, lucrarea „De oppido Thalmus, carmen historicum” a lui Johann Lebel⁵⁸. Probabil că familia Hirscher, prin punerea în circulație a legendei despre vechimea ei, a vrut să justifice sau să sprijine înnoibilarea lui Lucas Hirscher, decedat în 1541. În sprijinul acestei legende, și ca un omagiu pentru strămoșul îndepărtat al familiei, a fost comandată executarea tabloului la pictorul Gregorius, foarte probabil de Lucas Hirscher III, zis „cel Mic”, a cărui activitate ca funcționar al orașului Brașov — senator, villicus și jude — se cunoaște pentru perioada 1524—1541⁵⁹.

Nu este probabil ca Lucas Hirscher IV „cel Mare” să fi comandat tabloul și din cauza blazonului de pe tablou, care este diferit de cel cuprins în diploma lui de înnoibilare dată de Ioan II Sigismund la 14 ianuarie 1569⁶⁰.

Deja Bielz și apoi Teodor Ionescu au susținut că tabloul reprezintă un jude contemporan — pe Lucas Hirscher IV, respectiv Lucas Hirscher III⁶¹, față de care părere noi am susținut că tabloul nu este pictat după un model viu⁶². În sprijinul acestei afirmații putem menționa un portret al judei lui Lucas Hirscher III din anul 1527, care ni s-a păstrat în manuscrisul lui Joseph Teutsch sub formă de desen colorat⁶³. Acest desen reprezintă o persoană cu totul diferită de tabloul lui Gregorius Pictor și care nu poate fi identificată cu Lucas Hirscher din 1235. Singura posibilitate de a demonstra că Lucas Hirscher de pe tabloul lui Gregorius ar fi identic cu Lucas Hirscher III „cel Mic”, este dovedirea că portretul lui Lucas Hirscher III din 1527 reprezintă de fapt fie pe Lucas Hirscher IV de la sfîrșitul secolului XVI, fie pe un alt purtător al acestui nume, sau că ar fi numai un portret după fante-

⁵⁷ Cf. Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái*, I, Budapesta, 1891, col. 1210.

⁵⁸ Joseph Trausch, *op. cit.*, p. 337—342.

⁵⁹ Vezi nota 50.

⁶⁰ Fritz Schuster, *Wappenbrief des Kronstädter Stadtrichters Lukas Hirschers „des Grösseren”*, în *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, LXI, 1938, p. 268—270. O reprezentare a blazonului său vezi: Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche*, I, București, 1903, p. 86, fig. 88.

⁶¹ Vezi nota 5.

⁶² Vezi nota 10.

⁶³ Arhiva B.N.B., T. f. 83.

zie. Cu mijloacele de documentare de care dispunem în prezent, această dovadă nu se poate înfăptui.

Concluzia noastră asupra tabloului analizat este că el a fost executat de pictorul brașovean Gregorius Pictor, la comanda judeului Brașovului Lucas Hirscher III între anii 1535—1541 și reprezintă un strămoș imaginar, din secolul al XIII-lea, al acestei familii.

BEITRÄGE BETREFFEND DAS PORTRÄT DES KRONSTÄDTER STADTRICHTERS LUKAS HIRSCHER

(Zusammenfassung)

Der Verfasser hat 1963 als den Maler des im Brukenthalmuseum befindlichen Porträts des Kronstädter Stadtrichters Lukas Hirscher von 1235 den Kronstädter Maler Gregorius Pictor festgestellt. Die Arbeit behandelt an Hand der Daten aus den Kronstädter Stadtrechnungen und anderem Urkundenmaterial das Leben und die Tätigkeit des Gregorius Pictor, der auch Aufträge für die muntenischen und moldauer Woiwoden ausgeführt hat.

Die dargestellte Person — Lukas Hirscher I aus 1235 — ist eine Phantasiegestalt, da das Stadtrichteramt in Kronstadt erst im 14. Jahrhundert eingeführt wurde. Das Bild ist nur ein Glied in einer Reihe von antikisierenden Erfindungen zur Geschichte der Patrizierfamilie Hirscher, die sie wahrscheinlich zur Begründung ihres Adels in Umlauf setzte.

Das Bild ist wahrscheinlich von Lukas Hirscher III († 1541) bestellt worden, dessen Wappen es zeigt. Da ein Bild des Stadtrichters Lukas Hirscher III aus 1527 in einer Nachzeichnung erhalten ist, das eine vom ersten Lukas Hirscher aus 1235 verschiedene Person zeigt, so ist das Bild des Brukenthalmuseums wahrscheinlich nicht nach einem lebenden Vorbild gemalt worden.

Verzeichnis der Abbildungen

Abb. 1. Bildnis des Kronstädter Stadtrichters Lukas Hirscher I, Farbzeichnung von Joseph Teutsch

Abb. 2. Bildnis des Kronstädter Stadtrichters Lukas Hirscher III, Farbzeichnung von Joseph Teutsch

Fig. 1. Portretul judei brașovean Lucas Hirscher 1235, desen colorat de Joseph Teutsch, Arhiva B.N.B., T. f. 83.

Fig. 2. Portretul judei braşovean Lucas Hirscher III 1527, desen colorat de Joseph Teutsch, Arhiva B.N.B., T.f. 83.

MUZEOLOGIE

SECȚIA „CETATEA BRAȘOVULUI ȘI FORTIFICAȚIILE DIN ȚARA BÎRSEI“

de

MINERVA NISTOR

Originalitatea și valoarea instructiv-educativă a acestei secții a Muzeului regional Brașov, se datorește cadrului în care este prezentată în bătrînul bastion al Țesătorilor, din extremitatea sud-vestică a cetății Brașovului.

Alegerea acestuia, ca sediu al secției, este plină de semnificație, împrumutîndu-i o valoare deosebită prin arhitectura care și-a menținut cel mai bine forma inițială dintre bastioanele existente.

Întregul complex arhitectonic de formă poligonală cu grosimea zidurilor la bază de 4,30 m, se întinde pe o suprafață de 1.616 m.p. Pe fațada spre curtea interioară este prevăzut cu galerii, iar deasupra acoperișului în două ape se ridică trei turnuri. Anumite particularități ale construcției vădesc că forma actuală este rezultatul dezvoltărilor în etape, care și-au lăsat amprenta în masiva și durabila construcție.

Între anii 1421—1436 s-a ridicat nivelul corespunzător primelor două galerii, suprapus de cel al galeriilor superioare construit în perioada 1570—1573, dată consemnată pe turnul de nord-est. Fortificația era adaptată corespunzător armelor de foc și sistemului de asediu în continuă dezvoltare. Galeria etajate au fost concepute de așa manieră încît să fie ușor accesibile pușcașilor care Ținteau prin gurile de tragere. Fiecare galerie evocă imaginea epocii de construcție. Numărul mare de metereze, care se mai remarcă, denotă că bastionul era bine înzestrat cu arcebuze, puști și bombarde.

Martor la multe evenimente din trecutul oraşului ca : asedii, incendii, cutremure de pământ, bastionul ȧesătorilor a necesitat continue consolidări şi amenajări, care deşi făcute în etape, au respectat forma iniţială, creînd o atmosferă de pitoresc şi autenticitate care impresionează plăcut şi astăzi.

Prăbuşit în 1710, este reconstruit abia în 1750, dată marcată pe acelaşi turn, precum şi în registrul de cheltuieli al oraşului.

Aspectul actual al bastionului este legat de lucrările de restaurare efectuate în anul 1950. În acelaşi an, în clădirea din incinta bastionului, construită în 1800 pentru întrunirile festive ale meşterilor ȧesători, s-a amenajat secţia „Cetatea Braşovului“ menită să oglindească principalele aspecte ale dezvoltării economice, sociale, politice şi culturale ale Braşovului de odinioară.

Referindu-ne la ansamblul expoziţiei, un pas însemnat în dezvoltarea sa l-a constituit reorganizarea din anul 1961, făcută după noile criterii ale muzeografiei ştiinţifice moderne. Pentru o mai clară înţelegere a actualului profil, se impune o prezentare a secţiei. Aceasta cuprinde două teme principale cu subtemele aferente ; astfel :

I. Fortificaţiile din ȧara Birsei, premergătoare cetăţii Braşovului şi condiţiile care au determinat ridicarea lor.

II. Cetatea Braşovului cu fortificaţiile ei şi cetăţile ţărăneşti.

Tema I se desfăşoară cronologic conform unei periodizări corespunzătoare, iar tema a II-a tratează şi diferite evenimente care au contribuit la perfecţionarea sistemului de apărare. A fost necesară această împărţire, deoarece altfel ar fi însemnat neglijarea unei sau altei teme principale. Metodele diferite în prezentarea celor două teme sînt impuse chiar de realitatea istorică.

Această unitate muzeală a fost concepută ca o secţie permanentă cu un profil bine stabilit, ţinîndu-se seama de specificul local şi de spaţiul avut la dispoziţie (două săli). Păstrînd sobrietatea esenţială unei astfel de instituţii, secţia prezintă totuşi interes pentru că alături de construcţia bastionului pot fi admirate machete şi fotomontaje cu vechile cetăţi din ȧara Birsei, azi majoritatea în ruină.

La intrarea în bastion, un text prezintă rolul îndeplinit de fortificaţii veacuri la rînd, iar altul, cel din incintă, tratează istoricul construcţiei. În sala I se desfăşoară prima temă. Respectîndu-se un circuit firesc, expunerea începe pe peretele din stînga printr-un text de prezentare a secţiei. În continuare, pe ceilalţi pereţi este dezvoltat conţinutul fiecărei teme şi subteme în parte.

În această sală atenţia vizitatorului este reţinută în primul rînd de compoziţia dominantă a hărţii, care într-o sugestivă rezolvare muzeistică, indică

fortificațiile din Țara Bîrsei. Lucrată în bloc-relief cu aplicații de material plastic, viu colorată, scoate în evidență poziția geografică și specificul acestor cetăți adaptate regiunii de munte, renunțându-se la vechile hărți cu lumină electrică pretențioase din punct de vedere tehnic. Harta sistematizează conținutul tematic, cuprins în întreaga expoziție, prin gruparea făcută precum urmează :

1. Cetăți din epoca străveche
2. Cetăți din epoca dacică și romană
3. Cetăți din perioada feudalismului timpuriu :
 - a) cetăți de pământ ;
 - b) cetăți de piatră.
4. Cetăți din epoca feudalismului dezvoltat :
 - a) cetăți strategice ;
 - b) orașe fortificate ;
 - c) cetăți țărănești.

Se insistă asupra cetății dacice de la Teliu (secolul I e.n.) și îndeosebi asupra castrului roman de la Cumidava (Rîșnov) ridicat de *Cohors VI Nova Cumidavensium Alexandriana*, unitate militară formată din daci localnici care apărau granița estică a Daciei romane pe timpul împăratului Severus Alexander. Materiale de construcție, o inscripție redată în copie și fotomontaje cu aspecte din interiorul castrului, ne ajută să exemplificăm în parte această subtemă.

În textele de sinteză se succed cele două teme, punându-se accent pe exemplificări aproape pe tot parcursul. Amplu prezentată este și subtema privind cetățile din perioada feudalismului timpuriu, prin texte și fotomontaje, subordonate temei în general bine delimitată cronologic. Greutatea în prezentarea acestei subteme o constituie în parte inexistența materialului tridimensional. Prea puține elemente ne stau la îndemână pentru a crea o imagine cuprinzătoare asupra acestor grupuri de cetăți. Pe măsură ce vor continua cercetările arheologice, îmbinate cu informațiile izvoarelor scrise, se va putea lărgi orizontul cunoașterii și aprofunda trecutul acestor cetăți, trecându-se la redactarea unei monografii științifice și la dezvoltarea temei în muzeu.

Tot în această sală atrage atenția o vitrină cu arme de epocă : buzugane, cămăși de zale, coifuri, arme albe cu un important paloș din secolul al XIII-lea, un arc și scut tătareșc.

La un nivel superior primei săli este sala a II-a, în care tematica reliefează momente importante din istoricul cetăților din epoca feudalismului

dezvoltat. Obiectele tridimensionale sînt valorificate în condiții mai adecvate, vizitatorii întîlnindu-se cu noi și variate metode de expunere: panoplii, machete spațioase, precum și exploatarea unei nișe care inițial a fost o gură de tragere.

Primul perete al acestei săli este rezervat încercării unei expuneri mai complete a procesului de înființare și dezvoltare a cetății Bran. În vederea unei juste elucidări a problemei ridicate de geneza cetății, pe care o parte a istoriografiei burgheze o atribuie cavalerilor teutoni, diploma lui Ludovic cel Mare din 1377 expusă în copie în secție, vine să clarifice această problemă. Prețiosul document este o confirmare sigură, referindu-se la fondarea cetății și la împrejurările în care a luat naștere această construcție. Credem că dacă spațiul ne-ar fi permis, expunerea unei diorame a cetății Bran ar fi fost mult mai sugestivă decît macheta existentă.

Prin mijloace și procedee tehnice muzeografice mai simple, ca de ex. introducerea hărților, s-a încercat să se rezolve probleme de sinteză multiple și complexe, ușurîndu-se astfel perceperea tematicii.

Textele de pe peretele următor introduc vizitatorul într-o scurtă informare istorică referitoare la întemeierea orașului și cetății Brașov. Se reliefează continuitatea de viață pe teritoriul orașului în decursul mileniilor pînă la începutul epocii feudale. De asemenea, înjghebarea așezărilor după cum urmează :

1. Cartierul Șchei, veche așezare românească.

2. Brașov-Vechi.

3. Așezarea din jurul Bisericii Negre, care treptat se va extinde și în limitele căreia se vor ridica zidurile puternice ale cetății Brașovului.

Ritmul de dezvoltare a celei de-a III-a așezări numită în limba latină Corona, în cea germană Krönstadt, în limba maghiară Brassó și pe care românii o numesc Brașov, a fost deosebit de rapid, datorită importanței economice și strategice a întregii regiuni.

În continuare, expoziția reușește printr-un material tridimensional și complementar (texte, planuri, fotomontaje) să întrească ilustrarea sistemului de fortificare a cetății Brașovului, sistem care se desăvîrșește în sec. al XVII-lea (1641), cînd zidurile cetății aveau 7 bastioane, 3 porți fortificate și 32 de turnuri, dintre care patru situate în afara incintei propriu-zise. Pentru ilustrare sînt expuse documentele din 1395 și 1420 prin care Sigismund de Luxemburg poruncește brașovenilor să înceapă lucrările de fortificare a orașului cu ziduri de piatră, satele din jur fiind obligate să transporte materialele necesare.

Înfățișarea întregului ansamblu al cetății și al cartierului Șchei, reiese plastic din macheta expusă în sala a II-a.

Studiind macheta cetății, se disting ușor anumite trăsături caracteristice orașului-cetate medieval în care fortificațiile trebuiau să corespundă direcțiilor de unde se putea da mai ușor atacul. Se mai desprinde faptul, că cetatea a fost ridicată în etape pentru a ține pas cu evoluția armelor de foc. Însuși felul în care sînt dispuse unele grupuri de case în incintă, constituie un sistem de fortificare, construcțiile acestei perioade primind un caracter de apărare. Specificul de oraș medieval, pe deplin cristalizat în secolele XV—XVI, se remarcă ușor și din arhitectura sa sobră, masivă, cu un aspect propriu, adaptat peisajului muntos al Brașovului.

Trei mari categorii de construcții: militare, civile și bisericești, se impun de la început privirii de ansamblu. Construcțiile monumentale apar pe machetă cu formele lor impozante printre clădirile obișnuite ale cetății. Monumentul asupra căruia atenția vizitatorului se fixează în primul moment este, cum e și firesc, Biserica Neagră. Se insistă puțin asupra arhitecturii eclesiastice și civile de pe machetă (Biserica Neagră, Casa Sfatului, Podul Meșteșugarilor), obiectivul principal fiind fortificațiile.

În continuare, vizitatorului i se prezintă pe ultimul perete un alt aspect de fortificare, acela al cetăților țărănești accentuîndu-se cetatea de la Rîșnov, care constituie o mărturie a unui stil propriu cetăților țărănești.

Ultima temă prezentată pe același perete, legată tot de problema apărării, privește bisericile-cetăți ce sînt încadrate de asemenea în categoria cetăților țărănești. Prin intermediul planurilor, textelor și documentelor foto, se insistă asupra bisericii-cetăți de la Prejmer, caracteristică în ce privește stilul și forma de apărare a zidurilor incintei, care au fost transformate într-o puternică fortăreață.

Prin felul prezentării acestor cetăți, se remarcă faptul că aveau la bază un plan bine stabilit în acord cu tactica de luptă a acelei epoci, ținîndu-se seama în general de configurația terenului. Exemplu: planul transversal al cetății Bran, reliefează construirea acesteia pe o stîncă (stîncă lui Dietrich) astfel aleasă încît prin altitudinea sa să domine pasul Bran, iar prin machetă se încearcă să se evidențieze neregularitatea construcției cu chipul ei expresiv, plin de măreție, precum și drumul comercial și oficiul vamal.

Fiecare din cetățile prezentate se impune prin originalitatea construcției la care și-au arătat talentul și priceperea mulți meșteri constructori zidari, cioplitori în piatră, însă aportul hotărîtor a fost acela al iobagilor obli-

gați la aceste munci istovitoare. Faptul reiese din citatul (5 mai 1704): „*În acest răstimp iobagii noștri erau reținuți la lucrările cetății neîngăduindu-li-se să-și serbeze nici cele mai sfinte sărbători*“, expus în sala a II-a.

Pentru a face cit mai atractivă și mai instructivă această mică secție, într-un loc central al sălii a II-a (peretele din față) este tratată o altă subtemă: dezvoltarea artei militare feudale. Documentele expuse, prin care Ioan de Hunedoara cere brașovenilor să-i furnizeze bombarde, tunuri, puști și arbaletae pentru campaniile împotriva turcilor, precum și documentul din 1453 prin care Vlaicu Vodă solicită muniții, demonstrează importanța Brașovului ca centru de producere a armelor.

Prin introducerea acestei subteme nu s-a urmărit numai lărgirea tematicii, ci și o îmbogățire a ei, prin prezentarea de exponate tridimensionale, așezate pe criterii cronologice, înlăturându-se acel aspect al expoziției de fotografii.

În expunerea armelor s-a urmărit o clasificare a lor după întrebuințare. Astfel:

- a) Arme defensive ;
- b) Arme pentru luptă corp la corp ;
- c) Arme pentru lupta de la distanță.

La fel s-a procedat și în expunerea armelor de foc în succesiunea apariției lor : puști cu fitil, puști și pistoale cu cremene, cu capsă etc., valorificându-se bogatul ornament de incrustațiuni de fildeș, de baga și chiar de argint.

Diferitele sisteme de apărare și asedii de cetăți și eficacitatea fiecărui tip de armă, evoluția lor, arta atacului și a apărării cetăților, sisteme ce se dezvoltă treptat din nevoi economice, politice și strategice, sint completate prin ghidaj și prin fotomontajele expuse pe panouri de furnir, păstrînd caracterul individual din întreg ansamblul. Strîns legate de tehnica fortificațiilor, sint rediate noi și complexe probleme ca : întrebuințarea fortificației, a sistemului de construcție și a armamentului.

Importanța complexului de cetăți prezentat în cele două săli, majoritatea cetăți de graniță, precum și atitudinea regimului burghez de neglijare pe de o parte și atitudinea regimului actual de protejare și de valorificare a tuturor monumentelor de cultură pe de altă parte, formează subiectul unui text de încheiere.

În curtea bastionului, unde pe galeriile de la parter este amenajat lăpădarul compus din material de construcție, detalii arhitectonice, portaluri aparținînd fazei gotice, renașterii și barocului, pietre funerare, baldachine de la

Biserica Neagră, chei de boltă etc., se încheie seria exponatelor acestei secții. De pe galerii și din turnurile bastionului, orașul se desfășoară privirilor vizitatorului ca o vastă panoramă marcată de puternice contraste : pe de o parte, zidul de piatră cu turnurile și bastioanele vechii cetăți medievale, ce evocă trecutul plin de amenințări, de războaie, de asedii și cuceriri, suportate de o populație continuu pregătită pentru apărare, iar pe de altă parte, contururile impetuoase ale noilor construcții industriale, precum și numeroasele șantiere ce vestesc o viață nouă în continuă dezvoltare.

În organizarea acestei secții, unde individualitatea celor două săli se întrește organic în ansamblul bastionului, se observă noua orientare precum și variate metode de expunere ca: decorarea artistică, fotomontaje de mari proporții, texte generale, introductive, documentare, susținute de mijloace decorative, corespunzătoare ținutei de ansamblu a secției, al cărei cadru impune o severă prezentare, într-un tot omogen. Sint expuse facsimile, compoziții grafice, lucrări de artă plastică, machete spațioase, aerarea obiectelor tridimensionale pe orizontală și verticală și legende explicative la materialul ilustrativ. Desfășurarea conținutului pe secvențe, cu respectarea liniei arhitectonice a unei simetrii corecte, dar nu rigide, cu mijloace de exprimare artistică, dă cadrul ambiant temelor. Concomitent au fost soluționate și alte probleme ca cele de conservare și restaurare a materialului care urma să fie expus, și s-au creat condiții optime de luminozitate prin fixarea de lămpi fluorescente pe tavan pentru reflectarea uniformă asupra obiectelor. Firește că obiectele originale cu caracter muzeistic, integrate cu discreție, deși puține, constituie centru de interes. Varietatea materialului ajutător, care de altfel abundă, este luat ca o completare care vine să întregască valoarea calitativă a obiectelor expuse. Avem de-a face cu o prezentare combinată.

Urmărindu-se unitatea dintre conținutul și forma de prezentare, s-a pornit de la metodele și formele de prezentare folosite de alte muzee. În perceperea și memorarea mai temeinică a întregului ciclu vizionat, s-a recurs și la alte metode intuitive de prezentare ca de exemplu metoda comparativă făcută între cele două cetăți — cetatea de piatră de pe Tîmpa din perioada feudalismului timpuriu și cetatea strategică a Buzăului din perioada feudalismului dezvoltat. Din planurile expuse se remarcă ușor superioritatea cetății Buzăului, unde bastioanele exterioare flanchează curtile. O altă metodă intuitivă o constituie expunerea unui bloc mare de piatră prins într-un clește, iar alături un scripete demonstrînd procedeele întrebuițate la ridicarea cetăților.

Într-o nouă organizare cu „I. S. Decorativă“ ar putea fi mult mai sugestiv prezentată această temă. S-au căutat deci comparații și metode

care să corespundă nivelului atât de diferit al vizitatorului (pregătire, vîrstă, preocupări), încercîndu-se să fie stimulat interesul de a cunoaște, de a cerceta și de a formula concluzii.

Prin conținutul său, prin procedeele de prezentare, prin soluții inedite, expoziția în stadiul actual constituie o reușită strădanie în simplificarea metodelor care duc la organizarea muzeului, corespunzător scopului pe care-l urmărește.

Organizarea acestei secții este una din multiplele acțiuni de educare artistică a maselor înscriindu-se printre variatele forme de valorificare a monumentelor de cultură din țara noastră și a evenimentelor legate de ele, în adevărata lor lumină și valoare.

DIE MUSEUMSABTEILUNG „DIE BEFESTIGUNGEN VON KRONSTADT UND DEM BURZENLANDE“

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Arbeit verweist auf die Originalität und den erzieherisch-wissenschaftlichen Wert einer der Abteilungen des Kronstädter Regionalsmuseums, und zwar der Abteilung „Die Befestigungen von Kronstadt und dem Burzenlande“.

Die Originalität drückt sich in erster Reihe darin aus, dass diese Abteilung in einer der Befestigungsanlagen von Kronstadt, nämlich der Weberbastei, untergebracht ist. Die Bastei, die ein Zeuge vieler Ereignisse aus der Geschichte Kronstadts, wie Belagerungen, Brände, Erdbeben war, ist gründlich hergerichtet worden; durch diese Arbeiten ist die Bastei in ihrer ursprünglichen Form erhalten geblieben, und beeindruckt uns auch heute.

Die Abteilung hat ausserdem das Verdienst einer einmaligen Thematik und nimmt daher einen Sonderplatz ein.

Ausser der Baulichkeit der Bastei selbst können die Fotomontagen und Modelle gesehen werden, die die alten Burgen des Burzenlandes, von denen heute die meisten Ruinen sind, in ihrer ehemaligen Form darstellen.

Durch die Exponate selbst und die erklärenden Texte wird ein müheloser Einblick in die Befestigungssysteme Kronstadts vermittelt.

Um die Abteilung noch anziehender zu gestalten, wurden auch Zeugnisse der feudalen Kriegskunst ausgestellt, war doch Kronstadt zu jenen Zeiten ein bedeutendes Zentrum der Waffenherstellung.

Die Anordnung des Materials, die ganze Art der Darbietung verleihen der Abteilung einen einheitlichen und gleichzeitig vielseitigen Charakter; sie wird dadurch zu einem Massenerziehungsmittel und ist ein Beispiel für die richtige Nutzung geschichtlichen Gutes.

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb. 1. Weberbastei, Aussenansicht.
- Abb. 2. Pechnase an der nördlichen Ringmauer.
- Abb. 3. Blick in die Bastei; Westturm, Wehrgänge und Lapidarium.
- Abb. 4. Innenhof mit Ausstellungssaal.
- Abb. 5. Blick in die Ausstellung; vorne Modell des alten Kronstadt
- Abb. 6. Blick in die Ausstellung.

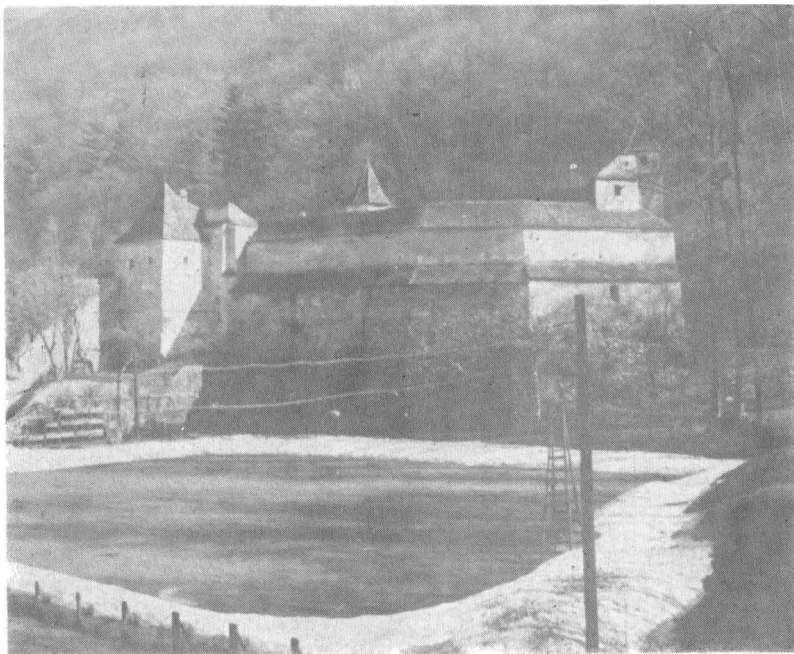

Fig. 1. Bastionul Țesătorilor — exterior

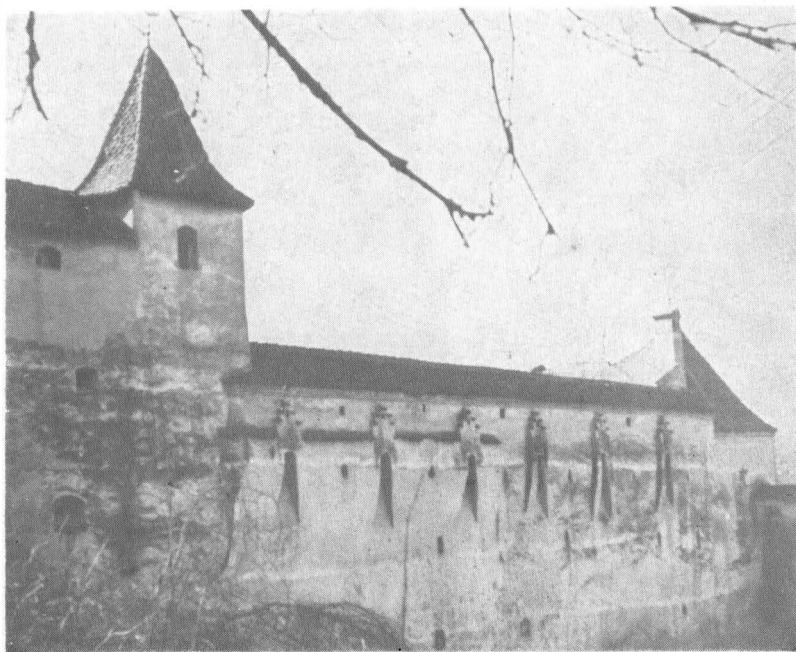

Fig. 2. „Pechnasen“ în zidul de incintă (latura nordică).

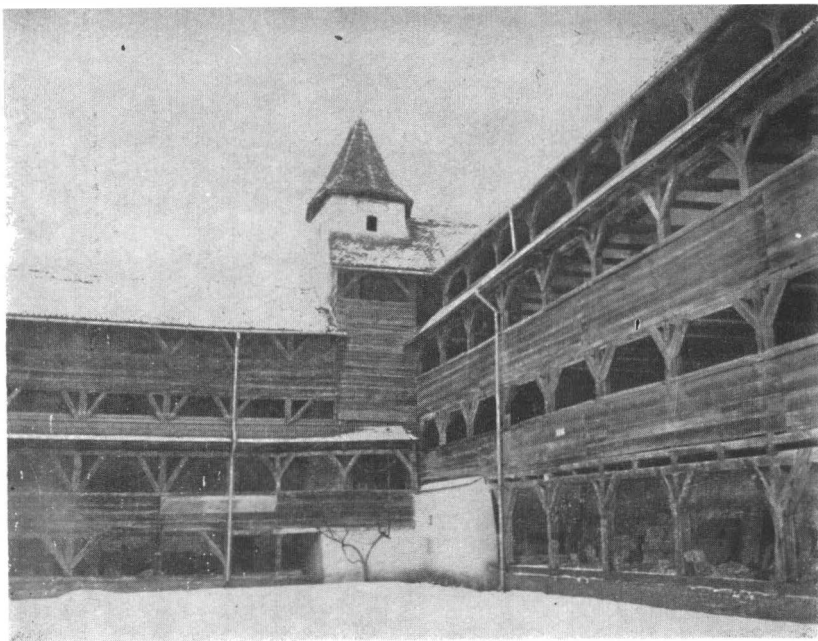

Fig. 3. Aspect din incinta bastionului cu turnul nord-vestic, galeriile și lapidarul.

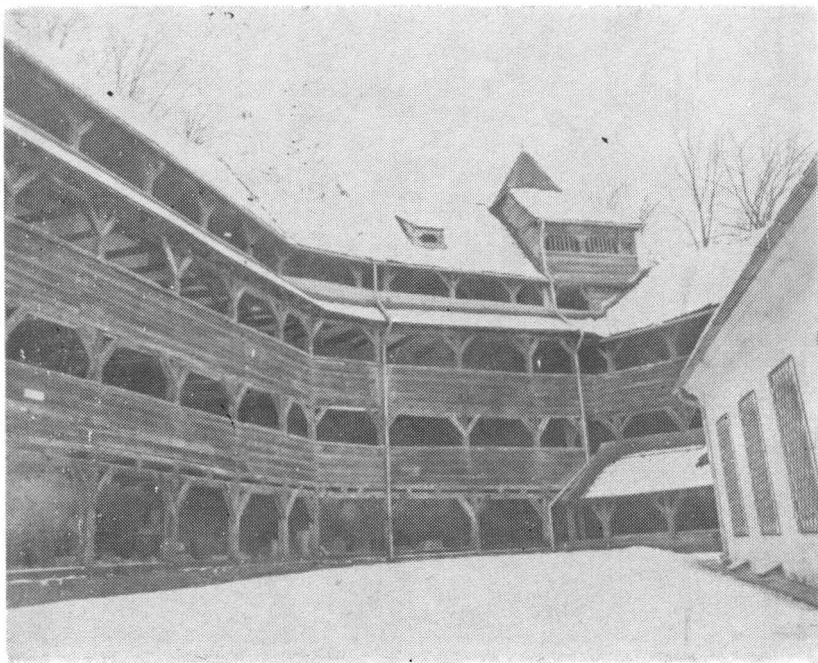
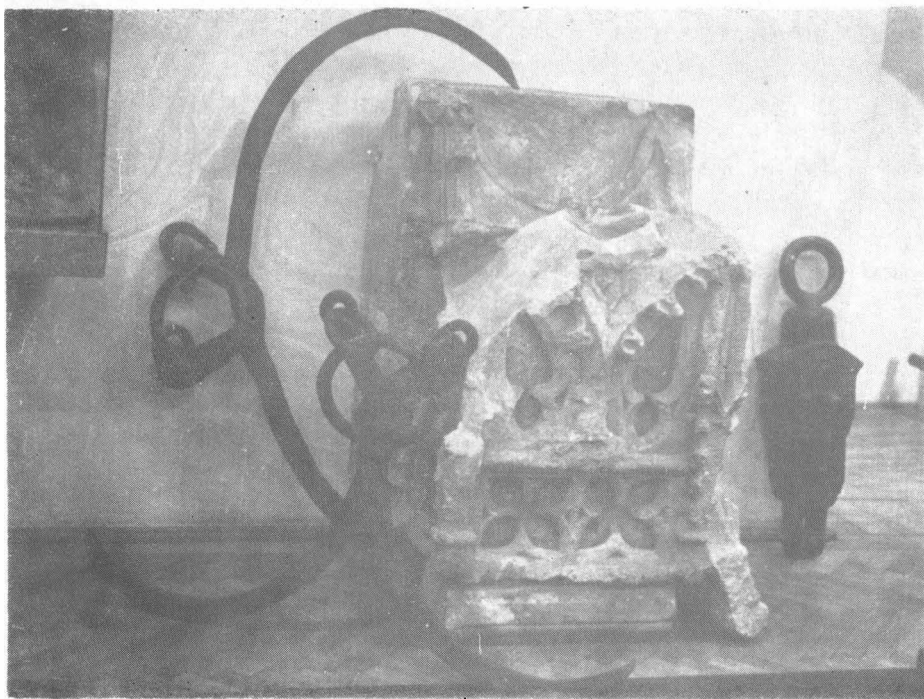

Fig. 4. Curtea interioară cu sala de expoziție.

Fig. 5. Aspect din expoziție — în prim-plan, macheta cetății Brașovului

www.cimec.ro
Fig. 6. Aspect din expoziție.

SECȚIA DE ARTĂ A MUZEULUI REGIONAL SF. GHEORGHE

de

ION MATTIS

Una dintre cele mai vechi instituții culturale din regiunea Brașov este Muzeul regional Sf. Gheorghe, înființat în anul 1879.

Alături de actuala clădire principală, construită în anul 1912, care adăpostește secțiile de științele naturii și istorie, într-un corp separat s-a înființat în anul 1961 secția de artă, organizată din inițiativa și cu sprijinul Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă și cu cel al Secției de artă a Muzeului regional Brașov. Expresie vie a dragostei cu care partidul și statul nostru îndrumă manifestările artistice, ea constituie o nouă afirmare în realizările obținute de revoluția culturală ce se desfășoară cu succes în țara noastră.

Deși spațiul este limitat, expunerea judicioasă a operelor — pictură, sculptură și grafică, reușește să prezinte vizitatorilor cotitura și avântul ce l-au luat artele plastice din țara noastră după Eliberare.

În cele patru săli și pe coridor, într-o armonioasă îmbinare a valorilor estetice cu conținutul, se profilează imaginea omului nou în acțiune sau repaus, alături de alte imagini purtătoare ale celor mai înaintate idei din vremurile noastre.

O serie de portrete în ulei, reprezentind figuri de muncitori, țărani, intelectuali, redau tipul caracteristic al eroului zilelor noastre, cu o expresie psihologică bine definită, atitudine demnă, hotărâtă, — un om care, în orice domeniu de activitate s-ar găsi, își cunoaște menirea în noua societate. Asemenea figuri se remarcă în „Portret de muncitor“ de Tiberiu Kraus, „Studenta“ de Constantin Blendea; un „Portret de țărăncă“ de Cici Constantin-

nescu și un „Portret de țăran“ de Aurel Aniței ilustrează figura muncitorului de la sate. Alte lucrări, de Ion Mattis-Teutsch, Marius Cilievici, Eugen Giscă, reflectă, de asemenea, pe constructorii socialismului — soli ai transformărilor prezente și viitoare din țara noastră.

Se pot urmări, apoi, scene din industrie, de pe șantiere, ca : „Oțelari în repaus“ de Paul Anastasiu, „Politehnizare“ de Frederic Bömches, „Construirea barajului de la Bicaz“ de Mihai Rusu sau „Barajul de la Bicaz“ de Pal Veress, „Irigații“ de Francisc Ferch, „Cariera de nisip“ de Becca Rind ș. a. ; avîntul ce l-a luat în ultimii ani construirea de noi cartiere cu complexul de blocuri impunătoare, viu colorate, în lucrările „Construim“ de Nicolae Balaș, sau „Constructorii“ de Paul Verona — sînt toate imagini ce evocă elanul cu care se muncește astăzi, aspectul grandios al patriei noastre socialiste.

Transformarea revoluționară a agriculturii este bogat ilustrată în expoziție prin pinzele pictorilor: Ludovic Boros („Discuții în gospodărie“, „Însămînțare“), Alexandru Mohi („Bucuria cea mare“), Anton Lazăr („Prezidiul“), Maria Plăcintă („Colectiviste din Dobrogea“), ca și printr-o serie de sculpturi și lucrări de grafică.

În expunerea lucrărilor s-a ținut seama, pe cît posibil, de criteriul cronologic, de tematică și factură, fără a ignora, desigur, prezentarea estetică atunci cînd o lucrare nu se încadrează, ca dimensiune sau înrămare, în panoul respectiv.

În fiecare sală, sculpturile formează o ambianță plăcută cu lucrările de pictură și grafică expuse, deși lipsa de spațiu cauzează o aglomerare a lor.

Sculptura, bine reprezentată, se orientează de asemenea spre cerințele majore ale actualității.

În holul de la intrarea în prima sală, două sculpturi — „Tinăr muncitor“ de Corina Ioniță și „Tractoristă cu copil“ de Zoe Băicoianu — impresionează prin monumentalitatea lor ; figurile exprimă, deopotrivă, armonie și echilibru compozițional, îmbinate cu forța și energia creatoare a muncitorului, a țăranului nostru, uniți prin scopuri și idealuri comune.

Alte sculpturi — portrete, compoziții, executate în bronz, marmură, lemn, teracotă, ghips, redau de asemenea pe omul zilelor noastre — muncitor, țăran, intelectual, — constructor al noii societăți, luptător pentru pace și dreptate. Evocatoare în acest sens sînt lucrările „Țăran din Brădet“ de Tudor Panait, „Poet proletar“ de Petre Balogh, „Pacea“ de Edith Orlovski Balogh, „Portret“ de Alexandru Puskas, „Tinără îngrijitoare“ de Lelia Zuaf și alte cîteva portrete de Eugen Szervatiusz, Ion Mattis-Teutsch, Veturia Ilica, o compoziție „Pentru Socialism“ de Corina Ioniță. Creații pătrunse de un adînc sen-

timent uman, sculpturile expuse reflectă, în primul rînd, frumusețea, măreția vieții noi, a omului; printr-o modelare măiestrită, autorii acestor sculpturi reușesc să dea viață materiei amorphe, trezind în vizitatori cele mai profunde sentimente. Aceste opere reprezentative îmbogățesc simțitor colecția secției, îi ridică valoarea.

Cîteva lucrări de grafică, expuse în ultima sală, completează expoziția, reflectînd, îndeosebi, imagini din peisajul Brașovului și împrejurimi. „Uliță din Șchei“ de Ștefan Mironescu, „La fîntînă“ de Gustav Kollar, „Peisaj la Olt“ de Bianca Podea, „Peisaj din Bran“ de Harald Meschendörfer, „Peisaj“ de Ion Mattis ș.a., ilustrează talentele locale în domeniul graficii, mai ales în acuarelă.

Colecția secției de artă, cuprinzînd la înființare doar un număr de cca. 300 opere, a sporit simțitor în ultimii ani prin transferuri de la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, de la Muzeul regional Brașov și prin numeroase donații de la artiștii contemporani.

În scurta perioadă de existență, numărul vizitatorilor, în grup sau individuali, a trecut de 160.000, adăugîndu-se la această cifră peste 50.000 de vizitatori de la expozițiile itinerante de la sate.

În ultima vreme, numeroși turiști străini, specialiști din toate domeniile științei și artei, se abat pe la secție, rămînînd impresionați de conținutul ei bogat și valoros.

Prin conferințe, expoziții temporare și itinerante, secția de artă a Muzeului din Sf. Gheorghe a reușit să răspîndească în rîndul oamenilor muncii din orașul și raionul Sf. Gheorghe creația artistică contemporană, să-i atragă în număr cît mai mare la muzeu și la expozițiile organizate în centrele rurale.

Deși la început de activitate, cu modeste posibilități de afirmare în domeniul științific-organizatoric, secția de artă a Muzeului din Sf. Gheorghe prezintă, totuși, o importantă realizare în viața culturală a regiunii Brașov.

DIE KUNSTABTEILUNG DES REGIONSMUSEUMS SF. GHEORGHE

(Zusammenfassung)

Die Kunstabteilung, die neueste Abteilung des Regionsmuseums Sf. Gheorghe, ist 1961 auf Initiative und mit Unterstützung des Staatskomitees für Kultur und Kunst und des Kronstädter Regionsmuseums geschaffen worden.

Die zeitgenössische Kunst ist mit den kennzeichnendsten Darstellungen unseres neuen Lebens vertreten: es sind Ausschnitte aus der Industrie, von unseren grossen Baustellen und aus der Landwirtschaft, die in Malereien, Skulpturen und Graphiken ihren Niederschlag finden. All dieses weist auf den Aufschwung, der unser ganzes werktätiges Volk ergriffen hat; es zeigt, dass unsere bildenden Künstler sich mit allem Neuen und allen grossen Erfolgen eins fühlen, dass sie sich da überall einschalten. Der reiche und vielältige Gehalt dieser Schau wird durch das Bildnis des neuen Menschen ergänzt.

Kennzeichnend in dieser Hinsicht sind die Bilder „Bildnis eines Arbeiters“ von Tiberiu Kraus, „Bildnis einer Bäuerin“ von Cici Constantinescu, „Die Studentin“ von Constantin Blendea, „Der Bau des Bicaz-Staudammes“ von Mihai Rusu, „Polytechnisierung“ von Friedrich Bömches, „Sandgrube“ von Becca Rind u.a.

Die gut vertretene Bildhauerei ist gleichfalls auf Aktualität ausgerichtet: „Bauer aus Brădet“ von Tudor Panait, „Proletarischer Dichter“ von Petre Balogh, „Frieden“ von Edith Orlovski-Balogh, „Für Sozialismus“ von Corina Ioniță u.a.

Die Sammlung wird durch Landschaftsbilder aus Kronstadt und Umgebung ergänzt, wie „Am Brunnen“ von Gustav Kollar, „Landschaft am Alt“ von Bianca Podea, „Gasse im Kronstädter Schei-Viertel“ von Ștefan Mirosescu, „Landschaft“ von Ion Mattis u.a.

Die Kunstabteilung des Museums in Sf. Gheorghe, die zwar am Anfang ihres Bestehens ist und wenig Raum zur Verfügung hat, ist eine wichtige Errungenschaft im Kulturleben der Region Kronstadt.

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb. 1. Zoe Băicoianu : „Traktoristin mit Kind“; Adalbert Luca : „Solidarität“ : Corina Ioniță : „Jungarbeiter“.
- Abb. 2. Tiberiu Kraus : „Bildnis eines Arbeiters“.
- Abb. 3. Marius Cilievici : „Mädchenbildnis“.
- Abb. 4. Mihai Rusu : „Der Bau des Bicaz-Staudammes“.
- Abb. 5. Maria Plăcintă : „Kollektivbäuerinnen in der Dobrogea“.
- Abb. 6. Alexandru Ziffer : „Landschaft bei Baia Mare“.
- Abb. 7. Ion Mattis-Teutsch : „Akt“.
- Abb. 8. Ion Mattis : „Industrielandschaft“.

Fig. 1. Zoe Băicoianu : „Tractoristă cu copil“; Adalbert Luca : „Solidaritate“; Corina Ioniță : „Tinăr muncitor“.

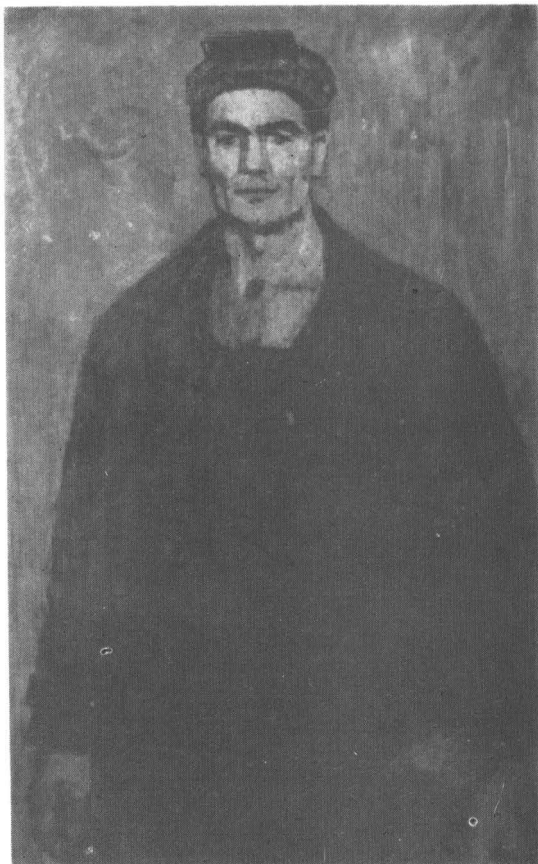
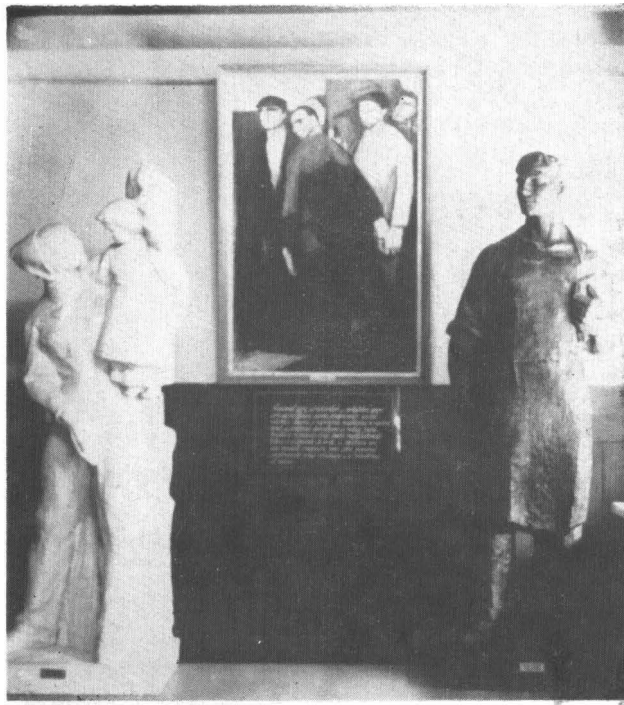

Fig. 2. Tiberiu Kraus : „Portret de muncitor“.

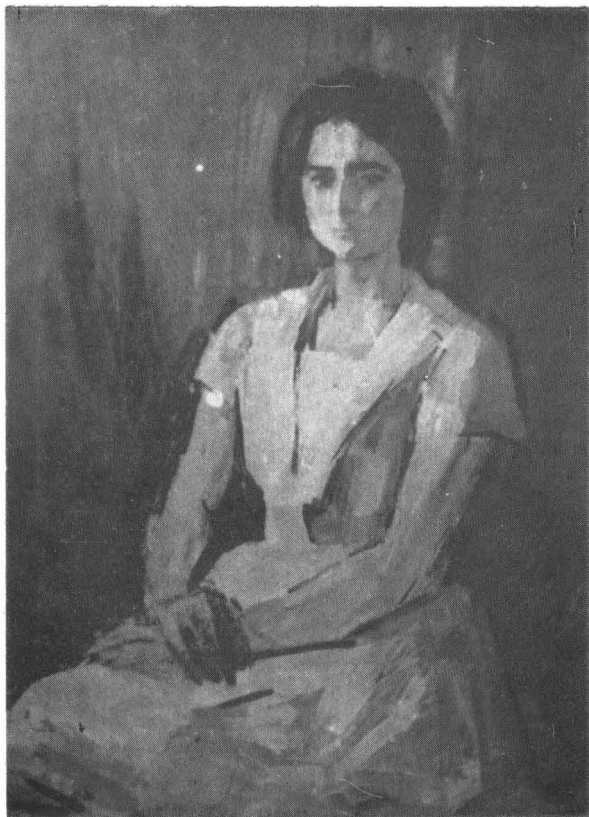

Fig. 3. Marius Cilievici :
„Portret de fată“.

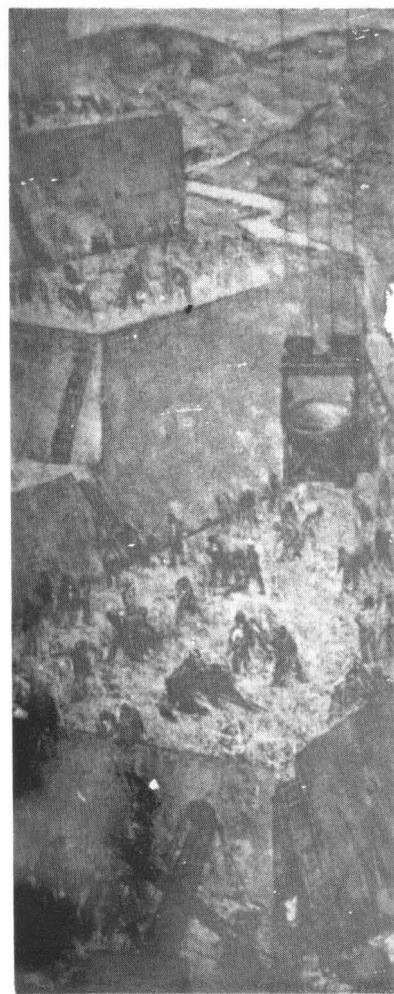

Fig. 4. Mihai Rusu : „Construirea barajului
hidrocentralei Bicaz“.

Fig. 5. Maria Plăcintă : „Colectiviste din Dobrogea“.

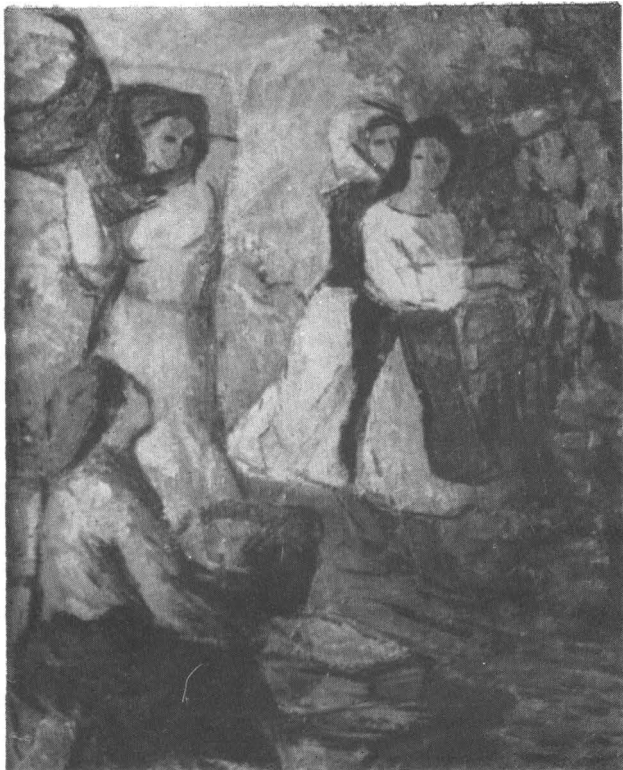

Fig. 6. Alexandru Ziffer : „Peisaj din Baia Mare“.

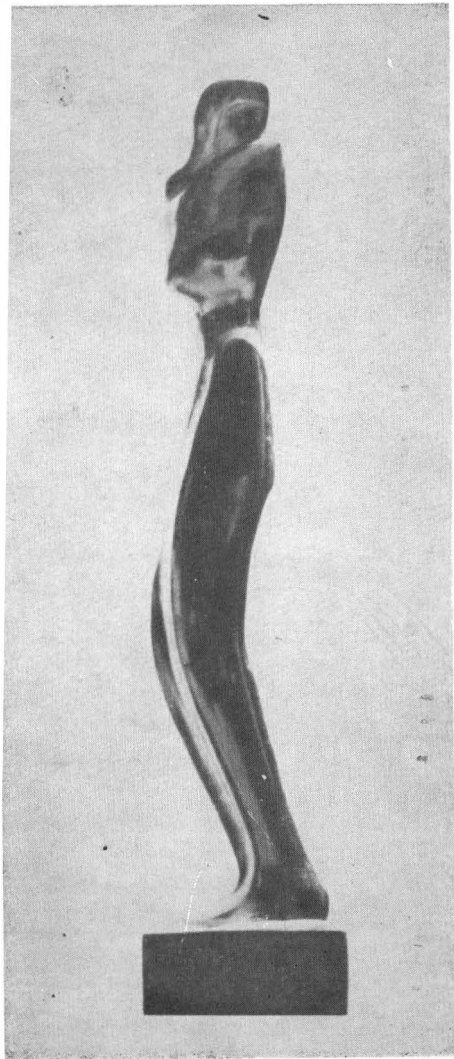

Fig. 7. Ion Mattis-Teutsch : „Nud“.

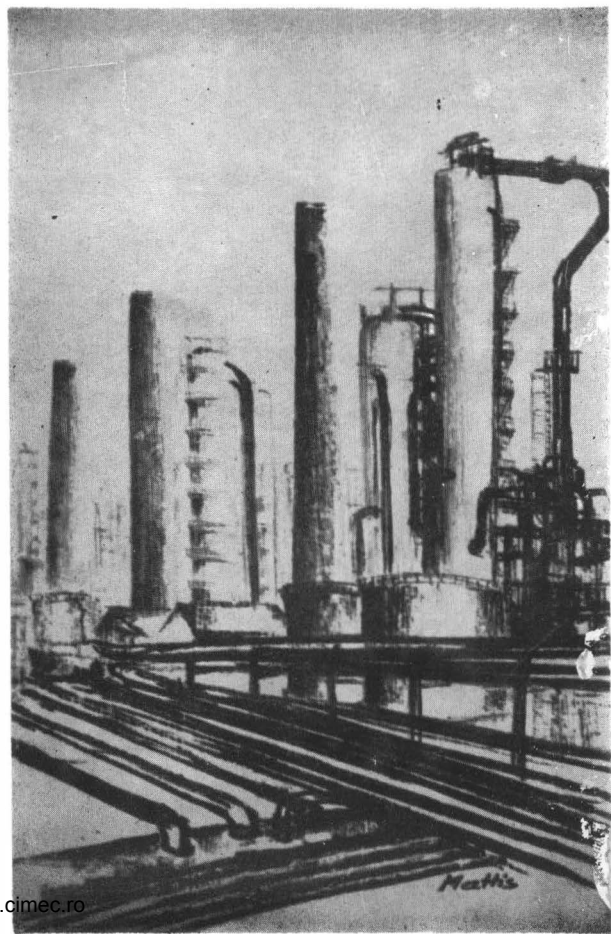

Fig. 8. Ion Mattis :
„Peisaj industrial“.

CONSERVAREA OBIECTELOR DIN METAL LA MUZEUL REGIONAL BRAȘOV

de

KLAUS P. SEIDEL

Durabilitatea tratamentului de conservare a obiectelor din metal este legată, în mare măsură, de operațiile ce premereg lucrării propriu zise¹. Dintre acestea deosebit de importantă este prima fază a procesului operativ, cunoscută sub denumirea de *degresare*. Degresarea, așa cum arată și numele, are drept scop îndepărtarea substanțelor grase de pe suprafața obiectelor, substanțe care neînlăturate ar împiedica tratarea uniformă a materialelor prin operațiile următoare.

Acest tratament este urmat de o altă fază (tot preliminară conservării propriu-zise), și anume, *decaparea*, procedeu prin care se înlătură oxizii, hidroxizii, sărurile, într-un cuvânt toți produșii rezultați din coroziune.

Degresarea

Degresarea obiectelor am obținut-o prin fierberea lor timp de o oră într-o soluție de Alba super 10% într-un vas emailat, rezervat special pentru această operație. După degresare, obiectele au fost bine spălate în apă curgătoare. Acest procedeu, pe lângă faptul că este economic și eficient, mai prezintă avantajul că soluția de Alba super are un pH cuprins între 7,5—8, deci este aproape neutră.

¹ Lucrarea de față, care constituie o primă parte a unei lucrări mai mari, își propune prezentarea citorva procedee privitoare la fazele preliminare ale conservării metalelor (degresare și decapare), folosite cu succes în muzeul nostru.

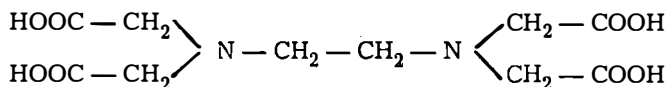
Decaparea

Se obține prin diferite procedee care se împart în două grupe mari : decaparea chimică și cea electrolitică. Soluțiile de decapare trebuie să asigure o dizolvare minimă a metalului, iar suprafața obiectului să nu fie activată și, dacă este posibil, chiar pasivată.

O metodă care îndeplinește condițiile arătate mai sus este decaparea cu complexon III. Această substanță în soluție nu atacă metalele în forma lor elementară, ci doar combinațiile metalelor în care acestea se găsesc întotdeauna sub formă ionică (săruri, oxizi, hidroxizi).

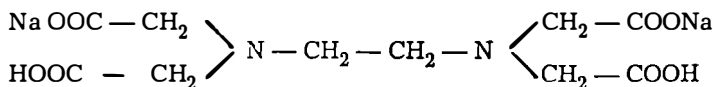
Pentru a putea explica acțiunea dizolvantă a complexonului, prezentăm în cele ce urmează proprietățile principale ale acestei substanțe.

Denumirea științifică a complexonului este : acid etilendiamintetraacetic, cu următoarea formulă :

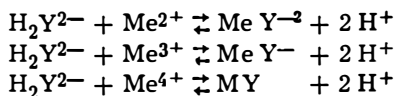
formula prescurtată H_4Y , greutatea moleculară : 292,25.

În comerț, acest acid poartă denumirea de *Komplexon II*, *Titriplex II*, *Chelaton 2* etc., sarea disodică a acestui acid avînd următoarele denumiri comerciale : *Komplexon III*, *Titriplex III*, *Chelaton 3* etc. cu formula :

formula prescurtată : $\text{Na}_2\text{H}_2\text{Y}$, greutatea moleculară : 372,25.

Complexon III se prezintă sub formă de cristale albe, solubile în apă. Proprietatea chimică principală a complexonilor constă în aceea că ei formează combinații complexe, foarte stabile, cu majoritatea ionilor metalelor bi-, tri- și tetravalente. Indiferent de valența ionilor, o moleculă de complexon leagă, întotdeauna, un singur ion de metal.

Stabilitatea complexilor diferă de la metal la metal și este în funcție de concentrația ionilor de hidrogen din soluție, deci, în funcție de valoarea pH-ului. Din această cauză, soluțiile de complexon se utilizează în prezența unor soluții tampon care au pH constant, ceea ce duce la accentuarea stabilității complexilor, și deci, la sporirea eficacității soluției de decapare.

Pe baza acestor date teoretice am trecut la lucrările practice de laborator pentru a cunoaște eficacitatea decapării cu complexon III.

Soluții utilizate și modul lor de preparare :

Am folosit o soluție 0,1 M de complexon III, preparată prin dizolvarea a 37,2 g complexon III p.a. în 800 ml apă distilată prin agitare la 60°C. După răcire la temperatura camerei, soluția am completat-o cu apă distilată până la 1000 ml. Soluția astfel preparată are un pH egal cu 5.

Ca soluție tampon, am dizolvat 54 g clorură de amoniu (NH_4Cl) în 200 ml apă distilată, adăugând apoi 350 ml amoniac p.a. 25% și apă distilată până la 1000 ml. Această soluție are un $\text{pH} = 10$.

Soluții pentru corectarea pH-ului :

250 g acid citric p.a. și apă distilată până la 1000 ml.

250 g hidroxid de sodiu p.a. și apă distilată până la 1000 ml.

Modul de utilizare a soluțiilor :

A. Obiecte din fier

După degresare, obiectele au fost introduse în recipiente de sticlă acoperite, într-o soluție 0,1 M de complexon III ; pentru accelerarea reacției întreaga masă a fost încălzită într-o baie de apă la 80°C. Deoarece pe parcurs s-a constatat o variație a pH-ului, acesta a fost controlat de două ori pe zi, corectându-l la nevoie cu soluția de acid citric în cazul în care pH-ul a crescut peste valoarea inițială ($\text{pH} = 5$) sau cu soluția de hidroxid de sodiu în cazul în care pH-ul a scăzut sub această valoare. Obiectele au fost scoase, zilnic, din soluție și curățate cu o periuță din sîrmă de fier sub apă curgătoare. Tratamentul a fost continuat până la dizolvarea totală a produșilor de coroziune. În continuare, obiectele au fost spălate în apă curgătoare și apoi introduse în apă distilată.

B. Obiecte din argint, cupru și aliajele lui

După degresare și spălare, obiectele au fost introduse în recipiente de sticlă, acoperite, într-un amestec format din 10 volume soluție 0,1 M de complexon III și 1 volum soluție tampon. În cazul folosirii acestui amestec, pH-ul rămîne constant (la 20°C $\text{pH} = 10$, la 80°C $\text{pH} = 8$). Obiectele au fost scoase

zilnic și periate sub apă curgătoare, cele de argint cu o perie din material plastic, iar cele din cupru și aliajele lui cu o perie de alamă. În continuare s-a procedat la fel ca și în modul descris mai sus pentru obiectele din fier.

C. Obiecte lucrate din metale diferite (fier cuprat, alămit, argintat, aurit)

După degresare și spălare, piesele au fost introduse în recipiente de sticlă, acoperite, într-o soluție 0,1 M complexon III ($\text{pH} = 5$), aceasta pentru cazul în care obiectele prezintă și fier în componența lor; în cazul în care sînt lucrate din cupru sau aliajele lui, argintate sau aurite, precum și obiecte din argint aurit, ele au fost introduse într-un amestec format din 10 volume soluție 0,1 M de complexon III și 1 volum de soluție tampon ($\text{pH} = 10$). La această categorie de obiecte am lucrat la temperatura camerei (22°C). În cazul folosirii soluției 0,1 M complexon III și cu $\text{pH} = 5$, s-a procedat la controlarea și corectarea lui în modul descris mai sus. Obiectele au fost scoase zilnic și curățate cu o perie din material plastic sub apă curgătoare. Tratamentul a fost aplicat pînă la dizolvarea totală a produșilor de coroziune. Pentru lustruirea obiectelor din argint, argintate sau aurite, am folosit pastă de dinți obișnuită. În continuare, obiectele au fost spălate sub apă curgătoare și introduse în apă distilată.

Un alt procedeu folosit de noi cu succes, în special la obiecte din fier, dar care poate fi aplicat și la obiecte din cupru și aliajele lui, constă în decaparea prin acid fosforic. Acest tratament, care are o largă întrebuintare în industrie, a fost adaptat de noi la piesele muzeale.

Pentru decaparea obiectelor din fier, cupru și aliajele lui, am folosit o soluție de acid ortofosforic tehnic (H_3PO_4) de 20%. Întrucît, acidul obținut în comerț avea o concentrație de 85%, pentru diluare la 20% am aplicat formula :

$$X = \frac{C(a-b)}{b} \text{ în care :}$$

X = cantitatea de apă adăugată

a = concentrația acidului existent (în cazul nostru 85%)

b = concentrația cerută (în cazul nostru 20%)

C = cantitatea de acid existentă în g

$$X = \frac{1000(85-20)}{20} = 3,250 \text{ g, deci}$$

la 1000 g acid ortofosforic de 85% am adăugat 3,250 kg apă și am obținut 4,250 kg acid ortofosforic de 20%. La fiecare litru de soluție, am adău-

gat 5 g tiouree ca inhibitor pentru reducerea acțiunii dizolvante a acidului fosforic asupra metalului și 40 ml butanol tehnic (alcool butilic normal). Cu această soluție am pregătit două băi: una pentru obiecte din cupru și aliajele lui și alta pentru obiecte din fier. Piese degresate și spălate au fost introduse în aceste băi, procedându-se la scoaterea lor de două ori pe zi pentru periere sub apă curgătoare. Obiectele de cupru au fost curățate cu o perie de alamă, iar cele din fier cu o perie din fire de oțel. Acest tratament a fost aplicat până la dizolvarea totală a produșilor de coroziune. În continuare, obiectele din fier au fost spălate sub apă curgătoare și introduse în apă distilată, iar cele din cupru și aliajele lui, neutralizate într-o soluție de 5% sodă calcinată și spălate sub apă curgătoare până la reacția negativă cu fenolftaleină, după care s-au introdus în apă distilată.

De menționat că aceste procedee de decapare pot fi folosite numai asupra obiectelor care prezintă un miez metalic sănătos și care, prin urmare, nu sînt amenințate să-și piardă din forma lor inițială.

Decaparea cu acid fosforic a dat randamentul cel mai bun la obiecte din fier, iar complexon III la obiecte lucrate din metale diferite.

BIBLIOGRAFIE

1. M. V. Farmakovski, *Conservarea și restaurarea colecțiilor de muzeu*, București, 1954 (traducere din l. rusă).
2. H. J. Ersfeld, *Descoperiri arheologice străvechi*, București, 1958 (traducere din l. germană).
3. Jan Korecky, *Protecția pieselor metalice prin ameliorarea suprafețelor*, București, 1952 (traducere din l. cehă).
4. Pribil, *Komplexometrie*, I, Leipzig, 1960.
5. I. I. Klinov, *Coroziunea aparaturii chimice și materiale anticoroziive*, București, 1957 (traducere din l. rusă).
6. Gh. Hagymaș, C. Firoiu, O. Radovici, *Coroziunea și protecția metalelor*, București, 1963.
7. A. M. Iampolsky, *Oxidarea și fosfatarea metalelor*, I.D.T. București.
8. — *Fosfatarea pieselor metalice*, Experiența Uzinei mecanice Cîmpina 37/913, I.D.T. București, 1960.
9. Eyermann-Reutebuch, *Manual chimico-tehnic de rețete pentru ceasornicari, opticieni, bijutieri și pentru industria prelucrătoare de aparate fine*, I.D.T. București.
10. Dr. Gr. Bălănescu, *Dicționar de chimie*, București, 1966.
11. — *Kleine Enzyklopädie Technik*, Leipzig, 1957.
12. — *Revista Muzeelor*, București.
13. — *Neue Museumskunde*, Leipzig.
14. — *Revista de coroziune și protecția suprafețelor*, I.D.T. București.

DIE KONSERVIERUNG VON METALLGEGENSTÄNDEN IM KRONSTÄDTER REGIONSMUSEUM

(Zusammenfassung)

Die Arbeit erläutert einige Methoden, die im Labor des Kronstädter Regionsmuseums für die vorbereitenden Phasen der Konservierung von Metallobjekten erprobt wurden und angewendet werden. Es handelt sich um die Reinigung der für Museumszwecke bestimmten Objekte aus Eisen- und Nichteisenmetall.

Es wird für jedes Metall die Herstellung der geeigneten Lösungsmittel sowie ihre Anwendung beschrieben.

FOTOGRAFIEREA PIESELOR METALICE MICI

de

PÁL FÓRIS

În munca de specialitate ce se desfășoară în cadrul activității cotidiene de muzeologie în general, tehnica și arta fotografică are o importanță deosebită.

În cele ce urmează vom prezenta observațiile noastre, precizînd concomitent și unele date tehnice privind înregistrarea pe peliculă și reproducerea fotografică a pieselor mici de metal, ca : monede, inele și diferite alte piese metalice mici.

Fotografiile de acest gen trebuie să îndeplinească o serie de condiții esențiale și anume :

- obiectul original să fie redat cu cele mai fine detalii (fig. 1—2) ;
- să aibă o profunzime maximă ;
- să fie redată în cele mai perfecte condiții materialitatea lui ;
- filmele să prezinte posibilitatea unui cît mai mare grad de mărire ;
- pozitivele realizate să reprezinte cît mai fidel piesele originale.

Pentru realizarea acestor deziderate, cel mai convenabil aparat fotografic îl considerăm a fi aparatul „EXACTA-VAREX“, cu obiectiv Tessar 2,8/50, cu o gamă de expunere între 1/1000 sec și 12 sec.

Dispozitivele auxiliare indispensabile, în vederea realizării celor de mai sus, sînt următoarele :

— inele intermediare sau un dispozitiv de prelungire a distanței focale, cu burduf ;

- placă de sticlă de cca 18/24 cm ;
- hîrtie neagră sau catifea de culoare albă, respectiv neagră, pentru realizarea unui fond de contrast ;
- becuri cu o mare putere de iluminare (2—4 becuri de 100 W) ;
- filtre de polarizare ;
- un echer, riglă gradată sau o hîrtie gradată în diviziuni de cîte 1 cm ;
- în cazul fotografiilor color, pentru asigurarea unui contrast de fond, mai sînt necesare fie coli de hîrtie, fie bucăți de catifea de diferite culori de minimă intensitate și cît mai pale.

Tehnica executării fotografiilor

În vederea realizării unei cît mai fidele reproduceri fotografice a celor mai diverse categorii de obiecte, din metale diferite (aur, argint, bronz, aramă, fier etc.), care pot avea suprafața mată sau lucioasă, cu o suprafața mai mult sau mai puțin preeminentă etc., trebuie înainte de toate să asigurăm un contrast corespunzător de fond, în care intensitatea luminii (2—4 becuri de 100 W la distanță de 50—80 cm), deschiderea obturatorului (8—16) și timpul de expunere (1/25 sec. în cazul pieselor de argint și 2—3 secunde în cazul pieselor de fier) au cea mai mare importanță pentru asigurarea unei reușite în condiții optime.

O condiție esențială pentru dimensionarea cît mai corectă a pieselor respective este așezarea lîngă piesa ce urmează a fi fotografiată a unei rigle gradate sau a unui carton marcat în cm și subdiviziuni eventual. În caz că fotografia, din anumite motive, se efectuează fără riglă sau hîrtie gradată, sub fotografie se va trece în mod obligatoriu scara la care a fost realizată mărirea respectivă.

Fondul pe care se așază piesa, în toate cazurile trebuie să asigure un contrast cu piesa respectivă.

Iluminarea piesei se va face lateral cu o sursă de lumină albă-difuză. Pentru a evita formarea umbrelor nedorite, obiectul va fi plasat pe o placă de sticlă distanțată de fondul-contrast de care am amintit, în așa fel, încît în momentul punerii la punct — prin vizor — să nu se perceapă nici o umbră vizibilă (fig. 3).

În cazul utilizării unui fond de culoare neagră, placa de sticlă nu este necesară, umbrele nemaifiind perceptibile în acest din urmă caz (fig. 4).

Pentru realizarea unei iluminări cât mai difuze, în fața sursei de lumină se recomandă a se așeza o hîrtie de calc, sau geam mat. În acest scop este foarte important ca sursele de lumină prevăzute cu abajur să aibă mobilitate în toate direcțiile.

Unghiul de iluminare optim este de 30—60°. Un unghi mai mare, de 30—90°, este necesar numai în cazul cînd piesele sînt așezate alături, în formă de șirag. Un unghi mai mic de 10°, în schimb, este necesar numai în cazurile în care denivelările piesei fotografiate sînt prea mici și nu pot deveni vizibile decît sub un astfel de unghi de iluminare, tangent. În cazul denivelărilor proeminente, se recomandă utilizarea unei surse difuze de lumină.

Monedele cu suprafața mată sau patinată se pot fotografia fără pericolul ca pe fotografie să apară reflexe nedorite; în schimb cele lucioase nu se pot fotografia fără pericolul apariției unor astfel de reflexe, decît cu ajutorul unor filtre de polarizare.

Negativele preferate pentru realizarea unor astfel de fotografii sînt cele pancromatice, cu sensibilitate între 10—18 DIN, care au o putere de separație optimă.

Revelatoarele cele mai potrivite pentru realizarea scopului dorit sînt: Atomalul, Finalul, respectiv revelatorul Orwo-R09.

La mărirea negativelor se recomandă utilizarea unor hîrtii de gradație potrivită scopului dorit. Astfel, în cazul unor piese cu denivelări, respectiv asperități reduse, slab vizibile, se recomandă o hîrtie-contrast. În cazul însă în care aceste denivelări sînt mai accentuate și bine vizibile, se poate utiliza și o hîrtie de gradație normală.

Ținînd seama de observațiile de mai sus, întemeiate pe experiență îndelungată, se pot obține cele mai frumoase realizări și în acest domeniu de specialitate.

BIBLIOGRAFIE

1. Stapf H., *Practica fotografică*, Editura tehnică, București, 1958.
2. Gyulay Ferenc, *Kép és Hangtechnika*, nr. 4, Budapesta, 1960, p. 109—114.
3. Șerban Boicescu, *Fotografierea de la distanțe mici*, în *Revista Muzeelor*, 1966, nr. 3, p. 229—231.

DAS FOTOGRAFIEREN KLEINER METALLGEGENSTÄNDE

(Zusammenfassung)

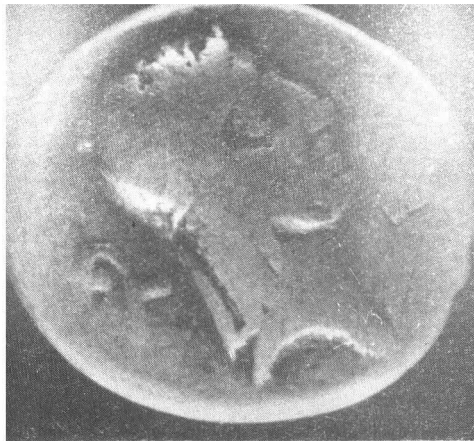
Es werden in dieser Arbeit Methoden zum Fotografieren kleiner Metallgegenstände dargelegt. Es wird auf die Apparatur, die Hilfsvorrichtungen und das zu benützende Fotomaterial eingegangen. Die Arbeit behandelt die wichtigsten Bedingungen, die bei diesen Verfahren zu berücksichtigen sind.

Verzeichnis der Abbildungen

Abb. 1—2 Römische Silbermünze aus der Zeit der Republik

Abb. 3 Gegenstände aus Eisen und Bronze aus der Hallstattzeit

Abb. 4 Mittelalterliche Münze

**Fig. 1. Monedă de argint română
republicană cu contramarcă.**

**Fig. 2. Monedă de argint română
republicană cu contramarcă.**

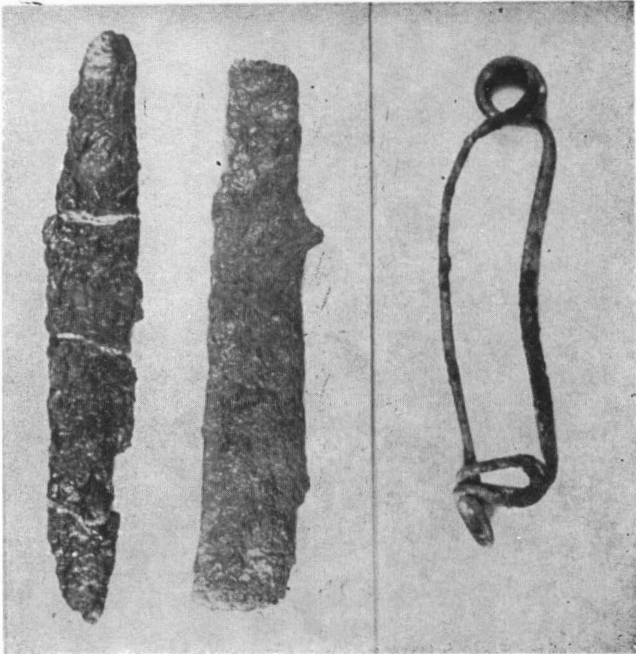

Fig. 3. Obiecte de fier și bronz din epoca hallstattiană.

Scara 1 : 1

Fig. 4. Monedă medievală.

Scara 2,6 : 1

M. Párducz, *Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn*, în *Studia Archaeologica*, I, Editura Academiei Maghiare, Budapesta, 1963, 63 p., 12 pl., 11 fig. în text și 3 anexe

În această lucrare, M. Párducz, cunoscutul cercetător al arheologiei hunice, se ocupă de aspectul etnic din regiunile asupra cărora hunii în secolele IV—V și-au impus dominația.

Lucrarea cuprinde patru capitole principale.

În primul capitol, care este totodată și introducere la lucrarea pe care o prezentăm, autorul indică subiectul și menționează elementele de cultură materială caracteristice epocii hunice originare din regiunile pontice. Observăm că elemente de populații cauziene amestecate cu sarmații în regiunea inferioară a Volgăi au avut un rol important în componența populației de pe teritoriul Ungariei, dominat de huni; acordă de asemenea un rol important și populațiilor germanice, considerabil de numeroase în acea vreme.

În legătură cu mormintele acordă o deosebită atenție, pentru separarea grupelor etnice, studierii ritului de înmormântare și, în special, deformă-

rii artificiale a craniului. Insistența și preocuparea deosebită a autorului pentru acest aspect al problemei se întemeiază în primul rând pe descoperirea recentă a cimitirului hunic cu cranii deformate de la Csongrád. Descoperirile de la Csongrád permit noi și bogate concluzii în legătură cu problema pe care o tratează.

După părerea sa craniile macrocephale din Ungaria din vremea dominației hunice pot servi drept criteriu de bază pentru interpretarea etnică și uneori chiar pentru rezolvarea unor probleme de ordin social-istoric. Din această cauză, în limitele posibilităților, încearcă să cuprindă toate descoperirile din R. P. Ungară, R. S. F. Iugoslavia, R. S. România și R. S. Cehoslovacă, în cuprinsul cărora sînt prezente cranii deformate.

În capitolul al doilea se ocupă în mod insistent de descoperirile menționate mai sus. În ceea ce privește teritoriul țării noastre, cele mai importante descoperiri sînt considerate

mormintele cu craniu deformat de la Gaiu Mic și Măderat (r. Arad, reg. Banat), Bahnea (r. Tîrnăveni, reg. Mureș-Autonomă Maghiară) și Odorhei (reg. Mureș-Autonomă Maghiară).

Capitolul al treilea tratează mormintele cu craniu deformat din regiunea Tisei, al căror inventar este foarte caracteristic epocii hunice. Analizînd orientarea scheletelor precum și inventarul mormintelor, autorul încearcă diferențierea mormintelor hunice de cele germanice. Subliniază marea importanță a descoperirilor din lagărul de la Csongrád unde pentru prima dată s-a putut constata cu siguranță deformarea craniilor la huni. În inventarul mormintelor din vremea hunică sînt caracteristice prînelele de lut biconice, pînțeta, lănci de fier și ceramica care imită sticla șlefuită. Scutul cu umbo se întîlnește rar în morminte, acesta fiind caracteristic mai mult popoarelor germanice. Cercetări noi ale arheologiei sovietice, ca de exemplu ale lui Sokol-ski au dovedit că unele tipuri de umbo de scut, de sabie și de lance din Ungaria, în această perioadă, sînt originare din regiunea Pontului. În special umbo de scut fără vîrf se poate soroti că este de origine hunică. Pieptenii de os sînt în genere foarte rari; s-au găsit totuși piepteni cu două rînduri de dinți în cimitirul hunic de la Tape-Malajdok A și în cel de la Csongrád. Se întîlnește de asemenea rar și înmormîntarea în poziție chircită; acest element însă nu este decisiv pentru stabilirea apartenenței etnice.

Pentru regiunile de dincolo de Dunăre, mormintele cu orientarea est-vest, avînd ceramică cu decor lustruit

în plasă, sînt socotite hunice, ca cele din lagărul de la Adony sau de la Gaiu-Arad.

Cu privire la problema apartenenței etnice, autorul ia în considerare situația geografică a descoperirii, orientarea și inventarul mormintelor, încercînd o diferențiere între elementele alano-hunice, avarice, gepidice și ostrogotice (?). Elementele principale pentru stabilirea acestui aspect sînt deformarea craniului și orientarea N—S. Aceeași orientare s-a putut constata și la goții apuseni din Transilvania, în cimitirele situate în ruinele castrelor și așezărilor de-a lungul limesului din teritoriul Panoniei și în cimitirele din vremea hunică din cîmpia panonică. În cimitirul de la Sîntana de Mureș mormintele sînt orientate N—S și V—E; acestea din urmă fiind sărace în inventar autorul presupune că aparțin unui grup de populație subjugată: sarmaților. Comparînd rezultatele cercetărilor sovietice referitoare la cultura sarmatică în regiunea Volgăi, autorul ajunge la concluzii asemănătoare cu privire la mormintele sarmatice tîrzii din secolul II, începutul secolului III și din secolul IV din Ungaria în perioada hunică. Aceste observații sînt: 1. — orientarea scheletelor în direcția N—S; 2. — deformarea craniului; 3. — înmormîntarea în nișă. Pe baza acestor trăsațuri autorul conchide la o conviețuire între alani și huni, iar deosebirea etnică între aceste două elemente o face pe baza materialului arheologic al inventarului mormintelor.

Orientarea mormintelor în direcția N—S arată influența huno-alanică. De semnalat însă că 80% din mormintele

cimitirului de la Sîntana de Mureș sînt orientate în direcția N—S. Eade-vărat că cimitirul de la Sîntana de Mureș este anterior cu o sută de ani față de complexul pe care îl tratează autorul, totuși în raport cu legăturile huno-gotice din Ungaria după părerea lui M. Párducz trebuie să presupunem că această orientare, în parte, semnalează o grupă de populație germano-gotică.

În concluzie, autorul constată prezența unei populații cu morminte orientate N—S pe care o interpretează drept element sarmato-caucazic, venit în aceste regiuni o dată cu hunii. Obiceiul de a deforma craniul indică prezența populației huno-alanice. Mormintele cu orientarea SE—NV reprezintă, după toate probabilitățile, populația „autohtono-sarmatică” instalată în Ungaria cu mult înainte de venirea hunilor, dar care continuă să persiste și în vremea acestora.

În capitolul IV autorul publică cele 139 de morminte descoperite în cimitirul hunic de la Csongrád. Cele mai numeroase sînt orientate S—N. Remarcă prezența într-un singur caz a oaselor de cal (M. 130) și a unei săbii (M. 136). În general mormintele de femei au avut inventar mai bogat. Acest fapt autorul îl explică prin rolul pe care l-a avut femeia în societatea sarmatică. Lipsa pieselor de inventar din unele morminte este explicată prin jefuirea acestora după încetarea stăpînirii hunice. În legătură cu înmormintările cu cal, autorul consideră că obiceiul de a așeza în groapă capul de cal a fost adus de huni.

La sfîrșitul lucrării M. Párducz se ocupă de descoperirea mormintului de

la Űjhartyán, publicat de I. Bona, pe care acesta îl încadrează în cultura Cerneafov, legîndu-l de gepizi care în secolele III—IV se găseau în regiunea Șimleului Silvaniei. M. Párducz nu acceptă în genere interpretarea lui Bona cu privire la descoperirea de la Űjhartyán. Analizînd atît orientarea cît și ceramica, umbo de scut și sabia lungă, ca și prezența resturilor de cal (caracteristice după M. Párducz, sarmaților și hunilor), autorul ajunge la concluzia că mormintul de la Űjhartyán se poate încadra mai curînd în perioada nunică.

În legatură cu problema arianilor autorul se bazează pe rezultatele cercetărilor sovietici Kusnezov, W. K. Pudowkin și L. G. Netschnaeva. Această din urmă a ajuns la concluzia cu privire la cercetările făcute în regiunea Volgăi, că mormintele cu nișă orientate N—S aparțin hunilor, iar mormintele cu catacombă din regiunile Nord-Caucaz, Don și Cuban le pune în legătură cu alanii. Kusnezov și Pudowkin nu acceptă părerea lui Párducz că ritul de înmormintare în poziție șezîndă este un obicei străvechi, originar din Caucaz.

Pentru confirmarea acestei păreri aduce argumente de ordin arheologic și etnografic, considerînd că nu este un obicei de natură religioasă, ci este caracteristic pentru o grupă etnică, așa cum s-a putut observa la Csongrád.

În sfîrșit, pentru dovedirea stabilirii hunilor în Caucaz, citează izvoarele armene care pomenesc de invazia hunilor și pe Priscos Rhetor, care cu prilejul vizitei sale la curtea lui Attila menționează că în acea vreme era cunoscut drumul hunilor prin Persia.

Lucrarea lui M. Párducz aduce o contribuție valoroasă la cunoașterea culturii materiale a hunilor din secolele IV—V în Europa centrală și la cunoașterea celorlalte culturi din vremea dominației lor. Pe teritoriul R. S. România, care a cunoscut mai mult o dominație nominală a hunilor, cunoaștem doar puține descoperiri din această vreme. Printre acestea semnalăm ca descoperiri mai recente pe

cele de la Bratei (r. Mediaș) din Transilvania, care au dat la iveală urmele populației autohtone din această vreme, a cărei cultură materială reflectă tradiții din secolul IV și caracterul său romano-bizantin. Compararea acestora cu elementele de cultură materială hunică arată tocmai caracterul și, mai ales, dezvoltarea lor deosebită.

Zoltán Székely

Tehnoredactor : CIPRIAN TOMȘA

Dat la cules : 9. 11. 1967. Bun de tipar : 2. 03. 1968. Apărut 1968. Tiraaj 1350 ex. broșate+100 ex. legate 1/2 pînză+50x25 extrase. Hirtie vellnă de 80 g/m². Format 16/70x100. Coll editură 32,5. Coll tipar 18+32 planșe+25 pag. anexă.

**Tiparul executat la Întreprinderea poligrafică Brașov
sub comanda nr. 1155.**

INV.
1982

INV.
2012

C.T.C. 7

